

74.110

761

Oláh Gábor:

UJ EVANGELIUM

REGÉNY

OSZK

Országos Szé * nyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ÚJ EVANGELIUM

REGÉNY

IRTA:

OLÁH GÁBOR

Országos Széchényi Könyvtár

01124

BUDAPEST, 1931.

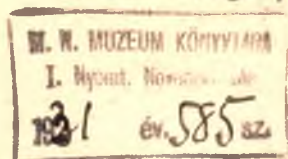
OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

74110

~~P. o. hung.~~

~~20. 761~~

1.

Nehézlelkű Bakó Mihály harcban állott magával, harcban a családjával, harcban Hortobágy-utcával, harcban az egész világgal.

Magával azért nem volt békés, mert az a kutya feje mindig gőzölgött. Mióta a Nagy András akasztását végig nézte, megpaltant a homloka megett valami. Nagyon különös álmai voltak; Sóvágó, az elemészletti kupec, untalan bezörgetett az ablakán. Néha, komor téli délutánokon, ahogy ott ült az ablak mellett az öreg kanapén, csak elötétült előtte a külső világ, valami szürke árnyék állt meg az ablak alatt és halkán bekocogott . . . Bakó jéggé fagyva meredt rá — mintha szavát is hallaná: „hiába földeltél el a halápi erdőben, hiába rakattál be az új ház falába: csak élek, csak visszajárok hozzád“. Kisértetiesen kacagott is hozzá; megcsörgette zsiros zsebében a pengő pénzeket és mint az árnyék, elenyészett.

Bakó Mihálynak ilyenkor lehervadt a lelke; sokszor heteken át nem lehetett vele szóba állani.

Harcban állott a családjával. Mint a zsarnok király, mindig többet és többet kívánt népétől. Népe megunt a szolgaságot, lázadozott. Ő pedig vas akarattal törte le a rebellisek derekát. Minden gyermeke föllázadt ellene, mindet legázolta. Az egy László kanyarodott ki előle.

Most épen Julival, a feleselő, vakmerő, táborszájú, agyonverhetetlen Julival akasztott össze.

Juli már túlérlett lány volt, de pisze orra és hirtelen

nyelve miatt még mindig nem akadt kérője. Ez halálosan bosszantotta az apját. Ejnye, a keserves mindenét, hát meddig lóg még ez a bestia a nyakamon? Ha kölyök volna, hasznát venném, de így? csak a kész apaszítja, hozni semmit nem hoz a házhoz. Elzavarta cselédnek. Juli szolgált egy ideig, de csak visszasedült az édes anyja szoknyája mellé. Nem izlett neki a más kenyere. Zegernyész apja kiverte a házból: itt nem flangérozol, drága kisaszszony! Juli pulykaméregbe fújta magát; beállott a kefégyárba, pénzt keresett, de ebédelni hazajárt. Bakó Mihály nagy isteni káromlással fordította rá az eget: hijnye te, hát túljársz az eszemen? Túl! — nyelvelt a pisze Juli. Bakó kezét emelt rá, pofon üti; de Juli hamarosan kiparirozta; felkapott egy zömök széket s azt mondta nagy csattanó szóval:

— De a huncut ezzét meg azzát a világnak, hozzám ne nyúljon kelmed, mert ez a szék megy a fejének!

Juliban keménykötésű férfi veszett el.

Bakó háborogva keringelte körül, mint a beteg jószág a saját árnyékát. Kikergette, Juli átugrott a szomszédba s a Matkó bácsi berenáján át kiabált élete adójára:

— Nem sül ki a szeme, vén tökélellen?

A tiszta házban még a Juli serény keze tartotta eddig a rendet. Fénylett, mint a Salamon temploma. A komót virágos csuprai, tizenhat szegletre köszörült poharai, ragyogó porcellánjai, álló tükrei, virágos vázái úgy táncoltatták a betűző napsugarakat, mint a meggyűladásig fényesített katonagombok. Szigorú rendben sorakoztak a székek; a kél szekrény telején furcsa kis porcellán szobrok kukucskáltak; az ajtók sárgaréz kilincsei úgy ragyogtak, mintha sáraranyból lettek volna. Az ablaküveg nem is látszott; a tiszta ég, meg a túloldali házak szinte kézzel érhetően színlettek be rajta.

Na, Bakó Mihálynak sem kellett egyéb.

Mikor már kézzel nem érhetle makacs leányát, tehetetlen dühében ezt a szobai rendet forgatta fel fenekestől.

Bikaütő nagy öklét végigrántotta a komóton, a szegény poharak, porcellánok, csészék csak úgy csörömpöltek lefelé. A nagy szekrények tetejét kampós botjával söpörte le; a finom kis porcellánszobrok összetörve hullottak alá. Az ablaküvegeket homokkal bemázolta; a ragyogó ajtókilincsekre pedig ráköpdösött, hogy ne ragyogjanak. Nem tűrte fonák lelke a más keze-csinálta rendet. Hátha valaki, vendég, azt találná mondani: ejnye, ki takarítja ezt a szobát? olyan, mint a tükör... hogy az ő rossz lányát még szemébe dicsérjék? — olyan nincs!

Juliban forrt a méreg, mikor hallotta az apja garázdaságát. Mikor odavolt az öreg, belopózott, még ragy, göbbő fényesített mindent; hadd pukkadjon az a vén istentelen.

S a vén istentelen pukkadozott.

Egyszer aztán kérő állt a házhoz. Dobozi nevű köműves pallér. Néhányszor végigszaglásztta a Bakó-portát, azután egy vasárnap délután szembekerült a gazdával. Juli nem volt otthon. Apja fogadta a háztűznézőt.

Nem tudni biztosan, tisztában volt-e a Dobozi szándékával; akár volt, akár nem: úgy leszedte kedves Juli lányáról a keresztvizet, hogy a bőre sem maradt rajta. A szó szoros értelmében megkoppasztotta. Hogy ennél a pec kes bestiánál agyafurtabb cigány rébék nincs, hogy ennek hat öles a nyelve, ha meghal: külön kell agyonverni; hogy ez nem ismer tisztességet, nekiugrik az ember szemének, mint a hörcsög; hogy három kézzel verte meg a mindenható Isten azt a szerencsétlen fiatal embert, akinek ez valaha a nyakába varrja magát. S így tovább, a csillagos égitestig.

Dobozi úrnak csak elkezdtek emelkedni a hajszálai. Addig emelkedtek, addig állottak égnek, hogy nem bírta tovább. Ijedve pattant föl a székről, nagyot köszönt Bakó uramnak s úgy eltűnt a városból, hogy azóta se látták.

Juli szerette volna ezt az embert. Most, hogy az apja így csúffá tette, kérését elugrasztotta: a megbántott nős-

tény ösztönös dühével támadt Bakó Mihályra. Reggeli hét órától esti kilencig zengett az ég; úgy csapkodtak a villámok, hogy Hortobágy-utcának valahány gyermeke elfelejtett ebédelni: ott leste a zuhogó perpatvart a kapu hasadékán. Az asszonyok félbehagyták a mosást, rántás odaégett, kutyák és macskák öles kolbászokkal és egész sódarokkal iszkoltak az udvaron, sőt kint az utcán is, fölébresztve a városvégi éhes kutyák egész táborát. Bent a Bakóék udvarán az emberek, kint az utcán a kutyák ugattak, rettenetesen.

Ettől a naptól fogva Juli nem járt haza. Átköltözött Klára nénihez, Bakó Istvánékhoz.

Szörnyű Bakó Mihály most harcba keveredett az egész utcával. Tisztes emberek lobbantották szemére: ej, már ez mégsem járja, ilyen szívtelenül elverni a gyermekét. Ugyan, Bakó Mihály uram, hát hogy áll meg az Isten előtt, ha majd számot kell adni sáfárkodásáról? Egyszer mindünkre ráterítik a szemfedőt. Nem olyan utolsó az a lány, hogy ebrúdon vessék ki. Hát a jövődő ura, mit mond, ha meghallja: hogy bánik vele az apja?

— Menjenek az Isten elébe! — füstölgött Bakóból a harag. — Mi közük az én bajomhoz? Seperjen mindenki a maga háza előtt. Az ég rogyjon a sok sehonnai bitangjára . . .

Ilyenkor aztán rengett a ház, ha bevágta az ajtót. Kutya, macska kámforrá vált előtte; még a tyúkok is ijedve rebbentek szét csizmája koppjára, mintha héja csapott volna le a magasból.

— Ezeket is te ugrasztottad nekem, — kiáltott feleségére, — mert minden kölyködet simára akarnád nyalni, mint a tehén a borját. De azt a megváltó szentségét, az én nyakamon nem uralkodnak. Szétvágom ezt a gyülevész hadat, menjen mind, amerre lát.

— Ugyan már, ugyan már na — ellenkezett szelíden a kis Bakóné. — Maga mindig olyanokat gondol, amitől a kutya is . . . Emberekkel emberi módra kellene bánni; nem állatok ezek.

— Ember? — riadt a magas édig Bakó. — Ember? Hát ember neked Jóska, meg Pista? Ember neked ez a pizze kisasszony? Eredj innen, mert kapóra váglak.

— Jó, jó, megyek, — mondta csendesen az élő Tü-relem.

Bakót ez a szelid kitérés is bántotta. Mért nem áll sarkára ez a fakó asszony, ha neki fő a feje? Mit álnokoskodik olyan sunyi szemhunyorogatással? Hej, gyalázatos egy nép ez a fehérszínű. Hét ördög lakik valamennyiben. Na, de megálljatok, fordítok egyet a dolgon.

— Itt hagyom ezt a pizze utcát, minek étessem magamat a méreggel?

Akkoriban éppen eladó volt egy darab szőlő a Csige-kertben. Szép kis kőház is begyeskedett rajta. Megveszem, aki istenelte, — dugott magában a nehézlelkű Bakó. Kiköltözöm, ott élem a világomat; ne lássam ezt a rongyongyűlt népséget.

Megvette a szőlőföldet házastól.

A kis Bakóné előre örült: jaj, milyen jó lesz ősszel a sok gyümölcs: szilva, körte, barack, ribizli, meg pöszméte! Mennyi pénzt árulok én ebből, ha az Isten megsegít. Még, lehet, a nagy fiút is hazacsalom nyárára, hadd szedje össze magát egy kicsit. Na, ez jó gondolat volt attól a zimankós fejű embertől.

Hanem, mikor kezdett kijárogatni a kertbe, a kárkán gazda nagyon inyére vette:

— Ni, a fene egye meg; kertel veszek magamnak, hogy majd kedvemre élem az életemet, ez az asszony meg ide is utánam császkal. Na megállj.

Egyszer odaállt a kis cserkésző Bakóné elé:

— Az asszonyságra itt semmi szükség. Nem másnak ragasztottam ezt a kis rongyot, magamnak. Elég nagy ottthon Hortobágy-utca, tessék ott flangérozni. Különb is megelégettem ezt az égedelmet; elválok az ifiasszonytól. Ahol fényes, ott egyenes!

Sarkon fordult, bement a kis pajtába.

Elválík? — zsongott a furcsa szó Ács Zsuzsika agyában. Na hiszen, jókor ötlík eszébe. Maholnap negyven esztendeje, hogy együtt élünk, most akarja eltépni a báb-ruhát? Ej, azt sem tudja már szegény Mihály, mit csináljon. Nem tudom, mi bánthatja ezt az embert.

Eltűnődve ballagott Hortobágy-utcaig.

De, mint jó feleség, nem húzott újjat most sem az urával. Ha nem szabad kijárni a kertbe, hát itthon marad. Talán még jó is lesz ez a szétkülönülés egy ideig. Ha megúnja az ember, majd hazajön. De hogy igazán elválják, azt kötve hitte.

2.

Bakó Mihály berendezkedett a kis kerti lakásban.

A nagyfejű, nagykezű, tohonya Jóskaát bizta meg, hogy szállítson „amonnán” eleséget. Jóska jelentette az édes anyjának: a gazda eleséget kér. Ott van, vigyed, — mondta neki félvállról a kis Bakóné. Jóska azután nagy szuszogva, nyögve, összekajdászott mindent, ami kell. A kamarában levágott az oldalszalonnából akkora darabot, hogy mikor a lábára esett, majd eltörte. A zsiros bődönt egyszerűen mindenestől ki akarta szállítani, de az anyja kikapta kezéből: hogy is ne, hát mi a napot nézzük, ha délre harangoznak? Egy csuporra valót kimért neki: neszze. Jóska a lengő polcról is lemozott egy zacskó száraz téstát, maradék tarhonyát; egy kis zsákot telerakott kolompérral; csomó vereshagymát, paprikát, sót is sikerített. Azonkívül süttetett egy egész kenyeret az öregnek, hiszen azt mondta: „elválok anyátoktól, külön kenyéren élünk”. Hadd legyen neki külön kenyere. Az egész mindenséget targoncára rakta s a hátulsó kapun megindult kifelé, a Csige-kertbe.

A kis Bakóné könnyein keresztül mosolygott utána. Milyen tökéletlen a férfinép!

Jó melegek jártak; a nagy mamlasz Jóskának kiserkent a zsirja, annyira erőlködött. Sokszor kellett útközben

pihenni. A kertek közt kóbor kutyák lézengettek ; s ahogy szimaltra vették az utazó kamarát, rendkívüli érdeklődéssel kezdtek a targonca körül karikázni. A jó szalonna-illat, a zsir szaga, messzire szállott a lengedező szél szárnyán, s ahány kánisz lopta a napot abban a kerületben, mind a mozgó középpont felé vonzódott. Csakhamar diszes testőrség vette körül a lihegő, izzadó Jóskát. Igen barátságos kíváncsisággal nyujtogatták a targonca felé mozgó, nedves orrukat ; előre nyalva szájukat a kimondhatatlan jónak. Mire Jóska fölfigyelt, egész tarka csapat mozgott körülte.

— Issz ki te, a tályog öljön meg ! — riasztott rájuk. Kicsit megrebbentek, de újra visszasorakoztak. Jóska megállt, görönggyel rájuk bombázott. Ezt sem vették nagyon komolyan. Hűségesen követték. Egy őrizetlen pillanatban valamelyik szemtelen proletár-kutya jót harapott a lecsüngő oldalszalonnából. Jóska elhördült, mintha az ő oldalába kapott volna az a komisz dög, nagyot rugott hozzá, egyensúlya megingott és boldogabb felére esett. Estében a mozgó targoncát magával rántotta, zsuppsz ! a hatalmas darab szalonna le a porba, utána a dönci kenyér, a csupor zsir, meg a többi.

Ha egy jólelkű vasutas nem segít, a szállítmány bajosan érkezik el a Csige-kertbe. Így aztán csak bedöcögött Jóska déltájban, apja nagy bosszúságára. A kutyák illendő távolságból követték.

— Mit csináltál evvel a szalonnával ? Poros.

Jóska dűnnyögött valamit, de érteni nem lehetett. Bakó hátba düffentette ; azután hozzá kezdett a főzéshez.

Mint pusztai ember, kölyök korában megtanult főzni. Olyan lebbencs-levest kavartott, hogy harmadik szomszédig terjengett jó illata. Kolompérral, tepertővel, paprikával megadta a módját. Nekilátott Jóskával ; úgy kanalasták, hogy a szemük is düllelt belé.

— Hm . . . — mormogott a békételen ember — még hogy én nem tudnék megélni egy asszony nélkül ? Dom

Miguel baka voltam én, a keresztre feszített Isten . . .

Jóska nyögött, kortyogott, fúldokolt, olyan rohammal hörbölte a fáin levest.

— Jó ? — kiáltott rá az apja.

— Jó, — zörömbölt Jóskából a boldogság.

— Mégis én vagyok a rossz, — füstölgött Bakó magában. Na. Majd lesz még ez másképen is.

Egy félliter bort hozatott, megitták. Utána még szivarra is gyujtott. Elszongított agya színes ködökben hömpölygött. Igen jól érezte magát.

— Te. Annyit mondok, tartsatok velem, nem bánjátok meg. Ti valahányan az anyátokhoz húztok ; nem értem, hogy lehettek ilyen marhák. Hiszen a fő mégis csak éni vagyok. Én általam lettetek világra, én vagyok a gazda. Lovak közt is a csődörmén az első. Az ország feje is a király, nem a király felesége. A férfi mindig *egy* ember, az asszony csak félemler. Nahát. Az anyátok úgy elrontott benneteket, mint a nagy szárazság a lábon álló vetést, vagy a szakadatlan eső a mezőt. Nem jó az a nagy tutujgatás. Abból lesz ember, akit kölyök korában kihajítanak a világba. Vagy megdöglik, vagy megél. Engemet se nyalogattak, hanem pofoztak ; azért keményedtem meg. Aki velem tart, nem jár rosszul. Mert a két kocsi, meg a három ló csak az én kezemben van ; én adom, vagy én tagadom. Nahát . . . Hogy László úrból tekintetes, vagy nagyságos úr lett ? Hm. Az nem az anyátok érdeme. Az a fiú rám ütött. Isten után nekem köszönheti jólétét, de ne köszönje. Nagyon elbizta magát, ránk se néz. Nem baj. Akármilyen magasra nő a fa, csak földben a gyökere. Ugy bizony.

Bakó már évtizedek óta néma harcot viv a feleségével : gyermekei szeretetért. Mikor észrevette, hogy a „kölykök“ valahányan anyjukhoz húznak, igen megháborodott lelkében.

Ejnye, ejnye, ez az asszony ellopja tőlem a gyermekeim szívét. Bizonyosan uszítja is őket ellenem. Jó lesz

vigyázni; mert ha én maradok utóljára, még a kenyérhéjat is megvonják tőlem; mehetek a szegényházba. Vagy koldúlni.

Ezért szerette volna őket egyenként visszahódítani. Miska, a jobb keze, vele van; de már a pisze Julival nem bír. Erzsí meg Pista régen kikanyarodtak mellőle; ez a hájfejú Jóska nem sokat számít, Laci meg lajtorján igyekszik az égbe, az már vissza se néz rájuk. Ámbár, mikor a Laci legelső pénzküldeménye megérkezett: nagy melegség szállt a fejébe; lám, lám, ez a fiú tudja, mivel tartozik az apjának. Csak az csavarta orrát, miért az anyja nevére küldi a pénzt, mért nem az apjáéra? Hej már itt is valami csavarintás történt, ez az alamuszi asszony a pesti fiút is elhalássza előle. Irigykedett a kis Bakónéra: miért szeretik azt jobban a gyermekei?

Most még a haszontalan Jóska jóindulatáért sem sajnált versengeni. A nagyfejű és nagykezű fiút könnyen le lehetett venni a lábáról, annak adott igazat, aki kövérebb falatot rakott a tányérjára. Most az apja-főzte lebens leves és a félliter bor hevítette szívét a morcos oroszlán mellett. Hortobágy-utcán viszont az anyjának ad igazat. Nem jellem.

A falatozókra valaki ráköszönti a delet. Varjas uram, a csősz; megáll kinn a főmesgyén, onnan eresztgeti be a szavakat a Bakó Mihály kerti udvarára.

— Még ugyan nekigyürkőztek Bakó uramék. Valami fái illata van annak a csim-csámnak.

— Nem asszony főzte, — mondja büszkén Bakó Mihály.

— Hogy-hogy?

— A magam kenyerén élek, — mormogja lefelé szegzett fővel a zimankós ember.

Varjas uram nekitámaszkodik a berenának, kezdi érdekelni a dolog.

— Csak nem vált külön az asszonytól?

Bakó dörmög valamit. Azután rászól csámcsogó fiára:

— Eredj csak, hozz egy kis friss vizet a kútról.

Jóska feltápáskodik, megy a bádoggal a közös kútra. Nagyon jó a vize; nem ugrott még bele senki.

Mikor a fiú eltűnt, Varjas megismétli a kérdést:

— Csak nem váltak külön Bakó uramék?

Bakó Mihály fölveti a fejét keményen:

— Miért ne, ha én úgy akarom? Megélek én asszony nélkül is. Nem vagyok még olyan elesett ember, hogy másnak a kegyelmére szoruljak. Van két kocsim, tudok főzni, mi kell egyéb? A lelkemet nem érdemes kárhozlatni egy asszonyért.

— Na, de mégis, Bakóné 'asszonyom nem érdemelte meg, hogy az utcára kerüljön.

— Utcára? Hát ne kerüljön. Ott a másik ház, élje világát. Bánom én.

Varjas uram szeme nagyot nyílt:

— Vagy úgy? ... Az már más. — És megsodorta kajla bajuszát.

— Micsoda „az már más”? — pattant fel Bakóban a guggoló harag. Ha akarom, kiszórom az utcára, de nem akarom. Az már más ... micsoda az a *más*?

Varjas ravaszul rávillantott szemével az asztalra tett száraz tésztára, megszegett új kenyérre:

— Azt a tésztát is Bakó uram gyurta? Azt a kenyeret is Bakó uram dagasztotta?

— Nyavalyát ... az az asszony dolga.

— Vagy úgy! — mondta nyújtottan a ravasz csősz. — Az már más! Szóval, elvállik Bakó uram, de a kenyeret csak a felesége dagasztja, a tésztát csak a felesége gyurja, mi?

Bakónak elvörösödött a nyaka:

— Hát aztán! Mi köze hozzá, mi? Ki a fene hívta ide kendet, mi? Ne nappal császkáljon a dűlön, hanem éjszaka, mikor a tolvajok felhúzzák a csizmát. Annyit lopnak itt a kertben, mióta kend a csősz, hogy az már az égre kiált —!

— Ne te ne, — dünnyögte félhangon a gacsos Var-

jas. Ugy látom, a tyúkszemére hágtam valakinek.

Megbillentette rossz kalapját és elenyészett.

Bakó még sokáig kiabált utána :

— Mégis disznóság, szedi a rengeteg fizetést és a kis ujját se moccanlja meg a kertség érdekében. Ingyen élő vén sehonnai. Csak az orrát üti bele minden dologba ; esett volna a feje lágyára két hetes korában.

Jóska hozta a bádog friss vizet.

Kikapta a kezéből s olyan hatalmasat húzott belőle, hogy a fiú megijedt : még a fedő is leszalad a torkán.

Azután lélekzett olyat, hogy Jóska csak tátogott : minden levegőt elszippantott előle.

3.

A Bakó Mihály elkülönülésének még egy kis „belső” oka is volt.

Megunta a tisztességes családi életet : kalandra vágyott. Reltentő vére folyton zubogott, mint a malmot hajtó palak, tilalmas vágyakra forgatta képzeletét. A régi szerelem megáporodik, akárcsak a másnapra hagyott leves ; újítani, frissíteni kell.

A vén Dom Miguel-baka szoknya után kujtorgott. A nagy nyugalom, a semmittevés, a jó táplálkozás megsűrítette véré.

Egy kis gömbölyű asszony lobbantotta föl benne az „érzést.” Ezt az eldugott kerti lakást is csak azért vette, hogy zavartalanul találkoz hassanak.

Mátyásiné, ez a dundi özvegy, olyan volt, mint a meghámozott piros bélű narancs : harapni való gerezdjei csak úgy duzzadtak a férfi nép gyönyörűségére. A görögök a gömbölyűségben látták a tökéletességet : Mátyásiné tökéletes asszony volt. Ha pedig a piros szín az élet színe : Mátyásiné maga volt az élet. Kemény kerek orcája majd kicsallant ; úgy lángolt a vértől, mint a lemenő nap.

Asszonydöntő Bakó Mihály megkivánta ezt a telebélű gyümölcsöt, mint egykor Dávid király Bethsabe asszonyságot.

Csakhogy Mátyásiné el sem kellett tulajdonítani, nem volt már gazdája; jött magától, csak inteni kellett.

Az öreg kakas nagyokat kukorékolt, kotorta szárnyával piros jércéje mellett a port. Berzenkedett, udvarolt.

Jó vérzsendítő napok jártak. Öreg ember nem vén ember. Bent a városban másodszor virágoztak az akác-fák; második virágjuk rózsaszínű volt, nem fehér.

Mátyásiné okos asszony hírében állott. Tudta tartani a portékáját, s a kellő pillanatban pompás áron adott rajta túl.

Nincs eszebomlottabb, mint a szerelmes öreg ember. Bakó Mihálynak is elveszett a szemevilága, hanyatt homlok bukott a vérizgalom ködébe.

Mátyásiné dalolt, mint a Mátyás-madár. Szépen kidalorgatta az öreg oroslán kövér bankóit a bugyelárisából. Miska, Jóska lapáttal hordhatták a pénzt, hamarosan lába kelt; a Mátyásiné kebele olyanforma volt, mint a Danaidák hordója, soha nem telt meg, minden kihullott belőle.

Varjas, a csősz látta ezt a csúnya munkát. Tovább adta Mihály gazda viselt dolgait. A hir szépen bekanyarodott Hortobágy-utcára, eljutott a kis Bakóné füléig.

— Ugyan, szomszédasszony, van lelke tűrni, hogy az a gyalázatos személy kiforgassa az urát mindenből? Azonkívül még ezt a késő szégyent is borítsa tisztos fejére? Mért nem seprűzi ki onnan a pajtából? Mégis csak Isten ellen való dolog, amit művelnek.

A kis Bakónénak könnybe lábadt a szeme, de mosolygott:

— Nem bánom. Ő a gazda. Azt cselekszi, amit jónak lát.

— De a keserves mindenét, nem úgy van az. Szomszédasszony hűséges társa, harminc esztendő óta, együtt kuporgatták, amijük van, hát hogy lehet szó nélkül tűrni egy jöttment bestiának a garázdálkodását. Én bizony létezném a kontyát, még a szemét is kikaparnám a fertelmesnek.

Bakóné sirdogált, de csak amikor senki sem látta.

Ez hát nagy hűségének a jutalma. Ez hát végtelen türelmének az ára. Hej, Bakó Mihály, azt esküdtük valamikor a templomban, Isten színe előtt: „jóban, rosszban, holtomiglan, holtodiglan, hűséggel és szeretettel...” Bizony, te megszegted az esküdet. Mindegy; én halálíg állom.

Ezért kellett hát nekünk elkülönülnünk harmincöt évi házasság után. Egy kicsit fáj. Fáj.

A gyermekek is megtudták az öreg vitézkedését. Miska vállat rándított rá, Jóska meg nevelte. Hanem a pisze Juli irtózatosan kinyitotta a száját; olyan monológot eresztett a Csige-kert felé, hogy ha elért a kis pajtáig, bizonyosan leszakad alatta.

— A vén tökéletlen! Hogy nem sül ki a szeme... hatvan éves korában! De ha megfogom annak a veres rébéknek a kontyát, nem marad haj a fején; megkopasztom, mint a kappant.

— Csak ne nyelvelj, van nekem elég bajom, — mondta szomorúan az anyja.

István gazda a város másik végén lakott, mégis meghallotta a Mátyásiné históriáját. Megvadult, mint a fiákeres ló, ha taplót dognak a fülébe. Ott hagyta a vasúti koscsikat, ott a szolgálatot, dühbe gyúlva vágatott Hortobágy-utcára. Nekitámadt az anyjának:

— Hogy tudják édes anyámék összedugott kézzel nézni ezt az aljasságot? Hallom, minden pénz annak a bestiának az ölébe hull. Ha tűrjük, rámegy a kerti ház, rámegy a föld, ez a Hortobágy-utcai hajlék, minden. Hát ezért küzdöttünk, hogy egy gyalázatos személy kirántsa alólunk a derékaljat? Én nem tűröm! Az én kezemből úgylis kivett az apám mindent, amit adott, nincs mit vesztenem. De az anyámért, meg a testvéreimért nem tűröm.

Pistában fellángolt a jó vér. (A Baloghné bora is hevítette.)

Hiába csendesítették, még jobban lovalta magát:

— Megyek ki, a kertbe, megkérdem az öreget: mit akar?

Már rohant is.

— Te, csak valami bolondot ne csináljatok! — esengett utána a kis Bakóné.

A nagykezű Jóska, aki roppant szerette a civakodást, loholt a bátyja nyomán.

István gazda kivágta a kerti ajtót, s mint ahogy Göndör Sándortól látta *A falu rosszá-ban*, megállt az udvaron és (fokosát, ha lett volna, megforgatva) elkiáltotta magát:

— Hé, aki istenelte, hol van az a híres Finom Rózi? Dugja ki az ábrázatát, ténsasszony!

Mátyásinét szölongatta.

De Mátyásiné már ekkor másfelé kereste a kenyeret. A nagy hű-hóra Bakó Mihály jelent meg a küszöbön, hajadonfővel. Csak nézett egy darabig az izgága szűrszabóra, a jajhuszárra, a lerongyolt vasutasra, szó nélkül, s Isten bűnéül ne vegye: köpött egyet.

Istvánt kihozta sodrából ez a megvetés:

— Hát kelmed olyan jól éli világát, hogy deresedő fejjel még szeretőt is tart? Na, gyönyörű egy dolog. Ha a fiatalságot megvelik a bolondságáért; mit kell tenni egy hatvan éves emberrel? Akinek unokái vannak?

Bakó Mihály leeresztett keze lassan ökölbe szorult. Nyomott hangon annyit mondott:

— Pista. Eredj haza, mig szépen vagy.

— Igen? Menjek haza? Ne lássak, ne halljak semmit, legyek süket, vak, bolond, ugy-e? Hogy annál szabadabban garázdálkodhassanak? De a Krisztustagadját, nem megyek! Ha kell, gondnokság alá tétetem kelmedet, mert amit végbevisz —

— Kit akarsz te gondnokság alá tétetni? — hördült fel Bakó. Engem? Te? Rongy.

Ugy mellbe vágta Pistát, hogy a hajdani huszár elesett.

A szégyen meg a vak méreg hirtelen talpra ugrosztotta s neki ment apjának. Ököltre, birokra került a dolog, s úgy megfogták egymást, hogy ha a ruha nem szakadoz, el sem eresztik. Pista nekivágta az öregnek az ajtófél-

fának, az öreg viszont a kis pajta falához mázolta a hajdani cérna-vitézt. Ha elfúladtak, egy percre pihentek, kifújták és kikáromkodták magukat, azután újra összeöklelőztek. Jóska a berenán keresztül nézte őket nagy gyönyörűséggel.

Távolról feltűnt a csősz görnyedt alakja; a kutyák nagyon ugattak, ez húzta ki Varjas uramat a mesgyére.

Pista a küzdelem hevében valahogy beleharapott az öreg kezébe, erre Bakó irgalmatlanul orrlövön vágta, úgy, hogy a vasutasnak kibuggyant a vére. Mint a bikának a vörös posztó, olyan volt Pistának a vér. Elordította magát:

— Húj, azt az égben lakozó . . .

A kis favágó fejsze ott hevert épen a pajta tövében; egy villámlás az agyában, valami vörös köd a szeme előtt — felkapja, nagyot lendít rajta s rá fogja az öregre.

— Egyikünk meghal ma, — hörgi eszeveszetten.

Bakó Mihály a halálnak ebben a rá vetődő árnyékában elsápad egy percre, olyan fehér lesz, mint a fal; de megáll legyökerezve, picit előredől, mintha a fejét odaigazítaná a lezuhanó fejsze elé s azt mondja:

— Üss agyon hát, te, istentelen.

E pillanatban ér Varjas uram a kerítéshez, látja a helyzetet, ráförmed a megvakult fiúra:

— Hé! Jó lesz azt a fejszét lelenni, mert baj lesz.

Pistát nem ez a szó fegyverezi le, hanem apjának hirtelen elváltozott arca, ősz feje igézi meg. Valami felségesen megdöbbenő van ebben az arcban, ilyennek még soha nem látta. El kezd a keze reszketni, s hogy szégyenszemre ki ne hulljon belőle a fejsze, maga dobja el. Megtörli csapzott homlokát, felveszi kabátját, s csöndesen annyit mond apjának:

— Az anyánk nem érdemelte, hogy öreg korára ilyen szégyent hozzon rá.

Sarkon fordult s ott hagyta a társaságot.

Varjas ráförmed a berenának dőlt Jóskára:

— Te meg itt bámulod, hogy agyonüssék az apádat!

Nem tudtál közibök ugrani ?

— Hogyne ! Tán hogy engemet üssenek agyon ? — fakadt ki Jóska, felette bölcsen.

— Ejnye, ejnye, — csóválta szurtos fejét a csősz, — ennyire elhajítani a józan eszét az embernek. Na Bakó uram, az imént nagyon közel volt a megdicsőüléshez.

— Kinek mi köze hozzá ? — mordult rá az öreg oroszlán. Mindenkinek magára legyen gondja.

Befordult a pítvarba s bevágta maga után a verécét.

— Jól van, na, — dűnnyögte a másodszor is leforrázott csősz. Nekem kötelességem vigyázni az élet és a vagyonbiztonságra. Hivatalosan mondtam az imént, amit mondtam. Nem kell mindjárt lángba borulni tőle.

Jóska egy nagyot emelintett a nadrágja korcán, s így tett : haj, haj ! Rendkívül sok mindent szorított bele ebbe a sóhajba. Azután megindult a Hortobágy-utca irányában, hogy otthon elujságolja a kerti dulakodást és marakodást.

4.

Bikadöntő Bakó Mihály megszégyellte magát. Ej, hova is tette jobbik eszét ? Egész éjszaka nem birt aludni, szegekkel volt tele verve az ágya. Csak már ez a bula csősz ne avatkozott volna bele az ő családi ügyébe ; ez mindig akkor örködik, mikor semmi szükség rá, éjszaka pedig ellophatják felőle a fejét.

István gazdára haragudott : nyomorult nadrágfoldozó, még ez mer kezét emelni rá, az apjára ? Hiszen ha ráfűj, szélfoszlik, mint a pongyola pitypang. Bizonyosan ezt is az anyja vadította neki. Hej, Ács Zsuzsa, te sem az vagy már, aki rég voltál. Hanem hiszen jól van, mindakelten meghalunk. Csak azon imádkozzál, ne te maradj utoljára, mert aki itt utoljára marad . . .

El sem merte gondolni a végét.

Nagyon félt attól, lelke legmélyén bújt meg az a félelem : hogy az asszony előbb talál meghalni, mint ő. Szörnyű sorsa lesz annak, aki a gyermekek kegyelmére szo-

rul. Talán érezte az öreg békételen, hogy nem egészen igazságosan bánt a fiaival s reszketett elesett agg napjaitól, amelyeket régi lársa nélkül, a tőle elhódított gyermekek szivességéből kell tengetnie. Nem bírta őket a maga párljára hajlítani; az a kis hitvány asszony erősebb, vagy álnokabb volt nála: a csemeték vele pendülnek egy húron. Jó a gyermekek szeretetével takarózni; de azért őszintén ebben sem bízott. A párját is sokszor ijesztgette a hanyatló-kor keserű végével; mint Krisztus urunk mondta a Gecsemáné kertben: „Csak ez a keserű pohár muljék el tőlem.” A kis Bakóné nem értette ezt az okatlan szorongást; azt gondolta: míg az én Laci fiam él, tudom, gondot visel rám, mert a szive az enyém. Különben is, aki már leélte napjait: mehet, menjen is, adjon helyet a fiataloknak. Az ő drága, örökkön csak másokért dobogó szive nem érthette meg: hogyan lehet az embernek *magáért* szorongania? A gyermekeiért — az más.

Bakó Mihály ezerszerte önzőbb volt. Fiatalságában annyit szenvedett, hogy öregségére boldog nyugalmat követelt magának. Ez a boldogság, ez a nyugalom meg is lett volna, de saját maga állott ellene. A saját különös lelke nem hagyta pihenni. Az a lélek, amely Sívágó Nagy Gábor halálát elvégezte s Nagy András felakasztásával kettészakadt. Ez az eltört lélek gyehennává tette élete második felét, s gyehenna tűzével égette azokat is, akik közelében voltak. Bomló agyának a gépezetében rejtett a hiba, de ő nem vette észre, mindig másokban látta. Ezért volt kétszeresen boldogtalan, s ezért tett boldogtalanokká másokat is.

Most, a Pistával mérkőzés lezajlása után, kicsit magába szállott. Elbujt önzése követelte, hogy kergesse el azt a döncsi némbert, aki miatt összezsapott fölölte a hullám; így talán megpihen egy időre.

Mátyásiné betámaszkodott pontosan, pirosan és mosolygva. De az „ember” nem mosolygott vissza rá, hanem röviden azt mondta neki:

— Most már elmehet. Nincs szükségem magára

A gömbölyű asszony megriszálta magát és hegykén kacsintott :

— Igazán ?

— Mondtam.

— Ej ha ! Talán az „öreg asszonynak“ nem tetszik a dolog ?

Bakó Mihály nem szólt többet, hanem karon ragadta a paprika-képű ifiasszonyt és szépen kivezette a kapuig ; a kaput is kinyitotta előtte, némán magyarázva : merre mennek kifelé. Mátyásiné vállat rándított, elvihogta magát és kívül került. Mikor már kinn állott a mesgyén, ennyit mondott búcsúzóan :

— Öreg ember dőljön a sutba, ne furulyáljon.

Azzal elringatózott a szőlőföldek között.

Bakó valami káromlásfélét rágott össze ; nagyot fújt, mintha rossz napjait lehelte volna levegőbe.

Duzzogott jó ideig, mint a makrancos gyermek, ha rápirítanak. Szerette volna, ha családja észreveszi megjobbulását és megdicsérik érte. De bizony Jóskán kívül a madár se járt hozzá ; a Hortobágy-utcaiak igen szépen megvoltak nála nélkül.

Ez megint szeget ütött a fejébe. Ni, a jó mindenét, azok otthon egy követ fújnak ellenem ; ki tudja, mit nem határoznak rólam. Még utoljára elemésztenek . . . asszonytól minden kitelik. Az a pisze Juli — hiszen az megölné egy kanál vízbe. A jaj-huszár is hogy nekitollászkodott a minap, még a fejszét is ráemelte, apjára ! az Isten nélkül való. Miska felé se néz. Az asszonyt pedig ő maga zavarta haza. Ej, nem jól van ez sehogy.

Roppant szeretett volna láthatatlanul járni-kelni. A Siegfried ködsüvegéről bajosan hallott valamit, de nagy árat adott volna egy ilyen eltüntető sapkáért. Kihallgatni minden fecsegést, látni minden tolvajmunkát, betekinteni az emberek fejébe, szívébe, rájuk dörrenteni, mikor nem is várják — aj de pompás dolog volna.

Sokszor, estende, el is lopakodott a hátsó kapuig ; óvatosan bekukucskált a berena hasadékán : vajon mit művelnek ? Látta, hogy ülnek a kis nyárikamara előtt körben-karikában az udvarbeliek, az asszony, a lakók, tohonya Jóska, néha a pisze Juli is ; hiába verte el hazulról ezt a rébéket, csak vissza szemtelenkedik. Megállj, te dajna, majd kimérem én az útatad.

Visszalopózott a kertbe, és veszekedett a saját árnyékával.

Már nem izlett neki a magafőzte leves ; Jóska előtt példálózni kezdett, hogy mennyire elnehezült a lába, főzhetnének már otthon is a számára. Jóska azonban nem értette el, mit akar az öreg ; nem beszélt elég világosan.

Egyszer aztán rájött a reuma. Ez olyan alattomos ellensége volt, mint hajdanában Sívágó. Ezt is valahol útközben szedte föl, farkasordító éjszakákon. Nagyokat „villámlott” a lábszárcsontjába, hogy a szeme is szikrázott belé. Nyöszörgött, mint a gyermek. Alig várta, hogy Jóska kinézzen, rögtön kiadta a parancsot :

— Mondd meg anyádnak, ha még életben akar látni, jöjjön ki. Nem gondol már énvelem senki ; úgy elhagytak, mint a bélpoklost. Igazán lelketlenség.

Már elfelejtette, hogy maga zavarta haza az asszonyt. Nagyon sajnálta magát, ez a fő.

A kis Bakóné, a tiszta hűség és az önzetlen jóság, megijedt, szaladt kifelé a pajtába. Ott ült az ember a vén diófa alatt, ködmönnel takarva be lábát a nagy melegben.

— Jaj Istenem, be megijesztett . . . hát mije fáj ?

• A szörnyű Bakó elkezdett nyögni :

— Fáj nekem mindenem. Legkivált a lábam. Külö-nösen ez a bal. Hej, fürdő kellene ennek . . . dehát — mindegy már.

Lemondóan legyintett a levegőbe.

— Elmegyünk a Félix-fürdőbe, — határozott Bakóné. Hamarosan összepakolta, ami kell, bugyellárisba tették a pénzt, kiadta a parancsot Miskáéknak, azzal vonatra ültette a gazdát.

A jó meleg víz szép lassan kihúzta a fájdalmat a Bakó Mihály csontjából. Áldott jó forrás! Nagy énekszóval zengedezték a betegek Isten dicsőségét, derékgig állva a „feredőben.” Bizony, ha nem is a vallás, Istenhez térítette Bakót is az oldalnyilallás, sok bakafán'os embertársával együtt. Mert a fájdalom arra való, hogy kiolvassza belőlünk a hiúság salakját; örülni is jobban tud az ember szomorúság után.

A kis Bakónét mindenki megszerette. Olyan odaadóan ápolta nem túlságosan beteg urát, hogy a feleségek mintaképének magasztalták. Drága, arany szíve hevesen dobogott a ráhulló dicséretes zápora alatt. Odahaza, harminc hosszú éven át egy jó szót alig kapott gazdájától. Ez a hirtelen megbecsülés idegenben, ez úgy simogatta a lelkét, hogy a könnye kicsordult belé.

— Istenem, milyen jók itt az emberek!

Nem tudta, hogy a saját jósága sugárzik vissza rá az emberekről.

De boldogságának akkor jutott a tetőjére, mikor egy este az ember, megindulva mások magasztalásán, megfogta a kis Ács Zsuzsika kezét, megveregette s azt mondta:

— Mégis csak jó asszony vagy te, Zsuzsi.

A kis Bakóné nem tudott szólani sem a belső zokogástól. Be jó Isten, hogy ilyen szépen meglágyította retentő ura lelkét. Ezért érdemes volt harmincöt esztendeig tűrni, várni.

Mikor hetek múltán hazamentek, egész kocsiderék boldogságot vittek Hortobágy-utcára. Új életet kezdenek; a szép öregedés, az alkonyodás őszi derűvel aranyozott idejét. Egy kicsit vidámabban pendülnek majd a napok; szegény emberre is csak az az eső hull, ami a gazdagokra.

Ment is ez az új élet egy ideig.

De hiába, a természetet furkós bottal sem lehet az emberből kiverni.

Tán a harmadik hét végén, valami semmiségért, a

nehézlelkű Bakó úgy megkapkodta szegény kis feleségét, hogy sokáig kék volt utána a helye.

A kis Ács Zsuzsika, mit tehelett egyebet, sirdogált és eltűnődött a felixfürdői szép napokon.

5.

Mikor Bethlen Bakó Lászlót elvitték betegen a tenger mellé, Teréz néni megirta édes anyjának. A kis Bakóné halálra rémült: ha reményeinek ez az egyetlen kővára is leomlik, oda minden. Hiába vigasztalagta a pesti asszony, nem hitt a fia fölgyógyulásában; tudja ő azt, mi következik ezután, így szokott az lenni minden nagy embernél. Szerencsétlen sors a kiválasztottak sorsa.

Nyugtalan vergődött, mint a megriadt madár kalitkájában. Saját nyugtalanságával törte össze magát. Titkon kérte a láthatatlan Istent, az ő életét vegye először el, ha már drága fiára is kimondta az ítéletet. Napjai bódult összevisszaságban vánszorogtak, éjszakáit pedig átsirdogálta.

A magával sem békés Bakó rá-rákiáltott:

— Ugyan mit nyöszörög itt egész éjszakán át! Bezeg mikor engem kerülgetett a halál, nem nagyon törtémarta az öklét.

Pedig nem igaz; mert a kis Bakóné mindent elkövelett érte.

Hosszú hónapok ijesztő sora jött-ment, míg László oda birkózott az alattomos betegséggel. Eördögh úr, a ropant igazgató, hiven tudósította a beteg szülőit; a kis Bakóné átszenvedte az anyai fájdalom minden gyötrelmét. Egész életének értelme forgott veszedelemben; ha Laci most el talál bukni, álmainak tündérvára úgy omlik össze, mint a homok halom.

De Laci kikerült a fekete rém karmai közül. (Igaz, hogy beleesett egy kellemesebb rém, Hermilan Laura, karjaiba.)

Teréz néninek volt azután mit újságolni. A betegségből fölépülő fiú úgy nőtt, úgy hatalmasodott az ő leveleiben, mint a Faust doktor beszorult uszkárja. Már nem

csak Pest királya, Amerikáig zeng a hire, Amerikából jönnek hozzá futárok. Egész fejedelmi udvartartása van. Nem tudni, micsoda nagy dologban törí a fejét, nem mondja meg; de néha bizony még éjszaka is dörömböl társaival odafenn a nagy teremben. Szép fiú, jó fiú, finom gyerek; csak nem akar megházasodni. Ez az egy érthetetlen Teréz néni előtt.

Bakóné rendesen kapott pénzt a fiától. Ilyenkor mindig sirt örömeiben. De örömét mindig elrontották a ferde lelkű emberek.

— Könnyű az úrnak, — fitymálta a küldeményt Miska meg Jóska. Ha mi találtunk volna egy milliót az útfélen, abból is jutna édes anyámnak. Ezen ugyan nincs mit lelkendezni.

Jóska még mormogott is:

— Küldhetne egy jó öltözet ruhát a nagyságos úr; ebből már kilóg az ingem is. De úgy látom, megtagadta a szegénységet. Se baj. Lesz még a kutyára dér.

Bakó Mihály sem volt különb a fiainál:

— Ha olyan csuda jó módja van, mért nem veszi le a házamról ezt a pár ezer pengő terhet? Egy új kocsival is megprezentelhetné az apját, ha volna szive. De nincs szive. Eh!

A kis Bakóné fájó lelkére úgy kopogtak ezek a szavak, mint virágzó fára a jégverés. Lehet valaki az Isten legjobb embere, ezek soha meg nem értik. Hiába, Krisztus urunkat is fölfeszítették.

Egy ideig nyugalomban forogtak a napok. Nehézlelkű Bakó jött-ment, ki a kertbe, haza Hortobágy-utcára, néha felrándult a bérkocsisok állomására, rendesen összeveszett valamelyik szaktársával, vagy a pénzkereső, fuvarozó fiúkon táncoltatta meg haragja vesszőjét. Soha nem jó volt neki semmi; megbotlott a gazszálban is. Háborgó, beteg lelke, ha elúnta marni magát, másokba harapott.

Koronként idegrohamok rohanták meg. Elkezdett ott-

hon kiabálni, átkozódni; majd az Istenhez könyörögni: vegye el az életét, ne kínozza tovább, mert már nem bírja. Majd mintha valami láthatatlan kísértet ugrana rá, tébolyodva szédült ki az udvarra; szörnyű oroslán-szemében az örület zöld tüze lobbant föl, rettenő állkapcsát csatlogtatva: szegült a levegőnek, mintha tenger vizében lábolna; levegőért kapkodott, lihegett, hörgött, szakadt a verejték róla. Ilyenkor ütött-vágott mindenkit, menekült előle még az oktan állat is.

Háza népe nem tudta: mi lelheti? Nem tudta senki, hogy a megölt kupec ugrik ilyenkor a nyakába, az sarkantyúzza.

Felesége megsajnálta; jóságosan kérdezte tőle:

— Mondja meg már, hogy mi bántja. Hátha segíthetünk rajta...

Bakó szörnyű szürke szeme fölillant, megfenyegette a kis asszonyt:

— Tiértetek jutottam ide. Tiértetek kárhozott el a lelkem. De azt soha meg nem tudjátok, miért... Csak annyit mondok: jól imádkozzatok, mert soha nem lehet tudni —

Elvágta a gondolatát. A kis Bakóné megint sötétségben maradt.

Szelid lelke nem birt rosszat gondolni; de azért valami távoli félelem riasztgatta nyugalmát. Ösztönös rémülettel húzódott az embertől, akit ennyire ki tud forgatni magából az indulat. Mert ő csak rossz indulatnak vette az egészet. Bűnről még álmodni sem mert volna.

De egy eset szörnyen megrémítette.

Bakó egész éjszaka lázongott, jött ment, felöltözött, levetkőzött, beszélt összevissza, vitalkozott, könyörgött és dühöngött. A kis Bakóné ilyenkor oly parányira összehúzta magát az ágyban, mint a gyermek; a paplan alól, a párnába furva fejét, hallgatta nagy szívdobogással ura kinlódását. A háborgó ember úgy hajnaltájban elkezd motozni kinn a konyhában, valamit keres; egyszer meg-

leli, nagyot sóhajt, elkezd sirni csöndesen, azután kilopózik az udvarra.

Feleségét rossz sejtelem fogja el. A sötétben magára kapkodja ruháját és kioson az ember után. Már kezd az ég világosodni; kóbor fény villózik az udvaron. Szétnéz a remegő asszony — hát megpillantja az urát a diófa alatt; épen most hurkolja a kötelet egyik alsó ágára.

— Jaj, az Istenért . . . az Isten szerelméért . . . mit akar? mit csinál?

Odarohan, átkarolja a szerencsétlen beteget, sirva kényszeríti a fa alól vissza, az életbe. A kötél feketén himbálózik a fán, mint valamikor, odakinn az akasztófaldombon . . .

Bakó megrázkódik, görcsös zokogás fogja el; mint-ha kétfelé hasadna a szive s minden gyötrelme szemén keresztül ömlenék kifelé, sir, keservesen, gyermeki módra.

— Eresszetek . . . bocsássatok . . . ne bántsatok engem, jaj, ne bántsatok . . .

Csak ennyit tud mondani.

Bakóné fölemeli a földre zuhant embert s nehezen becipeli a házba. Lefekteti. Az úgy reszket, mint akit kilelt a hideg. Megint idegláz rohanja meg, összeviSSza hadarja észbontó látomásait.

Szentséges Isten, hogy jutott ez a szegény ember ennyire? — zúg a vád a kis Bakóné lelkébe. Talán mi voltunk hozzá kegyetlenek.

Mikor magához tért Bakó, megkérdezte tőle csöndesen:

— Mi vitte ennyire?

Az ember ránézett, leírhatatlan rémülettel, azután legyintett a kezével, elfordult és sirt.

Ezt megmondani nem lehet.

6.

Hat hónapi fogság szegényével a lelkén, megindult Bakó László hazafelé.

A Bethlen nevet eladta budai palotájával együtt.

Egymásra rétegeződött két én-je közül a felső lehámlott, csak az igazi maradt meg: a táltosfiú.

A vágató vonat zúgó kocsiában lázas álmok futó képei gyanánt rohant át lelkén zűrzavaros élete. Pályája vonala emelkedő körívben lendült a zenit felé, most az élet örök törvénye szerint eső körívben fog lezuhanni. Szent Isten, hát vége mindennek? Ennyit birt elérni fölszentelt ifjúságával? Eltévesztett szerelem, hasztalan önmegtartóztatás, botrányba fúladt szellemi forradalom, be nem váltott ígéret, letört lélek és elzüllött fiú. Így álljon majd meg édes anyja vádoló tekintete előtt? Óh milyen szomorú.

De hátha eljövő világhírének ez az ára? Hátha csak a magyar Messiások unt sablonná vedlő sorsát szenvedni át? Aki hitet és boldogságot ajándékoz nemzetének, az hitevesztetten és boldogtalanul omlik a Nirvánába. Lehet, megpróbáltatásainak csak kezdő lépcsőjén áll, még sokszor fog sirni kiellen éjszakákon, magára hagyva fájdalomnak Gecsemáné kertjében. Végzete úgyis valami ismeretlen hatalom kezében; az forgatja, az töri, az öli, az magasztosítja. Jöjjön, aminek jönnie kell.

Csak édes anyját sajnálta már előre. Ez a drága kis asszony a martirok önfeláldozásával adta át neki lelkét; ha most megtudja: fia eltékozolta ezt a lelket, megszakad a szíve bánatában.

Anyjának fölrémlő szomorú arca úgy megrázta, hogy vissza akart útvjáról fordulni. Minek lebbentse föl bukásáról a fekete lepelt, ha édes áltatások ópiumával tovább szöheti nagy álmait az a szegény asszony? Valahányunkat ilyen elpalástolt hazugság tart fönn az élet szintjén; nem szabad a halálos betegnek sem megmondani, hogy napjai meg vannak számlálva.

Keserves tusába keveredett magával. Menjen, vagy visszaforduljon? A vaskerekék ütemes csattogása néha rábeszélőn dobogta: csak hazamenni, csak hazamenni... néha pedig ezt hallotta ki tisztán a dörgésükből: visszarothonni, visszarothonni. Bezárt oroszlán nem vergődött jobban ketrecében, mint ő vaskocsiában.

De hova menjen? Egy a hazája, egy a szülőhelye. A feldobott kő is csak a földre hullhat vissza, nem eshetik más csillagra. Ezt a keserű poharat ki kell ürítenie.

Szomorú őszi éjszakán ért szülővárosába. Reménytelen szürkéségbe burkolózott az ég, szakadatlan eső szitált a magasból; és rideg nótákat fújt az októberi szél. A bánat, a lemondás, a temetkezés korszaka volt.

Bakó László megállt az állomás előtt és benézett városába. Aludt ez a nagy paraszt fészek; szinte morajlott idehangzó lélekezése. Távol, az úttesten kétfelől gázlángok pillogtak; itt a közelben villanyos ívlámpák égtek. Messze, benn a házrengeteg fölött, egy helyen világos volt az ég; mintha alulról vetett volna fel rá fényt a föld. Lászlónak az a gondolata támadt: édes anyjának a lámpája virraszt az éjben, az sugárzik föl a mennyboltig.

Nem irta meg sorsának szomorú zökkenőjét; nem is jelezte, hogy hazajön. Azok a jó lelkek még nem sejteneek semmit, legfőleg édes anyjának nyugtalan az álma, mert az ő szíve megérzi, ha valami baj közeleg.

— Itt a kocsim, nagyságos úr, már csak magam vagyok, — riasztotta föl egy bérkocsis rekedt hangja.

László tévován nézett rá, mintha nem értené. A kocsis egészen odaállott elébe: tessék felülni. Csak ekkor rezzent fel; a türelmetlen ló, hátravetve fejét, ráprüszkölte fázós páráját.

— Nem, nem, gyalog megyek, köszönöm, — hárította el az ajánlatot. Már meg is indult.

A bérkocsis valamit mormogott; bosszúsan rácsapott fáradt lova fejére s elzörömbölt az éjszakában.

László csöndesen ballagott a városba befelé.

Nagyon rég járt itthon, több mint tíz éve. Mikor megkérdezte édes anyjától: elfogadja-e a Bethlen grófné ajánlatát... Még fülébe csengett a kis Bakóné remegő hangja: „A te boldogságod, drága fiam...”

Az ő boldogsága.

Eh, mit érzékenykedem, mint valami regényfaló neve-

lőnő. Férfi volnék, szembe kell néznem a sorsommal, akármilyen arccal mered rám. Azért, hogy kiutasítottak a fővárosból, még nincs vége a világnak. Az emberek? Az emberek, lehet, ki fognak térni előlem; megvetnek vagy utálnak. Mindegy. Csak értük harcolom harcomat. A magamfajta katonának halála után tűzik mellére az arany érmét. Mig élünk, bújdosunk.

Tehát bújdossunk tovább,

Milyen néma ez a város! Mintha elálkozták, vagy elvarázsolták volna. Régi mesékben olvasott ilyet: nagy veszedelem, nagy bűn miatt megkövült egy egész város, minden lakójával együtt. Az emberek úgy maradtak a házakban, házak előtt, utcákon, ahogy éppen a megbüvölés pillanata érte őket. S ekkor valaki, egy távoli ország királyfia, bevetődik a halott városba, ámúlattal járja végig a mozdulatlanság nagy múzeumát; gyönyörű lányok édes arca mosolyog rá, vagy vad férfiak meredt dühe döbbsenti; kis gyermekek táncoló koszorúja, megfagyva a lendület édes pillanatában. Állatok, madarak, a porban, a levegőben, mint ugró szobrok, vagy röptükben a levegőben fönnakadt kövek. Csupa csoda az egész. S a királyfi sejti, hogy valami varázsigétől függ az elbűvölt város sorsa; ha valaki azt az ígét egyszer kiejti: megindul a kövült élet, újra mozognak, beszélnek az emberek, futkosnak a kutyák és szállnak a madarak.

Szimbolum az egész életünk.

Most talán éppen én vagyok ez az idegen királyfi, — gondolta László, — ez a halott város az én szavamra vár. Talán ilyen megkövült csoda egész Magyarország s egy táltosfiúnak kell jönnie, hogy megváltsa ígézetéből. Csakhogy, az a királyfi elfeledte a varázsigét, reménytelenül kóborol a szobrok temetőjében, míg maga is meg nem kövül a rémület miatt.

Meg kell tehát azt az ígét lelteni! Addig feszíteni az agyat, míg ki nem villan belőle, mint a hulló meteor fénye a világűr sötétjéből.

Megállott egy sötét utca torkolatában. Távolról zenemoraj haldoklott a füléig, ez is olyan megkövült muzsika. A házak, egymás sorjába állított skatulyák, vak szemmel, lehunytt ablakkal álmodták halálos szenderüket; hosszú kémények nyúltak az ég felé, mint rimázkodás közben megkövült karok. Amott, a falak mentén, mintha páros árnyék suhanna . . . mert nem emberek, nem élők, csak a kóbor királyfi látomásai.

Micsoda átok érhetette ezt a várost? Mi távozott el belőle, hogy a lélek szakadt ki vele?

S ekkor, oly tisztán, mintha az egész mindenség kigyúladt volna körülte és benne, egy szó merült föl a megbélyegzett ember lelkéből. Egy régi, szerény szó, amely a használattól megkopott, elhalványult, pedig tiszta arany.

A Szeretet.

Csodálkozott, hogy csak most jutott rá, tiz éves küzdelem után. Olyan egyszerű, olyan világos — a Szeretet.

Ez a város halott, mert eltávozott belőle a Szeretet. De ez a kis város csak szimbolum, az egész ország jelképe; viszont maga az Ország is csak az Emberiség szimboluma. Igen: az egész emberiség megkövesedett, rideg, élettelen: mert eltávozott belőle a Szeretet.

Ez hát a varázsige! — kiáltott föl a királyfi, csak olyan néma kiáltással, mint mikor a távolban fényes rakéta szikrázik fel az égre. Megtaláltam a varázsigt. Ha kimondom: megmozdul ez a halott Város, ez a halott Ország, ez a halott Emberiség, és új értelemmel, új harmoniában futja tovább futását. Mint valami magasabb rendű élet szimboluma.

A megbélyegzett ember nagyot lélezett; magába szívta az egész éjszakát, az aluvó város minden fojtott nyugtalanságát, megkövült kínját, nevezhetetlen gyötrelmét. Már mintha szívében dobogott volna az a százezer szív, amelyet átok fog és élve is halott.

És ime, úgy tetszett neki, ahogy körülhordozta tekintetét a nagy némaságban és sötét mozdulatlanságban,

mintha az aluvó kis ház-sorok megremegnének, megmozdulnának ; a lehunytt vak ablakszemek látásra rebbennek és fölragyognak ; a lezárt kapuk és ajtók föl pattannak, a megkövült alakok mozdulnak és járnak, édes szavak, dalamos hangok zengenek a levegőben. Minden mozog, minden él, mert eljött a messze országok királyfia, látta a szomorú várost, megsiratta, és kimondotta azt a nagy ígét, amelyre a halottak is feltámadnak : *Szeretet*.

László szokatlan, édes borzongást érzett az agyában, a szívében. Ez hát a megváltás értelme ? A szellemi arisztokrácia fölemeli az emberekeit, s a Szeretet megindítja a kővé vált szíveket. Hozsánna ! Az éjszakában valaki érkezett.

Ahogy tovább barangolt a szeretellenség városában, lelkét úgy dideregtette a megdermedt szomorúság, mint testét a hideg szél. Most döbbsent rá, hogy ez a Szomorúság városa. Emlékezett gyermekkorra ködbe fúlt napjaira — nem volt semmi ragyogásuk, nem remegett rajtuk a tündéri örömök arany himpora. E múlt napok avarán szál-longó lelke nem szívárványszárnyú lepkének tűnt föl előtte, hanem fekete szárnyú, halálpillangónak. Itt az emberek szomorúságra születnek, örök lelki éjszaka nehezül rajtuk ; elátkozott ridegségük az örömtelenség megkövült patinája.

Ha jönni fog a varázsoldó királyfi : az Öröm heroldja fogja bejelenteni. Mert az élet : maga a kifejlő szent Öröm. A vidámság a lélek napsugara, ez bontja ki érzései színes virágait, ez pattantja ki a gondolat-rügyeket, hogy a boldogság érett gyümölcsként hulljon a szenvedő Ember elé.

Tehát ragyogtassuk föl az öröm hajnalát.

Az őszi éj fázó gyászában így tünődött az élet vándora arról a két megváltó hatalomról, amely lesimítja a csüggedő emberiség homlokán a ráncokat, életöröm, élni vágyás derűjét gyújtja ki a szemekben s az arcokon. Ha megtaláltuk életünk egyetlen célját : az örömet, nem kell félnünk a szeretellenség támadásaitól ; az örvendező emberek a szeretet apostolai.

Uj Evangelium! — lobbant föl a láng a száműzött lelkében.

Keleten már tűnő derengés jelezte a hajnalt. A szél hűvösebbre vált, a szomorúság kiellenebbre. László fölrettent merengéséből; körülnézett: idegen városban találta magát. Haza menjen a szüleihez, így, előkészület, hirdetés nélkül? Nem. Egy ideig lappangani fog társtalansága vadonában.

Azután majd kibontja lobogóját.

7.

Az állomáshoz közel, egy szállóban bérelt szobát.

Napokon át ki sem mozdult belőle; a hirtelen változás szakadékát nem bírta egy lélekzettel átugrani; pihennie, várnia kellett, míg újra megtalálja szívét és szavát.

Már a harmadik napon detektív kopogott nála; igazoltatták. Egyszerre lezuhant álmainak épülő tornyáról; hiába minden áltatás: megbélyegzett ember, szemmel tartják, láthatatlan lánc súlyosul a lábán s a lelkén; akár-hová menne: figyelő árnyék osonna utána. Elaltatott rémülete fölriadt; hova meneküljön? Nincs hova. De miért is rohanna önmaga elöl? Át kell formálnia egész valóját, hogy játéknak vegye, ami most oly nyomasztó kin, és a mások szerint játék semmiséget magasztosítsa egyetlen fontos dologgá.

Nem szabad magamat a mások szemével nézmem; nem szabad kicsiségemet jelentőssé dagasztani; egészében, egységében kell nézmem az életet, nem részeiben. Szememet a holnapra függesztve kicsinylenem kell a mát; nem fegyverem végét, hanem a cél pontját kell nézmem. Meg kell tagadnom indulataimat, égjenek ki szenvedélyeim e nagy tűzben, és pusztuljon a silány salak.

Az új emberré válás ösztöne bújosult rázkódó egyéniségében. Csakhogy hosszú az az út, amelyen az ösztön elér az akarat határáig. Tűrni kell, várni kell, mert a gyümölcs sem érik szemlátomást; hát még az emberi lélek.

Őt üldögélt magános szobája ablakánál, nézte a lenn zúgó életet. Egyszer úgy rémlett, az öccse, Miska, suhant el kackiás fogatán. Már szóra nyílt ajka, már jobb keze is fölrezzent, hogy lekiáltson neki; de a vágatató fogat eltűnt az utca zűrzavarában.

Hazamegyek, — futott rajta keresztül az izgalom. Nem szabad sokáig áltatni édes anyámat. Jobb, ha tőlem tudja meg bukásomat, mint másoktól.

És délután benyitolt a Hortobágy-utcai nagy kapun.

Egy idegen kutya szaladt neki, megugatta. A kutya hangjára kinézett valaki a kis nyári konyhából. Asszony. Jó ideig moccanni sem bírt, ahogy ott ültében kihajolt; váratlan ígézet kötötte le. Megismerte fiát egy szemvillanásra; de idegensége döbbsentette meg annyira, hogy időbe telt, míg riadt lelke visszatért.

László felé tartott. Megállt pár lépésre előtte:

— Édes anyám.

A kis Bakóné felugrott és hevesen dobogó szívvvel tárta ki karját:

— Laci! Hát te hol jársz? Nagy fiam...

S már akkor ölelte nagy fiát.

A szóváltásra nyíltak az ajtók: kiballagott Losonczi bácsi, az egyik lakó; a pisze Juli, aki már menyecske, a kis konyhából ugrott a pesti úr elé, hangos örömeivel föllármázva az egész udvart. A nagykezű Jóska a múlt éjjel éjszakás volt, most tápáskodik föl az ágyból és úgy álmosan, borzosan, egy ingben ingadozik a társaság felé. Az ugató kis kutya is hangot vált; látja, hogy ez az úr nem tolvaj, a gazdasszony szóba áll vele, azért hát ő is mosolyra vonja haragos arcát és farkát csóválva hizeleg a vendég háta mögött. Még a hizó malacok is röffenve fülelnek föl odahátul az ólban; a pihenő ló pedig szokatlan zajt hallva csendesen és kérdően kinyerül — ki jár ott? A nagy piros csákós kakas figyelmeztető jelt ad tizenöt jércének s erre valamennyien a kapu felé néznek, kotyognak, megértésközlő az esetet. Cili, a pajkos kis

macska az egyetlen, aki oda sem hederít a jövevényre ; a hászija nyílásánál hempereg a cirmos szalmában, amelyet tegnap — hite szerint — az ő mulattatására halmozott oda Mihály gazda.

Szóval, nagy eset a László hazatérése.

A pesti fiúnak olyan szokatlan, olyan különös itt minden. Édes anyja öregedő arca még szíven szorítja, könny remeg a szemében — drága jó anyám, egyetlen igaz barátom, ösztönző szellemem . . . De már a testvérei olyan lármások, olyan faragatlanok, olyan tapintatlanok. Idegenek, hiába, idegenek.

— Jó napot, nagyságos úr, — höbögi Jóska, — és már nyújtja is gyanúsan ápolt kezét. László megfogja a testvér kezét, érzi: milyen cserepes, milyen munkától cserzett. Meghatja ez a kemény kéz ; már valami szépet akar mondani a tulajdonosának. De éppen ekkor esik tekintete a másik ökölre, amelyikkel Jóska az álmot próbálja kidörzsölni véres szeméből — óh, ez az ököl oly retkes, oly mosatlan, hogy a legjobb akarattal sincs kedve a párját tovább szorongatni. Elengedi. És tenyerét végighúzza a ruháján, mintha letörlene valamit. Erre a mozdulatára szégyen pirja futja el arcát, eh, ez nem illet hozzá ! A munka bizony nem finomít. A testvére mégis csak testvére. Hogy jóvá tegye hibáját, valami szépet mond a szörnyűket ásító Jóskának, s az úgy kapja be a neki szánt bókot, mint — bocsánat — kis kutya a legyet.

Bakóné nem tud hova lenni izgalmában, örömében :

— Menjünk be a tiszta szobába, idekinn hideg van. Gyertek fiaim, mind. Jaj Istenem, be nagy dolog. Laci hazajött Pestről.

A lelkét majd kiönti nagy fiának ; mert még mindig Laci a „nagy fiú.“

Bemennek az utcai tiszta szobába. Különös szag ; alma, bunda, izzadt láb és fahéj illata összekeveredve. Mintha keveset szellőztetnének. Paraszt bútorok : rikító színű asztalterítő, komót, tele mindenféle csuporral. A vi-

rágosra festett falon a haldokló Petőfi képe, amint a saját vérével írja a földre: „Hazám.” Mellette Kossuth; a másik oldalon Rákóczi.

Ebben a környezetben kétszeresen érzi László hazátlanságát. Haj, nem a budai palota . . . Egyszerre, mintha megnyilna előtte a valóság: rideg tisztán lát mindent. Borzasztó zuhanás, az élet csúcsáról a tengődés mocsarába. Vaspánt szorítja át zakatoló szivét; a reménytelenség óriás szelleme imbolyog körölte.

Bakóné tapogatózva ki akarja venni belőle, miért jött haza. A fiú nem bírja egyszerre megmondani, kerülgeti az igazság szakadékát, míg bele nem szédül. Különbösen is lehetetlen beszélnie, mert a pisze Juli malma megindult, az meg nem áll, míg az utolsó szemig le nem őrlötte a magáét. Szörnyű lendülettel önti sorsát az idegen elé, mozgófénykép rohanásával peregnek nyelvéről élete cikcakkos szakaszai; László, ha figyelne, megtudná: mennyit szenvedett ez a néne apjától, hogy milyen nemes lélek ő, és milyen nemtelen az öreg; elszóll kérő, kicsavarintott házasság, országos szégyen, megaláztatás, fölmagasztalás, Isten keze, új vőlegény — tisztességes vasútas, akinek lábafejét levágta a vonat, nyugdíj, özvegy ember, jó ember, kitűnő fiákeres lesz belőle, annak ülnie kell csak a bakon, nincs olyan nagy szükség lábafejére; lesz még a kutyára dér, már is kinéztek a böszörményi úton egy jó kis nádas házat maguknak, megmutatja, hogy a maga emberségéből is talpra áll; nem tart szeretőt magának, mint az az Istentől elrugaszkodott, hatvan éves korában! Hogy mer a világ szemébe nézni? Jaj, jaj . . .

László úgy érezte, mintha az agyvelejében hangyák futkosnának. A Juli harsogó, éles hangja fizikai fájdalommal hasogatta idegeit. Már alig bírta. Végre egy pici szünetet fölhasználva, szinte kipattan belőle a kérdés:

— Hát édes apám hol van?

— A nyaralóban! — kiáltotta metsző gunnyal Juli. Odavárja a babáját, hogy az én Istenem fordítsa keresztbe a lábát annak a veres rébéknek . . .

László az első félórában megtudott mindent, ami tíz év alatt otthon történt. Vigasztalan, sivár élet folyt itt azóta. Be jó, hogy távol lehetett tőle. Csak édes anyját sajnálja, ezt a türelmes szent asszonyt, akinek arcára írták az elmúlt évek kimondhatatlan szenvedéseit. Megrokkant, megöregedett, az ember szíve elszorul, ha ránéz. Gyönyörű fekete szeméből annyi jóság, annyi bánat beszél, hogy le kell hajolni előtte és meg kell csókolni a kezét.

— Anyám . . . édes jó anyám.

Egy forró könnycsepp a kis Bakóné kezére gördült, elfogódva nézett nagy fiára.

— Laci, Lacikám, miért sírsz?

A fiú hevesen átkarolta, hogy kitörő zokogását elfojtsa:

— Nem tudom, édes anyám. Csak — az embernek — a szíve —

A nagykezű Jóska, aki soha életében el nem lágyult józan fővel, megsokalta ezt az asszonyos sopánkodást:

— Na, csak el ne törjön a mécses, nagyságos úr. Mifelénk az asszonyok sírnak, meg a malacok, ha éhesek.

Figurás mozdulattal kihuzódott a szobából. Hátra ment az istállóba. Nem sokára behallott galuskás hangja, ahogy dalolt: „Nem akar az ökör csorda legelni . . .”

Ellenben Julis, az új menyecske, abban a hiszemben, hogy az ő szenvedései nyilaltak a pesti fiú szívébe, nagy rokonérzéssel rákezdt a bömbölést, de olyan terjedelmes hangon, hogy az utcán járók is megálltak az ablak alatt.

— Neked még van szíved, Lacikám, óh, óh, te be tudod látni, mi az én sorsom, te megérted az én szenvedésemet, jaj, jaj . . . ha látnád, ha tudnád, mindenható Istenem —

Nagyobb hatás kedvéért ráborult az öccse vállára. László zavartan tűrte egy ideig, azután felállott mellőle. Anyjára nézett:

— Édes apám nem él idehaza? —

— Vett a Csige kertben egy darab földet, azon van

fáin lakás, ott szokott barkácsolni . . . a szőlő is nagy gondozást kíván . . .

— Menjünk ki, lepjük meg az öreget.

Julis felpattant, mint a gummilabda :

— Mit ! Oda menni, arra a förtelmes helyre, ahhoz a lehetetlen vén emberhez ? Ki ne menj, Laci, nem szivel az téged se, nem kell annak a maga kölyke, megmar az mindenkit, édes anyámat is megverte — nem hiszed ? ott a helye a karján, a vállán, megverte az istentelen. Ki ne menjenek édes anyámék, hadd pukkadozzék ott magában — —

László türelmetlen mozdulatot tett :

— Már bocsáss meg, nekem így ne beszélj. Az apám mégis csak az apám. Jöjjön édes anyám.

A kis Bakóné Julira nézett ; egész mivolta azt haragolta : ki ne menjen ! Lászlóra nézett, beszédes két szemre vonzotta : menjünk. Nyakába vetette gyapjúkendőjét és elindult fiával.

Juli kétségbeesve jajongott és hadakozott utánuk. Még kinn az utcán, harmadik ház ellen is zengett a hangja. Nem adtak rá semmit.

Rettenetes Bakó Mihály, ködmönben, kinn ült az udvaron. A leszüretelt föld karóit rakta góréba : s bámulta a kisajtolt hatalmas törköket, amelyek ott sorakoztak a kis pajta falánál, ahova István gazdát vágta a nyáron, mikor összeakaszottak. Nagyot sóhajtott erre az emlékre, hatalmas marka ökölbe szorúlt. Mikor tünődéséből fölrezzent, egy magas fiatal úr állott előtte.

— Jó napot, édes apám.

Az öreg oroszlán megilletődött. Különféle érzések szaladoztak át rajta, némelyik a tarkóján, olyik a gerincén. Ez az úr az ő fia, László. Hm. Eljött hozzá. Vajon mi dolga lehet ? Kissé gyanakodva pillantott rá a báránybőr süveg alól, nem jót sejtett. Ahogy az asszonyt is észreveszi, nyugtalansága még inkább nő. Na hiszen, ez most telebeszélte a pesti fiú fejét, számon kérni jött a csele-

kedeteit. Nem jól érezte magát. Elhatározta, hogy szánalmat kelt maga iránt a fiúban.

Ahogy László leült mellé, elkezdett nyögni :

— Hej, istenem, az ember meghalhatna felőletek, rá sem néznétek. Az én időm lejárt. A csontjaim úgy fájnak, mintha késsel hasogatnák. A fejem mindig csupa víz ; rám jön ez a nagy melegség, majd széjjelpattan a homlokom. De ezek nem hiszik. Nevetnek rajtam, csúfolnak, átkoznak. Hej, az anyád szíve is elfordult tőlem, pedig nem voltam rossz hozzá soha. Harmincöt évet küzdöttem át vele ; nekem nem volt vasárnapom, se ünnepnapom, se nappalom, sem éjem, örökösen hajrá. Hét gyermeket felnevelni nem olyan kis dolog. Most hogy felnőttek, szárnyára bocsátottam valamennyit, az a hála, hogy megmarnak. Áskálódnak ellenem, egy követ fújnak anyáddal, mind elpártolt tőlem. Nem baj. Egy velem maradt — (levette sapkáját és felnézett az égre :) az én jó Istenem. Az látja a lelkemet, úgy áld, vagy úgy ver, ahogy megérdemlem. De a gyermekeim — ?

Szomorúan suhintott a levegőbe.

László érdeklődéssel nézte ezt a különös embert. Hatalmas még hanyatlásában is. Szürke oroszlán-szemei rejtelmes tűzben égnek ; néha fenyegetően villámlanak. Megöszült. De nagy szőke bajusza most is legényesen ki van sodorva. Panaszkodása olyan érthetetlen, mint mikor a tenger sír.

A kis Bakóné távolabb áll tőlük. Nem szól semmit az ura beszédére. De László fülében még ott cseng a heves Juli vádja. A veres arcú Mátyásiné ruhája lobog a szélben . . .

Bakó Mihály beszélt, beszélt, mindent elborított panaszával. Meg akarta fogni magának a pesti fiút ; bár reménytelennek sejtette küzdelmét, hiszen Hortobágy-utcán elébe vágta.

Ott sötétedett rájuk a kerti házban.

— Hosszabb időre jöttem haza, — mondta László. Szeretnék pihenni.

Bakó nagy jósággal bontotta ki szívét:

— Itt lehet. Ez a kert olyan, mint a templom. Csak a madarak énekelnek reggelente. Van itt neked való szoba. Ketten elférünk a két nyilas földön. Maradj itt. Nem bánod meg.

László ránézett az édes anyjára. A kis Bakóné csöndesen igent intett.

A pesti fiú beköltözött a kerti lakásba.

8.

Bakó László halogatta, csak halogatta vallomását, A napok szálltak, de nem volt lelke megmondani: édes anyám, a szép álmnak vége, fölébredtem, nem grófné fia vagyok, csak egy szegény paraszt asszonyé.

A kis Bakóné, ha egyedül kaphatta a kerti lakásban, régi rajongásával ölelte át:

— Hát már az egész világon ismernek? Már Amerikát is meghódítottad? Teréz irta a minap, milyen hatalmas ember lett belőled. Én nagy fiam, én drága gyermekem. Akármennyit vesztettem az életemben, tebenned megnyertem. Óh be hálás vagyok a jó Istennek, hogy kiválasztott kettőnket és megdicsőítette magát bennünk.

Igaz, igaz, gondolta László csüggedően, csak hogy a rendőrség szemmel tart, a nevem fekete lisztán, Budapestre tíz éven át nem tehetem be a lábamat. A hazám tovább húzza rabszolga-igáját, az „okos” magyarok számkiűztek a lelkükből és megbélyegeztek; a budai álompalota rombadőlt, a szellemi arisztokráciát bölcsőjében ölte meg a hatalmi bürokrácia. Egyébként — Isten velünk, mert az egész mindenséget ő tartja kezében; engemet is, ellenségeimet is.

Nehézlelkű Bakó Mihály elkopogott az ablak alatt; benézett, látta, hogy a fiú megint anyjával tárgyal; vajon mit szöhetnek? Hej, csak mindenképen el akarják csavarni tőle a fejét ennek a fiúnak is. Nagyot sóhajtott, szomorún ment tovább: nekem nem volt egyetlenegy gyer-

mekem se . . . csak talán Miska. De az is keresztül néz rajtam. Hej, pedig miattatok lettem nyomorulttá . . .

Lászlónak egyszer csak eszébe ötlük valami :

— Teréz néni megírta azt is, hogy — eladtuk a budai házat ?

— Nem. A budai házat ? — azt a gyönyörűt — ?

— El kellett adnom, mert temérdek kellemetlenséget zúdított a nyakamba. A Bethlen grófné rokonai pörbe fogtak, mindenképen ki akartak forgatni belőle . . . hiszen ez már régi dolog. Nem volt más megoldás, el kellett adnom. Teher is volt rajta elég. Az árát bankba tettem ; elédgelek belőle sokáig. Teréz néni haragszik érte, mert felzavartam a nyugalmaikat. Bizony, igaza van ; de nem tehetek róla.

Bakóné elgondolkozott. Így hát a budai palota oda van. Egyszer látta életében, gyönyörű volt, de nem érezte jól benne magát. Hiúságát mégis bántotta most ez a hír ; az ő Lacijának csak márvány házban illenék laknia ; mint ahogy a szobra is márvány lesz valamikor. A kétkedésnek csak olyan sejtelemszerű árnya suhant át arcán, míg megkérdezte fiától :

— De azért csak az vagy, aki voltál ?

László magához karolta :

— Én nem változtam, édes anyám. Követem azt a csillagot, amelyet sorsom csillagának választottam.

Elgondolkoztak. Sokáig.

— Majd itt veszek egy kis házat. Vagy csináltatok. Pest robaja összetöri az ember nyugalma, szétszaggatja idejét, idegessé teszi. Itt, a csöndes vidéken, fölépíthetem azt a templomot, amely lelkem halhatatlanságát őrzi.

Templom . . . lélek halhatatlansága . . . A drága kis Bakóné emlékezetében tűnt szép napok lobbantak föl, ifjúsága álomszerű órái. A nagy templom reggeli napfényben tündöklő mélye, a szívig zengő csodás orgonaszó, az angyalok szárnyatlan testvéreként feltűnő fiatal pap, a szöke, kékszemű . . . fél-álom, fél-ébrenlét bűvös percei,

mikor az embernek a lelke kiszakadva leng és szálldos a hatalmas boltozat alatt; Isten hófehér galambja . . . őh mennyi boldogság merült a semmibe ezeknek a távoli napoknak az eltüntével. Látja magát, a kis Ács Zsuzsikát, Istennek fölszentelt edényét, aki fiat szül nemzetének, hogy megtörje a Rossz fejét és szobor-emberként élje túl halálát. Már is hogy szétröppentette nevét a hír, két világba. Majd, mikor mindenki tudja, ki volt Bakó László, tisztelettel gondol az édes anyjára is. Ez olyan szép, olyan gyönyörű. Az különösen, hogy nem csak a királyok palotájában születnek világhírű emberek; a nyomorult kis nádas viskó, ott valahol Köteles-utcán, épolyan Belleheme a magyarságnak, mint az igazi Bellehem az emberiségnek.

Elpalástolt imádattal nézett nagy fiára. Milyen szép, milyen hatalmas. Milyen gyönyörű még az a néhány ezüst szál is fekete hajában.

A nyugtalan Bakó újra eldobogott az ablak alatt, újra benézelt. Még mindig együtt súgnak-búgnak. Vajon mit duruzsolhatnak olyan sokáig? Bizonyosan őrála foly a szó. Bizonyosan bántják most is, mint ahogy bántották egész életében. Minek is jött ide ez a „tekintetes úr“, ha nem az ő szavára hallgat. Mit bánja már ez az apját, a szegény fiákerest, mikor grófokkal parolázik Pesten. Jobb is volna, ha nem kárhozná a lelkét. Ez is az anyja fia. Ennek sem vette egy garas ára hasznát.

Mormogva húzódott át az udvaron; mérgében nagyot rugott az útjába került vasvedren.

Valahonnan, távolról, zongoraszó fáradt idáig. Bizonyosan a Szombathy kisasszonyok ábrándoznak.

László odabenn meghallotta a zenehangot. Hirtelen fölrezzent merengéséből, anyjára nézett.

— Tudja édes anyám, mit tapasztaltam? Mi valahányan nagyon szomorúak és nagyon ridegek vagyunk. Mintha valaki mást hordanánk magunkban, mintha el volnánk átkozva. Az életnek egyetlen értelme; az öröm, a szeretet virága. Ugy szeretném, ha én, meg a testvére-

im, jobban szeretnénk egymást, mindig örömmel köszöntenék a napot. Elnézem szegény apámat — milyen boldogtalan lehet! Nincs egy igaz mosolya, nincs egy meleg szava. Olyan, mintha élő fájdalomból volna összetéve, akárhol ér hozzá az ember: fáj neki. Én úgy szeretném megmondani neki: nem azért jöttünk a világra, hogy bánkódjunk, hanem hogy örvendezzünk; nem azért, hogy viaskodjunk egymással, hanem hogy szeressük egymást.

Bakóné szomorú mosollyal igenlette:

— Úgy van, úgy van, csakhogy, a szegény ember öröme belefúl a szakadatlan küzdelmekbe. Szívéből lassan kihűl a szeretet, mint a kályhában a tűz, ha nem tesznek rá. A szegény embert nincs, aki szánja vagy vigasztalja, nincs, aki földerítse. Ha nem bír kivergődni nyomorúságából, a békétlenség öli meg. Ha felküzd magát, annyira kifárad, hogy már örülni sem tud diadalának. Az öröm, és talán a szeretet is, csak a gazdagoknak való.

László megrendült ezekre a keresellen, őszinte szavakra. Édes anyjának volna hát igaza? Nem, nem. Hiszen önfeláldozó szeretet, keserűség nélkül való öröm csak a szegények lelkében él. A gazdagok szeretete: érdek, a gazdagok öröme: fizetett gyönyörűség. Csak talán az a baj, hogy a szegények boldogsága öntudatlan.

— Majd meglássa édes anyám, milyen más világot teremtek ebben a városban. Megnemesítem az emberek lelkét. Ez olyan, mint a rozsdás edény megtisztítása, kisurolása — ragyogni fognak! Az elfáradt, eldurvult lelket az örök szépség italával lehet megifjítani és megfinomítani. Az örök szépség pedig ott mosolyog ránk a halhatatlan Természet képéből és a halandó művészet alkotásaiból. El kell vezetni a népet ehhez a két fő forráshoz; csodálatos átváltozáson mennek keresztül.

A kis Bakóné meleg szívvel hallgatta ezeket a jó szavakat. Megsimogatta fia kezét:

— Isten segítsen munkádban, fiam...

A saját mérgével harcoló Bakó Mihály türelme elpattant, mint a túlfeszített abroncs. Hirtelen kanyarulattal bedörrentett a szobába, ahol felesége meg fia beszélgetett. Gyermekes irigysége leplezetlen morcoskodott ki szavából:

— Ugyan, ne beszéld már beleggé ezt a szegény embert; hiszen pihenni jött haza Pestről. Hadd nyugodjon már egy percre.

Keményen rádöbbsentett öklével az asztalra, s leült a vén kanapéra.

László szeme nagyot nyílt, elmosolyodott. Megértette berzengő apját. Nagyon jól esett ez a mondása. Szereti.

— Nem fáraszt engemet a beszéd, édes apám. Tessék ide ülni mellém; akkor érzem jól magamat, ha a szüleimet látom.

Elkezdett a pesti barátairól beszélni. Humoros képet rajzolt Baráth Miskáról, a papról, aki Amerikában úgy gyűjti a híveket, hogy úrvacsora alkalmával a kenyérhez paprikás szalonnát is osztogat az atyafiaknak, bort pedig félliterenként mér ki. Van is annyi egyháztagja, hogy már három új templomban sem férnek; még a katolikusokat is átszalagolta, mert minden héten oszt úrvacsorát. — Gyárfás Bandi, mikor Orosházán fellépett képviselőnek, azt ígérte a választóinak: minden rá szavazó kap egy autóbilt, ha megválasztják. Meg is választották. Jöttek a kortesok az autóbilokért. Gyárfás Bandi nagyot káromkodott: uccu teremtettem, ezek a szavamon fogtak! Itt ki kell vágni valahogy magát. Megbizta a gyomai kerékgyártót, csináljon neki hétszázkilencvenöt kis talyigát; olyan gyerekeknek való játékszer. A gyomai mester hét szaktárssal szövetkezve, pár hét alatt szállította a rendelt. Gyárfás minden szavazójának papírba csomagolva elküldötte a kis talyigát, rápingáltatva piros festékkel: „Orosházai autóbil”. Azóta a polgártársak még a nyomát is bottal ütik... Hát a szőke Madarász! Mikor jegyen járt a mostani feleségével, egy milliomos örökséggel terhelt leánnyal, eltöprengett azon: úristen, mennyibe fog

kerülni a nászutazásuk! Ketten, első osztályban, Olaszországig meg vissza! Minthogy szörnyen takarékos, elhátározta: kimélni fogja felesége vagyonát. Kapja-fogja magát, az esküvő előtt pár héttel útra kerekedik és harmadik osztályon — sőt néha gyalog — beutazza azokat a helyeket, ahová feleségével szándékozott menni, minden-ünnen képes lapokat küld az ismerőseinek — és jegyesének, biztosítva őket, milyen boldog. Hazajön, megesküszik a milliomos lánnyal. És mikor az új asszony vonatra akar ülni, Olaszország felé, csöndes nyugalommal karon fogja: „Sohse fáradj, fiam, én csupa előzékenységből beutazgattam már azokat a helyeket. Csak fáradságba és pénzbe kerülné. Gyerünk haza, a budai kis házunkba; otthon majd végignézegetjük a képes lapokat”. A felesége még most is sír. — Gombos Jóska, az ujságíró, annyira szereti a bort, hogy kétszer már zálogba adta érte mindenét, végül saját magát is. A hitelező kocsmáros szabályszerűen elviszi Jóskát a zálogházba, rendes cédulát állítanak ki róla, azt zsebre teszi, az „anyagot” pedig ott hagyja, míg valami hozzátartozó ki nem váltja. Jóska megegyezett a zálogossal, hogy a betét ideje alatt kosztolni fogja a kiváltó terhére. Telik-múlik az idő. egy hét, két hét, csak nem jön érte senki. A zálogos dúl-fúl, Jóska csak eszik. Már az egész zálogházat fölemészli, ha véletlenül egy vidéki ujság meg nem választja felelős szerkesztőjének. Gombos elfogadja és megírja a feltételeket, közte a kiváltási és kosztollatási összeget. A kiadó humoros ember: kiegyenlíti a tartozást; de a zálogházi élet oly nagy összegre rugott, hogy a szerkesztő úrnak egy negyedévi fizetését elnyelte. Persze, ezt a kiadó lefogta. Így azután Jóska három hónapra újra eladta magát ennek a másik rabszolgakereskedőnek. Mikor a szerződése lejárt, még három hónapot ingyen kellett neki dolgozni. Ugy jött el a szerkesztőségből, hogy téli nagy kabátja volt rajta. Ingét, alsó és felső nadrágját, kis kabátját ott hagyta a három hónapi koszt fejében — előlegnek. — Orgován

Gáspár, a szobrász is érdekes ember. Agyas-fejes nagy Mahomet-alak. Bázsán bikája. Egyszer szobrot csinált Sámsonról, az iszonyatos zsidóról. Jön a kiállítás, elviteti a Műcsarnokba. A megnyitás előtti éjjel valamelyik ellenfele bosszúból összetörte a hatalmas gipsz-figurát. Gáspár majd az égig ugrott dühében. Most már le kell maradnia a kiállításról, pedig életének ez a Sámson volt a legművészből alkotása. Társai sajnálják, vigasztalják. Jön a megnyitás napja. A szobrászoknak csak nyitva marad a szája — ott áll az Orgován szétrombolt szobra, egészben! Mi ez? Egy éjszaka újra mintázta volna? Lehetetlen. Nézik, nézik. Gyönyörű férfi-akt, csupa izom, csupa élet. Ni, ni, mintha pihegne, mintha lélekezne. Valaki elkiáltja magát: fiúk, ez a szobor él! — Most jön a csoda, a szobor megszólal: „Hogy a fenébe ne élnek. Tán meg is döglök a kedvetekért?” A bösz Orgován saját magát állította ki a szobra helyett, pucéron, bemeszelve testét tetőtől talpig gipsz-fehérre. És megnyerte az első díjat! A szobrot azután csinálta meg érte.

A mogorva Bakó Mihály hallgatja, csak hallgatja ezeket a különös történeteket. Az orra körül úgy bizsereg valami. Ránéz az asszonyra — Bakóné mosolyog. Hallgatja fia beszédét tovább. Egyszer csak, mintha rozsdás ajtó sarka csikordulna, elkezd a szája mosolyra fordulni. A borzasztó ember mosolyog! Mire Orgován Gáspárhoz ér a beszéd, kibuggyan belőle a jó, egészséges nevetés. Nevet, kacag, olyan jóízűen, hogy a könnye kicsordul belé.

Bakó László megneveltette az édes apját!

A kis Bakóné ránéz a fiára. Elismerően, bámulattal ingatja meg a fejét: na hallod, ezt sem hinném, ha nem látnám.

A Laci ragyogó szeme azt feleli rá:

— Szeretet és öröm, ez a keltő az élet...

9.

De nem sokáig tudott apjával egy fedél alatt élni.

Nemcsak az öregség és a fiatalság örök ellentéte taszította őket egymástól, hanem a fiú magánosság kedvése is. László néhány év alatt egész dráma-sorozatát rohanta keresztül az életnek, úgy, hogy a zsúfolt akciók után a lassú elmélyedés, elmélkedés kora szinte kikerülhetetlenül következett be. Leszállottak és megültek lelke mélyén a benyomások, a tapasztalatok s ezeknek a lelki szenzációknak a kikristályosodása bizonyos elvonulást, magába zárkózást követelt tőle. Föl kellett dolgoznia szakadatlan impresszióit, mint minden művésznak. A szellemi viselősségnek abban az állapotában volt, amely remekművek, új rendszerek, nagy gondolatok embrióját formálja ki a lélekben.

Ösztönösen valami nagyobb magánosság felé húzódtott.

Apjának folyton hullámszó, zimankós kedélye ingerelte; örökös csengőszó mellett nem lehet verseket sem írni, Testvérei bárdolatlansága elszomorította: mennyi volna még itt is a nemesíteni való. Anyja reménykedő pillantásában néha néma vádat sejtett: többet várt tőle. Tehát mindenképen sietni kell, és szent önzéssel csak a maga láthatatlan országát építeni.

Először egyik tisztelőjének az ajánlatát fogadta el: beköltözött a város végén, az erdő alatt álló villájába. Fent a toronyban egy külön szobát bocsátottak rendelkezésére, hogy senki se zavarja.

Gazdája, öregedő úr, tulajdonképen Amerikába szakadt fiát szerette volna vele pótolni. Ez a kalandos fiú tanulótársa volt Lászlónak s már diák korában új filozofiáról és a naprendszer új magyarázatáról gondolkozott. Kikerült Párisba, ott megismerkedett valami tündérien szép amerikai nővel, az magával ragadta, mint bolygóját, a tengeren túlra. Azóta azt sem tudják róla: él-e, hal-e. Apja, a változhatatlanban megnyugvó magyar, azt mondta rá: az egész földgömb emberek hazája, akárhol van: csak otthon van.

Ez az úr ajánlotta föl magános szobáját Lászlónak.

Ebben a toronyszobában az eltűnt fiúnak holdvизsgáló távcsöve volt a legértékesebb. László nagyon megörült neki. Tiszta téli éjszakákon rászégezte a tele holdra és órákhosszán át nézte ezüستfényben és fekete árnyékban változó hegytölcséreit. Láta a rideg égi test sarki domborulatát, kirémlő nagy síkságait és gyönyörű hegyláncolatát. Elgondolta azt a rettenetes erőt, amellyel a föld maga körül csóválja ezt az iszonyatos tömeget. Az a sápadt csillag ott a sötét világűrben a mi földünk darabja. Viszont, a mi földünk is így szakadt ki abból a lángoló és vakító csillagból, amelyet Napnak hívunk és ez a gázgömb épűgy csóvál bennünket maga körül, mint mi a holdat. Tovább menve a végtelenség lépcsőzetén: a mindenható Napot is valami még szörnyűbb test rőpítette ki magából és forgatja maga körül egész rendszerével. Ilyen naprendszer milliom és milliom vágtat a világűrben, látható és láthatatlan csillagok elképzelhetetlen sokaságával. Ezt a porszem-megszámlálhatatlansággal nyüzsgő csillagrendszert valami ismeretlen hatalom mozgatja, hogy megteremtse benne a váltakozó és múlhatatlan életet. És, ami csodák csodája: e világegyetemnek egy párányi vak csillagán élő moszat, amely embernek nevezi magát, belátja, megérti, mert fölfedezi ezt az örök törvényszerűséget, világnak ezt a világra való hatását, életnek életből kilobbanását, és érzi, hogy egy atomja, része annak a borzalmas Erőnek, Szellemnek, amely ezt a csodás gépezetet mozgalja.

E szédítő gondolat csúcsáról letekintett a maga egyéni hánykódásainak a völgyébe — és amit nem rég tragédiának érzett, most semminek látta. Ha boldogtalanságunkat meg akarjuk semmisíteni, csak a világegyetemhez való viszonyunkban tekintsük magunkat, minden meggyógyul.

Ez a gondolat úgy pattant ki Lászlónak a lelkéből, mint a rűgy a fán. És elkezdett nőni. Virágba bomlott, hogy azután gyümölcsöt teremjen.

Életünk boldogtalanságának az az egyik oka, hogy nem az örökkévalóság színe alatt látjuk magunkat és törekvéseinket. A vallás az egyetlen, amely nagy tömegekben próbálja megmozdítani ezt a gondolatot. De a vallás szimbólumokban tanít, s a mindennapi élet szakadatlan lökéseitől elkábuló embernek először át kell váltania szemlélete sínjét, hogy a papi szövegekbe beleélhesse magát. Ez sokszor nehezen sikerül, sokszor sehogy. A filozófia, amely a vallásnál biztosabban és reálisan győzhetne meg bennünket hatalmas voltunkról, még oly arisztokratikus magasságban lépked a tömegek feje fölött, hogy a be nem avatottak legfőbb lábait láthatják. Tehát az volna itt a cél, hogy a vallást szimbólumaiból kifejtve közelebb hozzuk az értelemhez; értelmünket pedig élesre megedzve, fölemelhessük a filozófián keresztül a természettudományokig. Ha vallás, filozófia, természettudomány egybe tud olvadni: megszületett a Jövő Evangeliuma az új evangélium.

A holdnak tácsövön való nézése így keltette fel László lelkében egy új világszemlélet gondolatát. Nagyon megörült neki. Egész szellemi törekvésének új hídját látta benne, amelyen elérheti a sóvárgott túlsó partot. Azt a partot, amelynek békés kikötőjében megtisztult élet, nemesebb szabadság, önzellen szeretet és felhőtlen vidámság vár reánk. Hiszen táltosfiúnak is azért jegyezte el sorsa, hogy babonás hatalmával, jövőbe látásával új ösvényt mulasson a gyötrelmek taposómalmában eltikkadt emberiségnek.

A toronyszoba lakóját azonban mégis bántotta valami. Még mindig nagyon közel volt az emberekhez; az utcák zaja és pora még mindig beszállott hozzá, rászállott a lelkére.

A házi úr nem értette meg, mit akar. Új vallásalapítás tervét hordozza magában? Minek az? Amerikában csak úgy fulkároznak az új vallásalapítók, mint nálunk az ujságárulók, mégsem boldogabb az emberiség. A mun-

ka az élet célja, jobban mondva a munkával elérhető boldogság. A nyugalom, a jólét. Egyenlő boldogságról pedig kár álmodozni, mert az utópia. Az erdőnek nincs két egyforma fája. Nincs két egyenlő emberarc. Ez már az élet, a természet törvénye. Vivjünk ki magunknak annyit, amennyit csak tudunk, a szegényeket segítsük : a többit pedig hagyjuk a bölcs Isten belátására. Ő tudja, mi célja velünk.

László úgy érezte ilyenkor : a multja beszél belőle. Vagy talán a Nietzsche filozófiájába gabalyodott Pálmay, az élet lovagja. Valamikor ő is hitt ebben az erő vallásában, de belátta, hogy igazságtalan és új háborúk magvát hinti el. Már pedig az ember boldogságának csak a békés öröm, a nyugalomban kivirágzó szeretet lehet a megteremtője. Efelé más út vezet, nem a Nietzsche Übermensch-gondolata. Szellemi arisztokrátiának lenni nem születési kiváltság, azzá mindenki lehet.

Öröm és szeretet : ez a két vezércsillag . . .

Hire még elzárkózásában is sok embert vonzott hozzá. Ezek az ifjuság köréből kerültek ki ; volt közöttük sok leány és asszony. Mikor a színház bemutatta *Élet és álom* című drámai költeményét, új hullámgyűrűkben rezgett szét költői dicsősége. S a rohanó emberek megálltak egy pillanatra, fölfigyeltek : Bakó László . . . ez a név ismerős, mintha már hallottuk volna.

A rendőrség is fölfigyelt, valahányszor Bakó László nevétől zengettek az ujságok. Vigyázni kell : nem új forradalmi mozgalmat kavart ez a veszedelmes ember. Háza körül még sokszor ólálkodtak megfigyelő detektívek ; leveleit bizony néha fölbontották. Egyszer pedig a sötétben neki is ugrottak, hogy saját fejüket koppantsák a falba.

Ez így történt.

Azon a kerti úton, ahol László reggelenként végigsétált, már az őszen feltűnt egy különös fiatal ember. Festő, vagy rajztanár volt valamikor, most betegen, az idegbaj végső stádiumában menekült rárohanó őrülete

elől, hasztalanul. Mindig hajadonfővel járt, nagy haja, szakála rendetlenül lobogott a szélben. Egyedül ritkán mutatkozott, kísérője fiatal orvos lehetett, mert nagyon erőlködött a mulattatásán, sőt néha cinikusan kigúnyolta a barátját is.

Lászlónak feltűnt ez a szerencsétlen festő. Egyszer, midőn nem kísérte senki, megismerkedett vele. A beteg igen előzékenyen, igen okosan tudott beszélni, mindaddig, míg a színekre nem került a szó. A színek lázba hozták Hollóssy urat, szeme félelmetes nagyra tágult és egész testében remegett:

— Fölfedeztem a színek titkát, mindennek a lilaszín az alapja. Ha jól megnézem az erdő zöldjét, ott lappang alatta a lila. A tenger hullámai lilaszínbe törnek. Ha benézünk a napba: csak úgy harsog belőle a lila szín. A dolgok lényege általában nem fekete, mint ahogy sokan sejtik, hanem lila. Kérem, a katolikus egyház fölismerte ennek a színnek egyetemes jelentőségét: főpapjainak a skapuláréján és cingulusán ezt alkalmazza. A lila: a világ egyetemes egyházának egyetemes színe. Merem mondani, hogy a zenében is döntő szerepe van, különösen mollban. Ez a hangszín adja meg a szerelem, a fájdalom lényegét, szóval a világ egész tartalmát. De a vakok még nem látják, ki kell nyitnom a szemüket, hirdetnem kell a lila forradalmát. Igen, uram forradalom nélkül nem megy semmi! Föl kell forgatni a régi rendet, le kell dönteni az elavult isteneket kopott trónjukról, már Wagner Richard is hirdette . . . Forradalom! Forradalom!

Úgy látszik, a rendőrség valamelyik embere meghallotta ezeket a veszedelmes szavakat, s minthogy Pestről kitiltott forradalmár, Bethlen Bakó László titkos társaságában hangzottak el, egyenes volt a gyanú, hogy itt valami szörnyű dolog készül. Hamarosan le is tartóztatták mindkettőjüket s nagy apparátussal indult meg a vizsgálat.

Szegény Hollóssyról eleinte nem akarták elhinni, hogy bomlott idegű ember, azt gondolták: szimulál. Bakó László

pedig csak nevetett — neki nincs egyéb mondanivalója. Végre a beteg festő szülei, orvosai léptek közbe és tisztázták a „lila-forradalom” ügyét. A rendőrség kénytelen volt mindkettőjüket szabadon bocsátani, de a főkapitány fejcsóválva írta be a nevük után: „Nem tiszta dolog. Valami lila-forradalomról van szó. Vigyázat.”

És bizony hónapokon keresztül lesték Hollóssy minden szavát, Bakó László minden mozdulatát.

Szegény Hollóssyt a paralízis polipja mind borzalmasabban fonta körül. László látta még ennek az elégő agynak utolsó lobbanásait, látta a beteg arcának bamba eltorzulását; már hiába szólt hozzá, nem szavára felelt a szerencsétlen, csak motyogott, érthetetlenül, összefüggés nélkül. Végre a tavasz megkönyörült rajta: tüdőgyulladást kapott és öt nap alatt elvitte,

Lászlót leverte halála. Szegény, ez is forradalmár lett volna, eszmék harcosa, de az őseitől örökölt szörnyű baj összetépte, mint a tigris áldozatát.

10.

A város északi határán hatalmas erdő terült el. Meltóságos tölgyek és asszonyosan rezgő nyárfák rengetege. Bent a sűrűjében még aranyos kis őzek bámulták a kelő napot s repültek át bozóton, ungon, berken, ha valami szokatlan nesz megriasztotta őket. Ezer kis madár nyaralója himbált a lombokon, a bokrokon; olyan angyali szimfoniával dicsőítették az életet és rajongották szerelmüket, hogy a virágok is kíváncsian fordították feléjük színes arcocskájukat. Felséges, drága temploma volt ez az erdő a Természetnek, szent és tiszta, mert ember még nem igen járt benne. Ott elől, a parkozott részen, zengett a muzsikaszó, gyermekek jálszó lármája, kocsizörgés, dalolás törte a csendet; de ez a városi zaj meghall, mire az erdő közepéig ért.

Itt szeretett volna László élni.

Gyermekkora legszebb napjait itt álmodozta át. Ott,

a lehulló lombú szomorúfűz alatt, a kút mellett üdögélt édes anyjával, mikor eldöntötte jövőjét, mikor távoli meseváros képen fölragyogott előtte a csalogató főváros. Most is itt érezte magát legközelebb a természethez és önmagához. Sóvárogva bámulta a fészkelő madarakat: ezek nem kérnek jogot a várostól, hogy letelepülhessenek az ingyen pagonyban; neki, az embernek, ha kér, sem adnak egy ház-alapnyi földet belőle.

Nyugat felől nagy rónaság támaszkodott az erdő oldalához. Zöld legelők, fehér gulyák, távoli kolompszó, kiáltások, mocsaras vizekről fölreppenő szárnyasok, szét-szórt kis tanyák akácfák árnyékában — a magyarság nomád világa. Ott, messze, azon a kis földhullámon, szavalt diák korában az „Árpád siri álmát” a rajongó szöke Madarásznak. Babonás holdas éjszakák, mennyi tündériség volt tibennetek.

Szegény Csokonai itt kért volna magának egy parányi földecskét, magyar Tusculumot, hogy szabadon aldozhasson lelke Istenének. De a rideg várostól hiába könyörgött, az csak egy sirhelyet tartogatott a számára. Így hát felséges császárához kellett folyamodnia; de Bécs olyan messze volt innen, hogy a magyar kiáltás el sem hallatszott a Burgig. Sorvadozott tehát Vitéz Mihály tovább, Darabos-utcán, a kollégium mögött, porban, zajban és nyomorúságban. Haláláig.

Most, ez az új költő, mintha az ő elejtett gondolatát venné föl, Bakó László is egy parányi földet kér — még életében — a hazájától. De jaj, a hazának annyi mostoha gyermeke van, hogy az édes elől mindent elvisznek. Itt a mesék fordított világa járja: a mostohák a dédelgetettek, az édesek a kitagadottak. Szomorú egy ország ez.

De nem szabad ilyen szomorúnak hagyni! Öröm és szeretet — ez az új evangélium két alapigéje. Ezt kell itt világító lámpának fölgyújtani.

A jó szerencse most kezére játszott Lászlónak. Az

erdő-szélben, a kertek végső-határán, nagy pusztá telken állt egy csinos nyaraló, amelyiket azonban telelőnek is bátran lehetett volna használni. Gazdája, Pálffy mérnök, épen túl akart rajta adni — László megvette. A mérnök örült, hogy művész embernek adhatja, mert a kis kastélyszerű épületet a maga kedvére tervezte valamikor s fájt volna neki, ha valami gabonakereskedő vonul belé s alakítja át zabhombárrá.

Itt vetem meg a sarkamat, ezen az archimedesi ponton, — gondolta László, — s innen mozgatom picinyke hazámat, vagy legalább homokos városomat.

A pusztá telket beültette fákkal, dísz-bokrokkal, virágokkal. Remek kis parkot tündériesített nyaralója körül. Az épület jön oszlopos előcsarnokába lépcsők vittek ; fönn, egy emelet magasságban, nyílt és födetlen terraszra omlott keletről a nap fénye ; a másik oldalon itt is volt egy kis toronyszoba, ahonnan az erdő rengetegébe lehetett bámulni. Egy év múlva hajdani gazdája sem ismert volna rá, úgy megszépült a kis villa. László elnevezte *Nóra háznak* . . .

Mikor a kis Bakóné legelőször kiment fia birtokára, csak összezsapta a kezét :

— Nahát, Laci, ez már gyönyörű. Ez még a budai palotánál is szebb.

Végigsimogatta a biborszínre festett falakat, megtapogatta a drága bútorokat, lábújjhegyen lépkedett a puha szőnyegeken végig, kinézett a hatalmas ablakokon, azután megölelte „nagy fiát“, a táltos fiút :

— Így gondoltam. Így álmodtam meg előre . . .

A kis Ács Zsuzsikának legszebb álma teljesült. A világ szemében az ilyen finom házak a szárnyak, a gazdagság a tündöklő korona, amely királlyá avatja a szegény paraszt cseléd fiát is. Bakó Laci nagyot lépett fölfelé, legalább az édes anyja így látja.

Jött azután a népség, katonaság is csodát látni. A pisze Juli szörnyű izgatottan keringett a pompásan beren-

dezett szobákban; paraszt esze szerint új berendezésre sarkalta Lászlót: ide még ez kellene, ez itt nem jó, az ott csúnya... testvére csak mosolygott. A nagy kezű Jóska, ahogy megállt az ajtóban, iszonyú nagyot nyert: hű, a jó mindenét, ilyen még Hartstein zsidóéknál sincsen! Nem megyek be a szobába, mondta, mert a csizmám patkója még ki találná lyukasztani a szőnyeget. Pista, a vasútas is elszaladt a város másik végéről, különös kék szeme könybe lábadt, mikor levett kalappal megállt az öccse előtt:

— Dicső ember vagy Laci. Minden költő a jó Isten szent fia. Sokáig élj magyar hazánk javára...

És ott hirtelen kipitykézett köszöntőt mondott.

Egyszer Bakó Mihály is kiballagott az új rezidenzáciába. Nagy szakértelemmel szagolt végig mindent, majd hogy meg nem kószolta a falakat. Mélyeket sóhajtott, nem szólt, csak gondolkozott, tűnődött. Egy órahosszat jöttment egyik szobából a másikba. Már búcsúzott, mikor végre kibuggyant belőle a szó:

— Szép, szép. Csak — üres. Hiányzik belőle valami. László idegesen nézett végig a falakon:

— Micsoda? Az óra?

— Az asszony, — mondta Bakó csöndesen. Meg kell házasodni.

Azzal eltűnt a fák között.

Az asszony? — nyilalt a fiú lelkébe. A lekötő asszony? Vagy a felszabadító? A gyermeket adó, vagy a szárnyakat növesztő? Óh, hol van már az első álom: Szentkirályi Nóra... Ha a jóból is olyan könnyen válik rossz, mit várjon a született rosszaktól? Nem, nem. Ez a ház nem üres. Ez a ház tiszta. Nagy és szent eszmék nászára van berendezve. Profán szerelem, asszonyi szenvedély nem fogja soha megszentsegteleníteni. Ez templom, nem budoár.

S a múltak távolából megszólalt az emlékek elmosódó csengettyűje. Tündéri álomszerűséggel csilingelt az a bűvös,

ezüst hang. Lassanként erősödött, komorabbá barnult, már harangok arany szavával kongott, zengett. Az emlékező lelke, mint hatalmas dóm, visszhangzott ettől a húsvéti diadallal zúgó harang-játéktól; míg fokozatosan el nem csöndesült, el nem halt a végtelenségbe . . . Utoljára már fülcsengés rémlő zajával villant föl az elmerengő fiú agyában.

Az emlékezet kiöntött árvize visszavonult; s egy különös drágakövet hagyott iszapjában; bibor fénnel szikrázott messziről.

Szentkirályi Leonóra.

11.

Úgy érezte magát, mint börtönében a rab. Néha: mint a trónjától megfosztott király száműzetésében. Máskor: mint a puszták oroszlánja a komédiás ketrecében. Mit, hát elevenen temetkezzék el, mint az indus joghi, összegörbedve hétrét kősirjában, s várja, míg a véletlen földrengés, vagy valami tudós napfényre veti? Nem! Ha pályája elhajlott is, élete, lelke nem tört meg. Hivatása van: bevégezi.

A gondolatokat fakasztó csöndben, sugalló éjszakák éber álmában hozzáfogott *Uj Evangeliuma* megírásához.

Öröm és Szeretet: ez a két alapige. Ezen épül föl egész rendszere.

Az emberi életnek vas és arany korlátai vannak. Ezek: a Vallás, az Állam, a Társadalom, az Erkölc, a Művészet. Ezek a korlátok eleinte véresekségek voltak a beljük vágódott élettől; az ösztönök embere köztük vergődésében összebebezte, néha halálra zúzta magát. A Vallás kettőt kiáltott: igen és nem! Az *igen* nem tűrte a *nem*-et, megölte, ha útjában állott. „Egyedül üdvözítő” egyházak támadtak, az Isten és a Hatalom kegyelmének monopoliumával; aki kebelébe tartozott: élt, aki rajta kívül esett: elkárhozott, aki szembe támadt vele: meghalt.

Az *Uj Evangelium* ezt fogja tanítani: nincs kizáró-

lagosság és nincs egyedül üdvözítés, nincs próféta és nincs megváltó ; nincs Kongfuce, nincs Buddha, nincs Mohamed, nincs Mózes, nincs Zarathustra és nincs Krisztus. Csak egy van : Isten. Nincs üdvösség és nincs kárkozás, csak egy van : élet ; és az életnek két arca : szeretet és öröm, amelyik egy fénybe foly, s akkor úgy nevezzük : boldogság. Nincs keresztyén, nincs pogány, nincs fehér, nincs fekete, nincs vad és nincs művelt ; csak egy van : hitvalló ember. Az új vallás visszatér, jobban mondva fölemelkedik az igazi természet-imádáshoz. A Természet az Isten képe ; az ember a természetben tükröző szellem-darab, kis lángocska ; egyetlen boldogsága : a saját kibocsátójához visszatérés, beleolvadás az anyatűzbe. Ha tehát imádkozni akarunk : először lássuk meg a halhatatlan és végtelen természetet ; ha már megláttuk : ismerjük is meg ; itt a természettudomány fogja kézen a tévelygő embert és elvezeti saját magához, a természet lelkéhez, szóval Istenéhez. Ez az elvezetés nem zárhat ki és nem választthat ki senkit ; mindenki megindul ezen a nagy úton, akit embernek szültek. A templomi képeket, szimbolumokat a természet hatalmas és örök képei, ezek a változhatlan és félre nem magyarázható szimbolumok váltják föl. Itt nincsenek pápák és püspökök és szerzetrendek és szentek ; itt csak együttthaladók vannak. Vesztegetni, lázadni nem lehet, mert a természet jelleme megközelíthetlen, hatalma pedig oly mindent egybeölelő, hogy forradalmat nem szülhet maga ellen. Itt a szervezet : a testvériség. A születésre és halálra ítélt emberek testvérisége.

Az új vallás nem fiókja, se nem szövetségese az államnak, hanem maga az állam, mert benne van, mint a vérkeringés a testben, mint a gondolat az agyvelőben. Együtt vannak, egymás nélkül nem lehetnek, egyiknek halála a másik pusztulása. Nincsenek felekezetek, tehát nincsenek kis körök a földet átfogó nagy körben. A természet : maga az igazság ; a természet imádása : az igazság imádása ; minthogy pedig a természet, legalább em-

beri szempontból, elmúlhatatlan : ez a vallás maga az örök igazság. Az igazság : törvény, amely időn és téren kívül áll, s amelyet ember meg nem változtathat. Tehát, akik ezt az új vallást vallják, a szükségszerűséget vállalják boldog önakaratból. Hatása : kibékítő, megnyugtató, mert a csillagok és távoli világok édes testvérének mutatja be az embert. Ez a vallás : az emberi életnek az örökkévalóság szempontjából való nézése és érzése. Arisztokratává, istenivé teszi a legutolsó munkást és a legnagyobb tudóst ; mert lényegükben egyek. Az egyéni tehetségek szerint elkülönülés csak apnyi, mint hatalmas zenekarban a különféle hangszerek más-más alakja és hangja, a közös cél, a közös munka érdekében.

Ez az új vallás az állam szempontjából : egységes szervezet és rend, amely az egész Föld csillagot egybeöleli. Társadalom szempontjából : gyönyörű fék, mely nem a haladásban tartóztat, hanem a félresiklástól óv. Erkölc szempontjából a legmagasabb rendű iskola, amely a gyermeket férfivá, a felnőttet ártatlan gyermekké nemesíti. Művészet szempontjából : arany lépcső, mely az örök Szép-ségen át az örök Jósággal az örök Igazsághoz vezet.

Ha az ember vallásos érzésén és természettudományán át eljut oda, hogy fölismeri a végtelen mindenség-gel való kapcsolatát, vagyis egyaránt roppant voltát és semmiségét : akkor az eddigi katonai vagy ipari, vagy félkatonai-félipari államra sincs már szükség. Az egyformaság érzése bizonyos megnyugvást szül ; ez az elrendező nyugalom : maga a türelem. A türelem önuralom, az önuralom a mások érdekét egynek látja a magunk érdekével, tehát a mások ellen kiszállást önmagunk ellen való harcnak ítéli. Önmaga ellen csak a beteg és békétlen ember harcol ; aki az örömet és a szeretetet hordja lelkében : az nem oldani, hanem kötni született. Az egység érzése, a belátás gondolata : nem rombolásra, nem ölésre vadít, hanem a legnagyobb egységek, az emberiség egy törvény alá hozásának az útját készíti elő.

Ez a türelmen és megértésen alapuló államforma úgy használja föl az egyént a köz érdekében, hogy egyéniségét nem törli falanszteri formába, hanem szabad ki-fejlődést biztosít neki, mert soha nem tudni: hol támadnak hatalmas szellemek. Az egyéni kiválást neveléssel segíti, s a küzdelmet az erők egyensúlyán túl, a szabad versenyben biztosítja. Az állam alapja: az egyén természetes ösztöne, az önérvényesítés és a szabadság vágya, megmarad, csak átnemesül, megtisztul, hogy se az egyén ne törje magát össze, se a köz ne szenvedjen a fölébe nőtt egyénektől. Igaz, hogy a civilizáció háborúval és hódítással kezdődött a legharcraeremtebb fajok diadalával; igaz, hogy az iparral, a föld birtokának békés és fokozatos kihasználásával folytatódik, a legintelligensebb, legtevékenyebb és az ipari versengésre legjobban felkészült népek előnyére; de az is igaz, hogy az ösztönök lassú lefékezésével mindinkább a józan belátás igazgatja életünket, s ha lehet haladásról szó, csakis ezen az úton lehet: belátni, hogy minden embernek egyforma joga van élni a földön és hogy szeretettel, az öröm fölkeltésével hamarabb összekötjük az északi sarkot a délivel, az esz-kimót a tűzföldi lakóval, mint Nagy Sándori vagy Napo-leoni háborúk szakadatlan sorával. A hódító háborúk megszűnése csak addig utópia, míg a féltékenység és a hatalomvágy erősebb, mint az emberi egység és nagyság érzése. Az utóbbi pedig akkor jut hatalomra, mikor a tudomány a vallással együtt megérteti az emberrel természetben elfoglalt helyét. A Földcsillag a mi közös hazánk; ebből minden népnek jut ország, ha türelem és megértés osztja el. Földközi, nemzetközi bíróság fog támadni, amely a Rend kialakulásáig emberiesen, az egyetemes emberiség érdekében, fegyver nélkül fogja a vitás kérdéseket eldönteni. Az emberiség haladása: lassú nevelés.

Természetesen, a dinasztikiák megváltoznak. A születési, hatalmi kiváltságok lassanként elkopnak s a régi katonai állam fő ideálja, a katona-fejedelem, a harci ki-

rály, átadja helyét a szellemi erőktől vezetett állam fejének: a lúdósnak, a szellem arisztokráciájának. A jövő államát nagyszívű és nagyeszű emberek vezetik, akiknek tudása igazán fejedelmi, emberi megérzése, szeretele igazán királyi. A lélek felszabadulása sokféle rabszolgaságot megszüntet; s ahol nincsenek rabszolgák, ott azért nincsenek, mert a zsarnokok is eltűntek.

Az államok formája név szerint lehet különböző, lényegükben egyformák. Egymással oly szoros kapcsolatban állanak, hogy Amerikában épúgy döntenek Magyarországról, mint Magyarországon Amerikáról. Vagyis: a Földet a jog és igazság és törvény hármas szalagja úgy futja át, hogy minden földlakót egyaránt érint.

Ez az új állam a vallás szempontjából: ideális decentralizáció, amely a Természet örökegy istenségében egyesült emberiség külső érdekköreit egyensúlyba hozza a szellemi központtal. Társadalom szempontjából: az a hatalmas szellemi áram, mely a régi rendek szegény-hidedségét kiegyenlíti a gazdag-forrósággal. Erkölc szempontjából: tévedhetetlen ítéletű bíró, aki szeretettel jutalmaz és örömmel javít. Művészet szempontjából: új világ, mely a gondolkodás és érzés régi határait a végtelenségbe veti.

Az új társadalom, mely e szellemi erőktől kormányzott államban kiépül, szintén más, mint a régi. A hajdani kasztok utódai, a társadalmi osztályok még kinai falakkal voltak egymástól elválasztva és elzárva; most ezek a falak leomlanak, mert az egység érzése a gazdagot a szegény testvérének ismeri. A szeretet fölemeli az esendőt, az örömben megtisztult szív önzetlen és boldog; az önzetlen boldogság mindenki javát munkálja. Ember azért nem nézheti le az embert, mert saját isteniségét sérti vele meg. A faji különbségek, ha nem tűnnek is el egészen, egy magasabb egység szempontjából nem lesznek döntő tényezők; nem lesznek összeütközések okozói. A régi, borzalmas vallásháborúk a szeretet nagy tüzébe hálnak;

mert nincsenek pápák, nincsenek püspökök, nincsenek szerzetek: nincs hatalmi villongás, nincs érdek-ellentét, nincs bosszúra sarkaló féltékenység. Egy az Isten és minden élő ember az ő prófétája. A Nap, a Természet istenségének ez a lángoló szive, mindenkire egyformán süt; a végtelen világűr kimondhatatlan nagy csillagvilágai testvéri fénnel ragyognak reánk; az az emberiség, mely ezt megérti, boldog, ha az egyéneknek mennél gazdagabb rajában szemlélheti a saját egységének változó képét. Szeretet és öröm kapcsolja össze az egyfajta embereket s a fajok egész láncolatát.

Az a türelem, mely a szeretet gyermeke gyanánt az államokat testvéresíti, a társadalom körein belül szintén megvédi az embert az állatembertől. A szerelem és a házasság nem harcol egymással, hanem összeolvad; jobban mondva: az egyházak és a társadalom régi előítéleteitől fölszabadulva, szabad választással, az egészségesek és szépek összekerülésével, egy nemesebb fajt hoz létre. A munkamegosztás ideális keresztülvitele megdönti a Pénz kerítő és lealjasító hatalmát; mindenki megél, mert mindenki dolgozik mindenkiért. Nincsenek kötött nagy birtokok, óriási egyházi javak; a föld mindenké; Amerika fölöslegét Európa éli, Európa Ázsiát segíti, Ázsiának Afrikával van kicserélni valója, Afrika tudja, mit várhat Ausztráliától. A közlekedés könnyűvé tétele lerontja a távolságok korlátait, s a nyugati félgömb époly gyorsan beszélhet a keletivel, mint az egy utcán lakók egymással. Messze országok lakói megismerkednek, a megismerés a szeretet kapunyitója, a szeretet fölfedezi a mindenható örömet, ezt a drága sugárzást, amely a porszemnek is aranyos ragyogást ad. Az öröm: a legdrágább illúziók szülője; akik örülni tudnak: szebbnek álmodják a létet a mesék világánál. Ezt az örömet az egyetemes kultúra táplálja, növeli; drágább az ember élete, mindenki élete egyformán drága; a fejlődő tudomány a jobbuló életviszonyokkal megtizedeli a bajokat, a betegségeket; életünk

határa kibővül, ifjúságunk boldogabb és teremtőbb lesz, örögségünk derültebb, nyugalmasabb.

Nagy tehetségek nem pusztúlhatnak el a szegénység, nyomorúság téli köde alatt, mert a társadalom a tudományt hívja segítségül a szellemi erők megmentésére. Eddig csak a fák, a virágok nemesítésével bajlódunk; néha az állatokéval; most megindul egy új teremtés korszaka: az emberi lélek tudatos megnevelésének gyönyörű epochája. A kísérleti iskolák megakadályozzák a helytelen útra tévedést; a vágy nem lehet nagyobb a tehetségnél; viszont a fölöriásodni kész szellemet nem zárják többé palackba, szabadon magasodhatik föl a végtelenségig. A szellemi életben elmaradt nő előtt minden pálya megnyílik, mert mindenki egyenlő joggal lép e világba. A nő anyasága megmarad a régi szentségnek; de nem tisztán a szaporodó nőstény önfeláldozó mártírúráját tartogatja számára a társadalom, hanem a férfit megillető minden eddigi tisztséget. A gyermeket három anya neveli: a szülő édes anyja, a társadalom és az állam. Ha nemesülnek a szülők: a magzatok is új nemesség csiráját hordják magukban.

Ez az új társadalom a vallás szempontjából nagy lendítőkerék, mely az egész élet-üzemet megindítja és tempóban tartja. Állam szempontjából: jobb kéz a bal kézhez, a cselekvések harmonikus, egyensúlyozott keresztülvitelére. Erkölcs szempontjából: nagyszerű keret, mely határt szab a jónak és a nemjónak; és talajt ad a leg szebb erények kivirágzásához. Művészet szempontjából: hatalmas tőke, mely az álmodók elkülönülő csapatát minden régi földi gondtól megmenti és szuverénné teszi.

Ennek az új társadalomnak megújul az erkölcs is. A régi vallás, a régi szokás álszeméremmel pótolta az igazi szemérmet és ál-igazsággal az igazságot. Az új erkölcs, minthogy szeretet ébreszti és öröm táplálja, mindenekfölött őszinte. A két korlát, szabad és nemszabad, mindig áthidalható, mert a nemes lélek tévedése soha

nem bűn, s a javító szándék nagyobb erő, mint a vakon büntető ridegség. A szabad formák közt nevelkedő ember ösztöne egészségesebb, mint az örökké bűnöktől rettegő; az egészséges ösztön nem törhet értékek rombolására, legtöbbször megtalálja az igaz utat. Nem lesz külön úri morál és szegény morál, erősek erkölcsé és gyöngék erkölcsé; ez a társadalom csak egy mértékkel mérhet: a legmagasabb szempontból, a lélek szabadságát tartva szem előtt. Ahogy már Renan mondta: az ember erkölcsös, ha szép a lelke.

A két ellentétes pólus, a jó és a rossz, egymást egyensúlyozó harcával az erkölcsi világrend kettős lényegének egybeműködését jelenti. Éj és nap, hideg és meleg, mélység és magasság azért változtatja egymást, mert ez a természet elemi törvénye. A kiegyenlítődés, a teljesség eszméje rejlik benne. Minthogy az ember teste-lelke a Természet egy parányi darabja, természetes, hogy ugyanazoknak a törvényeknek engedelmeskedik, mint a nagy Egész. Rossz azért van, hogy nekifeszülésével kifejlessze a lapangó jót. Két ellenkező erő kell ahhoz, hogy mozgalom, élet, haladás álljon elő. Az örök jó és örök rossz váltakozó hullámvonalával az emberiség története bekapcsolódik a természettan elemi törvényeibe. Valószínű, hogy mint az ingának két szélső kilengési pontja, a kettő között sejthető nyugalmi helyzet megteremtésére való az erkölcsi jó és erkölcsi rossz. Aki az ember életét a világ-egyelem szempontjából nézi, nem gyilkolhatja meg egyik erőt sem, mert mindakettő szükségszerű.

Az életnek és a halálnak, mint a legfőbb jónak és a legfőbb rossznak kérdése is megvan ezzel oldva. Az új társadalom új erkölcsű embere magáért az életért él; nem siralom völgyének, hanem a boldogság tetőjének tartja. Tudja a természettudomány tanításából, hogy az élet oly erő, amely nem semmisül meg, legfőlebb átváltozik. A hő, a fény, az elektromosság egy erő három változata. Ilyen az élet és a halál lényege is. A fény látható, az elektro-

mosság láthatatlan ; az élet látható formák egymásutánja — a halál miért ne lehetne ugyanennek a folyamatnak láthatatlan része ? A szellemiség, a lélek az örök Természetben époly szétaradó, mindenütt jelenvaló erő, mint a villamosság. A test, az agy csak fölfogó gépezet, amelyik elromlik, megsemmisül, de maga az az erő, melyet felfogott és nyilvánvalóvá tett, megsemmisíthetetlen. A lélek él — halál után találkozunk. Így az örök rettegés, mely a halálnak, a megsemmisülésnek gyászos heroldja volt eddig, az új életet élő ember lelkéről leszakad ; nem az ő eleme. A szeretet tulajdonképen az örök összetartozás érzése, mely egybeköti a születés előtti létet a halál utánival. Ezért nincs a Földön nagyobb, mint a Szeretet.

Ez az új erkölcs a vallás szempontjából a halhatatlanság kulcsa, melyet a Teremtő a legutolsó szegény embernek is ingyen ad. Állam szempontjából a hétköznapiok szürke rendjét egybekapcsoló vasárnapok ünnepi sora: nyugalmat hoz a fáradó lelkekre. Társadalom szempontjából az a közös jel, amelyről egy csillag emberei ráismernek — lelkileg — egymásra. Művészet szempontjából az a tündéri tő, melyben a Szépség megtisztultan láthatja saját arcát.

Ennek az új életnek kivirágzása az új művészet. Nem kiváltságosak drágán megfizetett élvezete, hanem mindenkinek a mindennapi kenyeke. A művészet örök társul szegődik az új emberhez, vele megy, mint a Nappal a fény. Második éneke lesz. Ez a művészet nem a levegőben épült vár, nem a közösségtől elszakadva fejlődik vagy teng : szervesen nő ki a társadalomból, az állam dajkálja, a vallás szentesíti, az erkölcs kézen fogja és testvérének tekint. Az élet igazi értelmének tudatára jutott ember a szépség imádatát úgy örökli meg nemeseült őseitől, mint haja színét vagy testalkatát. A hajdani ösztönös játékvágy teremtő hatalommá emelkedik, minthogy a Természet részei vagyunk, tőle száll ránk az örök alkotás, a játékosan is komoly tovább építés vágya : az

ember folytatja a teremlést. A Szépség örök ideálja felétörés épúgy teremthet gyönyörű gyermekeket, mint remek szobrokat vagy elbűvölő költeményeket. A művészi alkotás, épúgy, mint a testi nemzés, halhatatlanságunk kiirt-hatatlan hitének a záloga. A Szépség tulajdonképen a legmagasabbrendű igazság, mert az igazság kritériuma: az örökkévalóság, örökké lenni pedig csak a szépség kiváltsága, mert a szépség annyi, mint a lehető legtökéletesebb; a legtökéletesebb minden mulhatallant magába ölel és semmi ideig-óráig tartót nem tűr magában. Tehát a szépség annyi, mint örökkévalóság. Minthogy emberi szempontból csak egy lehet örökkévaló, maga a Természet, végső elemzésben a Szépség annyi, mint Természet. Így a művészet, amelynek lelke a szépség, maga a kifejezett természet. A művészek pedig olyan emberek, akiknek a lelke a legtöbbet bírja felölelni a természetből. Minden ember egy darab természet s így minden ember bizonyos fokig művész; de az igazán művészek a normálisnál nagyobb természetet birtokolók. A városokban a házak nem pusztán kőhalmazok, hanem szobrokkal, képekkel díszített monumentális alkotások; azért a bennük lakó, a bennük járó ember minden pillantása művészi szépségen pihen meg. A közhasználatára szánt termekben az öt világrész mesterei találkoznak és versengenek egymással. A hatalmas sugárutakat márvány- vagy ércszobrok szegélyezik; a mindennapi élet tört és suta mozdulatai észrevétlen finomulnak át e szépségvonalakban élő szoboralakok hatása alatt; s mint a régi görög nő, a modern asszony is a legbájosabb képekkel, szobrokkal veszi körül magát, hogy az a gyermek, aki ilyen környezetben megfogam, maga legyen a hibátalan szépség. A művészet visszahat az életre, szebb formát ad neki, sokszorosan visszafizetve a tőle vett kölcsönt. A leghatalmasabb dőmben, a Természet utánzóhatatlan stílű templomában, a föld legfelségesebb zenedarabjai zengik a lélek misztériumát, felköltve a tudat alatt lappangó rejtelmeket, hangot adva a szárnyat bontó vá-

gyaknak, az elfinomult érzéseknek. A művészet, különösen a zene és a költészet, lelkesítő és temperáló hatalommá lesz egyszerre; szárnyakat ad a léleknek, az örök szépség horizonjára emeli, egyúttal elnyomja a lappangó vad szenvedélyeket, az ember utolsó állati maradványait. A festészet pedig az élet külső, fakó színének ad új ragyogást: a zsongó utcák képe, a sürgő élet maga színzaporozó mozgó kép, ahol a ruhák is arra valók, hogy a szivárvány minden színében játszva örömet, vidámságot szórjanak szét az emberek között és a szeretet édes érzését keltsék föl lelkükben.

A költészet hármast célt követ. Először az emberi nyelvet oly finom kifejező eszközzé emeli, hogy az eddig kimondhatatlant is kimondhassa; mintegy a szellemek gondolatközlőjévé teszi. Azután leszáll az emberi lélek legtitkosabb tárnájába és napfényre hozza még nem ismert kincseit; az egyéni rejtelmek fölfedezője lesz. És végül: a nagy közösség, az Emberiség arany kürtje képpen a mindenki vágyát, gondolatát zengi az idők fülébe, hogy a Ma, a mindenkori Jelen halhatatlan arccal vonuljon át az egymást kergető századok viharában.

A költészet érezteti a leghatalmasabban a vallás mellett, hogy a Földcsillag porából kisarjadt Ember nem puszta váz, amelyet egy-egy pillanatra szellemmel lobbant tele a Világlélek, hanem a mindenségnek egy tökéletes paránya, egy mikrokozmosz, amely magában hordja az istenséggel, renddel és gondolattal sűrített világegyetemnek minden nagyszerűségét, halhatatlanságát. Az Ember: fény és hő, elektromosság és sugárzó rádium, csillag és gondolat, por és szellem, a legfelségesebb egység a maga parányiségében is. Hogy állati voltát nem tudja egészen levetkőzni, az époly természeti szükség, mint a villámszikrák kicsapása az elektromos feszültségből. A költészetben sokszor épen ez az ősi ösztön nyer megrendítő kifejezést a legétheribb eszmék mellett. A költészet: maga a szavakká és gondolatokká váló ember. A költők az

emberiség legtisztább és legnagyobb kifejezői.

Ez az új művészet a vallás szempontjából: tökéletes hangszer, mely az álmokat, vágyakat és a hitet szépség formájában zengi el. Állam szempontjából: szellemi hadsereg, mely önmaga ellen védi a régi vadságába néha visszaszédülő embert. Társadalom szempontjából: olyan ünnepi ajándék, amelyet csak istenek osztogatnak jókedvükben az embereknek. Erkölc szempontjából: tündéri hid, amely összeköti az egymástól távoleső lelkeket.

*

Ezeket a gondolatokat kibővítve s bizonyos rendszerbe foglalva kiadta László, mint egy új ember *Uj Evangelium*-át.

A fővárosi sajtó egy része elhallgatta, vagy költői álmodozásnak, utópiának mosolyogta le. De néhány nagy újság, a radikális szellem szócsöve, a jövő dalát hallotta ki belőle, mint az álmodó Kepler a *Marseillaise*-ből. A névtelen szerzőben aligha sejtették a száműzött Bethlen Lászlót, de kiemelték, hogy csak költői lélek tud ilyen szép és szent egységet elképzelni.

Ellenben az ifjúság körében, az ifjúság egy eretnek részében, leírhatatlan hatást keltett. Pesten új szekta támadt, félig vallásos, félig társadalmi színezetű, amelynek a hívei „új evangélistáknak” nevezték magukat. Egyetemi hallgatók, gimnázisták, rajongó nők, vallásos munkások hirdették a névtelen Uj Ember új világnézetét.

A fővárosinak a mintájára a vidéken fiók-egyesületek alakultak, félig okkultisták, spiritiszták, félig új evangélisták,

Egyszer valamelyik ismerőse elcsalja Lászlót egy esti társaságba. Alig ül ott néhány percig, meglepődve hallja: micsoda rajongással ismerteli az elnöklő testvér az ő új gondolatait. A titokzatos szerzőt úgy tüntetik föl, mint egy angol misszionáriust, aki látást látott, s Isten lelkétől megszentelve elindult az óvilágban, hogy új világot teremtsen.

— Hiába, csak az angol szellem tud szépet és na-

gyot teremteni, — sóhajtott ismerőse, hazafelé menet.

László félszemmel rápillantott és rejtélyes mosolygással élvezte diadalát.

12.

Az esti társaság feje csakhamar Bakó László lett.

Az elnöklő testvér, aki megalakította ezt a vidéki csoportot, Lászlónak egy elragadó előadása után így szólott :

— Testvéreim. Magamat becsülném túl és előadó testvérünk értékét temelném el, ha ki nem mondanám azt, ami már úgyis ott él valamennyiünk lelkében : a mi vezérünk tulajdonképen ő. Nála mélyebben senki nem fogta föl az Új Evangélium gondolatait, s az ő szárnyaló ékesszólása mellett az én beszédem csak gyalog döcög. Mély tisztelettel kérem a társaság nevében : foglalja el az elnöki széket és vezessen tovább bennünket.

A nők kendőket lobogtattak, szemüket törülték, újra lobogtatták kis fehér zászlócskájukat. A férfiak pedig fölálltak és nagy hódolattal nyitottak utat Lászlónak az elnöki pódium felé.

Igy lett szülővárosában saját gondolatainak választott hirdetője. Próféta a maga hazájában.

Ebben az időben kezdett az egyénisége átalakulni. Új árnyalatot kapott : régi agresszivitása valahogy belső hódító erővé, szuggesztióvá finomult. Azok a nők, akik több ízben látták és hallották, úgy érezték, mintha jelenlétében villamos áram hatása alá jutnának. Eleinte félelmes, nyugtalanító volt a közelléte, később ellenállhatatlan varázssal tördelte le akaratuk élet és lassanként urává lett lelküknek. Ezek a nők különben is ideges, rajongásra hajló médiumai voltak az erősebb akaratnak ; László rejtelmes egyéniségének közeledtére úgy remegtek, mint az iránytű, ha vas közelébe jut.

— A szemében van valami bűvös erő, — mondták egymás közt a lányok, — ha ránéz az emberre, úgy érezzük, mintha a koponyánk ketté nyílnék és tisztán látná

még meg sem született gondolatunkat is. Csodálatos ember! Olyan, mint Goethe lehetett fiatal korában.

A férfiakat inkább nagy intelligenciája, biztos tudása, logikája vette le lábukról. Amellett olyan kedves tudott lenni bárkihez, hogy az kész volt követni tűzön, vízen keresztül.

László maga is érezte hatalmát, s ha kellett : fokozni tudta. De bent, a tudata legmélyén, ott szunnyadt az a sejtelem, hogy ő maga is rabja valami nevezhetetlen hatalomnak, aki eszközül használja. Félte, hogy amit tesz, nem önkaratából való, hanem valaki másnak a parancsa.

Magános élete, rejtőzködő magabazárkózása, születésének különös körülményei : nem hagyták benne ki-aludni a kiválasztottság gögjét. Nem érezte senkivel, mégis mindenki érezte : ez az ember nem olyan, mint más. Nagyobb, hatalmasabb. A szavak mindenható szuverénje volt ; kis dolgokat is úgy tudott formába önteni, hogy nem a lényeg, hanem a forma ragadta el az embereket. Leszállva saját lelkébe, leszállva eltűnt korok és nagy szellemek rejtelseibe, mindinkább több és több csodára bukkant. Az okkultizmus babonás rengetege nyílt meg előtte, s gondolkozás nélkül vágott neki, nem törődve azzal, hogy mögötte rögtön össze csapódik a vágott ösvény, előtte pedig semmi jel, hogy valaha végére jut.

A középkorban alchimista lett volna. Az ókorban, keleten, vallásalapító. Az új korban költőnek kellett lennie ; vagy ahogy ő hitte : táltosfiúnak.

Közelebbi ismerősei tudták születése titkát : hat ujjal és foggal jött a világra, s állítólag egy hetes korában már megszólalt. Ez csak növelte érdekességét az új beavatottak előtt.

Egyszer, egyik esti gyűlésen, mikor javában magyarázza a lélek halál után való életét, hirtelen úgy rémlik neki : óriási láng lobban föl előtte, s vele egyidőben félrevert harangok kongása és jajkiáltás csap a fülébe. Elsápadtan félbeszakítja beszédét — s annyit mond : „Tűz !

Nagy tűz van.” A hívei riadtan szétrebbennek, mindenki fut haza: nem az ő háza ég-e? De itt, ebben a városban semmi baj. Csak másnap reggel tudják meg, hogy Pesten nagy szerencsétlenség történt: kigyúladt a Párisi Áruház, s néhány ember meghalt. A tűz abban a percben lobbanhatott ki a nagy épület negyedik emeleti ablakán, mikor László megállt és elkiáltotta: „Nagy tűz van.”

Telepathia, mondták csöndesen a férfiak, A nők csodálata pedig félmulattá és félrémületté fokozódott.

Máskor ez történt. Valaki egy új tagot hozott; föl-vették. Riadt szemű fiatal ember volt, aki valami érhetetlen töredelemmel akart új emberré válni. Énekelt, imádkozott az új evangélisták esti gyülekezetében, nagyon szelid, csöndes embernek látszott. László, mikor ez a fiatal ember legelőször belépett a szobába, ütést érzett a szívéen; mintha valaki tompa tárgygal szíven vágta volna. Figyelni kezdte az új tagot. Nézte, szuggesztív erővel szegezve rá szemét. A csöndes ember, bár föl soha nem nézett, mindig elkezdett nyugtalankodni, ha a László szeme rajta égett. Ez a nyugtalanítás heteken, hónapokon át tartott. Egy este az izgatott ember fölpillant — szeme egyenesen a ránéző László szemébe akad. Valami borzalmas kin torzítja el az arcát. Mikor a testvérek távoznak, ez a fiatal ember egyedül marad Lászlóval, s mikor már senki nem látja, sirva fakad, elkezd csókolni az elnöke kezét, fölszaggatva nagy titka zárát:

— Igen, beismerem: gyilkoltam, gyilkoltam. Nem tudom tovább rejtegetni, itt vagyok, ítéljenek el.

László próbálta megnyugtatni. Hosszasan beszélt a lelkére. Az ember látszólag megkönnyebbülve búcsúzott el tőle. Másnap fölakasztotta magát.

Ezeknek a rejtelmes eseteknek csakhamar híre futott az egész városban. Az új evangélisták sem temették hallgatásba: hirdették ennek a csodás embernek az emberfelettségét.

A szekta egyre nőtt,

Ebben az időben mindenféle „kereső” lelkek tébo-lyogtak valami új igazság felé. Bablisták, anababtisták, nazarénusok, adventisták, millennisták — nem találtak már nyugovást a hivatalos kereszténységben, új csodát áhitoztak, új Messiásra vártak. Az új evangélisták vezérének a „csodatételei” erősen megragadták és izgatták fölhevült fantáziájukat, égreszegett arccal mentek feléje, mint a három király az új csillag felé. László azon vette magát észre, hogy ezek lesik minden szavát, ezek mozdulnak meg egy intésére. Olyan hatalom birtokában érezte magát, amilyenről nem is álmodott.

Édes anyját is elcsalta az esti összejöveletekre.

A kis Bakóné ámulva látta: hogyan magasztosul ki fiából az Isten embere, a pap. Mintha takargatott régi álma válna valóra . . . Hirtelen föllobbant előtte a szöke, kékszemű pap, ifjúságának ideálja; mintha másik alakban látná most, itt, az új gyülekezetben.

Ahogy zengett az édes énekszó, drága szive ringatózott a hanghullámokon: betelt a Szabó tekintetes úr jóslata, táltosfiút adtam a világnak; már kezdik észrevenni, megérteni; óh, Isten ne vegye bűnömül méltatlan gondolatomat — olyan, mint egy új próféta, mint egy új Jézus . . . drága nagy fiam.

A hivek mély tisztelettel fogták körül fiáért: csupa szeretet ragyogott rá a mosolygó szemekből. Kissé szégyenkezve fogadta a kitüntetést, szerette volna megmondani, de nem merte: „nem enyém az érdem, hanem a jószágos Istené, aki fölemelte fiamat.”

Ha soha nem lett volna boldog, most az volt.

Hát még mikor megtörtént az első igazi „csoda”! Fiának első igazi csodatétele.

Egy hervadó szegény leány járt anyjával a gyülekezetbe. Már az orvosok megmondták, hogy nem lehet segíteni rajta. A halál menyasszonya. Édes anyja szakadó szívvvel keresett vigasztalást és egy parányi reménységet; valahol, akárhol, templomban, természetben, az emberek

között. Rimánkodva kérte Lászlót: gyógyítsa meg egyetlen gyermekét, hiszen azt mondják: emberfölötti hatalma van. László szomorú mosollyal feddette meg a hitevesztett asszonyt: nincs halál, csak élet, a halál: rejtelmes elváltozás, minek siratni az új életre változókat?

De izgatta a hervadó leány sorsa. Megismerkedett, elbeszélgetett vele. Sokszor olyannak tűnt föl, mintha már a túlsó partról felelgetne vissza; valami álomszerű, halálszerű volt az egész lényében.

László megrendült: ilyen korán? Kár volna ezt a formát szétromboltatni az enyészettel. Óh, ha meg tudná állítani a fölbomlás folyamatát!

És akkor, daczból, szeretetből, emberfölötti akaratból tündérövet kerített a beteg leány köré, bűvös kört, hogy az elmulás át ne törhessen rajta. Lelkének sűrített szugesztív erejét rábocsátotta a leányra, beszélt neki, edzette lankadó életösztonét: nem szabad elaludnia, nem szabad a szemét lehunynia, nem szabad a szívverését el-lankasztania! Megfogta keze csuklóját s mintegy a maga zúgó vérének erőkisugárzásával, ezzel a galvánárammal, rázta, tartotta éberen, életben a féllábával sirban álló leányt. Visszahívta, visszakényszerítette a földi életbe. Csodás akaratot szuggerált belé. Mert az élet: akarat. Élnie kell.

Hogy, hogy nem — a leány sorsa megfordult, hervadása megállt, lassan erőre kapott, életben maradt. Aki-ről az orvosi tudomány lemondott, egy különös lélek meg-mentette.

Ettől fogva Lászlóra babonás tisztelettel néztek azok is, akik kezdetben ócsárolták vagy kimosolyogták szörnyű hitét.

A meggyógyult leány anyja úgy borúlt lábához, mint Márta, a feltámasztott Lázár testvére Jézus elé:

— Uram, mit kíván tőlem? Mindenemet odaadom. László mosolyogva emelte föl:

— Véletlenség, nem csoda. Jobban mondva: olyan

törvényszerűség, amelynek nem látjuk egyszerre az okát. Csak Istené a dicsőség.

Az új evangélisták már szivükben szentté avatták a fehér homlokú szónokot, akinek szava olyan, mint a méz; tekintete: mint a villámlás, vagy a végtelen csilagos ég.

A kis Bakóné egészen természetesnek találta ezt a „csodatételt”. A táltosfiú mindig őriz olyan titkot, amelyet rajta kívül soha nem tud meg senki. Ebbe már bele kell törődni.

A meggyógyult leány, a kis Gál Ibolya, árnyékává szegődött az evangélisták vezérének. Úgy érezte, ez a drága ember tartja kezében az ő életét. Ha akarja: eldobja, ha akarja: megtartja. Mintha neki már nem is volna külön léte, életre keltőjének az akaratából jár, kel a jelenségek világában.

Es csodálatos — ezt az összeforradását a lány lelkének az ő lelkével: László is tisztán érezte. A halvány arcú kis Gál Ibolya tulajdonképen egy halott lárvája, valami szörnyű akarat mozgatja, beszélteti, érezteti. Ez az akarat László egyéniségében rejlik.

Tulajdonképen itt kezdődik a csoda. Bakó László saját maga előtt is rejtelemmé vált. Most döbbent rá, hogy szörnyű hatalmat hord akaratában; és ez a hatalom édes anyjának gyermekkori hitéből sugárzott át belé; a kis Ács Zsuzsika halhatatlan hite pedig a szegény tanító, Szabó tekintetes úr egy elejtett mondásából nőtt óriássá.

Ha semmi nem hirdetné, ez a kis kapcsolat nyilván beszéli: hogy ok nélkül egy falevél sem hull le az ágról; kell lenni Valakinek, aki világhatalmával igazgatja az egymásra torlódó porszemeket, az egymás felé remegő sziveket és az egymás körül rohanó világokat.

13.

Gyönyörű augusztusi éjszakák jártak.

Szétrobbant meteorok rakétáztak a mennyboltozaton.

A felhőtlen levegőn át szinte reszkető fénnel pillogtak az istenszemek : fehér, sárga, vörös tűzű csillagok. A hold még a másik félgömbön hajókázott valahol ; az ég három-ezer-lámpás csillárja tiszta tündökléssel égett. Mint egy roppant dóm sötét kupolája, úgy borult a föld fölé a háttartalan úr.

Bakó László rég megmondta hiveinek, hogy a világ Urát, a Teremtő egy Istent sehol nem lehet méltóbban imádni, mint a saját templomában. „A csillagos égnek seregei ott fent tündöklő fényükkel dicsérik az Istent ; az egek boltjai alatt forgó világok : mély bölcseségéről beszélő bizonyosságok.” Ember, ha a napfénybe mártaná is ecsetét, felséges voltának árnyékát sem festheti. Mint-hogy az éji csönd ennek a roppant mindenségnek szinte a lelkét szólaltatja meg : nem képzelhető magasztosabb istenimádás, mint éj idején a természet nagy bazilikájában. Régóta igéri már az új evangélistáknak ezt az éji istentiszteletet. Most eljött az ideje.

Egy vasárnap este kis csapatonként kivitte hiveit a város nyugati határán terülő pusztára ; bementek a mélybe, addig a kis halomig, amelyet Nagy Sándor-halmának hív a nép. (Onnan vigyázta volna a tábornok 1849-ben a közelgő orosz hadsereget.) A kilenc órát épen most harangozták el a kálvinisták nagy templomában ; a távoli város felér fényt vet lámpáival a holdatlan égre. A pusztá álmodik. Különös nessel zsong a messze határ, mintha a föld lihegése hallanék. A szétszórt tanyákról elhaló kutyaugatás rémlik ; az ünnepi csöndben ez is olyan babonás. Kelet iránt a nagy erdő sötétlik a határon, mintha fekete komor felhő feküdt volna az ég peremére. Messze, villófény lobban ; nem tudni : pásztor tűz-e, vagy lapangó mocsarak fölvetődő lidérclángja.

László az énekeseket fölvitte a halomra. Egyszerre fölcsendült három hangra, vegyes karban, az a halhatatlan ének, melyet Dávid király zengett először az Úrnak : „Te benned bízunk eleitől fogva . . .” A halmon álló éne-

kesek, csodás módra, mintha elváltak volna testükkel a földtől és a dallamokkal együtt a levegőben ringának. A hivek gyülekezete, távolabb egy mélyedésben, megrendülve hallgatja az ismert éneket; soha ilyen szent, ilyen magasztos, ilyen földöntúli nem volt. A gyermekek drága szopránja szinte látható: fehér angyalsereg szárnyacsapásával emelkedik a csillagok felé. A férfiak komor baritonja: bűnbánó zokogásnak rémlik, mintha földi lelkek sirnának azon, hogy nekik nem nyílik meg az ég.

Az a halk éji szél, mely keresztülhúzódik a pusztán, szárnyára veszi a bársonyos hangokat és tűnődő sejtelemmel viszi tovább, míg el nem hal valahol a mélyben. Pusztai ember, utas, ha hallja, csak megáll, az égre szegi arcát: honnan jönnek ezek az angyali dallamok?

A hivek még föl sem ocsúdtak, már Schubert eget nyitó hozsannája zeng az éjben. Ahogy a hangok emelkednek, úgy tetszik, mintha nagy arany lépcső ivelne föl fokozatosan, a végtelen magasságba, hogy összekösse a földdel az eget.

A kis Gál Ibolya sír meghatottságában. De Bakónénak sem száraz a szeme.

Most hatalmas férfihang kezd imádkozni: „Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér . . .” A legszebb fohász, amit költő valaha kibocsátó Istenének elmondott, úgy dörgött végig az emberhullámokon, mint a Mindenható villámos kocsija a síró fellegeken. „A te szemöldököd ronthat, teremthet száz világot, s a nagy idők folyamit kiméri.”

Ekkor egy fényes gömb gyúladt ki a zeniten, a gyülekezet feje fölött; megindult nyugat felé szinte sistergő szikrázással; az egész eget áthasította a horizonig, olyan lángoló kaput vágva az ég boltozatába, hogy a révületbe esett lelkek *látták* a pillanatra megnyílt mennyországot. Az ég határán szétrobbant, eltűnt, mintha tengerbe zuhant volna. E döbrentő, de fenséges égi jelre sokan térdre borultak, néhány gyermek sírni kezdett; egy-két babonás asszony szörnyű halálról sopánkodott. Az egész gyüleke-

zeten hullámzó mozgás borzongott végig : senki sem tudta kivonni magát a lefutó csillag hatása alól.

Ezt a pillanatot kihasználta László.

Hirtelen, mintha a földből emelkedett volna föl, megjelent a domb tetején. Ott, ahonnan valamikor Madarász Gyulának szavalt egy holdfényes éjen. Hangja egyszerre megkapta az embereket, mint valami erős kar a vízbe szédülőt :

— Hogy megrendültetek ! Pedig csak egy kóbor meteor égelt el a földünk levegőjében. Itt, az Isten örök szentegyházában olyan volt ez, mint egy intő jel : nézzetek az égre. Az ember, mióta elvált mostoha testvérétől, az állattól, azzal is különbözik tőle, hogy *fölfelé* szokott nézni. Ritkán, igaz ; de mégis csak szokott. Ez az éjen átharsanó csillagfutás azt mondja néktek : emeljétek föl lesütött arcotokat, nézzetek föl az égre.*

— Nézzétek ezt a fölöttünk kivégtelenülő csillagtegnert. Amit láttok, az semmi ahhoz, amit nem láttok. Nincs az égboltozatnak oly parányi pontja, amely kialudt vagy forrongó világtesttel ne volna borítva. És olyan mélységben mindenfelé, hogy elmétek, fantáziátok nem bírja követni : új és új csillagözönök bolyonganak, még távolabbi csillagözönök felé. Ez a fehér-szürke fátyol, mely itt húzódik át felettünk az égbolton, amelyet *Tejút*-nak nevezünk, tulajdonképen milliárd és milliárd csillag sokasága ; olyan fölvert por a végtelenségben, amelynek minden porszeme egy világ. Ezek a kimondhatatlan sokaságú csillag-csoportok mind forognak, mind haladnak bizonyos pontok felé. Ez az óriás, gömbnek rémlő csillagos ég, borzalmas gyorsasággal mozdul, fordul, törekszik ezer és ezerféle irányban. Bennünket számtalan csillagával, a Nap von maga köré és maga után ; rohanunk, száguldunk, nem tudni, hová.

— Ha látjátok ott azt a sárgás fényű csillagot, amelyet Arcturusnak neveznek a csillagászok, gondoljátok el,

* Görögül az ember *antróposz* = fölfelé néző.

hogy a Nap fénye kétszáz év alatt jut el hozzá.** Borzalmas tömege öltenezerszerre nagyobb a mi Napunknál; s ez a csillag másodpercenként 400 kilométeres sebességgel rohan a világűrben. Hová? Céljának kell lennie, mert ez a káprázatos gépezet oly pontos törvények szerint mozog, hogy még az imént szétrobbant meteornak is megvan a maga rendeltetése. Mi ebben a borzalmas mindenségben a cél? Miért rohannak a csillagok? Miért ébredtünk öntudatra, mi emberek, parányi csillagdarabok?

— Nézzetek hosszan a csillagos égre. Lassanként szédület fog el benneteket. Nem tudom ezt másnak mondani: a mindenség súlya nehezül ránk, s érezzük semmiségünket. Ugy tetszik, mintha a szilárd föld kiesnék lábunk alól, s mi ott lebegnénk a sötét és hideg világűrben, ahol a csillagok. Most, így elszakadva por hazánktól, kidobva a végtelenségbe, rettenve fogózunk valamibe, Valakibe, hogy szédületünk zuhanássá, zuhanásunk megsemmisüléssé ne váljék. Mi tartja remegő testünket egyensúlyban? Szédülő lelkünk ugyan kibe fogózik?

Itt elhallgatott egy percig.

A hívek, belemerülve a káprázatos ég mélyébe, igazán úgy érezték, mintha lebegnének. A kis Gál Ibolya erősen megfogózott anyja karjába, hogy együtt szálljanak, ha szállniok kell. Isten lelke lebegett a pusztán. S a csillagok egyre hullottak.

László folytatta:

— Hulló csillag sorsa lenne a sorsunk, testvéreim, ha tudásunk meg nem ragadná azt az egy bizonyosságot, hogy szellem létünkre a világsszellem kiszakadt részei vagyunk; s ha hulló csillag sorsa is a sorsunk, szétrobbanásunk csak ősi bölcsőnkbe hanyatlás, halálunk csak visszatérés a végtelenbe: mert akkor is az Isten darabjai vagyunk. A régi hit valami ábrándos másvilágot, gyermeki mennyországot álmodozt az élet után; bizonyossága nem volt róla, remélte, mint világtalan ember szeme meg-

** Pedig a fény sebessége 300 000 kilométer másodpercenként.

nyílását; mi, új evangélisták, akik tudással páncélozzuk hitünket, tudjuk, hogy ezer új világ bolyong tőlünk távol az örök térben, ahová átsugároznak más világok porszemai, ahonnan más világokba sugárzanak át új életek. A mi porunkat, ha széthull egykor a levegőben, sugárzó erővel viheti az ős fény más, messze világokra, s ott új formában kezdhet új életet. Azt is tudjuk, mióta rábukkantunk a lelki és fizikai élet *egy* törvény szerint mozgására, hogy szellemünk sem semmisül meg, beleoszlik az egyetemes Szellemisségbe, vagy új kapcsolatban új hatásokkal kap egyéni arcol, s talán a föld körében, viszszatérő mása gyanánt egy régi szellemnek, újra kezdi futását. Igen, mi hiszünk a lélek halhatatlanságában, mert a tudomány tesz bizonyosságot hitünk mellett. Mi nem félünk az éjszakában, a magányban, az elszigeteltségben, mert itt köztünk oly parányi a távolság, még ha halálig vetnek is száműzetésbe, hogy a mindenség szempontjából tekintve: szétszórtnak is egyek vagyunk. Nem félünk a szörnyű világűr közepén, ahol úgy lebegünk, mint láthatatlan porszemek a napfényben; mert tudjuk, hogy az örök Szeretet, ez a csillagokat egymáshoz vonzó hatalom, tart bennünket is kezében. Öröm nekünk ez az élet, mert megnyílt lélekkel eszméltünk rá ember voltunkra. Emberek lenni: dicsőség és kiváltságtottság. Testvéreim: örvendezzetek.

Valaki csöndesen zokogott. Sírása: az öröm éneke volt. Halk sóhajok szálltak az éjben; sok lélekről most pattant le a szorongás csattja; megkönnyebbültek. Ugy tetszett, mintha a puszta csöndjébe távoli hangok hullanak; mintha keletfelől idáig zúgna az álmodó erdő. A messze város oly tompán morajlott, mint a tenger.

— Egyházaink, elég szomorú, azt gondolják, hogy bekötött szemmel könnyebben tudják vezetni híveiket, mintha tisztán látnának. Pedig a léleknek is van szeme, látása: a tudás. Egyházaink a kormányzó szervezet hatalmát féltik a tömegek felvilágosodásától; nem gondolják

meg, hogy az igazi Egyház : maga a fölvilágosodás. Magunkat ismerni annyi, mint rátalálni az emberre ; aki megéri az embert, belátja a természethez való viszonyát ; embernek a természethez való viszonya : az Istentől függés megtalálása. Aki rátalált Istenre, bizony, nem vak szemmel tántorog sorsa szakadékán, hanem célja csillagát tisztán látva halad előre. Mi a célunk csillaga ? A szeretet. Melyik ösvény visz hozzá biztosan ? Az öröm útja. Szeressük egymást, testvéreim, hogy örülhessünk az életnek ; és örüljünk, hogy ily egyszerű törvényben találunk meg a boldogságunkat, vagy mondjuk : az üdvösségünket.

Leghátul, a tömeg mögött, állt egy magas fiatal ember. Gallérjáig gombolt fekete mellénye mutatta, hogy egyházi. Bizonyosan káplán lehetett. Mikor László az egyházak konzervativizmusát kezdte emlegetni, ez a fiatal ember óvatosan beírt valamit a noteszébe.

— Szeressétek a művészetet ; becsüljétek meg a művészeket. A művészet a lélek lépcsője : rajta emelkedhetik föl a tiszta szellemiség régiójába. A művészek áldott emberek, olyanok, mint a régi próféták ; gyönyörű és igazságba teljesedő dolgokat hirdetnek. A szépség világhatalom ; aki szép dolgokkal foglalkozik, megnemesül ; a durva emberek békétlenek és boldogtalanok, mert nem találkoztak a Szépséggel. Titeket kérlek különösen, nőtestvéreim, leányok és asszonyok : legyetek a Szépség fályahordozói ; a ti finom lelketek, a ti édes rábeszélő hatalmatok virágokkal szórhatja be a koldusok kunyhóját is ; tanítsátok meg az embereket szeretni, mert hiszen a szépséggel foglalkozás maga a tiszta, szent Szeretet. A szépség hitvallója csak jó ember lehet, a jó ember mindig igazságra törekszik ; az igazságért áldozott élet gyönyörű szimbólum : az Istenség emberré válásának, vagy az ember megistenülésének szimboluma. És mivel emberek vagytok : sokszor tekintetek fölfelé, a csillagos égre. Egy nagy filozófus mondta : két dolog tölti el örök cso-

dálattal az emberi lelket . a csillagos ég fölöttünk, és az erkölcsi törvény bennünk. Én két rövid szóba foglalom ezt az örök csodát : Öröm és Szeretet.

A tömeg még sokáig állt mozdulatlan, mikor az utolsó két szó már rég belemerült a semmiségbe. Vagy jobban mondva : a mindenségbe. László még fennállott a halmon, két kezét a mindent átölelés gesztusába tárva. Sugár alakja megnőtt a homályban, testileg is emberföltti embernek látszott. A kis Gál Ibolya, szuggeszliv hatása alatt, szintén így tárta szét karjait, mintha Istenét akarta volna magába ölelni. Bakóné, hátul a tömegben, kimondhatatlan érzésekkel harcolt ; mindenképen sirva fakadt volna, de semmiképen nem akarta ezt elárulni. Kendőjét arcára szorítva, elragadtatással nézett az ő nagy fiára. Soha nem látta szebbnek, hatalmasabbnak, mint ezen az éjszakán.

De már ott a halom mögött felzendült az ének. Drága érzések hordozói, arany és ezüst színű hangok szálltak a levegőben ; tova zengésük oly csodálatos volt, mintha végtelen magasságból tűnődnének vissza : magukkal csalva az elmaradó lelkeket. Énekelt az egész tömeg, tömör dallammal. Énekelt a pusztá, fenségesen egybeforadva az emberekkel. Énekelt, visszhangzott a távoli erdő ; mintha egy másik tömeg felelgetne a pusztában állóknak. Énekelt a Csend, amely óriás fekete szárnyát most lebentette meg az álmodó föld felett. Énekelt a csillagos ég, harmoniában kerengő világaival.

Ha valaki messziről nézte a lassan tavonuló tömeget, fényt látott fölötte. Valami sajátos kisugárzását a szellemnek.

14.

A gallérjáig begombolt mellényű fiatal ember, aki az éji istentiszteleten valamit beírt a noteszébe, a hivatalos Egyház kémje volt. Sándor Józsinak hívták ; magánválogozása közügyet takart.

Másnap reggel már rohant Ormós nagytiszteletű úrhoz, akinek három éve káplánja. A „vén sarkantyú“, ahogy az öreg papot tisztelték, nagy krákogással éppen jövő vasárnapi prédikációját magolta a paróchia udvarán, mikor az ugrifüles káplán beperdült;

— Ott voltam, nagytiszteletű úr kérem szeretettel, ott voltam! Igenis, saját fülemmel hallottam, saját szememmel láttam mindent! Aki letagadja, cafat ember.

Megemelte kalapját, és ruganyosan táncoltatta izgkony természetét jól paltanó izmain. Higany ember volt, soha egy percig nem tudott nyugodtan megállni. A katedrában is mindig „táncolt.“

Ormós nagytiszteletű úr savanyúan rápillantott: mit háborgatsz most nagy munkámban? De legyűrte kellellenségét.

— Mi, ha? Hogy? Hol volt öcsém? Mit hallott öcsém? Ha? He?

A kis káplán jobb szemére vágta kalapját:

— Az új evangélisták tegnap este tartották az első pusztai templomozást. Hőbörödjének meg. Kérem szeretettel, az a Bakó László nevezetű egyén a főkolomposuk, akit Budapestről kitiltott a rendőrség, államellenes izgatásért. Mindenféle jámbor asszonyi népet maszlagolt magához, most valami új felekezet felállításán fő bolond feje. Ott voltam, kinn a Nyúlas-pusztán, a Nagy Sándor-halomnál. Énekeltek, könyörgők, persze a *mi* énekünket, *Tebenned bízunk*; imádkoztak, egy költeményt szavalt el valami borjúhangú dalárdista. A főkolompos, Bakó úr pedig távbeszédet tartott, csillagászatról, meg mi egymásról. Hű, micsoda örültségeket összehadart! Egy pár mondatot leirtam belőle, Méltóztassék meghallgatni.

A „vén sarkantyú“ világos kék szeme elkezdett pillogni. Belső háborgás tükrözött külsején. Nem is hinné ember, hogy fiatal pap korában bálványa volt az asszonyi népnek, az egész városnak, még a férfiaknak is. A kis Ács Zsuzsika az ő szőke hajában, kék szemében és

aranyzengésű hangjában imádta álmainak királyfiát. Ma már olyan, mint a vén sas, nem repül, csak kopácsol a csőrével. Morcos, mérges, mint az agglegény hatvan esztendő felé. — A hittyes káplán szavára levette orráról a pápaszemét, a prédikációt zsebre dugta, nagy várakozással leereszkedett a filagória nádszékére, hatalmasat trombitált az orrán, zsebkendőjével megigazgatván; és szólt:

— Mi? Ha? Leirta, he? Öcsém, leirta? Hadd halom! Öehe, ha.

Sándor Józsi megpattantotta az inát, elővette noteszt és szavalt:

— Azt mondja az a futkározó hamis atyafi — leirtam szóról-szóra gyorsirással — azt mondja: „Egyházaink azt gondolják, hogy bekötött szemmel könnyebben tudják vezetni *buta* híveiket, mintha tisztán látnának.” (A *buta* szót a káplán úr tette bele.) Kérem alásan, illet! Azután: „Egyházaink a kormányzó szervezet hatalmát féltik a tömegek felvilágosodásától; nem gondolják meg, hogy az igazi egyház maga a felvilágosodás.” Nehát instálom szeretettel, nem lázítás ez a mi keresztyén anyaszentegyházunk ellen? Hóhó! Most jut eszemben: egy esti gyülekezeten azt mondta ez a bélyeges ember, ez az egyházi Bakó: nincs pap, nincs püspök, nincs Jézus Krisztus —

— Ezt mondta? — hördült fel a nagyliszteletű úr.

Sándor Józsi szívére tette kezét:

— Becsület szentségemre, ezt.

A vén sarkantyú felugrott; egyszerre olyan lángba borult, mint a múlt évben a Párisi Nagy Áruház. Füle csaknem elcseppent a vértől; kopasz homloka egész térkép volt, kis zsirhegyek, kidagadó érfolyamok és vörös tengekerek rajzolódtak rá. Lecsapott öklével az asztalra;

— Isten káromlás! Egyház ellen izgatás! Lélekhalászat a zavarosban!

Szörnyű indulatát tagozott léptekbe próbálta levezetni. Az ugrifüles káplán ott incegett-fincegett mellette, a sarkában, mint a hűséges pincsi kutya és szakadatlan

eregette izgató szó-rakétáit a felháborodott vén sarkantyú fülébe :

— Kérem alásan, nagytiszteletű úr, ez a Bakó a mi kálvinista hiveinkből lopkodja a maga bárányait. Juhokká teszi őket, elkábítja mindenféle modern frázissal még a józanabbakat is. Ha nem teszünk ellene semmit, egyszer azon vesszük észre magunkat, hárman maradunk a harangozóval. Kérem szeretettel.

A nagytiszteletű úr megtorpant száguldásában :

— Komolyan beszél öcsém ?

— Becsület szentséges istenemre mondom, az új evangélisták vadabb rajongók, mint a nazarénusok, vagy az adventisták. Ezek a gyermekeknél kezdik a megbabonázást. Tegnap este egész derékálja gyerek hemzsegett odakinn a pusztán. Megmételtyezik kérem alásan ezeket az ártatlanokat.

— Borzasztó, — hörögte Ormós nagytiszteletű úr, fejébe vágva vaskalapját. Na, jó hogy szólt, öcsém. A vasárnapi textusomat megváltoztatom. Nem az égő csipkebokorról beszélek, hanem arról, hogy : „Öröködbe uram pogányok jöttek és szent templomodat megfertőztették.”

Ott rögtön leült az asztal mellé ; keresztülhúzta skriptilláján az „alapigéket” és ezt az újat írta fölébe. Átnézte a beszédet ; a zömét meghagyta (hiszen az minden alkalomra jó : szárazság, éhség, döghalál, háború, villámcsapás vagy kevés szaporodás esetére), ellenben az elejére meg a végére hatalmas átkokat szúrt be a manicheusok ellen. A Bakó név kapóra jött neki : összevissza szúrkálta, harapdálta, pellengérre szegezte, elégette, meggyalázta -- amint majd az a vasárnapi prédikációjából ki fog tűnni.

A hittyes káplán egy ideig még ott ürgött-forgott, pittegett-paltogott a principális körűl ; de mikor századik szavára se szólt egy felet, jobb szemére vágta daliás kis kalapját, besurrant a konyhába, ahol a nagytiszteletű úr felette fiatal gazdasszonya készült az ebédvel : Margit ő-nagysága. Sándor Józsi a katedrán is megállotta a helyét;

de igazi területe az a kis kör volt, amelyet egy nő körül szokott a férfi taposni. Berzenkedett, kotorta szárnyával a port, kukorékolt, mint a nagytiszteletű úr Miska nevű kakassa. Margit önagysága nem vette rossz néven ezt a hódolatot, hja, kinek a pap, kinek a káplánja. Hálából úgy elsózta a levest, hogy délben a vén sarkantyú nem győzött eleget inni rá. Érmellékit.

No, hanem felvirrad a nagy vasárnap.

Ormós nagytiszteletű úr, mint az Isten lángpallosú angyala, magaslik föl a katedrában. Lángpallosát nagyon közel tarthatja arcához, mert az is lángol. A templom zsúfolásig megtelt hívőkkel, mert az ugrifüles káplán beharangozta az egész várost: vasárnap kálvinista ördögűzés lesz a Kossuth-utcai templomban. Az új evangélisták közül is sokan megjelentek; a hivatalos egyháztól még nem szakadtak el, de lelkük már csak félig van itt.

A vén sas még egyszer megcsaltogtatja szárnyait:

— Keleten kél a nap, nyugaton nyugszik le. Kelet a világosság, nyugat a sötétség. Keleten áll ez a mi egytornyú templomunk; minden reggel megfürdik a nap aranyában. De arra *nyugaton, a pusztán*, a lelkek pusztaságán, mikor leszáll a sötétség: sötétben ólálkodó farkasok lopkodják az Ur nyáját. Sok együgyű báránynk, talán kíváncsiságból, talán unalomból, kimerészkedik az Éjben — és lehet, nem tér többé vissza. Ott nyugaton, a sötétség minden bűnt palástoló leple alatt, fölemelte vörös oltárát az Antikrisztus, a keresztyén lelkek Bakója. Ez a Bakó, ez a Hóhér, akit már nevében tett bélyegessé Isten, megháborodván elméjében: új igazságról, új egyházzól, új Istenről, új mennyországról beszél. Talán nem is eszelős ez az új próféta, hanem inkább ravasz; afféle futkározó hamis atyafi, aki mindig mást akar, mint ami van, csak azért, hogy a bolond nép hallván az ő aranyfüsttel befuttatott álnokságait, megtántorodjék régi hitében és hozzá szédüljön, gyalázatos kárhozatra. Keresztyén testvéreim: nyiltan beszélek. Apáink, hitvalló vértanúink

szent örökébe pogányok jöttek, akik templomunkat megfertőztették. Ezek a pogányok már nem hisznek a mi Istenünkben; nekik már nincs papjuk, nincs püspökjük, nincs Jézus Krisztusuk sem. Ráolvasással, bűvöléssel-bájjalással gyógyítanak, vagyis kuruzsolnak, és ezt az ördögi praktikát ők „lélekmentésnek“ nevezik. Ezek az „új evangélisták“ — mert így keresztelik magukat — nem a templomban imádják az Egek Urát, hanem alattomos latrok módjára kisullárognak a város végére, ki a pusztaságra és ott üvöltenek a holdra, mint a holdkóros ebek. Nem tartoznak egyházi kötelékbe, ők afféle „szabad“ hivek, akik azt mondják bűnre és erényre: ha akarom, vemhes, ha akarom, nem vemhes. Egy lélek-Bakó, egy hit-hóhér ágál előttük, igen tetszetős formában; szegény ingatag asszonyainkat elbódítja szavainak ördögi tömjénével, csillagokba merengő leányainkat alvajárává hipnotizálja, sőt még ártatlan gyermekeinket sem szánja megrontani. Hol vagytok, örök, alusztok-é, vigyázók? Hogy mikor eljön a tolvaj, kilopja szívetekből a hűséget, lelketekből a hitet! Hát a mi hatalmas kálvinista Rómánk, hetvenezer hívével, papjainak falankszával, fölkent Püspökével gyámoltalanul és gyáván nézi: hogy rabolja meg kincses házát egy elvetemült Senki, egy állam ellen lázadó anarchista, egy angyalarcot öltő Sátán? Bizony mondom nektek: ha csak ennyi a hűségetek és harci kedvetek, elmúltok, mint az árnyék, kilobbantok, mint a gyertyaláng; és nem megy le ezerszer a nap: templomainkat szétszórják, s a közelgő Rettenetesnek emelnek köveiből véres oltárt. A nagy prófétával kiáltom: Elvész az én népem, mert hit nélkül való!

Szó ami szó, de Ormós nagytiszteletű úr kivágta a rezet. Kélszer rácsapott a katedra könyöklőjére, hogy a biblia majd leesett; néhányszor keményen megrázta a szónoki széket, hogy az egyházfi ijedten állott fel ültéből, majdnem elszólta magát: tessék vigyázni, nagytiszteletű úr, mert jövőre akarjuk renováltatni. Öblös hangja be-

zúgta a templomot, felrázta még a kántort is; sőt azok az öreg anyókák sem tudtak most elaludni, akik át szokták szunyókálni még a karácsonyi prédikációkat is.

A vén sas még egyszer megcsattogtatta szárnyait...

Az asszonyok padsorában, hátul, egy oszlop mellett, hallgatta végig ezt a rettenetes beszédet a Bakó László édes anyja. Mikor megértette, hogy az ő nagy fiáról van szó, hogy itjúságának legtisztább álma, a kékszemű, aranyszavú királyfi kiált átkot és kárhozatot élete egyetlen reményére — olyanná vált, mint a halott. Fehér arccal, szégyentől és félelemtől majd leszakadó szívvel szenvedte végig életének ezt a legkeserűbb óráját. Hét sebel verték át, mint az Embernek Fiát a keresztfán.

Templom után kendőjével takarta el arcát, úgy tántorgott ki az Isten házából, megostoroztatása hajlékából. Bódultan, elkábulva barangolt az utcákon sokáig; egyensúlyát veszített lelke a kétségbeesés, a fájdalom között lengett, nem találva nyugvópontot.

Délután bement Ormós nagytiszteletű úrhoz. Ezt a dolgot tisztázni kell.

— Bakóné vagyok, ha tetszik még rám emlékezni...

A vén sas felütötte fejét a kellemetlen névre; de az asszony arca, drága könnyörgő szeme megindította;

— A kis Bakóné? Aki verset irt a jubileumomra? Hogyne emlékezném. Foglaljon helyet, lelkem. Mi jóban jár?

A kis Bakóné elfakadt sírva:

— Nagytiszteletű úr kérem, nem tehetek róla, de annak a Bakó Lászlónak én vagyok az édes anyja. Az én fiam. Itt valami tévedésnek kell lenni —

— A maga fia? — szörnyedt el Isten legkisebbik szolgája. A maga fia — ez a manicheus? ez az egyháztromboló? ez a Jézustagadó? ez az anarchista? ez a forradalmár? Akit Budapestről kitiltottak, mert összeesküvést szőtt az Állam ellen? Nahát —!

Nagyot ütött öklével az asztalra,

A kis Bakóné összereszt. Nem az ütéstől, hanem attól a borzasztó mondástól: Budapestről kitiltották ... mert összeesküvés ... Alig hallhatóan rebegte:

— Kit ... kit tetszik érteni? ... kit tiltottak ki Budapestről?

A nagytiszteletű úr szemrehányóan nézett rá:

— Még ezt sem tudja? Persze, az urfi eltiltotta bűnét ... Bizony lelkem, ha az egyházromboló Bakó a maga fia, a maga fiát tiltották ki Pestről, mert fellázadt az Állam ellen. Hazaáruló!

Az én fiam?! — sikoltott a fájdalom hangtalanul a kis Bakóné lelkében. Nem igaz! Nem igaz! A sírástól elfúladt minden szava. Hazaáruló!

A nagytiszteletű úr a megbántott nemesség szomorúságával szólt:

— Menjen haza, Bakóné, kérdezze meg a fiától: mit csinált Pesten? És mit akar csinálni itt? Beszéljen a lelkére, mert félek ... mert rossztól félek ...

A kis Bakóné szíve felszakadt:

— De nem hazaáruló! Ilyet ne tessen nekem mondani. Lászlót én neveltem. Nagy sorsra született; az Isten csodálatos képen megjelentette... a templomban is... Láttam a Mindenható Istent álmomban... igen, beszéltem vele... beszélt velem, érti, nagytiszteletű úr? A jó Isten szólt hozzám és azt mondta: „Ne zúgolódjál, mert jó gyermeket nevelsz...” Éppen akkor, mikor ez a fiam — a szívem alatt... A jó Isten csak nem tévedhet. A jó Isten csak nem akarta félrevezetni az én szegény értelmemet..? Lászlót a hazának szenteltem... ő maga is tudja elhívását... Öröm és Szeretet — ez a kettő — az alapigéje. Igenis. Ő nagyon jó. Szent ember, igenis, az élete nem olyan, mint másé. Csak az emberiségért él. Mindenkiért. Ő nem lehet hazaáruló! Ő a hazájáért áldozza fel az ifjúságát, életét. Ő vidámmá és boldogokká akarja tenni az embereket. Nem bánt ő senkit, még a legyet sem. Ha ismerné a nagytiszteletű úr, nem bántott volna meg eny-

nyire engemet... mikor én — fiatalságom óta — igazán — Isten látja lelkemet — úgy tekintettem a nagytiszteletű úrra, mint egy szentre... a fiamat is ilyenre akartam nevelni... Most úgy fáj... úgy fáj ez, ki sem tudom mondani...

Sírt szegény kis asszony, keservesen.

A nagytiszteletű úr először hivatalos szánalommal nézett rá. Azután elkezdett nyugtalankodni. Azután szíven ütötte a szegény asszony fájdalmas hangja — anya panaszkodik! És egyszerre átvillant az emlékezetén az az éjszaka, mikor együtt táncolt ezzel az asszonnyal — még akkor fiatal, szép és olyan kedves volt... visszás érzések kergetőztek a szívében, mintha kezdene ellágyulni... de akkor véletlen ráesett tekintete a Révész Bálint fenséges arcképére — „hű mindhalálig!” — igen, én is pap vagyok, egyházamhoz hű mindhalálig — ez az asszony egy lázadó anyja, egyházrombolóé, nincs pardon, nincs kegyelem! Kiegyenesedett és kemény hangon mondta:

— Az anyaszív mindent megbocsáthat fiának, ezt értem. De én pap vagyok, a kálvini egyház szolgálja; minden eretnekséget eltáposok, minden lázadást elfojtok, minden hamis prófétát leverek, ha a saját testvérem volna is, Nagyon sajnálom, ha megsértettem — nem tehetek róla. A fia nagyon rossz úton halad. Isten áldja meg.

Elbocsátotta. Egy vigasztaló, egy jó szó nélkül. Pap volt.

15.

Az anya szemben állt fiával, a kibocsátó a kibocsátottal:

— Fiam, nyugtasd meg a lelkemet, mert a világ gyalázatot kiált rád, és benned reám is, Mit vétettél a magyarság ellen, hogy kitiltottak Budapestről?

László belenézett anyja szemébe; önmagát látta benne:

— Frangepán és Zrinyi Péter mit vétett a magyar-

ság ellen, hogy lehullott a feje? Martinovics mit vétett Magyarország ellen, hogy kiomlott a vére? Hát Rákóczi, hát Kossuth, hogy számkivetésben halt meg? Kinek árulták el ezek a hazájukat, hogy hazaáruló lett a nevük? Óh, édes anyám, itt a mi tragédiánknak egy örökösen visszatérő, megisméllődő jelenetéről van szó, amely kicsiben nagyon hasonlatos a Názáreti tragédiájához: akik meg akarják váltani ezt a bűnökbe merült nemzetet, vesztőhelyen vagy idegenben kell elpusztulniok.

Bakóné megrezzent:

— Minek állsz te összeesküvők közzé, fiam, mikor költőnek születted? Szárnyas Ember nem keveredik a föld porába...

A fiú szomorúan mosolygott:

— Szép volna, ha tisztán szellem küzdene a szellemiségért. De a lélek testbe van zárva, s hogy elérhesünk szent színéig, le kell rombolni a külső vázat. Mindennek ára van. Aki nagyot és szépet akar a földön, el lehet rá készülve, hogy a testvérei megtagadják s utoljára — édes anyja sem érti meg.

A kis Bakónénak igen szívére estek ezek a szavak. Átkarolta nagy sorsú fiát és gyermekes naivsággal kérte, siránkozva, ne borítsa gyászba öreg napjait, legyen a régi jó fiú.

— Anyám, én az vagyok, aki voltam. Csakhogy kezdek nőni és sok emberre ráesik az árnyékom, azok szeretnék, ha elállanék előlük. Nem lehet. Mit tehetek róla, ha a Nap így süt!

A rimánkodó anyának mentő gondolat ötlött eszébe:

— Tudod mit, Lacikám? Ha ilyen borzasztó ára van a hirnek, dicsőségnek, akkor inkább legyen szobra másnak. Én azt akarom, hogy boldog légy. Hagyd ott az embereket, házasodjál meg; majd a gyermekeidnek hirdesd új evangéliumodat, azok nem köveznek meg érte.

László csak összecsapta kezét:

— Így beszél az én édes anyám? Az én nagy ál-

mokat látott édes anyám? Nem szabad, nem lehet megfordulnom, most már nem lehet! Ha meggyújtották a fátylát, annak égnie kell, hogy világítson, mert a sötétben maradó emberek eltévednek. Én már félig sem vagyok a magamé; én már nem a magam jószántából megyek, engem már visznek. Anyám, az élet: harc, magunkkal és az emberekkel; aki a roham közepén megáll: irgalmatlan összegázolják. Nekem futnom kell tovább, előre, míg ki nem tűztem zászlómat a fokon.

— Vagy míg szíven nem talál egy golyó, — egészítette ki Bakóné szomorúan. — Én kergetlek a halálba, fiam.

László megragadta két kezével a kis paraszt asszony vállát, aki megrémült akaratának betelésétől és kimondhatatlan szeretettel, lelkének a lelkével nézett reá:

— Ilyet nem szabad mondani angyalnak, mert a Sátán kacag reá.

Talán a *Sátán* szó juttatott eszébe valamit, jobb kezét kinyújtotta, rámutatott egy képre, amely ott függött szobája falán:

— Nézze csak édes anyám! Luther Márton reformátort megkísértelte az Ördög Wartburg várában — a pápa képében. Minden világi hatalmat, gazdagságot, méltóságot, gyönyörűséget felajánlott neki, ha leveszi a kilencvenöt tételt a vár kapujáról. Luther páter magyarosan felelt neki: hozzávágta a tintás üveget. És bizony új világ támadt a lázadásából. Ez az én emberem! Ha megkísért a Sátán, akár a keresztes, akár a csillagos — így felelek én is.

Bakóné csüggetegen legyintett: nem ér már ez semmit. Ő, szegény, azt gondolta: a világi hatalmasságok térdet, fejet hajtanak táltos fia előtt és tenyerükön hordozzák, míg Matuzsálemi kort érve át nem szenderül a másik életbe; itt pedig fehér márvány, vagy érc szobor alakjában kísért fényes nappal is a város közepén, mint Csokonai, mint Petőfi . . .

Felébredt fényes álmából, dideregni kezdett a rideg valóságtól. Nyugtalan bánattal ment hazáig. Akik látták,

azoknak úgy rémlett, árnyékszerű másik alak húzódik utána.

Édes anyám fél, édes anyám remeg... tűnődött László magános háza csöndjében. Drága jó asszony; be fáj, hogy fájdalmat ütök a szivedbe. De mit tegyek? Akármilyen csöndes az életem, kifelé hat s egyszer csak megzajdulnak a hullámok, a lárma elhat kozzád, zavarja hitedet. Repülj, idő; rohanjatok évek! Csak ez a tíz év tűnjön el, csak még egyszer Pesten vethessem meg a lábam — majd másképp lesz minden,

Ez alatt az a nagy üst, amelyikben a homokos város ügyét-baját, szennyeseit főzték, egyre jobban rotyogott. Papok rakták a tüzet alája. Az ugrifüles káplán, mint egy megbolondult szélkelep, leugrott a templom tornyáról a földre s örületes handabandával söpört végig a városon, felkavarva minden utcai szemetet, szemébe csapva boldognak, boldogtalannak: elvakította a jámbor híveket, és taplót dugott a lóvá tett egyháziak fülébe. Ormos nagytiszteletű úr, mint vén sarkantyú, addig-addig ösztökölte az Egyház szárnyatlan szent paripáját, hogy a békés állat megbokrosodott s úgy elragadta az eklézsia szekeirét, hogy egyik löcs itt pattant ki, másik tengelyvégszeg amott pottyant a porba, s a hátulsó bal kerék emitt karikázott tengelytelenül, míg a háromlábú szekér föl nem billent s attól lehetett féltetni: a hajtók meg a vendég urak is kiborulnak. A gazda, az öreg nagy gyermek, a püspök, mint a Szent Gömbölyűség, önmagától istenülten balansirozozott az imbolygó szekéren, keményen biztatva a lovakat, hogy csak balra tartsanak. Új fogatok vágtattak szemközt, pápisták, lutheránusok, görögök és zsidók, azoknak is nagyon lógott már a löcsük, tartani lehetett a tengelyek összeakasztásától. A hajtók hatalmasakat cserdítették az ostorral, hozzá nagyokat kurjantottak; fölkellették a városiak áporodott figyelmét, az egész város összereőfent, a hájfejú polgárok kerekre nyílt szemmel guberrálták a szokatlan mozgalmat s keményeket köpve álla-

píftották meg, hogy : „az eklézsia mozgolódik.” Nem baj ; presbiter uraimék bölcsessége még áll, mint a Basahalma, vagy a Sion.

Szóval : Bakó Laci kijelentette a Nyulas pusztán, hogy a csillagok borzasztó sebességgel vágatnak ; egy fiatal káplán ezt úgy értette : nincs Isten ! A fiatal káplán nagyot kiáltott : erre a kálvinista egyház fölébredt delutáni álmából és azt gondolta : tűz van. Hirtelen félre vetette a harangokat, már a vörös kocsis tűzoltók is ugyancsak vágatnak valamerre, — ebből a nemes város egész logikusan azt következtette, hogy a szociálisták fellázadtak és fegyveresen közelednek a városháza ellen. Hirtelen mozgósítják a rendőrséget és katonaságot, a polgármester szalad a főispánhoz, a főispán telefonál Budapestre a belügyminiszterhez : a minisztérium elsápadva értesül, hogy a nagy Alföld szívében kitört a forradalom, az emberek mészárolják egymást ; a kormány megbukik, öfelsége újat nevez ki, még pedig „kivételes hatalommal” felruházva ; egész Európa lázban, mert régóta lappangó és félve is várva várt világháború keleti föllobbanását sejtik a Magyarországon történt mozgalmakban. Ázsia fegyverkezik, Amerika lesben állva figyel : mikor kell ugrania . . . csak a jó öreg gömb, a Föld, hömpölyög tovább szabályszerű nyugalommal, kimért útján.

A kálvinisták püspöke, aki maga volt a tökéletes, Szent Gömbölyűség, legalább is azt hitte, hogy új genfi zsinatot kell egybehívni az új lázadók miatt. A vén sarkantyú, nem tudni mi okból, elhitette vele, hogy a pápista atyafiaknak is benne van a kezük ebben a játékban ; zavart akarnak kelteni, hogy elhalásszák ingatagabb hiveiket. A kálvinista Róma pápáját elöntötte a vér, csupa bibor lett az egész ember, s oly nehezen és szakadozottan törtek ki ajkán a szavak, mint rablázádkor a rabok a börtön szűk kapuján :

— Ah, ha, a pápisták ? Ne mondd, ne beszélj már. De rögtön sejtettem. Jezsuita kéz, ahá, hahá. Jezsuita kéz

árnyékát látom a falon. Si cum Jesuitis, non cum Jesu itis. (Ha a jezsuitákkal mentek, nem Jézust követitek.) Igen? Hát ezek az új evangélisták Róma felé kacsintgatnak? Ejnye, a pokolra valók. És a lévitájuk mégis bajszt visel. Megfoghatatlan.

— Valami „szabad egyházat” akarnak, — dűnnyögött a vén sarkantyú; valami nemzetközi szervezettel próbálják összefércelni elrongyollott hitüket; csak hogy nincsen hozzá kis késük. Ámbár, igen veszedelmesek; ropant halással vannak az asszonyokra; szédíteni tudnak, hiszen azért szédelgők, hahaha. (Harsányan nevetett saját szójátékán.) Ez a Bakó László? Ezerféle hájjal megkent ember. Jó volna vas karikát rántani az orrába, mert feldúrja egyházunk egész vetését.

A gömbölyű püspök, aki, mint a kövér emberek általában, áldott jó ember volt, magához hívatta Bakó Lászlót, a nagy rendzavarót. Gondolta: megfeddi, mint a rossz gyermekét az apa; barackot nyom a fejére, megrikátja, azután szavát veszi, hogy soha mig él: nem hajigálja követ az ablakokat, mert bizony azok be is törhetnek.

Odaállt a fiatal ember elé, naiv gyermek-szemeit kerekre nyitva szúrósan próbált nézni rá, hogy zavarba hozza, de Bakó László csak nem akart zavarba jönni. Akkor nagyokat köszörült a torkán, mintha rögtön mázsás szavakat vágna fejéhez. Az evangélistának a szeme se rebrent meg. Erre tekintélyes pocakjával keményen meglökte a lázadót; ennek volt a legtöbb foganatja, mert László csodálkozva lépett egyet hátra. Nem értette ezt a néma játékot.

A gömbölyű atya most fölemelte kövér mutatóujját — rózsaszínű begye szinte mosolygott — megfenyegette a csintalankodót és jó kövér hangján rádörögte:

— Mindent tudunk, öcsém, mindent tudunk! Pápista támogatással ássa a mi szent Eklézsiánk alá a vermet; pedig kálvinistának született. Fiatal ember, fiatal ember, szálljon magába és ítélje meg: hát illik ez? Saját édes anyánk ellen ütni pártot. Ejnye.

Összecsapta kövér kezeit, nem is csattantak, csak pöttyentek ; és aranyos megbotránkozással nézett a rossz fiúra ; de gömbölyű arca képtelen volt haragot kifejezni, most is ámultan mosolygott.

László hirtelenében nagyon megszerette ezt a kis széle-hossza egy emberl. Új püspök volt, nem régen tették fejére a süveget. A jóság, a kedvesség szinte sugárzott róla. Öt méteres körben már a gonosz ember is jóra juházott mellette.

— Püspök úr kérem, nem akarunk mi semmi rosszat. Csak a szomjazókat akarjuk megitatni —

— Minálunk is lehet inni. Ha úrvacsorát osztunk, bort is adunk a kenyér mellé.

Ezt egész komolyan mondotta. Drága nagy gyermek.

László mosolygott:

— A lélek is szomjazik. Tudásra. Ha mindig azt mondjuk : Uram, Uram, — még nem elég az üdvösségre. A természettudomány olyan litkokba nyitott, ahol a hit eddig tanácstalanul tévelygett. Mi a tudomány bizonyosságával erősítjük hitünket. Sajnos, papjaink csak a megszokott szólamokat kelepelik már évszázadok óta ; a föld mozog, az emberiség megúnja az egy helyben járást, az igazságot is száz alakban szereti. Miért ne nyugtatnánk meg a lelkét új tanítással ? A gyermeket iskolába járattuk ; a felnőttek szemét pedig bekössük ?

A kis gömbölyű, szent ember, izgett-mozgott, már amennyire tehette ; hatalmas gondolatokat akart fölriasztani lelke pusztáján, mázsás érvekkel akarta lealapálni ennek a fiatal úrnak a fejét ; de csodálatosképen semmi komoly dolog nem jutott eszébe ; ellenben hivatlanul és szemérmetlenül ott bujdosott komoly eszméi előtt, azok arcát eltakarva, egy profán szó, amely azt sem tudta, hogy lopózott a tudatába, ez a szó : *karimáskása* . . . A föliszteletű úr kimondhatatlanul szerette ezt az ételt, talán csak a Kálvin Intitutiói hozták annyira lelkét remegésbe, mint ez az éhnyálfakasztó alföldi coctum ; nyugat-

mas óráiban, meleg nyári napokon, el is ábrándozott róla, talán ma is ezt rendelt — azért kujtorog ott a tudatában. El akarta hessegetni, mint az örökösen orrára szállongó legyet, de nem bírta; az az izes szó csak visszaszállt. Egyszer aztán megharagudott, erőszakkal rá akart vágni ennek a profán szónak a hátuljára, hadd menjen a pokolba. Mondania kell valamit ennek a lázongó fiatal embernek, akármit, csak szó legyen. És rákezde:

— Karimáskása . . .

Szent Isten! A csintalan szó lecsusszant a nyelve hegyéről. Kimondta, kimondta, akaratlan! No most már veszélyben a püspöki tekintély. Hamar, hamar, utána ragasztani valamit.

Szent Habakuk, most ne hagyj el. Így vágta ki magát:

— Karimáskása, kedves öcsém, képletesen kifejezve a mi Egyházunk. A világi forróság napjaiban, a földi tusák ernyesztő nyarában enyhülést, megfrissülést ad és táplálja éhező lelkünket. Ezt a karimáskását a szükség teremtette meg; őseink vele éltek, jónak találták; ugyan minek dobjuk ki az utcára? A tej: áldott valami; csillapít és táplál; örök anyatej. Minek fölcserélni izgató ilallokkal?

Megfogta a László kezét, elkezdte gyömöszölni, tördelni; az ujjait egyenként megropogtatta, a tenyerét megbizserélte, ráfricskázott, csipicsókát is játszott vele. S közben olyan jóságosan nézett rá, hogy a szive majd kiesett kövér melléből.

— Na. Ugy-e, hogy nem bántja az Egyházunkat?

Kedves könyörgés-féle remegett drága, öblös hangjában.

László valami nagyon jót érzett. Egy szó suhant át gondolatában: *patriárkális*. Igen, ez az. Ezt az atyafiságos jó békét árasztotta nyugtalan lelkére az öreg püspök.

— Dehogy bántom, főtiszteleltű úr. Soha. Rossz emberek kelthették rossz híremet. Én örömet és szeretetet hoztam az elfásult lelkek számára. Ez talán csak nem bűn?

— Na, hála az Egek Urának! — örvendezett a gömbölyű püspök. Mindig mondtam én: aki a mi öreg kollégiumunk árnyékában nőtt fel, hű marad hozzánk halálig.

Megölelte, megcsókolta a rendzavarót. Megáldotta, úgy bocsátotta útjára.

Ha az emberek ismernék egymást, — gondolta László, — mennyi áldatlan villongásnak elejét lehetne venni. Csak a tudatlanság tud igazán gyűlölni.

Boldogan újságolta édes anyjának, hogy kibékült a püspök úrral. Ormós nagytiszteletű úr egy kis elhajtotta a kalapácsot; valaki félrevezette. Papoknak és költőknek nem is volna szabad egymásra haragudni, hiszen édes testvérek; valamikor minden költő az egyház felavatottja volt, ma pedig minden igazi pap költő, mert a Szépség, Jóság és Igazság hirdetője.

A kis Bakóné mosolygott és megnyugodott.

Az esti gyülekezeten most még hatalmasabb lánggal lobogott a Lélek, a Szellem imádása. Az új evangélisták száma egyre szaporodott. Különösen a diákok és a békétlenkedő munkások, a szociálisták egy falánksza, az Ismerellenért sovárgók jöttek egyre növekvő csapatokban. Itt nem volt szemforgatás, csak őszinte beismerés; nem volt fenyegetés, csak megnyugtatás; nem volt bűnbánat, csak öröm; nem volt felekezeti türelmetlenség, csak szerelem.

Pici gyermekek ültek egy sorban ősz hajú öregekkel. Talán ez volt a legkedvesebb. László külön szokott szólni a „kis emberekhez”; gyönyörű meséket mondott nekik, hogy tapsoltak a parányi tenyerek; de a felnőttek szemében is könny csillogott, mert a mesék tulajdonképpen azoknak szólottak.

— Gonosz lélek az, aki ezt az áldott jó embert megbántja, — mondták az újak.

A régi hivek kedvesen mosolyogtak: tudjuk mi ezt már régen.

Az ugrifüles káplán ide is eljárt kémkedni. Ormós

arra gondolt, hogy ki kellene hívni hitvitára ezt az új unitáriust, meg kellene jól táncoltatni a gyülekezet színe előtt, le kellene verni a földnek poráig, hadd szégyelne el magát és hadd halna meg szégyenében.

De a püspök úr fegyverszünetet parancsolt.

Ellenben a pápista egyház apátura, a hatalmas, termetű Péterfy Tamás felöltve díszruháját, lilaszín övét, nyakába akasztva nagy arany keresztjét, bezörgetett a „Nóra-villába“.

Rendkívül kedvesen és finoman hizelegte körül az érdekes embert. Hogy ő mennyire tisztelője minden meggyőződésnek, mennyire bámúlója minden erős akaratnak; mennyire fáj, ha azt látja, ha méltatlanok bántalmazzák a tűrő érdemet — mint Hamlet mondja; milyen önzetlen szívvvel ajánlja föl testvéri kezét az esetleg bekövetkező elvi és világnézeti harcokban. Ha teljesen nem is teheti magáévá az új evangélisták konfesszióját, mindenesetre nagy elismeréssel hajlik meg sok gyöngyörű gondolata előtt.

— De nézze uram, — folytatta ellenállhatatlan lendülettel — hogyan gondolta ennek az Új Evangéliumnak a gyakorlati életbe való átvitelét? Egyházon kívül, vagy egyházon belül? (Ez itt a kérdés! — mint Hamlet mondaná.)

— Természetesen, hogy egyházon kívül, — mondta László. Engem a papok félreértének. Féltik tőlem, vagy az igazságaimtól egyházi hatalmukat. Pedig igazán őszintén mondom: soha nem gondoltam egyházi szervezkedésre, vagy fennálló egyházak támadására —

— Akkor miért tartanak egészen ujszerű istentiszteleteket? — villant közbe az apátúr éles hangja.

László mosolygott:

— Ugyan kérem. Azok az éji, szabad ég alatt tartott istentiszteletek nem újak; a katolikus egyház is tart „tábori miséket“, szabad mezőn.

— Akkor miért nem jönnek át a mi egyházunkba?

László rá nézett és csöndesen megingatta fejét : nem.

— Nem lehet. Nincs is értelme. Miköztünk vannak katolikusok, lutheránusok, kálvinisták, sőt zsidók is. Mi nem egyházat akarunk, hanem örömet és szereteteit.

— Igen? — kiáltotta gúnyosan a pap. Csupa ártatlantatlan kegyeskedésből kicsalogatja a hiveinket? Mindenféle aranyhegy ígéretéssel leveszi lábukról az ezer bajtól békételeneket? Szóval lelkeket halász? Hohó, evangélista uram, a vízi halászatnak is vannak törvényei: ez itt tilos terület, orzóknak erre nem szabad hálót vetni. Tessék más vizeken kísérletezni: ott van Amerika, elég nagy terület. Itt nekünk kétezer éves jogunk van! Aki a mi lelkeinkre halász, megfogjuk és hűvösre tesszük.

Alakja megnőtt, mint Pázmány Péteré a biboros kalap alatt.

— Rendben van, — mondta László egyszerűen. Csakhogy énszerintem a szeretet és az öröm nem a történelmi egyházak monopoliuma, hanem minden ember jogos birtoka. Én ennek az egyetemes birtoknak vagyok a szerény elosztója. Ajánlom magamat.

Meghajolt a hatalmas apátúr előtt. A főúr haragosra vont a busa szemöldökét; egy pillanatig harcolt benne a férfi az egyházi emberrel; azután tisztelettel viszonzta a köszönést és kisuhogott a szobából.

Na, még csak a zsidók vannak hátra, — gondolta László. De a zsidók nem háborgatták; nekik mindegy: ki hol halász? Az a fő, hogy a föld összes vizének bérlete az ő kezükben legyen. S erre rendkívüli gondot fordítanak.

Milyen csodálatos! — tűnődött László. Amint az ember új gondolatot gondol, vagy egy új ígét szól: rögtön az Egyház falába üti a fejét. Miért? Olyan mindent átölelő hatalom volna az egyházi szervezet, hogy bármelyik irányban akarunk új ösvényt vágni: ezt a vas falat találjuk magunk előtt? Vagy az egyház épen csak a gondolatok bakója, a szabad vizsgálódás megölője? Hiszen

a társadalmi rend mégis csak egyetemesebb keret a népek számára; s ez a rend semmi kivetni valót nem lát az ő tiszta álmodozásában, mikor az Egyház földrengésmérője már nagy katasztrófát jelez? Vagy az Egyház szuverenitása, isteni volta magyarázza ezt a kiválságos hatalmat?

Ha csak a társadalmat akarta kihívni maga ellen, hamarosan megkapta a választ az állam részéről. Pedig ez a kettő már nem egy. Az történt ugyanis, hogy egy este, a gyülekezet megnyitása előtt, két úr lépett a terembe, félrehívták Bakó Lászlót és tudtára adták a rendőrség rendeletét: nem tartható több ilyen gyűlés, sem benn a városban, sem kívül a városon. Együttal a kezébe nyomtak valami idézésfélét; jelenjék meg reggel kilenc órakor a rendőrségen. Most az összegyűlteket tessék szétoszlatni, megvárjuk. Azután alászolgája.

László, mit tehetett mást, kihirdelte a tiltó rendeletet és elbocsátotta híveit.

Mi ez? Az egyház lépett volna föl ellene? Vagy — a pesti kitillás utóhangja? Mi ez?

A rendőrségen egy roppant harsány hangú kisisten fogadta. Ezelőtt a katonaságnál szakgatta a paraszt füleket és rugdosta a kincstári lábakat, most a közönséget szedi ráncba. Állati vadság ordít cigány képéről, szeme majd kiugrik a gödréből, hangja bög, hogy a rendeletek táncolnak az asztalon.

— Figyelmeztetem magát, hallja, hogy semmiféle titkos gyűlést ne merjen tartani a városban, sem a városon kívül, mert lecsukatom! Megértette? — Maga különben is rendőrségi felügyelet alatt álló személy, a fővárosból kitoloncolták; hogy mert az én körletemben izgágalkodni? Megbolondult? Elment az a kis esze? Mi?

Verte az asztalt, hogy az ügyeletes tiszt riadtan nézett be az ajtón; de hirtelen visszakapta fejét, mert Zsák úr (így hívták a hős kapitányt) hozzá akarta vágni a Büntető Rendeletek Tárát.

László csak állott a szoba közepén, csöndesen, szótlanul és nézte a paprikajancsi bácsit.

— Miért nem szól, ha kérdezem, mi? Nem tud ennyi tisztességet? Maga elmebeteg, azt hallottam, megbolondult, volt az örültek házában is — igaz ez? Persze, hogy igaz, ilt van az értesítés. (Elkezdett verni az asztalon valami papírt.) Azt mondom magának, ha nem viselkedik az én körletemben tisztességesen, lefogatom, bolondok házába záratom, ahonnan ki nem kerül élve. Megértettük? Mi? Van valami mondani valója?

László csöndesen elmosolyodott és kimondta mondani valóját:

— Szamár.

Azzal szép lassan megfordult és kiment a főrendőri szobából.

A cigányképű, harapófogó szemű főinkvizitor egy percre elájult dühében. Neki, ezt a szót, egy piszok civil! Uristen! Hol a kutyakorbács? Hadd vágja arcul azt az alávaló forradalmárt! Azt a vörös gazember szociálistát! Kipked-kapkod, kardját rántja ki, rohan a folyosóra; két alantasa jön épen szembe vele:

-- Gyertek, azonnal — utána annak a gyáva kutyának — a forradalmárnak — vonjátok felelősségre -- nem, pofozzátok föl a nevemben — utána! Megsértett a bítang. Szétvágom, összaapritom, — mit bámultok? Segédeim vagytok, hívjátok ki! A kutyát —

A két tiszt végre megérti, miről van szó. Kimennek Bakó László lakására, és kéri: nevezze meg segédeit. Adjon elégtételt Zsák úrnak.

László azt mondja: nem párbajozik.

— Akkor Zsák kapitány úr tudni fogja, hogy ve-
gyen elégtételt magának.

Elvonulnak, mint a temetkezési intézet két gyászos szolgálja.

A feketeképű hős hallja a kihívás visszautasítását.

— Hahá, a gyáva kutya! El akar bujni. Ez kell ne-

kem. Megtanítom keztyűbe dudálni.

Fölfegyverkezik karddal, revolverrel és korbáccsal, hogy az utcán inzultálja az elmebajos forradalmár gaz, gyáva silány civil személyt. Vadászik is rá, napokon át. Végre, egy este, találkoznak az erdő nagy fasorában.

Gyere, kutya, gyere, korbácsot kapsz, — morog Zsák úr magában.

Bakó László látja a szembejövő hőst. Tisztában a szándékával. Hátranyúl s előveszi a revolverét. Ha te úgy, én is úgy. Veszelt kutyát le szabad löni.

A cigányképű már ott van előtte :

— Gyáva pimasz ! — mondja a szabályos, sértő szavakat. Együttal megsuhog a korbács kezében és le suhan a László arcába. László félreugrik s jobb kezével a levegőben kapja el az ütést, a korbács szijja rácsavarodik kezére, megrántja s kitépi a kapitány markából. Az álbecsület bolondja erre kardot ránt s rácsap a „forradalmár“ fejére. László arcát elborítja a vér ; megszédül ; nem látja jól a főinkvizitort, nem tud hova csapni korbácsával.

— Nesze, kutya, — lihegi Zsák úr ; kardját hüvelyébe rejti és cézári göggel fordul vissza az úton.

Igenám, de a jelenetet jól látta az a három munkás, aki az erdő felé tart. Ismerik a rendőrség szemefényét, az izgága kapitányt. Sok borsot tört az orruk alá, sokszor szétkardlapoztatta őket, ha már kibuggyant belőlük a nyomorúság és üvölteni kezdettek. Egyikőjük eljárt az új evangélisták esti gyülekezetébe is ; ráismer Bakó Lászlóra ; megsajnálja ; a maga régi szenvedése pedig dühbe hevíti :

— Nézzétek ! Azt a jó embert, karddal ! Van benetek egy csepp vér, tiúk ? Én megrángatom ennek a pimasz kakasnak a taróját.

Mikor összeérnek a füstös képű hőssel, egy lépést elhaladnak, akkor az, amelyik megsajnálta Lászlót, a hóna alatt levő ponyvát csak rákavarítja a Zsák úr nyaká-

ba, lerántja a földre s mielőtt az lélekzethez jutna, elkezd istenesen dögönyözni. Némán, szó nélkül, hogy a hangjáról rá ne ismerjen. A másik kettő tüzet fog, neki az eleven ülőnek, kalapálják, úgy megkalapálják, hogy Zsák úr egy darab egyenruhaposzlót kiharapolt kinyájában a kabátja ujjából. Valamelyikőjük kihúzza a kapitány kardját és jó hármat sóz vele a boldogabb végére, hogy meg ne sántuljon. Mikor becsületesen helybenhagyták, szépen rákötötték a ponyvát a nyakára, hogy ki ne nyilhasson a szeme, míg ők kereket nem oldanak.

Azzal neki az erdőnek.

Ahogy elrohannak a véresen támolgyó Bakó László mellett, odasugja neki az egyik :

— Ne búsuljon uram, ráncba szedtük a gazembert.

László nekidől egy kerítésnek, csak ámul, mint aki még nem ébredt föl egészen rossz álmából.

A nagy dobogásra, zajra rohamlépésben közeleg az a két úr, akit Zsák kapitány szemtanúknak kozott magával a Bakó megkorbácsolásához. Egy kissé balul ütött ki a dolog, mert ezek a tanuk a cigányképű lovag elpáholását is egészen tisztán látták, de mert kettőnél többen egyengelték a párbajok hőseit, tanácsosabbnak gondolták illő távolból figyelni a fejleményeket. Mikor aztán a három munkás megugrott, óriási hűhóval, fogják meggel száguldottak a sajnálatos esemény színhelyére. Első dolguk volt, hogy szabad levegőhöz juttassák a nagy krakélert; kibontották a bekötött Zsák száját a testvér ponyvából, udvariasan érdeklődtek: hogy érzi magát? A kapitány eleinte nem birt szóhoz jutni, csak kék foltokkal behintett és szemlátomást dagadó arcát szorongatta, s elferdült orrából törölgette a vért. A munkás-öklök alapos munkát végeztek.

— Rablók, útonállók, — hörögte nagysokára. Kardjához kapott, de csak az üres hüvely akadt kezébe; a penge távolabb hevert, ketté törve. A rettenthetetlen kapitány megtántorodott, mintha szédülés fogná el. A két

tanú karonfogta kétfelől és eltámogatta egy ballagó bérkocsiig. Mikor fölsegítették, az egyik úr visszafutott a kerítés mellett álló Lászlóhoz és megkérdezte : ki volt az a három ember.

— Nem tudom, — mondta László.

— Nem ? Ugy látszik, ön fogadta fel őket. Na, majd kiderül.

Azzal rohant vissza a bérkocsihoz. Elvágta!tak.

Bakó Lászlónak a lelke fájt. Milyen az emberi hitványság. A maga hatalmától megháborodott rendőr hogy csinálja a legnagyobb rendetlenséget. Van ezeknek öröm az életükben, a betelt bosszú állati gyönyörűségén kívül ? Van ezekben szeretet, a saját maguk imádásán kívül ? Szomorú. Szomorú.

Kifáradtan, összetörten ballagott hazáig.

Otthon, szobája csendjében, az eljövő botrány képe kísértette. Lesz mit írni az ujságoknak. Előre borzongott attól, hogy édes anyja is megtud mindent. Elhatározta, hetekig ki nem mozdul lakásából.

A tükörben meglátta hatalmas sebét. Zsák úr végigvágta az egész homlokát. Ezt soha nem lehet innen letörölni. Bekötötte. És szörnyen szégyelte magát.

16.

Ez az eset felfordította az egész várost.

Zsák úr erőszakoskodásának az áldozatai hirtelen fölemelkedtek és súlyos vádakat zúdítottak a fejének.

Többször visszaélt törvényes hatalmával, ártatlanokat megkínóztatott, vesztegetéssel sokat ki lehetett vinni nála. Színésznőket üldözött, ha nem ajánlották föl neki magukat. Igen szabad erkölcsű ember volt ; mert mint erkölcsrendészeti főfelügyelő elkapta a sok érintkezéstől a fajtalanság bacillusát és törekedett beoltani az erkölcsileg tisztákba. Sok naiv leányt elszédített ; s mikor felelősségre merték vonni a férfi testvérek vagy apák : párbajjal egyenlítette ki tartozását. Minthogy kitűnően forgatta a kardot,

rendesen összekaszabolta a becsületeseket. Terrorral tartotta fenn hatalmát. Dűledező becsületét szakadatlan párbajokkal támogatta alá. Alattvalóinak réme, hóhéra volt.

Most végre kioldódott a gonoszságainak tele zsákja és ömlött a botrány, mint az árvíz.

Hamarosan fegyelmet indítottak ellene, fölfüggesztették állásától és áthelyezték valahová a jámbor tótok közzé, hadd boldogítsa azokat.

Bakó Lászlónak igazságot szolgáltatott a társadalom.

Hiába zárkózott el a világtól, a világ ment ki hozzá. Az új evangélisták, nők, férfiak, gyermekek, egymásnak adták az ajtókilincset. A férfiak keményen megrázták a kezét, a nők pedig könnyezve megsimogatták vagy megcsókolták. Homloksebére rátették volna szívéüket, csak mennél hamarabb meggyógyuljon. Hordtak neki minden jót, ami csak beteg embernek használ; egész kultuszt űztek a becézgetéséből. László összegyűjtötte a szeretet ajándékait és elküldte a szegényeknek.

De lelke repesett örömében, mert látta, hogy népe jó. Szavai nem kősziklára hullottak, hanem termő talajba. Szeretni kell a népet, mert alapjában jó; de ha rossz volna, még inkább kellene szeretni, hogy jó legyen.

Lábadozásának ebben a korszakában kereste föl egy érdekes ember: Nemes úr. Elegáns, fiatal, magas, barna gentleman; okos fekete szeme beszélt, ha ajka hallgatott is. Valami nyugtalan nyugalom, valami meleg hidegség vette körül és áradt róla másokra is. Üzletember létére imádta a szépet, kereste a jót és megbecsülte az igazságot. Egy merész üzletért, egy jó gondolatért, egy érdekes emberért elment volna Amerikáig.

— Bocsásson meg, uram, ha háborgatom. De úgy érzem, nekünk meg kell ismerkednünk egymással. A nevét, a munkáit már rég ismerem; pesti színházában magam is tapsoltam valamikor. Tudom azt is, micsoda rágalmak kapaszkodtak a nevébe, hogy díszkreditálják. A rágalom Hymir pohara; ha jó hirnevünk oszlopához vág-

ják, az oszlop törik össze, nem a pohár; csak a rágal-mazó koponyáján szakad szilánkokra. Ön odavágta. Most legutóbb is. Engedje meg, hogy gratuláljak érte. Őszintén szólva, ez a legutóbbi eset hozott engem ide. Zsák úr örökösen üldözött, mint egy hatalmas vállalat igazgatóját. Ismeri a szállómat, kávéházamat, mozgószínházamat, fürdőmet és Vígszínházamat? Egy impozáns épületben van az egész. Valaki azt mondta, hogy a *Fehér Ló* a bölcsőtől a koporsóig mindent megad az embernek. Igaza van. Ez az én vállalatom. Apámé és az enyém. Uram, nem volt nap, hogy Zsák úr be ne tiltott volna nálunk valamit, vagy meg ne büntetett volna valamiért. Egyszer hamis kártyásokat csíptek el a kávéházam emeletén, akkor két hónapra bezáratta a játéktérmet, mert véletlenül nálam játszottak hamisan, vagy hazárdul. Máskor a szesz tilalmat kényszerítette ránk, mikor semmi értelme nem volt; nem engedelmeskedtem — megbüntetett. Betiltotta a kávéház üvegtermében tartott hangversenyeket, mert valami rendeletet félremagyarázott. És a jó ég tudná elso-rolni valamennyit. Valahányszor fölkeltem, kiszakítottam a pénzből bizonyos összeget, mert tudtam, hogy minden nap fizetnem kell. — Uram! Most ön elsöpörte városunkból ezt a rettenetes embert; igen, ön és senki más. Mint üzletember, kiszámítottam, hány ezer korona hasznot jelent ez nekem csak egy hónapra; hát még egy évre, hát még tíz évre! Még itt lehetett volna a nyakunkon tíz évig is. Ezt a tiszta hasznot önnek köszönhetem, Megköszönöm apám nevében is, a magaméban kétszeresen. Tudom, a művészlélek egy kissé kényes; de azt hiszem, nem bántom meg, ha a következő ajánlatot teszem: fogadja el szíves meghívásunkat, legyen a mi örökös vendégünk. Mint vendéglős, igazán nem tudom másképen kifejezni nagy tiszteletemet.

Fölállott, meghajolt, várt.

László mosolyogva nyújtott neki kezet.

— Nagyon köszönöm. Ha király országot, költő gon-

dolatot, vendéglős vendégséget ígér és ad : az a legstilszerűbb valami. Ne vegye rossz néven, ezt a jelentős ígértét zálognak veszem, későbbi időben lerovandó tartozásra. Tudniillik, ismerve hazámat, nagyon valószínűnek tartom : jöhet még olyan idő, mikor a betevő falatom is hiányozni fog. Ha csakugyan komolyan mondta, amit mondott, ha csakugyan használtam valamit az önök vállalatának : fenntartom magamnak a szerencsét jövőre, hogy szives vendégszeretetüket igénybe vegyem. Addig is az Isten áldjon meg mindnyájunkat.

Nemes úr, akinek titokban egész kötelre menő aforizmája volt otthon, most is egy szellemes mondással búcsúzott :

— Uram. Életünk olyan, mint a Sibyllák könyve : mentől kevesebb van belőle, annál drágább. Mentől később fogja megtisztelni szerény asztalunkat, annál drágábban fogjuk értékelni.

Minthogy sokatmondó fekete szeme különös fénnnyel villant : bizonyos, hogy kettős értelmű mondásába valami pajkosságot rejtett, amit Bakó László csak akkor vett észre, mikor a gyors beszédű és gyors járású Nemes már a távolság ködébe vészett hatalmas Mercedes-autóján.

Érdekes, gondolta magában. Illés hollói úgy látom, emberalakot is öltenek, hogy az eszmék koldusbotra jutó arisztokratáját táplálják. Mondtam én azt, hogy a jóság aluvó szikra : az élet viharának szele fújon csak rá, rögtön lánggra lobban. Az ember soha nem tudja, mikor ütődik rezonál szívekre. Szeretet és öröm, ez a keltő vált-hatja még meg az emberiséget.

Véletlen a tükörbe esett pillantása — homlokkötése szárkasztikusan vigyorgott rá. Ezt a sebet is szeretet vágta és öröm kötözte be ? Hogyne ! Zsák úr is csak egy atom a mindenségben ; föl kellett emelnie kardját és lezuhan-tatni az ő fejére, hogy bizonyos mozgalom támadjon, amely a jókat a lelki várokonosság östörvénye szerint egy csपोर्टba tömörítse, a rosszakat pedig kivesse ebből a

körből. Zsák úr betöltötte hivatását. Nem is kell haragudni reá.

A jók között is a legjobb volt a kis álmatag Gál Ibolya.

Mikor belépett, mintha új nap kelt volna föl: aranyos fényben ragyogott a szoba. László, ha háttal volt is reá, már messziről megérezte, hogy jön. Csakugyan tündérlánc kapcsolta a lány életét életéhez: második árnyéka, kivetített én-je gyanánt kerengett körölte. Félig gyermek, félig álom, a legcsodásabb jelenségek közül való. László szinte remegett, hogy valami dúrva véletlen szétszakítja őket, s akkor ez a benne élő kedves árny örökre a semmiségbe vész. Jobban mondva: a mindenségbe nyészik.

Ibolya rendszeren egy pompás kis gyermekkel jött. A fiúcska mindig virágcsokorral lepte meg az új evangélisták vezérét; szintén tanítványa volt Bakó Lászlónak, mert ott üldögélt az esti összejöveteleken, csak ő nem aludt el, bármily hosszúra nyult is a mese. Ádámnak hívták, árva volt egészen, Gálék vették magukhoz könyörületből. Ibolya úgy hívta: öcsike, Ádám viszont Ibolyát: nénikének tisztelte.

László nagyon jól érezte velük magát. Kiültek a terraszra, a fiúcska a virágok közt bujkált, maga is virág. Hullott a nap arany sugára; illatoztak a teljes rózsák; az erdő mélyéből gyönyörű trillákkal üzengettek a madarak. Nyár volt a természetben, nyár a szivekben.

László csendesen beszélt.

— A gyermek, imádandó csoda. Olyan, mint a virág. Nem tudja szépségét és tiszta derűt, anyagi örömet terjeszt maga körül akaratlan. A báj parányi tünderei kacagnak arca gödréből, a szeme . . . a szeme kimondhatatlan a gyermeknek; ha kék, olyan, mintha a tiszta ég darabja volna; ha fekete: olyan, mint az angyalok éji bársonya, amelyet csillagról csillagra terítenek s amelynek a csillagok porától bűvös ragyogása van; ha szürke:

mintha a felhős végtelenségbe nyílnék rajta keresztül pici ablak — micsoda csodák lehetnek ott túl! Rafael angyalai is, ahogy a felhőkre könyökölve, a magasságba emelik bűvös tekintetüket, a szemükkel fejezik ki az istenit, az emberin túlit. Nézzétek, mennyi báj, mennyi utánozhatatlan szépség van a gyermek minden mozdulatában! Gesztusai, arcjátéka, szóval pantomimiája: tökéletes; a felnőttké nem is fogható hozzá. Ha láttatok két gyermeket, teljesen magukra hagyva, vitatkozni, beszélgetni: nincs a világnak az a színháza, mely drágább művészettel kárpótolná szürke életünk torz unalmát. A gyermek: a bennünk rejlő isteni szépnek, az eredendő harmóniának megtestesülése. Amint nő, a család, az iskola, a társaság, a társadalom, ezek az irtózatok kertészek, lelketlenül lenyeszegetik testtartásának minden báját, arca mimikájának minden ösztönös édességét, s úgynevezett *comme il faut* bábot idomítanak belőle, hogy jóérzésünk sirva gyászolja benne összetört mennyországunkat.

László beszéde közben új látogatók jöttek; némán, zajtalanul megálltak az ajtóban, vagy leültek a szoba félhomályában, úgy hallgatták „vezérüket”.

— A gyermeknek ez az angyalisága, amit egy szóval bájnak mondhatok, ott bujdosik a legtöbb nő zártabb egyéniségében. Én azt hiszem, a nőiség hatalma ebben áll — valami ártatlant, valami gyermeket látni a felnőttekben. Minden nemesebb nő körül bűvös kört von ez a kisugárzó báj; anyánkban szeretet a neve, szerelmesünkben: szerelem. Ez valami szentséges tűz; világánál örök titkaink mélyére látunk, vagyis megértjük a mindenség fentartó erejét: a vonzódást; melegénél pedig a lelkesülés, a lelki föllángolás káprázatába merülünk, amely a művészt nagyszerű képek alkotására, a hétköznapi emberét nagy elszánásokra hevíti. Nemes nő nélkül nincsen férfi nagyság; szomorú, hogy a világ csak ellen-igazságát tudja ennek: rossz nő nélkül nincs férfi-romlás. Én azt mondom: a gyermek az a medium, aki szebb világok

szellemeit hozza át lelkünk hidján életünkbe, akinek drága csacsogásában, gagyogásában lisztább énünk, talán szellemiségünk ősi dala szól.

— Akkor örökké gyermekeknek kellene maradnunk,
— szólt halkán az elpiruló Ibolya.

— Igen, — mondta László, — erre kell törekednünk. A gyermek báját újra csak a mi két törvényünk őrzi meg felnőttünkben is legtovább: az öröm és a szeretet.

Most közbeszólt egy férfi:

— Bocsánat, uram, de sok példa azt mutatja, hogy önzőbb, kegyetlenebb teremtese alig van a földnek, mint a gyermek. Én magam is, saját tapasztalatomból, tudnék mondani . . .

László felé fordult:

— A gyermek önzése olyan, mint a gondolat közlésének a kellemetlenségei. Mennyi durva anyag kellett, hogy pl. a Biblia fönt maradjon nyomtatásban: papir, festék, betűk ezre, nyomtató gépek, emberi energia; aki csak ezt látja egy örök hatású könyv terjedésében, joggal mondhatja: milyen önzés a Biblia élete, milyen önzés a Biblia maga! A gyermek önzése: a csillagok önzése; mennyi teret töltenek ezek be hatalmas tömegükkel, micsoda vonzó erővel rántanak magukhoz minden más testet; hogy logják fel a világűrben hozzájuk érkező fény és hő hullámokat, hogy élük föl maguk körül a fölélhetőt. A gyermek önzése: a halhatatlan élet önzése.

Egy ideig hallgatott. A tanítványai sem merték meg törni a csendet.

A nyugatra hajló nap bengáli tűzzel verte át az erdő lombzatát. Valami regeszerűen fenséges és ijesztő volt ebben a bibor lángban, amely átfogta a fél eget. Mintha megnyílt volna a szilárdnak tetsző boltozat s a mögötte sejtett másik világ mennyei vagy pokoli fénytengere ömlenék át, le a fekete földre. Az emberek arca és haja lángolt, a madarak rémült örömmel, vagy ijedelemmel csattogták himnuszait, sokszor szinte a megsemmisülé-

sig. A természet valamit akart mondani az embernek.

László felállt és nyugatra mutatott :

— Nézzék ! Van ennél szebb, magasztosabb a világon ? Az embernek szinte a világ megsemmisülése jut az eszébe. Pedig mi az egész ? Fénytörés. A nap sugarai már csaknem surolják a földet, a fákat és ott fenn a bárányfelhőket. Mi ez a csoda ? A Nap önzése. A Nap tűzi játékot rendez, messziről közelgő menyasszonyának, az Éjnek.

A kis Gál Ibolya tünődve gondolt valami szépre. Talán a szőke hajú Názáreti járt az eszében, kinek Magdalai Mária vörösarany hajával szárilgatja, törli szent lábát. Mártir-vágyak ébredtek bolond kis szívében. Ugy szeretett volna valakiért meghalni.

17.

Bakó László újra magánossága szigetére szorult. A tilalom és a lelketlenség tengere zajlotta körül ; nem volt csolnaka, se hajója, hogy kiszállhasson a nagy vizekre és elérhesse álmainak kikötőjét.

Hiveinek kis udvara ott bókolt körölte ; de ez a párányi társadalom nagyon szegényes szimboluma volt az elvesztett nagy világnak. A „Göncöl Szekér“ tagjai, már csak a távolság miatt is, elszakadtak egy időre tőle ; a főváros örlő malma után sokszor néma börtönnek érezte az alföld homokfészkét. Ugy járt, mint a csonka szárnyú gólya : sóvárogva nézte a fenn szálló szabad testvéreket, akik új világokat sodorhatnak szárnyukkal, míg ő, lekötve rabsága rideg telkén, csak álmodhatik az elérhetetlenről.

Akárhogy álltatta, nyugtatta is lelkét az öröm és a szeretet evangéliumával, az ábrándok vasárnapját a valóság hat szürke napja követte, és bizony, kemény próbáit kellett állania lázongó türelmének. Ha magára maradt, nagy léptekkel méregette kis birodalmát, mint a számüzött Napoleon Szent Ilona-szigetét ; összefont karral szorította le lüktető szívét, mikor elnézte a nyugatra hajló napot ;

Nyugat, Nyugat, te drága világtájék, hogy vonzod a nagyot merők szerelmét. Arra van Budapest, arra van Páris, azon túl a nagy tenger, azon túl Amerika. A szabadság, az élet.

Édes anyja elrémült, mikor először meglátta homlokán azt a nagy vágást. Mesét kellett kitalálnia, hogy megnyugtassa; mert a valóságot már nem mindig bírta anyjával szemben. Pedig ez a hazugság fájt lelkének legjobban. Ingerelte családjának közelsége; az örökös jaj és baj; szégyelte magát lompos, szegény testvérei miatt; hiszen valamikor palotában élt, milliók ura volt, gyönyörű arisztokrata nők esengettek szerelméért. Nincs nagyobb fájdalom, mint nyomorúságunkban visszaemlékezni eltűnt szép napjainkra. Ő érezte igazán Danténak ezt a szent fájdmát. És sírt bele.

Hogy megédesítse keserű napjait, különös balzsamhoz folyamodott.

Egy szekrényben őrizte szimbólikus királysága jelvényeit: a kis arany koronát, a gyönyörű lilaszínű palástot és arany gombú fekete pálcáját. Ezeket elhozta magával Pestről; ezek voltak „szárnyai” a szárnyatlanná alázott embernek.

És most, itt, a maradandóság és örök por városában, magános villája csöndjében, magára vette királysága szimbolumait. Ahogy a hatalmas álló tükörben meglátta magát, a színes öltözetten keresztül második én-je, a táltosfiú, a szellemi arisztokrácia kikiáltott és fölszentelt fedelme rémlett. Egyszerre mintha kitágult volna a kis szoba a budai palota hatalmas termévé; régi kedves arcok bontakoztak ki a homályból, a szőke Madarász, a lázongó hirtelen-ember Gyárfás, a mogorva Orgován és a többi... hallga, mintha fölzendülne a hármaskürtjel: királyokat üdvözlő fanfár... éljentől zeng és reng a Bethlen-palota, száz meg száz kar feszül az égre, úgy kiáltja száz meg száz torok:

— Éljen a király!

Ki ez a király? Az új országok fejedelme, akit nem születési véletlen, hanem uralkodásra teremtetett szelleme ültet a trónok trónjára. Ki ez a fejedelem? Egy porból kiemelkedett szegény fiú, akinek isteni álmok feszülnek agyában, akit édes anyja világhatalomra szült. Óh, hát élnek a mesék és valóságba folynak át az álmok? Csak az fáj, hogy valami rossz tündér meg-megszaggatja e fényes történetek folyamát és a mindennapi élet kiábrándító jeleneteivel töri össze. Pedig nincs fájdalmasabb ébredés a szép álmokból való fölrettenésnél. Csak tartana még tovább... Hiszen éppen most következik a leggyönyörűbb...

Csakugyan. A leggyönyörűbb.

Ott, a nagy tükör mögött kimélyülő palota háttérében valami fényes jelenség tűnik föl. Eleinte olyan, mintha fehér angyal szállott volna be, sugárzó alakja ezüst fénybe borítja a termet, csodás szárnyai a mennyezelig lobognak, mint vakító gyémánt-vitorlák. Az álmodó király ámulva vész lobogásába, mozdulni nem bír, csak lelke vált az angyal lelkével tündéri jeleket... Most változik a jelenség — mintha egy régi drága arc nézne rá komolyan; olyan fehér arc, mint Montblanc ormán a szűzi hó; olyan fekete haj, mint a csillagtalan ég... honnan ismeri ezt az izgató képet? Ah, tudja már, tudja már — Szentkirályi Nóra!

Egyet lép a bűvös tükörben feltűnő alak felé, míg lelke hangtalan kiáltja a Nóra nevet. Erre a kiáltásra a jelenség új arcot ölt — sokkal ingerlőbb, érzékibb, ravaszabb. Sugár termetéről mintha leomlana a fehér lepel s kábító meztelenségében ragyogna rá valakinek a teste... Hol látta ezt a szobrászok álmát megszegyenítő női termetet? Ezeket a ritmus hullámába szétomló tagokat? Igaz, igaz — emlékszik már jól, Diamanto Ritta ez, a királyok szeretője, a táncok királynője... És ennek is elkiáltja nevét, csak úgy hangtalanul: Ritta! És a neve hallatára ez az arc is elmosódik, átváltozik mássá.

Közeledik ez az alak felé? Már mintha három lépésre volna csak tőle. Izzó fekete szeme a kárhozatok poklának két ablaka, aki bepillant rajtuk: örök tűzbe szédül, menthetetlen. Egész teste mintha izzó érc volna, sorvasztó melegséget önt szét a teremben; kigyúlad tőle az elaludt csillár, a kandallóban egyszerre csak lobogva ég a zsarátnok; égnék a roppant ablakok, izzó üvegükön pattogva szakadnak cikcakkos szakadások, mint rianáskor a Balaton jegén . . . . Oly tikkasztó ez a forró levegő, ez a pára, amelyet lihegő ajka lehel . . . apró szikrák pattognak villamos hajából, amelynek száalai hullámozó remegéssel omolnak vállára. Ki ez a nő? A tüzeknek ez a Delilája? — Óh, tengerparti piros alkonyatok, déli tikkasztó sirokkók . . . a ti lányotok ez az idegenségében bővülő Dejanira — Hermilan Laura ez, a román!

És a káprázatot látó álomkirálynak fölszakad lelkéből a kiáltás: Laura! Ezt már a szoba is hallja, mert az ajkon keresztül röppen a levegőbe.

László egyet lép előre, hogy megérintse a fantomot. De beleütődik a nagy tükörbe, saját alakja áll szemközt vele. Hirtelen megfordul — nincs a háta mögött valami? És ahogy hármát dobban a szive, észreveszi a szoba ajtójában leszögezve álló kis Gál Ibolyát.

A halvány arcú gyermek, akinek élete a László akaratától függ, csöndesen belépett a szobába; egy királyi alakot látott a tükör előtt, lilaszínű palástban, a fején arany korona . . . mire döbbenetéből magához tér, a tükrökből megismeri a László arcát. Most összezavarodik agyában álom és valóság — mi ez? Óh, hát annyi az egész, hogy sejtelve igaz: László nem közönséges ember, királyfi. Hiszen, akinek van szeme, láthatja régen minden mozdulatából, hogy álruhában járó fejedelem; talán elűzték birodalmából, talán az a Rudolf trónörökös, akiről azt a mesét költötték, hogy öngyilkos lett . . . pedig sokan tudják: üres koporsót tettek a bécsi királyi kriptába . . . igen, igen, ez az eltűnt magyar királyfi, aki meg

tudta gyógyítani beteg szívét kézzel és szóval . . . óh, mi csoda rejtelmek tudója lett ő, szegény leány! — És ahogy a királyfi hirtelen arccal fordul rá, nagy meglepetésében csak összeomlik, le a szőnyegre és alig hallhatóan rebegi:

— Felség . . . felséges uram . . .

László odamegy, fölemeli, beszél hozzá, mosolyog:

— Én vagyok, kis Ibolya, én. Ugy-e, meglepte ez a különös öltözet? Óh, ne gondoljon semmit — egyszerű jelmez — valamikor Pesten használtam . . . Álljon föl.

De a csodálatában összeomló leány nem bir föllálni; térdelve remeg urára, királyára . . . gyönyörű palástjának érzi selymét, oly jó, oly lágy . . . arany koronája leragad rá homlokáról . . . oly szép, oly fenséges. Igen, álmában is ilyenek voltak a királyok. Ugy röstelli magát, hogy illetlenül belépett hozzá; mentegetőzik:

— Bocsánat . . . én csak szegény leány vagyok . . .

László leveti palástját, leteszi koronáját, hétköznapi alakjában áll Ibolya előtt.

— Én vagyok. Ismerjen meg.

Ibolya igent int a fejével: óh hiszen ismeri, nagyon jól ismeri. Minden szegény leány álmában megjelenik egyszer a mesék királyfia; Gál Ibolya olyan szerencsés, hogy imetten is találkozott vele. Ha ugyan ez a perc nem álom.

És hasztalan Lászlónak minden bátorítása, minden magyarázása: a beteg leány képzeletében összefoly az evangélisták vezérének alakja a királyfiéval. Amit eddig sejtett, most tudta meg teljes bizonyossággal. Határtalan tisztelet, imádás-szerű rajongás remeg arcán, míg lassan kivonul a szobából, folyton arccal fordulva urára, mint a királyok előtt szokás.

László meglepődve nézett utána.

S a kis Gál Ibolya elmondja nagy titkát anyjának. Az anyja, mint hívő, naiv asszony, nem sokat bajlódik azzal, hogy az álmok arany szemeit kiszemelgesse a valóság bűzájából: elfogadja lánya fölfedezését és ajkához

emelt kézzel sugja tovább ismerőseinek. Az ismerősök átveszik az izgató ujságot, mint eleven sürgönydrótok és nagy lelkendezéssel zengetik tovább.

Csakhamar befutja a hír a félvárost; az új evangélisták különös szektája nagyot emelkedik vele a profánok előtt. Most már igen válogatott egyéneket bocsátanak az inkognitóban rejtekező „királyfi” elé; hiába, minden fejedelemnek így támad udvara. Ezek a boldog kiválasztottak most már nem mernek Lászlóval oly bizalmasan megvitatni egyetmást, mint eddig; három lépés távolból mély meghajlással veszik át minden szavát, szinte parancsképen, mert a királyok legegyszerűbb óhaja is parancs. A rejtelmes jelennek még rejtelmesebb jövőt álmodnak folytatásául; Istenem, ki tudja, mit hoz a holnap? Az öreg király már nem él sokáig, ha egyszer elszólítja a királyok királya, olyan fordulat áll be, amilyenről Európa nem álmodott, legfőlebb az új evangélisták. Nagyon valószínű, hogy a bujdosó királyfi hű magyarjait akarja összetoborozni, azért szállt egyszerű ruhában közejük. Rebesgetik, hogy már a kalonáság körében is számottevő gárdája van. Ha majd megfűják a trombitát, felteszi arany koronáját az igazi trónörökös: lesz itt olyan riadalom, hogy az öreg templom tótágast áll örömében. De addig csitt, egy szót se! Ne szólj szám, nem fáj fejem... Ferencz Jóska még él.

Bakó László észrevette, hogyne vette volna észre ezt a változást. Elámult népének naivságán és mondaalkotó képzeletén. Eleinte mosolyogva tiltakozott minden királyfiasítás ellen, ő csak egyszerű paraszt gyermek; itt élnek a szülei, mindenki tudja. Ne áltassák magukat polgártársai. A derék hívek tisztelettel és finom, hamiskás arccal hallgattak: igen, igen, hogyne kérem, mindent tudunk, persze hogy igen, természetesen hogy nem... Van annyi eszünk, nem kolkodácsoljuk ki a piacon: hogy királyfi lappang a nagyerdei villában! Nagyon jól ismerjük mi Bakó uramat és Bakóné asszonyomat is, derék, tisz-

tességes emberek, van hat felnőtt fiuk; azt is bölcsen tudjuk, ezelőtt jó harminc évvel *táltosfiút* hozott a gólya Bakóékhoz, már akkor nagy híre volt ennek; persze a jámbor Kőteles utcai népek nem tudták: mi az a *táltosfiú*? Csakhogy mi már tudjuk. Akkor fordult Magyarországon sorsa jóra. Talán új csillag is ragyogott fel az égen; lehet, épen az, amelyet a nyáron a mi drága Vezérünk megmutatott, odakinn a pusztán... A magyar szív hű mindhalálig; árulástól ne tessék félni. Mátyás király óta nem volt a magyarságnak lelkétől lelkezett fejedelme, de most, ha az Isten segít: lesz nemsokára!

Igy.

László arcáról lassanként lefogyott a tiltakozó mosoly. Mit! A világ minden szépsége hazugság, minden nagysága áttatás; ha a blond szerencse, vagy a ravasz véletlen egy szép hazugság árán boldoggá tud tenni ezeket és ezeket, az az *egy* ember, aki a hazugság tengelye, tiltakozhatik-e a tömegek boldogsága ellen? Nem. Sőt, ha tiltakozik, megerősíti vele a tetszetős tévedés igazságát.

Annyit már tanult lefolyt életéből, hogy haladásunk vasárnapjai boldog szuggesztiók és ártatlan félreértések bekapcsolódásából támadnak. Ha Bethlen grófnét egy szép álmom arra kényszerítette, hogy szegény vidéki fiú léteire benne lássa várt és meg nem született gyermekét, akire palotát és milliőkat hagy: akkor a vidéki magyarságnak is megvan az a joga, hogy a szerencsétlen Rudolf trónörökshöz fűzött illuzióját épen őbenne testesítse meg; magának nem árt vele, a kiválasztottnak pedig használ. Ez az ártatlan játék nem államellenes mozgalom; ez a lelki szenzációk körébe tartozik; a nemzet életére csak akkor lehet kihatása, ha az idők fordulata véletlenül egybeesik a nép lelkének fordulatával. Ha pedig hű akar maradni esküjéhez, a VMH eskühöz, akkor alkalom adtán, egyszerűen *magyarra* fordítja ezt a Habsburg-hoz fűződő álmot; s ha népe, csalódásában, nem

fogadja el a hízalgő cserét: egyszerűen rámutat ostobaságukra és faképnél hagyja őket. A katolikus egyház remekül tudta minden időben kamatoztatni a naiv nép csodákba vetett hitét, miért ne tanulhatna egy kálvinista a pápista egyháztól? Legalább egyszer?

Igy kezdett lassanként kibontakozni Bakó László egyéniségéből az áltatás szelleme. Eleinte másokat áltatás volt ez; később betegesült el önáltatássá. Ha nagyon, halálosan akarunk valamit, amire föltettük egész életünket, és csak nem akar bekövetkezni: akkor egyszerűen megelőzzük a tények ostoba lomhaságát és saját eszméinkben hisszük valósággá, azaz kényszerítjük beteléssé a be nem telő álmot. Ez a szegény földi embernek nagy áron vásárolt joga — az illúzió. Ezen a réven képzelet a játszó gyermek lovas katonának magát; a fiatal szerelmes: mindenhatónak, aki a csillagokat is lehozhatja az égről; a koldús: milliók urának; a becsstelen: a becsületesség lovagjának; a fűzfapoéta: világköltőnek.

László még nem jutott el addig, hogy be nem következő nagy életét egyszerűen álomban élje tovább; de már közeledett a keresztlúthoz, ahol a valóság összeér az álommal.

18.

Egy tavaszi reggelen, épen húsvét vasárnapján, mint ha az Isten angyalai szállanának le az égből: csak betoppan hozzá a Göncöl Szekér öt csillaga. A kondorhajú Gombos Jóska, a peckes Gyárfás Bandi, a körülményeskedő szőke Madarász, az elefánt léptű Orgován és leg hátul az Amerikából hazapottyant Baráth Miska.

Meglepetésében alig tud szóhoz jutni. Összeölelkeznek, mint a testvérek.

— Hát Amerikát hol hagyta? — kérdi a papot.

— Itt van! — kiált a kerek fejű Baráth, nagyot ütve zsebére, ahol a dollároktól duzzadó erszény duzzog.

A kakastaréj-hajú Gyárfás elkezd pattogni:

— Barátom, Miska vásárolt egy csodálatos fonalat, a végét odakötötte a newyorki Szabadság-szobor karjához s azután megindult kelet felé; a fonal egyre gombolyodik, gombolyodik, körülövezi a földgolyót, majd a vadnyugaton visszakanyarodik a Szabadság-szoborhoz. No már most, ahol ez a vörös fonal elhúzódik, ott a „szentlélekistáknak“ mindenütt van felekezete, minden felekezetnek van szövetségi vagyona, minden szövetségi vagyon — dollár értékben — a Mihályé, aki vándorprófétája, vagy ha tetszik: utazó ügynöke ennek az istenes vállalatnak. Mindenütt testvéri szeretettel fogadják, ingyen vendégelik; ő darabokra szaggatja a lelkét, s minden felekezetnek ott hagy belőle egy koncot, így lassan a világot behinti szeretetével. Most azért jött haza Magyarországra, hogy az „új evangélistákat“ is bekapcsolja a nagy világközösségbe. Minthogy pedig tudtunkkal te vagy ennek a társaságnak a mozgató szelleme, sőt megalapító prófétája: az amerikai vándor pap tisztelgése neked szól. Boruljatok egymás keblére, cseréljétek ki békecsókotokat, mint a találkozó királyok szokták — — ah, hogy megint a nyelvemre akadt ez az égető szó: király! — szóval, vágjatok egymásra barátságos arcot, mert Európa figyel.

A tréfás bevezetőre azután Baráth elmondta komolyan: milyen nagy jelentősége van ennek a világszövetségnek. Ford, az amerikai autó-király, a milliárdos, hatalmas vagyonnal feküdt a „vállalatba“, mert neki minden vállalat; Amerikában társadalmi újjászületést várnak ettől a félig vallásos, félig filozófiai mozgalomtól. A keresztyén szellemnek egyetemes hatalmát így akarják biztosítani a szörnyű rohammal előretörő s mindent elgázoló nem keresztyén szellemmel szemben. Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája, mondja az izlam; egy az Isten és Jézus az ő földre szállt szelleme, mondja az Egyesült Keresztyén Egyház. Ez a szövetség fölötte van minden fajnak, minden felekezetnek; a lelkek békéjét akarja és a becsület uralmát állítja föl az egyenlítőtől a sarkokig. Tu-

lajdonképen az ő diákkori álmuk megvalósulása : a szellemi arisztokrácia kifejllesztése a születési nemesség ellenében. Örül, hogy Bakó László itthon Magyarországon bontotta ki fehér lobogóját ; olvasta az Új Evangéliumot, nagyon szép, okos munka, majdnem mindenben egyetért vele — csak Jézus alakját nem szabad elhomályosítani !

— Ha a világot egyesíteni akarjuk, akkor minden eddigi prófétát és megváltót, hogy úgy mondjam : hatalmon kívül kell helyezni. A földön nem a keresztyénség egyesíti magában a legtöbb embert, hanem a buddhizmus. Már pedig ezek a buddhisták is emberek ; az én Evangéliumom ezeknek is szól, — mondta László.

Itt nem értettek egyet, tehát lobogó vitát élesztettek lelkük tüzeiből. Orgovánt kivéve, mind egyszerre beszéltek-érveltek, hadakoztak bámulatos energiával. Végre Gyárfás, magasan kukorékoló hangján keltévágta a szócsatát :

— Igaza van Miskának is, Lászlónak is ! Nem a név döntő, hanem a gondolat ; a gondolat pedig egy. Sokkal izgatóbb dolgot akarok mondani, figyeljetek.

Leültek körbe, Gyárfás pedig állva beszélt :

— Emlékeztek VMH eskünkre. Tudom, nem felejtették el. Ez az eskü arra kötelez bennünket, hogy a nagy világ boldogságán kívül a mi kis hazánk ügyét is szívünkön viseljük. Nemzetünk nyomorult helyzetének egyetlen oka : a kettős monarchia, amelyik olyan, mint a nizzai karnevál roppant báb-alakjai : a nagy imbolygó bula fej, az idomtalan karok és tagok, a minden belső titkot eltakaró bő ruha : ez Ausztria ; az egész maszkot emelő, és a bő redőkben eltűnő kis ember, aki mozgatja a külső gépezetet, de maga nem látszik : ez Magyarország. Miért kell nekünk, izmos, egészséges és jóképű népnek a más üres fejét és ostoba lárváját hordanunk a saját lelkeségünk kifejezésére ? Hát nincs annyi eszünk, mint a szárnak, aki a maga számára fejét viseli élete minden körülményei közt s nincs Isten, aki elfogadná vele, mondjuk, az

ökör fejét? Borzalmas és érthetetlen dolog ez a magyar nembánomság, barátaim! Sokszor azt gondolom: a világ minden szögletéből összeterelt rabszolgák hordájából alakult ki ez a nemzet, vérében hordja a mástól függés érzését, létföltétele a másokért meggebedés. Óh, gyalázat! Mig ezen nem segítünk, hiába száll le a földre kilenc új Krisztus, hiába maga az öreg Isten (bocsánat bátor szó-lásomért) — itt rendet nem csinál más, csak a magunk akarata és karja. Fiúk! Az az öreg Habsburg, aki több mint félszáz éve ül a Szent István trónján, valószínű: az utolsó Habsburg. Én, keserves óráimban, már arra is gondoltam, hogy erőszakkal kell eltenni az útból. De ez nem illik a túllovagias magyarhoz. Hanem, ha az öreg megtér atyáihoz, résen kell lenni, mert a trónörökös nem ismer irgalmat, kegyelmet. Az egyszerűen többől vágja ki a magyarság fáját. Lehet, maga is vele vész, de mit ér, ha mi is eltűnünk a föld színéről? — Azért a következő tanácsolom: minden új evangélistát föl kell esketni a VMH esküre, még a gyermekeket is; ha jön a nagy reggel, ne találjon készületlenül. Így csinálják a csehek, így a szerbek, így az oroszok. Európának a talaja úgy alá van ásva, hogy csak kisebbfajta néprengés kell, omlik itt össze minden. Vigyázzunk, ne kerüljünk az örvénybe, hanem a robbanás lökő erejével vágódjunk föl inkább a tetőre. — Mit szóltok hozzá?

A fiúk összenéztek, azután Lászlóra szegezték arcukat, tőle várták a feleletet.

László hosszan gondolkozott:

— Megvallom, fiúk, mióta Pest kidobott magából, egyben-másban megváltozott a felfogásom. (Gyárfás idegesen rezzent össze, mint a nyárfalevél.) Nem azt akarom ezzel mondani, hogy megtagadom VMH eskümet. Csak azt, hogy a mi szellemi törekvésünk fölötte áll minden politikai mozgalomnak. Az én új Evangéliumom nem a társas embert, hanem az egyént akarja első sorban átalakítani; a megváltozott egyénekből álló társadalom vagy

állam önmagától más lesz, mint a mostani. Én alulról építetek fölfelé, Gyárfás barátom fölülről akar lefelé. Hogy a Habsburg-uralom betegsége fajomnak, tudom; épen azért nemzetemet kell megerősítenem, hogy ennél nagyobb betegséget is kibirjon. Magyaroknak születtem, természetesen legelső célom hazám fölemelése. De épen a magam kárán tanultam meg, milyen sikamlós a politikai forradalmak lépcsője; egyszer már elestem, nem akarok többször is kudarcot vallani. Küzdök a szellemiség uralmáért, csöndben, kitartóan, mint ahogy a méhek építik sejt-palotájukat; de az időszerűtlenség hűhójával nem akarom kockáztatni eddig elért sikeremet.

— Miféle sikert értél eddig el? — kiáltott közbe Gyárfás türelmetlenül. Nélkülünk mit tehetsz magadban?

László fölállott, fölmagasodott, mintha megnőtt volna:

— Mit értem el? Egy várost, tíz várost, az egész országot tartom hatalmamban. Menjetek, kopogtassatok be az új evangélistáknál, nyíltan vagy titkon az én ígémet hirdetik. Az én ígém pedig: szeretet és öröm. Ez váltja meg a világot.

Gyárfás lázongott:

— Szeretet és öröm a kivívott diadal után, gyűlölet és harag a harcban, harc előtt! Igen, így elfogadom. De tehetetlen álmodozó az, aki békecsókkal akarja megszelídíteni a farkast. Éles vas neki és tűz! Majd azután énekelünk.

Itt újra nem bírtak megegyezni. A szőke Madarász a László pártjára állott: igenis a belső megnevesítés lehet bennünket jobbakká. Gombos Jóska szükségesnek tartja a szellemi csatát, de csak az elveket képviselő hírlapok terén. Baráth a keresztyénség döntő hatalmában látja a jövő fejlődés zálogát. Egyedül a mogorva szobrász, Orgován nem elegyül a vitába; magában azt gondolja: csak táncoltassátok meg az agyvelőtöket, holnapra megint új eszmék rabjai lesztek; egy az állandó hatalom: a művészet.

Bakó Lászlót annyira fölizgatta a Gyárfás kiméletlen sarkatvetése, hogy bosszúsan csapott az asztalra :

— Ez nem politika ! Értsétek meg, ez szentebb és nagyobb. Töletek kaptam szimbólikus királyságom koronáját, palástját, ezzel elismertétek vezéri hatalmamot ; és most mégis lázongtok, mintha pártot ütnétek ellenem. Bethlen Bakó László én vagyok ! Ha azt mondom : így akarom, annak úgy kell lennie. Szenvedtem, szenvedek az elveimért ; nem tűrhetem, hogy saját vezérkarom támadjon ellenem. Kénytelen vagyok erősen hangsúlyozni : Budapesten teljes hatalmat adott kezembe titkos társaságunk ; ez a társaság nem oszlott föl, a feje mind e percig én vagyok. Én diktálok, én parancsolok, ti engedelmeskedtek. Politikai tüntetésekkel nem szennyezzük be többé királyságunk palástját. Ez a kardvágás itt a homlokon az utolsó kísérlet pecsétje. Én fölfeszíttethetem magamat, de ölni nem ölök !

Hangja a régi varázssal csengett, fekete szeméből fekete lángok lobbantak. Mind érezték egyénisége szuggesztív erejét. A békétlen Gyárfás is bevonta vitorláját és hallgatag megadással ismerle el vezérének.

Akkor László, mivel érezte, hogy kezében tartja mindjüket, hirtelen vállára kavarította lilaszín selyem palástját, izzó homlokára hűsítőnek arany koronáját övezte s villámló arccal állt meg hivei előtt. Aranygombos fekete pálcáját fölemelte, mintha egy Országnak intene jelt fölkelésre és prófétai hangon kiáltotta :

— Hiszek küldetésem csodájában. Hiszek emberföltölti hatalmam kiteljesedésében. Születésem különös jelek között történt ; életem és halálom sem lesz mindennapi. Királya vagyok azoknak, akik fölismerék az emberben az örök Istent.

Társai bámulva néztek rá ; különös gondolatokkal vívó lelküket apró villámcsapások érték a táltosfiú szavára. Még Orgován is káprázó szemmel állt bűvös körében ; elismerte, hogy rendkívül festői jelenség, sőt több : szoborszerű.

Mikor elbúcsúztak és kiértek a nagy fasorba, a pap azt mondta :

— Fiúk. Ebben a Lászlóban van valami Luciferi. Nem rossz értelemben.

— Kezd megőrülni, — mormogta Gyárfás maga elé.

19.

Rettentő Bakó Mihályt a télen újra megrohanta a megölt kupec szelleme. Hetekig birkóztak nagy elkeseredéssel, de nem tudták egymást kivégezni. Bakó hörögve beszélt a semmibe :

— Azt gondoltam, az új ház falába téglázta be... nem jársz ide ki hozzám . . . de úgy látom, hasztalan minden vakolat, mész, kiarcátlankodtál a fekvőhelyemig... Hahá! Szeretnéd ugy-e, ha elszólnám magamat, s azután jönne a száraz fa, meg a kötél? Nem, kedves komám, te odalenn, én idefenn . . . megférhetünk egymástól, én nem bántalak, hát te minek bántasz?

Itt felordított, körülkanyarított kezével a szobában :

— Minek bántanak engemet unos-untalan? Hát ki vagyok én? A munka, meg a becsület semmi? Kezem után élő ember voltam világéletemben, soha nem kívántam a másét, hát akkor miért — ?

Elfakadt sirva. Felült az ágyban, lámpát gyújtott, csizmát [húzott, és nagy nyugtalansággal jött-ment a szobában.

Bakóné a másik ágyról leste vergődését. Ki kellett költöznie hozzá a kerti lakásba, mert egyedül félt . . . a Dom Miguel baka félt.

Ugyan mi bánthalja ezt az embert? — tűnődött a kis Ács Zsuzsika. Sem adósságunk, se betegségünk, a fiúk is jól keresnek, még sincs nyugta. Mióta Nagy Andrást felakasztották, azóta van ez a baja. Hogy minek is vállalta magára azt a borzasztó fuvart. Szegény feje mindig iparkodó ember volt; ehol van, így issza meg a levét.

Még mindig nem sejtett az ura tragédiájából semmit.

Pedig a nehéz lelkű Bakónak már sokszor nyelvén lebegett a szó — bevallja eltemetett bűnét, hátha megkönnyebbül a lelke. De az utolsó pillanatban lenyelte a szót; nem, nem szabad elárulnia magát, különösen az asszony előtt, az asszonynak eljár a szája, nagy baj lehet. Csak vigyük tovább a keresztünket, nyögve, fájva, ahogy tudjuk. Egyszer majd vége szakad.

És etette lelkét a titkos méreggel.

Ujév táján egyik ismerőse disznótorba hívta. Na, ez jó lesz, kiszellőzteti egy kicsit a fejét; ez a tél borzalmas: beszorítja az embert négy fal közzé, nem tud menekülni sehova, mikor bekopog az ablakon az, aki már nincs és mégis van.

— Gyere hé, — mondotta feleségének, — ne penészedjünk itt csudára.

— Nem megyek én, — szólt csendesen a felesége; — magát hívták, én nem is vagyok ismerős Pósalakiék.

— Ha nem jössz, maradsz, — és berántotta maga után az ajtót. Ment egyedül.

Pósalakiék, hajdanában csendőrök, igen vidám emberek voltak. Nagy hűhóval ülték meg két hatalmas kocájuk halotti torát. Már reggel, a perzseléskor, elkezdett a borsos meleg bor körbe járni, lelket ér az ilyen kemény időben. Bakó Mihály ritkán szokott inni, de most a barátság meg az alkalom kedvéért rá-ráköszöntött Pósalaki uramra. Ha bort ivott, hamarosan megszédült a feje, azért vigyázva kóstolgatta a párolgó italt.

— Tán fél tőle Bakó uram? — pajkoskodott Pósalaki.

— Nem félek én, csak egyenesen akarok hazamenni, ne mondja az asszony, hogy elkentem a szememet.

Csendes kortyokban szólongatta a jókedvre derítőt.

Délben nagy kanállal ettek. S hogy megadják a módját, fekete kávé, meg teát küldtek a zsiros fogások után.

Meleg volt a szoba, meleg az étel, forró a kávé,

lángoló a tea. Bakó Mihály homlokáról szakadt a verejték. A feje majd szélyelpattant. Fülében úgy zúgott a vér, mint a gőzmalom. Néha-néha idegen szédület borzongott rajta át, mintha hűs szellő csapta volna meg. Azután még tüzesebben lángolt agyában a vér.

Engedelmet kért, hogy az ujjasát levethesse. Megengedték neki. Pósalaki úgy vette, az új ivásnak gyűrűzik a szomszéd. Nosza hamar meleg bort, abból a jobbikból. Az asszonyok incselkedve diktálták: igyék Bakó bácsi, sohse halunk meg! — Nem, nem iszom többet, — morfondírozott az öreg oroszlán, már is nagyon kótoz valami a fejemben.

Ahogy ezt mondja, fel akar állni, kicsit hűtőzni a konyhába, hát csak megüti a fejét valami belső hidegség, a bal karja leesik, mintha elejtette volna, a bal lába is összeroggyan. Jaj, mondja reszketve. Nagy félelem szorítja össze a szívet; tekintete előtt furcsa szürkességben lebeg a szoba.

— Haza... haza... mm... mm...

Nem tudja kimondani: „hazamegyek.“ A nyelve megbénult, nem akar fordulni. Mi ez, Úristen, mi ez? — kérdi magától. Megártott a bor? Ittas vagyok? Mutatja az ujjasát: fel akarja venni. Az arca eltorzul, a szemében különös zavar rémít, a szája balszöglete lefittyen.

— Részeg az öreg, — mondja nevetve valaki. — Hazakisérjem, Bakó bácsi?

Bakó igent int. Egy vidám fiatal ember karonfogja, felöltözteti és vezeti hazafelé.

— Hova... ho... ho... -- dadogja, rémülten nézve társára.

— Megyünk hazafelé, bátyám, — kacag a vidám fiatal; — ej, de kutya jó bora van ennek a huncut Pósalakinak, nem hiába vallatott rabokat valaha. Csak egyenesen, Bakó bácsi, irány a gyár kéménye.

Még egy darabig támogatta a szélütött embert; mikor a kerti ház kapuja már kibukkant a fordulónál, ki-

vonta karját a „berugott“ öreg karja alól, odatámasztotta a kerítéshez és azt mondta neki:

— Na, most már hazatalál bátyám. Isten áldja meg. Kacagva fordult vissza Pósalakiék felé.

Bakó Mihály egyedül maradt. Félelem és látási zavar rohanta meg. Egyideig azt sem tudta, hol van. A hideg levegőn felocsudva, megpróbált tovább menni. A jobb lába csak engedelmeskedett, de a bal nem akart „szuperálni“. Mint egy darab fát húzta maga után. Bal keze is lógott, akár az eltört lőcs. Ajka dadogott, szavakat akart kiformálni, de a nyelve nem fordult. Uristen, valami nagy baj érte. Az agyvelejét érte ütés. Igen, valaki rávágott az agyára, ott az asztalnál, Pósalakiék disznótorán. Megütötték a karját, lábát, nem érzi a bal részét.

Haza, haza, mennél hamarabb.

Valahogy elvándorog a kertli házig, bebotorkál a lakásba. Az ajtó zárva, nincs itthon senki. Az asszony elment valahová. Egyedül hagyták ebben a borzasztó bajában. Megijed: ha még egyszer rá talál ütni ez a láthatatlan valaki — vége! Segítsetek, segítsenek, kiáltja az agyával, de a szája csak érthetetlen hangokat tördel.

Rémült erővel, vak akarattal megindul a Hortobágy utca felé. Ott van az asszony; ott talán segítenek rajta. Mint a harctéren a súlyosan megsebesült katona, befogja sebét, hogy omló vére el ne folyjon és halálos elszánnással, az élet rettentő ösztönével erőlködik, vándorog a távoli kötőhely felé — úgy rohanna Bakó is hazáig, de csak szédelegve botorkál, mint az ittas ember. Aki látja, részegnek gondolja. Vén betyár, hogy nem szégyelli magát.

A gyár előtt megszédül és elvágódik, arcra. A munkás lányok, asszonyok épen tódulnak kifelé, meglátják, körülzsibongják, nevetik, csúfolják — ni a vén részeg! Valaki n.egismeri:

— Tudjátok, ki ez? Bakó, a vad Bakó! A Bakó Juli apja. Ez verte el hazulról minden gyermekét, a zsvány. Most meg hőttra itta magát, s mint a disznó, hen-

gergőzik a sárban. Phi, mocskos. Hogy nem ég ki a szemé. Gyalázatos. Lelketlen.

Köpködik, mocskolják, meg is rugdossák. Ilyen ember hóhérolja azt az áldott jó lelket, a kis Bakónét!

A szerencsétlen beteg ott nyög, ott hörög, ott sir a sárban. Nincs kéz, amely fölemelje; nincs szív, amely megszanja. Nagy baját is korhely iltasságnak veszi mindenki, s utálattal rugnak rajta egyet.

Mikor a gyári munkásnép szétszóródik, egy kis fiú szalad hozzá, az segíti talpra.

— Megütötte magát, bácsi? Nagyon síkos ez a járda.

Bakó zavaros szemét elönti a könny; erőlködve akar valamit mondani, köszönő szót, de béna nyelve nem fog. A kis fiú ránéz, vár egy percig, azután megy tovább. Ujra egyedül. Hortobágy-utca még olyan messze van, több, mint száz lépés, mikor jut el odáig? Óh, hogy senki nem sejtí az ő szörnyű gyötrelmét.

A kerítés mellett, támaszkodva, rogyadozva folytatja kínos útját. Esze mintha meghibázott volna, összevissza vált, akárcsak a bomlott óra. Szent Isten, mi történhetett vele?

Végre csak eléri a hortobágy-utcai kaput, szinte beesik rajta. Az udvaron senki. Egyenesen a kis külön konyhába tart. Odabenn sütnék-főznek az asszonyok. Jobban mondva csak egy asszony, a legidősebb Bakó lány, Erzsike, Dózsa gazda fiatal özvegye. Az öreg nem is tudja, hogy ez a lánya itthon él; nem tartották érdekesnek vele közölni. Erzsike nagyot néz — olyan furcsán áll az apja szeme, hozzá még dülöngőzik is.

— Tessék helyet foglalni, — mondja neki. És főz tovább.

Bakó, mint egy gyermek, leül a kis asztal mellé.

Kalapját leteszi, egyenesen a földre. Irány- és távolságérzése megzavarodott; ha kezét kinyújtja valamiért, rendesen mellé fog. Egyre nyög, zihál, nyugtalankodik; erőnek erejével beszélni akar, meg akarja magát Erzsike-

kével értetni, de nyelvén mázsás kövek ülnek, irtózatoss munkájába kerül, míg egyet-egyet fordít rajta.

— Nem törődnek velem ... az anyátok ... senki ... Beteg ember vagyok, a fejem, a fejem ... nagy ütés ért ... jaj Istenem könnyörülj rajtam ... jó ember vagyok, mindenkit szeretek ... ne bántsanak ...

Elkezd sirni, könnyei, mint a gyermeké, szabadon hullanak arcára, arcáról mellére, melléről kezére. Igazán szánni való. Dózsáné, akit pedig irgalmatlanul kitagadott, mikor fiatalon megesett vele a baj, Dózsáné megdöbbenve látja: micsoda rom lett hirtelen ebből a viális emberből. Tűnődik magában: borverte beteg-é, vagy komoly belső változása van?

Bakó nyugtalan. Nem bír egy helyen ülni. Ha Erzsike valamiért kimegy a kamrába, rögtön megy utána, mert fél egyedül, valami rém setteng a háta mögött, vagy a koponyája mögött? rá akar ugrani, attól menekül,

Az estebéd kész. Erzsike megkínálja. Elébe teszi a leveses tányért üresen, hogy merjen bele a lábasból. Bakó kezébe veszi a kanalat és elkezd kanalizni a semmit az üres tányérból. Nem látja, hogy nincs benne étel. Erzsike megdöbben: az apámnak valami baja van mégis.

— Édes anyám odakinn van? — kérdi tőle.

Bakó bambán rámered, dadog:

— A ... a ... a ... anyátok ... nem lelem, hiába kerestem ...

Ekkor nyílik a kapu, jön Bakóné. Látja az urát, azt gondolja részeg; Pósalakiéktől valaki rákiáltott az imént: „az öreg leszopta magát, hazaküldtük.“ Otthon a kerti lakásban nem találta, ide jött érte.

— Nem restelli magát, — korholja szelíden, — ősz fővel ilyet cselekedni. Ejnye, ejnye.

Bakó igazolni akarja magát, de nyelve nem engedelmeskedik. Megint csak sirva fakad. Béna balkezét dörzsöli a jobbikkal, veri, ütögeti, hogy ébredjen zsibbadásából. De a makacs kar nem engedelmeskedik.

Bakóné azután nagy nehezen kiviszi a kertbe. Még mindig nem tudja, mi lelte.

Ellenben igen különös dolgokat lát.

Bakó elalszik esténként szépen, mélyen. Hanem úgy éjfél tájban rendesen fölbred. Leszáll az ágyról, ki akar menni. De a ruhadarabjait összevissza cseréli: a nadrágját ujjasnak veszi magára, az ujjassa ujjába pedig borzalmas erőlködéssel akarja belegyömöszölni rideg lábát. Az asztali abroszt felkötöi ködmönnek. S mikor menne kifelé a pitvarajtón, belülről magára zárja. Most már azt képzei, odakint van az udvaron s úgy végzi dolgát a konyhában, mintha a csillagos ég ragyogna fölötte. Lámpa helyett a vizes kancsót akarja mindenáron meggyújtani. A tükröt ablaknak nézi, a szappant kenyérnek; szóval tiszta fonák ember.

A kis Bakóné lelkében rémület lobban föl. Egyre bizonyosabbá lesz, hogy szerencsétlen társának megzavarodott az elméje.

20.

Üzen nagy fiának, Lászlónak: jöjjön haza, baj van. A többi gyermekének nem szól addig, míg a táltosfiúval nem beszélt.

— Nézzed már, Laci, apátokkal valami történt. Olyanokat csinál, hogy én — igazán — nem tudom, tiszta elmével — ?

László figyelme az öreget. Ahogy megy, huzza a bal lábát, a balkarja is nagyon csüng. Tiszta dolog. Szélhűdés érte.

— Nem szabad bort inni, sem teát, sem fekete kávét, — magyarázza a betegnek.

Bakó révedezve néz rá; jobb kezével lemondóan legyint: nekem már mindegy.

Orvost hivat hozzá; megvizsgálja. Villanyozást ajánl és hústalan ételt, szabad levegőt.

Bakó félelmetesen mosolyog, mintha azt mondaná

zavaros szeme : beszélhettek nekem, úgysem tudjátok ti a bajomat ; azt csak én tudom.

Egy időre elcsöndesedett. Éldegelt napról-napra. Nem lármázott, nem nyugtalankodott. Ugy látszik, kemény számadása volt a lelkével.

Körülbelül ezeken a hosszú éjszakákon határozta magát el arra, hogy könnyít összetört lelkén, felássa múltjának eltemetett titkát.

Egy késő délután, mikor Bakóné ott ült Lászlóval csöndesen a kandallónál, fölült a fekvő helyén, ahová öltözetestől le szokott dőlni és megszólalt. Már nem beszélt oly érthetetlen dadogással, mint eddig ; lassan, de tisztán mondta ki a szavakat :

— Tudom én már, ki ütött meg engem ott, Pósalakiéknál . . .

Az anya és a fiú arra fordult arccal.

— Ki ütötte meg ?

Az öreg arca rejtelmes ködbe borult :

— Sóvágó Nagy Gábor.

László most hailotta életében először ezt a nevet ; Bakóné soha nem beszélt róla gyermekeinek. Nagyon picik voltak még, mikor a kóbor kupec odajárt hozzájuk Kőteles utcára ; elmosta képét, nevét az idő.

Fia kérdő tekintetére, meg a régi név hallatára Bakóné megszólalt :

— Ugyan, hogy gondol ilyen furcsákat. Sóvágó nem volt ott Pósalakiéknál, nem üthette meg.

László nyelvén már ott lebegett a kérdés : ki az a Sóvágó ? — mikor a beteg nagy fenszóval kiáltott közbe :

— Sóvágó ott van mindenütt, ahol én vagyok. Hiába falaztaltam be a Hortobágy utcai házamba, hiába tapostam rá a földet a halápi erdőben — a lelke hazajár, kinoz, kísért ; Pósalakiéknál megütötte a fejemet . . . jaj, jaj, Istenem . . .

A kis Bakóné lelkén valami szörnyű rém villan át, elsápad a szívéig. László pedig fölemelkedik a kandalló

mellől, rámered zavaros tekintetű apjára : mit beszél ez a szerencsétlen ? Csakugyan megzavarodott volna ?

De Bakó Mihály soha tisztább elmével nem nyult vissza elfolyt életébe, mint most. A halálos titok annyira ránőtt, úgy kiült az arcára, szemébe, hogy azt gondolta : mindenki látja már messziről. Hiába most már takargatni. Hangja rekedten verte vissza lelkének bent elkiáltott valomását :

— Én... én öltem meg Sóvágó Nagy Gábort... ezelőtt sok esztendővel — a halápi erdőben — éjszaka... mikor vittem... én temettem el... egy körtefát ültettem a sírjára... Bocsássa meg az irgalmas Isten, amit tettem. Bocsássatok meg ti is nagy bűnömet... de meg kellett tennem, mert az az ember... a becsületem... a házam... komisz ember volt szegény, legalább akkor azt hittem... Azóta sokszor megbántam — már hiába... hiába... meglakoltam érte... egy ütéssel összetörte az agyvelőmet... könnyörüljete rajtam...

Visszazuhant fekvőhelyére, ziháló mellel hörögte tovább érthetetlen panaszát a párnájának, melybe belefúrta fejét, mintha el akarná rejtteni bűnös arcát Isten tekintete elől.

László riadtan nézett anyjára :

— Édes anyám — mi ez ? Mit beszél ez a szegény ember ? Micsoda gyilkosság — ?

A kis Bakóné, mintha össze akarna omolni, megragadta két kezével saját magát ; drága, szomorú arca ki-mondhatatlan kintől szenvedő lelkét tükrözte vissza; megrázta fejét, többször, mintha ki akarná rázni füléből, elméjéből az imént hallott szavakat : nem lehet, nem lehet ! Fekete szeméből úgy kiáltott a rémület, mint a toronyablakból leszédülő gyermek, halála percében.

— Nem hiszem ! Félrebeszél szegény... Ez a betegség megzavarta az esztét. Sóvágóval mindig jó barátok voltak, együtt katonáskodtak... ő szokta kocsin hordani a szomszéd falvakba — kupec volt az... miért ölte volna meg ? semmi oka nincs rá...

László megfogta az öreg vállát és csöndesen, jóságosan szólt hozzá :

— Édes apám, hogy érzi magát ? Mintha lázban beszélne... hívjunk orvost ?

A beteg felriadt :

— Nem — nem ! Orvos nem kell. Csak nektek mondom el... tudom én jól, mit beszélek... könnyítenem kellett a lelkemen, mert — mert — Sóvágó már eljött értem — az első ütést lemérte ; visszaadja a kölcsönt, hahá, jó fizető volt teljes életében... amiért én megszorítottam a nyakát : ő rávágott az agyamra... Rendben van. Nem tartozunk egymásnak.

A kis Bakóné csak most kezdette régebbi emlékeit összeszedgetni. Egyszer eltűnt házuktól a kupec, sokáig nem jött, várta ; megkérdezte az urát : hova lett Sóvágó ? Jaj, milyen borzalmas haragra lobbant akkor, egészen kifordult magából, tört, zúzott, káromkodott, talán meg is ütölte. Nem értette ezt az esztelen nekibőszülését, akkor nem — de most már... kezdi érteni. Irgalmas Isten ! — Az is jut eszébe, mikor a kis Szűcsnével hazatértek egyszer Vámospércsről és megháltak a halápi erdőben — épen egy kis körtefa tövében — aha, épen egy körtefánál — csak nem ott, ahol — azt mondja ez a szerencsétlen : eltemette Sóvágót — csak nem ott talán ? — micsoda borzalmas szemekét vetett rá akkor este, a vacsoránál ; emlékszik : a húsos tálat hozzávágta a szomszéd ház falához. Igen, most már kezd minden világosodni, ez a szörnyű sötétség is kezd világosodni. Hát megölte volna azt az embert ? Miért ? Kiért ? — És ekkor villámlott be tudatába az ő ok : *féltette, őt, a feleségét féltette attól a csúf szájú embertől... azért oltotta ki az életét.*

Csak összezsapta a kezét. Mintha valami ajtót csapott volna be maga után.

Bakó Mihály újra felemelkedett. Ősz haja ziláltn csapzotta körül megsebesült fejét ; arca sápadt, nagy szürke bajusza letörve, mint a meglőtt madár szárnya ; a

szélhüdéstől baloldalt béna ajka halkán remeg, rángatózik, mintha a kimondott szörnyű szavak tüzetől égne; jobb kezét figyelmeztetőre emeli, mintha közelkező beszédéhez kérne csendet; bal karja szomorúan csüng mint a fa elszáradt hatalmas ága.

— Megöltem Sóvágót. Megfojtottam a halápi erdőben. De okom volt rá. Akkor is, azon az éjszakán csúfondárosan beszélt a feleségemről — igen, terólad... mások is mondták már régebben: vigyázzak erre a sehonnaira, mert be szokott törni az ember aklába, a legszebb a legdrágább juhot lopja el, a gyalázatos farkas, a báránybőrbe bújt farkas... szóval vigyázzak. Nagyon a begyemben volt már ez a sok szí-szó; csak egy lökés kellett hozzá, a vér fejembe tódult — megszorítottam a nyakát... hahá — mint Kozarek a Nagy Andrásét — vége volt. Ez többet nem kullog az én aklom körül. Lehet, keményen büntettem, én nem láthatok az emberek szívébe, Laci, még az anyád szívébe se — nem azért mondom... lehet, ártatlan volt az a mocskos ember, de meg kellett büntetnem, mert gyalázatos dolgokat beszélt... mert nem tűrhettem tovább a szégyenemet. Akármilyen rongy ember vagyok is, de a becsületemet — azt nem! Így tanítottak katona koromban, Dom Miguel baka voltam, a király kezét fogott velem; vitézségi medáliám ott van a komótfiában. A becsületemet nem engedem.

Fölmagasodott. Szinte megszépült, szinte fenséges volt, mint Lear király, mikor megfojtott kis Cordeliáját hozza karjában.

Bakóné kitágult szemmel nézte ezt az embert, urát, bajainak és örömeinek jó harmincöt éve osztályosát. Most ráismert benne a régi szilaj legényre, a rettenetes Bakó Miskára, aki előtt szakad minden kötél, aki alatt horpad minden vas. Félelmes erejében állott újra előtte, még egyszer, mikor bevallja, hogy érte, az ő becsületéért oltotta ki egy embernek a világát. Rettenetes ez a vallomás, mert hiszen ő tisztán áll minden bíró előtt.

Fájdalmas, szivig metsző hangon mondta az urának :

— Esküszöm az élő Istenre, az én hűségemet nem törte meg soha, semmiféle csábítás. Az én becsüLETEM LISZTA.

— Elhiszem, — szólt Bakó csöndesen, — most már elhiszem ; így is van jól. De akkor — odakinn a halápi úton — akkor bizony nagyon ingadozott a hitem. Már hiába. Ami megtörtént, azt nem lehet visszafordítani.

László, egy szimbolikus, láthatatlan birodalom megkoronázott királya, különös érdeklődéssel, kíváncsisággal vizsgálta az öreg arcát, alakját. Hm, gondolta magában, ez a tisztas ősz ember gyilkos, és hozzá — az én apám. Gyilkos az apám ! Nem tudja senki, csak egy fia és a felesége. A világi bíróság ítéletét mindenestre kikerülte ; de úgy látom, odabenn, a titkos kis bíró, nagyon sokat zaklalta. Lehet, meg is vezekelt érte, talán jobban, mint-ha börtönbe zárják... A börtön szóra megborzadt László — hat hónap gyalázata feketélik az ő multján... pedig nem gyilkolt, nem lopott, nem rabolt... hazáját akarta szabaddá tenni, s az emberiséget boldogabbá... Igen. Most már vet-é vajjon árnyékol az ő nevére, becsületére apjának ez a titkos gyilkossága ? Ha a világ nem tudja meg — nem. Akkor hát jobb, ha az öreg sirjába viszi magával.

Azt mondta biztató hangon :

— Az urak, ha becsületükről van szó, fegyverrel mennek egymásra. Sokszor megesik, hogy az egyik fél halva marad a „becsület mezején”. Közfelfogás szerint ez nem gyilkosság. Rendben van. Édes apám szintén a becsületéért büntetett meg valakit ; véletlen ez is holtan maradt a csatateren, Ez sem gyilkosság. Csakhogy, sajnos, a világ kétféle mértékkel mér. Van formai igazság és lényegbeli igazság ; ez a keltő sokszor kizárja egymást. A világ szemében a forma a fontos, a lényeg sokszor semmi. Forma szerint, bizony, gyilkosságnak venné a Sóvágó eloltását, pedig lényege szerint ez éppolyan istenité-

let, vagy lovagias elégtétel, mint bizonyos grófnak párbajban történt halála. — Édes apám legyen most már nyugodt; előttünk könnyített a lelkén; mi ezt a titkot, ugy-e édes anyám, nem adjuk soha tovább. Nemcsak a halápi erdő takar ilyen titkot; az egész föld büntakaró.

Elhallgatott. Hallgattak sokáig mindahárman.

Az öreg Bakó látszólag megnyugodott; legalább egy ideig nem is mozdult. Magába rogyva latolgatta: mi van még hátra, mit kell még szenvednie. A kis Bakóné valami hidegséget érzett a szíve táján; akárhogy is, nem lett volna szabad Sóvágót megölni, nem, mégha igazán bűnös lett volna sem. Hiszen így meg ártatlanul pusztult el, szegény. Óh, ez a rettenetes Bakó! Igazán bakó, mert embereket hóhérol... És megútálta, megvetette tiszta szívében a bűnös lelket; azután, ott magában, imádkozott az üdvösségéért.

Egyszer csak fölemelkedik újra a nyugton alvó:

— Még nincs vége. Még ezt is el kell mondanom... Sóvágónak egy csomó pénze ott maradt a dulakodáskor a kocsimban... késő vettem észre, mikor már itthon voltam. El akartam hajítani, de féltem: ráismernek, kiderül a dolog. Dugdostam, el is vettem magamtól, csak viszszerakult hozzám. Akkor, hogy valami jó is származzék a gonoszból, belefektettem ezt az átkos pénzt földbe, házba... István bátyámnak is adtam belőle, mikor a kocsiját, lovát elgázolta a gőzös. Az ebesi föld, meg a régi ház — abból való. Kamatozott; két ház nőtt a nyomán, meg ez a kerti lakás. Isten látja lelkemet: nem loptam; ott maradt a kocsimban, nem tudtam hova tenni, beleöltem a szegénységemet és kiemelkedtem rajta a nyomorúságból. Szánom-bánom bűnömet, de úgy legyen hozzám irgalmas az Isten — tiértetek tettem... a feleségemért... a gyermekeimért...

Megint elkezdett sirni.

Lászlónak a lelkére nagy felhő ereszkedett. Ez már nem jól van. Egy iszonyú szó dobogott a vére lükteté-

sében: rablógyilkosság... Még ha csak leterítette volna becsülete gázolóját, — de a pénzét is elvette! Ez a jövőtehetetlen, ez a kimagyarázhatatlan. Ki hiszi már el az öregnek, hogy akkor nemes szándékból fektette a meggyilkolt pénzét vállalkozásokba? Hátha a pénze vadította gyilkosságba? Hátha azért ölte meg? Istenem, Istenem, micsoda véres-fekete folt a nevén, az egész család becsületén! Hogy a világ nem tudja? Mit ér, ha *mi* tudjuk? — Miért is nyitotta fel szerencsétlen apja ennek a dohos kriptának a zárát? Csak azért, hogy megölt becsületük rothadó telemétől eliszonyodjanak élete végén, mikor a lemenő nap tisztaságával kellene lelkét is átadni Teremtőjének? — Óh apám, szegény apám, a magad kinját a sir szélén nekünk adtad át, hogy elmúlásod után is éljen bennünk. Szörnyű az elkövetett bűn büntetése. Az apák álnokságát negyediziglen bünteti Jehova a fiakban.

Édes anyjára esett pillantása, a türelem és bánat asszonyára. Mennyit kellett ennek a martírnak szenvednie a vad gőg, hajthatatlan konokság, paraszt durvaság és erőszak emberétől! És ez a szegény kis asszony hű volt mindhalálig. Hol van hát az élet koronája, amit a Megváltó ígér? Ki fonja erre a szent homlokra a késői jutalom, a megdicsőítés koszorúját? — Nem tudott uralkodni magán, átölelte élete adóját és zokogva szorította magához:

— Anyám... édes jó anyám... most kezdem érteni szenvedéseinek a nagyságát. Ugy szeretném újjá teremteni az ifjúságát, úgy szeretném boldog hitvessé, büszke anyává tenni... de nem tudom, de nincs hatalmam...

A kis Bakóné csak nézett rá, könnyben úszó szemekkel; megsimogatta nagy fia arcát: nem baj, drágám, minden úgy van jól, ahogy van...

A beteget felizgatta ez a jelenet. Keserű önvád nyilallott szívébe. Magánkívül kiabálta:

— Öljetek meg! Öljetek meg! Ne kinlódjam sokáig. Az Isten elvette az eszemet. Én jót akartam, mit tehetek

róla, ha minden rosszul sikerült? Eladom ezt a házat... eladok mindent, ami az ő pénzéből való... átok van ezen a vagyonon... ez ölte meg az én nyugalmamat... mást nem akarok szerencsétlenné tenni... Uram, Istenem: végy magadhoz engemet, mert nem merem az életemet gyilkos kezemmel kioltani... oltsa ki más, nem bánom, a kis ujjamat sem emelem föl ellene.

László idegenül nézett rá. Hirtelen valami sátáni gondolat villant át az agyán: ez az ember volna az én apám? A táltosfiú apja? — Ez nem az én apám. Ez valami idegen ember. Dúrva, hóbortos, gyilkos. Soha nem szerettem, csak félttem tőle. Egy csöpp vérem sincs, ami hozzá csatolna. El innen! Nem akarom megtudni, micsoda nagy tévedés áldozata lettem.

Oly gyorsan suhant ki a szobából, hogy anyja még szóval sem érthette. Mint az elkárhozott lélek, rohant végig a kert elhagyott útján. Egy sötét szót mormogott magában:

— Tragédia... Tragédia...

21.

Lászlót ez a hirtelen fölfedezés szinte felöklelte, mint vigyázatlan gyermeket a vad bika. Egy pillanatra fenn érezte magát a levegőben, azután lezuhant, vérzett.

Micsoda rejtelmek sötét csillagaival van kirakva életünk!

Elzárkózva királyi magánosságába, kérdőre vonta álarcos sorsát: hová vezetsz? miféle meglepetéseket tartogatsz még számomra? És tulajdonképen mit akarsz ezzel a megvillantott gyilkossággal? Saját lelkemnek tartasz tükröt — én is az apám anyagából való vagyok, én is nevemben hordom lényegemet? Óh, gyalázat, hogy őseink förtelmes bűneinek szomorú terheltségével kell kiállanunk a világ szinpadára! Ha ki akarom szakítani lelkemet az eleve elrendelés vaspántjaiból — lelkem szakad bele, nem a vaspánt? Ha bűnben fogantattam, hasztalan

kiáltom szent tisztaságomat az égre, életem anyyala viszsza-
szamutat eredetem gyalázatára? Ez hát a te zord világ-
felfogásod értelme, szigorú Kálvin? Hát akkor miért min-
den törtetés, vezeklés, átteremtődés, ha a végső szót va-
laki más mondja ki életem ámenének s az én „szabad
akaratom” csak annyi, hogy alázattal hajtom nyakamat
a lezuhanó bárd alá? — Nekem ez a tanítás nem kell!
Visszavágom azoknak a gyámoltalanoknak és gyáváknak
az arcába, akik nem mernek új Istent teremteni, ha a
megszokott Végzet-eszme már gyermeket ijesztő, riogató
fantomná silányul.

Én: magam vagyok magamnak Istene.

Agyamat világot megújító eszmék mozgatják — ez
az agy csak nem lehet egy rablógyilkos agyának a foly-
tatása? Igaz, hogy anyám nemes, szent és tiszta, de lel-
kem-testem egésze mégis csak két félből forrad egygyé...
s így vagy elrejtett rémségek lappanganak még bennem,
időre várva, hogy nyilatkozzanak; vagy — máshol kell
keresnem őseim felét.

Ez a gondolat nem most bukkant föl László agyá-
ban; mióta *táltosfiú* voltáról tud, mindig valami csodával
kötötte össze származását. Az itt rajló képzetei mindig
aggodalmas cenzurával töröltek ki, ölték meg minden er-
kölcsei árnyékot, amely valahogy édes anyja drága alak-
jára eshetett volna. Nem tudta végigvezetni fölfedező gya-
núját egyenes vonalban egészen az alfáig, valami logi-
káltság mindig sántított „rendszerében” (amely egysze-
rűen ötleten épült), de *hite*, ez a rettenetes, minden okot
átégető szent tűz, oly kiolthatatlan bizonyossággal lobo-
gott előkelő, fejedelmi származása felé, hogy a sötétben
rejülő valóság néha napnál tisztább fénnel ragyogott reá.
Ezeket a félig álombeli, félig képzelődés szülte pillanato-
kat diadalmas izgalommal ragadta meg, igazolásául ön-
maga előtt rendkívüli életének és jellemének.

Most az apja kiderült gyilkosságának és a jámbor
nép mondaalkotó hitének fekete-fényes reflexében szo-

katlan kilengéssel jelezte lelke igazságkutató háborgását. Mintha megint közelebb jutott volna *álmodott* magához és távolodott volna *régi* magától. Egy hatalmas Igen zengett feléje egy borzalmas Nem-mel egyidőben; ez a két ellentétes hatás egymásnak csapott s roppant összeütközésük lelke időleges harmoniáját vágta khaosszá. Mind-egy! Khaoszból szoktak kitámadni a csillagok. Amennyire fájt neki az a szégyen, melyet apja homályos multja vetett rá, éppannyira növelte képzelete szárnyait a beteg Gál Ibolya gyönyörű tévedése. Rablógyilkos fia — eszmék királya! Ez a kettős arca volt Janus-lelkének. A sötétebbik arc lassanként el fog mosódni; s vagy új arc keletkezik a helyén, vagy beleolvad a királyi képbe.

Mostanában sokszor elálldogált a nagy tükör előtt, melyben a multkor királyi alakját nézegette. A fejedelmi vonásokat rögtön észrevette arcán: homlokának pantheonkupolája és márványfehérsége, szemének ígész lobogása, szája érzékiesen finom metszése, nőiesen gömbölyödő álla, mind a belső nemesség hordozója; termete nyúlánk és ideges, mint az arab paripáé; fejét mindig fennhordja, mint aki ösztönösen hozzászokott, hogy szemébe nézzen az embereknek vagy elnézzen a fejük fölött; férfiasságában harmonikusan ölelkezik a fenség és a báj. Mindez királyt jelent, születésétől fogva hódítót. Ez ejtette rabul az arisztokrata Szentkirályi Nórát, ez borzongatta a fejedelmek szeretőjének, Diamanto Rittának a hiúságát; ez gyujtotta soha nem várt lobogásra a román leány, Hermilan Laura szenvedélyét. És bizonyos, hogy ezt látta meg benne sorsa jó angyala, Bethlen grófné. Ez bővölte barátaivá a Göncöl Szekér tagjait; ennek a szuggesztív hatása alól nem tudnak menekülni az új evangélisták. Ez tette bolygó csillagává a kis Gál Ibolyát.

Tehát bizonyos, hogy ez a belső nemességből sugárzó hatalma megvan. De nem porból vett, hanem fejedelmi ősoktól rászállott öröksége.

Azonban ez a kép sokszor ijesztő módon változott

át egészen ellenkezővé. Amint nézi magát a tükörben, egyszer csak förtelmes torz jelentéssel hasítja át tiszta homlokát az a kardvágás, a kapitány ajándéka, mely betörővé alacsonyítja fejedelmi arcát. Néha mintha hősivé magasztosítaná, de rögtön rabszolgai megalázottság Kain-bélyegét üti rá. Erről nem tehet, ez külső szerencsétlenség, ezt csak bőrén viseli, nem a lelkén. És mégis! Olyan visszataszító. Alatta más tüze van a szemnek, más jelentése pillantásának — olyan alattomos, olyan riasztó, mint, nem akarja kimondani, de el kell gondolnia, mint — egy rablógyilkosénak. Igazán? Hát mégis áll az átöröklés törvénye? Szentséges Isten, hiszen akkor csak lárvá az a nemesebbik arc; alatta szunnyad az igazi! És ni, csakugyan, milyen vad érzékiségtől vonaglik a szája, szilkok és hazug esküvések remegnek rajta; lassan ölő mérgek barlangja, akit közel csalogat magához, ledobbantja és megöli. Ni, az álla, milyen sima, milyen asszonyosan ledér; minden igazság elcsúszik rajta, az akarattalanság szakadéka, alatta bűn és kárhozat. Nyúlánk termete: ravasz kigyó könnyűségével siklik a veszedelmek között; semmi méltósága, semmi robusztussága; maga az élő csalás. Olyan párducszerű az egész ember, soha nem tudni: mikor ugrik és kinek ugrik az arcába. Bizony Bakó László, egész mivoltod olyan, mint a leeresztett bársony függöny, nem is sejteni, hogy kivont gyilokkal maga a Gonoszság lefelé esik mögöttes. Rabló és gyilkos összetételéből alakult ki homályos egyéniséged.

Rabló? — Igen. Multad kiált vétót: elraboltad egy nemes úrinő bizalmát, bizalmával palotáját és millióját. Ártatlan arcú tolvajként lopóztál be szeretele gyanútlan várába, behálóztad sima ravaszságoddal, elloptad a nevét is, kiűzted az életből, hogy az emlékére is gyalázatot boríts. Akárhogy forgatod álnok koponyádban: Bethlen grófné a te gonoszságod áldozata. Igen! Behálóztad, undok aranypók, és szép bujaságoddal megfojtottad a lelkét. Épúgy, mint a másikat, azét a szegény leányét, aki

szent szerelemmel ajánlotta föl tiszta magát a te tisztátalan, elburkolt vágyadnak. Visszadobtad, belekergetted a mocsárba, hogy magad az álerény magas polcáról kacagj le szenvedése poklába és megvetéssel ostorozzad azért a bűnért, amelyet te gyujtottál föl benne. Alattomosabb vagy, mint Mefisztó, mert Gábor arkangyal ruhájában és lopott szárnyakkal játszod az ártatlan, a szüzi ifjúságot; csak azért, hogy az első kalandornővel hanyatt-homlok zuhanj a bujaság fertőjébe. Hazug minden szavad, hazug minden gondolatod; minden igened nem, minden tagadásod a rossz akarása. Csalod az egész világot; sőt — önmagadat is csalod, mert emberfeletti embernek akarod álmodni magad, mikor sarkadban az aljasságok ugató falkája rohan. Azt hiszed, Szárnyas Ember vagy? Igen, pillangóból átvedlett undok hernyó, aki az élet zöld leveleit, rügyeit rágja, s akiből soha nem lesz az átváltozás csodájával szárnyas lepke, mert a vas sarkú Igazság eltapossa, ha még van a világon.

Te akarsz reformálni? Te akarsz teremteni, te, ős pusztítója minden életnek, te, gyilkos? Hiszen gyilkos vagy! Nemcsak Ozorayt küldted halálba, hanem megölted a szegény Szentkirályi Nóra lelkét is. Lelkeket gyilkoltál, te, fő gonosztevő! Akiket balsorsuk végzetes hatalmadba sodort, azoknak a lelkét sorvasztottad el csodálatos fantazmagóriáiddal, aranyozott hazugságaiddal. Már a Bethania-egyesületben is gyilkoltad a jóhiszemű lelkeket. Most ezeket a szánni való új evangélistákat hurcolod vágóhídra; megtagadtatod velük atyáik hitét, lemezeleníted lelküket, hogy azután a meghasonlás jéghidegében összefagyjanak. Nem félsz, hogy valamikor majd számot kell adnod sáfarkodásodról? A kis Gál Ibolya beteg lelkét is megragadtad, nem engedted, hogy visszatérjen Teremtőjéhez, itt tartod magadnál, kárhozatba fogod vinni s mikor majd egészen tönkre tetted, eldobod, mint egy haszontalan cserepet! Lélekgyilkos! — És hogy koronát tégy gonoszságaid halmazára, a ledrágább,

a legártatlanabb lelket is össze akarod törni: az édes anyád lelkét? Hiszen áltatod, hazudozol neki, álmai királyfiának vallod magadat. Azt hiszed, sokáig mehet ez a játék? Van lelked ezt a lelketlenséget végigkomédiázni? Te, Bakó, te, hóhér, te, gyilkos! Nemzedet, fajlád, családod, barátaid gyilkolója!

Mint az őrült, nézett farkas szemet saját magával, azzal a másik Bakó Lászlóval, aki a tükörből meredt rá. Ha az ő: akkor csakugyan a gazság szelleme testesült meg benne. Ördögi pofával csúfolja szebbik, igazabbik én-jét, megrendíti hite érc talaját, felforgatja élete képzelt harmoniáját, vadul üvölti rá: mit kutatod őseidet, te föld butája, fejedelmek és királyok között? egy rablógyilkos nemzett, aki szélütötten most kiabálja el a világnak, micsoda bűnök feketítik megsántult lelkét! Te akarsz rejtelmes, királyfi szerepet játszani, hogy az ostoba nép útszéli fantáziáját kellemesen izgassad és bizonyos nimbusszal takard kiáltó nyomorúságodat? Ha ez a gonosz álarcos játék jóhiszemű komédiává realizálódik, tudod, hol fog végződni táltosfiú sorsod? Az örültek házában! Hahaha.

— Hazudsz, bitang! — ordította a magával viaskodó, kettészakadt ember. Fölkapta az asztalról a nehéz bronz Dante-fejet és hozzávágta a tükörből arcátlankodó másikához. Mint Luther Wartburgban a tintásüveget kísértő ördögéhez. A hatalmas tükör ezer darabra szakadt — s az álnok Alterego megsemmisült.

Akkor kirohant a szabadba. Kitérta karját a végtelen mindenség felé, mintlha a Világ szellemét idézné:

— És mégis az vagyok, aki lenni akarok!

22.

A szélütött Bakót a vallomás, úgy látszik, megkönyebbítette. A halott kupec nem háborgatta már; ráütött az agyára, nem tartoznak egymásnak. Éjszakáit nyugodtabban aludta át, feleségét sem vitte minden nap a kárhozat hegyére.

Szegény kis Bakóné olyan ijedősen rebengte napjait, mintha az ő lelkét terhelné a halápi gyilkosság. Jaj, csak hire ne fusson ennek a borzasztó dolognak! Ha megtudják az emberek, nem éli túl. Ki álmodta volna, hogy gyilkosnak a felesége... Nem merte megmondani Klára nénjének sem; hadd maradjon ez a hármójuk titka.

Bakó Mihály, talán érezte közeli halálát, vagy valami rosszat álmodott, elég az hozzá: elkezdte a kerti lakást árulni, a szőlővel együtt. Pénzzé kell tenni mennél hamarabb. Kiragasztotta kapujára a hirdetést: „Ez a ház eladó.” Valami huncut kölyök aláírta nagyfejű betűkkel: „A gazdája borívó.” Pedig Bakó uram a Pósalakiék disznótora óta bizony nem ivott egy cseppet sem. Dehát ilyen álnok a világ.

A kis Bakónénak sehogysem volt inyére ez a dolog. Minek ezt a kis darab szőlőt eladni? Meg ezt a jó kis házat? Hiszen ha elhalunk, legalább lesz miből eltemetni a gyermekeinknek.

Bakó mogorván, sőt kegyetlenül válaszolt:

— Árva gyerek voltam, egy pitykét sem hagyott rám se apám, se anyám. Mégis ember lett belőlem. Az én fiaim nagyon rázzák a rongyot; különösen a máséból. Tanulják meg, mit tesz az: kaparj kurta, lesz neked is. Eladom a szőlőt, igenis, mert nincs aki gondozza. Én már magammal jötehetetlen vagyok.

Még az összeroppanása előtt megmondta: mindent elád, amit az ő kocsija, lova keresett; nem hagy a fiúkra semmit, kezdjék elől azok is az életet. Vad, konok önzés kalapált az öreg oroszlán szívében; ha neki keserves harc volt minden napja: a maradékai se legyenek ebben különbek. Szégyelte Pista fiát, ezt a vízesző, nagy szájú embert, akinek szájába adott mindent, mégis kiejtette belőle. Pusztuljon, ha nem tudja a kész jót sem megbecsülni. Szégyelte magát hőbörtös Jóska fia miatt, ez olyan rosszul sikerült kölyke volt, lógott egy deszkája; nem erre a világra való ember, nem érdemes rátestálni egy

drótszeget. Halálosan bántotta Erzsi lányának a félrelépése; míg Dózsa gazdának megvolt a sámsoni malma, meg a szepesi tanyája, addig csak behunyta szemét valahogy; de mikor a szégyentől megvadult Dózsa kimondta a nagy szót: mindent dobra üttetek inkább, semhogy ennek a muszáj-feleségnek maradjon kezére nagy vagyonom, — attól kezdve Bakónak ördögök főzték a kapcáját. A bolond Dózsa beváltotta szavát; egy járomszeget sem iratott második felesége nevére; sámsoni malmát potom áron engedte oda egy zsidónak, a szepesi tanyát pedig elitta és szép lányokra költötte. Egyszer csak nem volt más, mint a régi kút árnyéka. Akkor fekete selyem nyakkendőjét összesodorta s felakasztotta magát a mestergerendára. Felesége észrevette, levágta. Ekkor Dózsa bánatában agyonilta magát. Eltemették. Hatalmas vagyonából csak adósság szállt az Erzsi asszony kezére. Az özvegy négy gyermekével csak elakadt a sárban; mit volt mit tenni: egy szép napon apja tudta nélkül hazaköltözött a Hortobágy-utcai házba és bábamesterségre adta magát.

Szóval, ez a gyermeke sem sikerült.

Mari, a második lány, paraszlgazdához ment feleségül. De Csapó uram jámbor keze közt kifolyt az apai vagyon; elszegényedtek, utóljára a vasúthoz szegődött pályamunkásnak.

Nem sok vizet zavartak; de nagyon számítottak az öreg Bakó halálára. Ezeket is ki kell játszani.

László úrból nagy úr lett. Ezt a sorból kivágott fiát eleinte gyűlölte. Kegyetlen emlékei tapadtak a születéséhez; akkortájt szorította bele a párát Sóvágóba. Mikor hallotta, hogy a fiúnak jól megy Pesten a dolga, sőt még pénzt is küldözget haza az anyjának: kibékült vele. Ez nem szorul az ő nyakára. Csak az olyan embereket szerette, akik nem a más keresményéből akarnak élni, hanem a maguk esze, keze után. László ilyenforma volt.

Egy fiát becsülte igazán: a fürge, talpraesett Miskát,

akiben saját fiatalságát, saját ügyességét szerette. Ez sok pénzt hordott neki tizenöt év alatt; a Hortobágy-utcai ház jórésze az ő iparkodásából áll. Ettől nem sajnálja a kocsit, lovat; nyugodtan hagyja rá örökül, mert nem issza el, mint a jaj-huszár, a szabólegény Pista. Ez nemcsak a nevét örökli, hanem a mesterségét is. Ez ember.

A pisze Julit szerette volna kapóra vágni, szemtelen vakmerőségéért; ez a bestia tört legtöbb borsot az orra alá, egyenesen a szemének ugrott, mint a vadmacska. De mióta Sóvágó ráütött az agyára, ezzel sem veszíti a lelkét. Csak — nem akar rá testálni semmit.

Igy állt a dolog, amikor még mindakét háza, földje megvolt. A nagy Sárgalábú rém, aki el szokta rajzolni az embereket, már bekopogott nála; előbb-utóbb csak lerántja a csizmát a lábáról, sietni kell! A halál előszele meglegyintette, fele-része már holttetem. Sietni kell! Megijedt, hogy nem tudja véghez vinni akaratát s az élete egész munkája méltatlan gyermekeire marad.

Egy kereskedő addig-meddig keringelt a kerti ház körül, hogy megragadt. Az öreg Bakó önmagát pofoncsapó szerződést kötött vele: kétezer rongy koronáért odaadta a nyilas szőlőföldet és a pompás kis házat. Azt mondja: neki is annyiba került ezelőtt tizenkét évvel, nem akar nyerekedni rajta. Mire Bakóné megtörölte a szemét — a kerti birtok odavolt.

Bakó Mihály most hazaköltözött Hortobágy-utcai házába. A Bakó-had lakta az egész telket. Itt marakodott az örökké sápirozó, hajdani „nemzeles asszony“, Dózsáné a két fiúval: Miskával és Jóskával. A pompás ólban három ló dobogott: kettő már a Miska nevéen áll, a harmadikat talán a hőbörtös Jóska örökli. A hátsó berenán szokott bekandikálni a pisze Juli, most már Szabóné, leszte: mikor nincs otthon az öreg; olyankor beperdült és egy óra alatt összehordott annyi pletykát, hogy szegény anyjának csak úgy zúgott a feje tőle.

— Könnyű neked, — szipogott magát sajnáltatón

özv. Dózsáné, — van, aki helyedbe hordja a pénzt, neked csak markolni kell bele.

Juli felcsattant :

— Neked még könnyebb volt, mikor „nemzeles asszony” voltál ! Két tanya, Sámsonban gőzmalom, Zúgó utcán elles ház ! Az istennyila csapjon beléd — hova lett ? Miért nem becsülted meg ? Ötös fogaton járnék, ha én tizenhat éves fővel olyan vagyonba pottyanok. Elúszott ? Dózsa úsztatta el ? Inkább kitekertem volna a nyakát, tanya, malom mégis megmaradt volna, mégis én ültem volna bele. Hm ! De ahhoz egy kis ész is kell, nemcsak pucc !

Értsed Dózsáné : neked nem volt hozzá eszed.

Ezen aztán olyan szépen összehorgoltak, hogy a tusa végén a Dózsáné kontya a Juli kezében, a Juli kontya pedig a Dózsáné kezében lobogott. Jóska, aki időközben hazatért, nem tudott hova lenni nagy gyönyörűségében. Legfőbb vágya az volt mindig, hogy civakodó asszonyokat lásson. Sorsa kegyelmes hozzá : sokszor betölti ezt a vágyát.

Ilyen villongások csak az öreg háta mögött történtek. Ha feltűnt alakja a határon : egyszerre szétrebbent a sisera-had. Olyan nagy volt még most is a tekintélye.

Pedig az öreg már nem bántott senkit. Kiült kis nádfonatos székén a kapu elé s onnan nézte nagy bánatosan a rohanó világot, az embereket, a lovakat, szekereket, a réjázó gyerekhadat. Elgondolta szomorún : nem sokára itt hagylak benneteket ; azért a világ csak áll tovább, a szegleten mindig ott beszélget az a pár asszony, ez a csörömpölő szekér minden nap elrohan itt, ezek a hangos torkú fiúk soha nem nőnek fel, mindig így táncolnak itt a porban. Csak Bakó Mihály múlik el, mint az álom ; úgy elfújja egyszer innen a kapuból valami nagy szél : soha többé nem látja senkisémet. Más ül helyette a küszöbön, de az már nem Bakó Mihály lesz.

Fázott, bizony fázott az elmúlás gondolatától.

Sokszor pengette az asszony előtt: adjuk el ezt a Hortobágy-utcai házat is; betesszük az árát a takarékbba, holtig élünk a kamatjából. De a kis Bakóné rálámadt: ugyan hogy gondol már ilyet? Hát nem jobb a kicsi biztos, mint a nagy bizonytalan? Ezeket a fiúkat se riasztuk széjjel, hiszen ők keresik a kenyeret. Várjunk békével, még Isten tudja, mikor üt az óránk.

Bakó morgott, de régi nagy haragja már nem ágaskodott fel. Beszélj Zsuzsi, csak beszélj, gondolta magában, majd meglátod, milyen szomorú lesz ennek a vége.

Energiája még egyszer-egyszer lángol vetett a sir szélén is. Sürgősen áthívatta Szabó urat, a ház építőjét: meg kell tatarozni az egész épületet. Szépen bemeszeltette barnára a frontot, csak úgy ragyogott a három utcai ablak, mintha most készült volna. A gazda naphosszat ott ült a munkánál, vigyázta a kőművesek kezejárását. Olyasmit gondolt: ha meghalok, legalább tiszta házból temessenek. Máskor pedig: jó lesz rendbehozatni ezt a telket, ha vevő akad rá, így többet ad érte. Vagy a ház kerül más gazda kezére, vagy a gazda költözik más házba — a föld alá. Egyik bizonyos.

Mikor beköszöntöltek a gyönyörű májusi napok, mikor az utcai akácok mámoros illata levegőbe emelte az egész várost: az újuló élet mindenható pünkösztjén nagy nyugalanság, nagy önvád fogta el Bakó Mihályt. Láttá, hogyan kerülgetik a gyermekei, akiket sokszor bizony nagyon megbántott: Juli, Pista, Erzsi, még a tohonya Jóska is. László úr sem néz mostanában felé, haj, szégyelli, hogy ilyen apja van. Feleségét is megsajnálta; olyan hű, jó kis asszony, hányszor nem értették meg egymást! Fájni kezdett a szive: ha most elmegy, ezek az emberek még csak jót sem mondanak rá halála után; elfelejtik, eltapossák az emlékét, mint a porba esett rossz fillért.

Ki akar békülni mindenkivel.

— Az én napjaim már meg vannak számlálva, — mondta feleségének, — szeretném megmondani a csalá-

domnak : mindig jót akartam, nem tehetek róla, ha sokszor rosszul sikerült. Hívasd ide a gyermekeinket, mind, Pistát is, Julcsát is, ne haragudjanak rám, ki akarok békülni a világgal, magammal. Talán az én jó Istenem is jobb szemmel néz majd rám.

Sirt keservesen. Csak úgy omlottak a könnyei. Megtört a rettentő vad ember.

A kis Bakóné nagyon megsajnálta. Vigasztalta, bátorította. A bibliából olvasgatott neki délutánonként. A gyermekeket pedig egyenként haza rendelte.

Ott, a kis udvari eperfa árnyékában, ahonnan valamikor Laci fiához vágta a boros kancsót, ott, a nagy karosszékben ülve, békélt meg családjával nehézlelkű Bakó Mihály. Minden gyermekétől szépen bocsánatot kért : ne haragudjanak, ha megbántotta is őket valamikor. A menyecske lányok sirtak, még a pisze Juli is ugyancsak emelgette a zsebkendőjét. Eljött a város másik végéről Pista, a legidősebb fiú, aki néhányszor öltre-birokra ment apjával ; most paroláztak és örök fegyverszünetet kötöttek.

Szép napok voltak ezek. A nagy Béke napjai.

A galambok olyan kedvesen turbékolnak a dúcban. Az öreg kis kutya, a félig vak Fitying, olyan vidáman illegette magát, mint vén ember a lakodalomban ; érezte a szívek melegét. A cicák pajkosan pofozkodtak a létra-fokán, figurás oldalugrásokkal bizgatva egymást. Este a fáradt lovak olyan családivan ropogtatták a lucernát, mint ha lakodalom volna a háznál. Az is volt : a Bakó család most esküdött meg a Jósággal. Öröm és Szeretet, ez a két gyönyörű nyoszolyólány, rózsákat szórt az udvarra, a szívek piros bársonyára.

László esténként hazajárt. Ideges nyugtalansága néha feloldódott. Próbált örülni az örvendezőkkel. De mikor lelkébe süvöltött a valóság rideg szele — ez a tisztas, ősz ember valamikor ölt és rabolt, egyszerre fölfordult vele a világ ; búcsúzott és menekült erdei villájába. Ez a nagy kiengesztelődés mindenkinek örömet hozott, csak neki bánatot.

Bakó Mihály most már nem retteg, nem vergődik. Drága béke terült lelke fölé. Vasárnaponként fölvette fekete ünneplő ruháját, s a nagy karosszékbe települve, elhallgatta: milyen furcsa történeteket beszél Miska meg Jóska. Sokszor, visszaálmódva köztük elmerülő ifjúságát, maga is regélt katona-napjaiból, csöndben, töredezzve... mikor Görzben légereztek, s azután vajat vett a boltban, és azzal tisztította meg a puskáját. A hatvanhatodiki csatákat is fölemlegette; mikor Szabó kapitány úr háromszor vezette csapatát egy domb ellen, háromszor megsturmolta, kitűzte rá a zászlót s akkor egy golyót kapott, s ott maradt. . . Régi idők. . .

Elfolyt élete lassan-lassan elmerült, valami nagy szürkeségbe. Már csak a tegnapja és a má-ja él.

Egy szép augusztusi hajnalon fölriad altából. Olyan furcsán érzi magát; mintha valami nagy urat várna... mint katona korában, ha a tábornokot várták. Fölkel, csizmát húz. Felesége még alszik. Kimegy csöndesen az udvarra; a csillagok még pislognak, nemsokára kialusznak mind. Végignézi kis telkét, az egymás után sorakozó ablakokat, szobákat -- ott mindenütt az ő gyermekei és unokái alusznak. Ez a hosszú épület az ő alkotása. Itt minden az övé. Itt mindenkit ismer. Kire vár hát mégis olyan szivszorongva? Ki jöhet még ide, mikor minden lakás el van foglalva?

Visszavánszorog a szobába. Szíve nagyon nehéz.

— Alszol? — kérdi feleségétől.

— Nem, — mondja nyitott szemmel a kis Bakóné.

Bakó oda ül az ágya szélére. Ránéz. Nézi sorsának osztályosát, nézi a kis Ács Zsuzsit, a lelkével, mert a két szeme könnybe vész. Ez a drága lélek volt az ő útítársa; együtt indultak, együtt öregedtek meg. Csak — úgy rémlik — menni nem együtt mennek el. Elfogódik, mint egy gyermek.

— Hej, Zsuzsa, be megöregedtünk!

— Bizony meg, — mondja halkan az asszony.

Bakó most ráhajlik és háromszor megcsókolja. Vőlegény kora óta soha nem csókolta meg. Most háromszor egymásután. Azután jobb karjával átfonja . . . és mintha nehezen zokogna . . . ott marad.

Bakóné eleinte nem tudja mire vélni ezt a szokatlan gyöngédséget. Szólongatja, kérdezi, de az ember nem felel; csak a karja nehezül egyre jobban rá. Arccal borulva párnájára, ott fekszik Bakó Mihály mellette. Uristen — hiszen már nem szól . . . nem is hall . . . nem is lélekzik!

Rémülten ugrik föl mellőle. Kelti, ébreszti. De az ember nem ébred fel többé. Bakó Mihály halott.

23.

Eltemették Bakó Mihályt, nagyon szépen. Négy csójtáros ló vitte a halál diszkocsiján ki a temetőbe. Az öreg Rákóczi harang zúgott neki gyászhimnusz. És — milyen az élet! — Ormós nagytiszteletű úr prédikálta el a nagy templomban. Kimutatta, milyen derék, szorgos kezű családapa, milyen hívő kálvinista, milyen igaz magyar volt. Egészen bizonyos, hogy az Ur jobbára kerül, ha majd zeng az itéletnap-i trombitaszó.

A kis Bakóné szíve szerint zokogott a koporsónál. Akármilyen nehéz természetű ember volt is Mihály, mégis csak az élete felét vesztette benne el. Idestova negyven évet csatáztak át, egymás mellett, néha egymás ellen; nehéz a régi jó bajtársunktól elszakadni.

Pista, a legidősebb fiú, az öreg Toldira gondolt; azt is így ütötte meg a saját haragja. Mikor felhantolták néhai Bakó Mihály sirját, Bence jutott eszébe, aki ásójjára támaszkodva így állt ura tetemeinél eleven fejfát; ő maga is mintha Bencét utánozta volna.

Dózsáné, a busa szemű Erzsi, komoran nézett maga elé; ki tudja, mire gondolt. A hosszú, sovány Mari, Csapóné, szífogott szép csendesén, mint gyermekkorában, mikor kikapták kezéből a játékszerét, bábruháját. A pisze

Juli, Szabóné, szabályszerűen eljajongotta magát; ne mondja a közönség, az utca, hogy még halóporában sem bocsátott meg kemény apjának. Ámbár nem érdemli.

Miska, a legkedvesebb fiú, az öreg trónjának, kocsibakjának örököse, meghatva mélézolt a nyitott sirba, talán ő érezte legjobban, milyen hatalmas embert temetnek. Szorongó szívvel gondolt arra: kihez fordul most már tanácsért, ha valami baj lesz... A nagykezű tohonya Jóska, közömbös egykedvűséggel állta végig a szertartást: mint fiákeres, sok temetésen vett részt; ezt is olyan „ingyen fuvarnak” gondolja.

Hát László?

Zavart lelkében összevissza kavargott: valóság, álom, gyanú, képzelődés, rettegés. Szinte reszketve várta, különösen az Ormós halotti beszéde alatt, hogy egyszer csak közbe kiált valaki: ugyan mit hazudoztok ennek az embernek a koporsójánál, hiszen gyilkolt és rabolt, tanú van rá: a halápi erdő közepén egy kis körtefa...

A közönség nagy tisztelettel emelt kalapot neki; csak a „vén sarkantyú” pillogott rá gyanakvó ridegséggel.

A temetés után egy időre nagy csend állott be a Bakó-portán. A Halál látogatásának megvan az az eredménye, hogy egy kissé megrendíti az embereket, letöri a szarvukat. Mindenki magára gondol — ma neked, holnap nekem. Addig temetgetjük a jó embereinket, míg egyszer csak bennünket szólítanak ki a sorból.

Bakó Lászlót is megzavarta ez az eset, de másképen.

Rögeszméje, hogy származását titok takarja, mind jobban elhatalmasodott lelkében. Önmagába, hivatásába vetett hite rendült meg azon a tragikus napon, mikor apja bevallotta gyilkosságát. Ha *ennek* az embernek a fia, akkor az ő sorsa is meg van pecsételve. Ösztöne tehát minden erővel azon volt, hogy ezt a borzasztó fölfedezést kiszakítsa tudatából, elhitesse magával, vagy bebizonyíttassa magának, hogy az a gyilkos nem is az apja, s így az ő jellemére, jövőjére nem vethet árnyékot. Nagy hata-

lom rejlik tisztaságunk tudatában ; a nő testi érintetlensége nincs olyan érték, mint a férfi lelkének mocskotalansága. Mindakettőt érezte László ; az elsőt addig, míg a boszorkányos Hermilan Laura karjába nem szédült ; a másodikat apja vallomásáig.

Addig lázongott, viaskodott magával, míg kétsége túlcsapott fején, s előre is reszketve, megindult édes anyjához, hogy világosságot derítsen származására.

Tizszer is elindult ezen az úton, tizszer visszafordult. Rettentő kérdés az, amit kérdeni akar. Anyjának, a drága léleknek, a becsülete forog szóban ; másképen lehetetlen ezt a rejtélyt megoldani. Csak úgy, hogy ha nem is az ő gyermeke... fölfogadták, fölnevelték... soha nem szólottak róla... de az a név : *táltosfiú*, sokat sejtet, sokat magyaráz.

Nem lehet ! Ezt így nem lehet az anyjával... arcátlanság, lelkellenség. De ha hite pusztul el ebben a bizonytalanságban ? Hát pusztuljon. Olyan fontos az ő kis személye, hogy azért ártatlan lelkek nyugalma kell föl-zavarni, megölni ? Hát újra gyilkolni akarsz, te szerencsétlen ? Anyádat akarod meggyilkolni ?

Ott jajgatott magánossága pusztáján, az éjek csöndjében :

— Uristen, gyűjts világot lelkemben, mert nem birom tovább ! Az egyéniségemet vesztettem el, második* Sle-mil, s nem tudom : ki vagyok és ki voltam ? — Hátha olyan lelki rázkódáson mentem át, hogy elfelejtettem az-előtti életemet ? Hátha már lezajlott mögöttem valami nagy tragédia s én önmagamnak a tudatát vesztettem benne el ? Hátha nem is Bakó Lászlónak hívtak engemet, hanem valaki másnak... talán Bethlen grófnak... vagy nem tudom kinek... igaz ! Bethlen grófnénak az a megmagyarázhatatlan jósága, vonzódása hozzám — nem első életem elölt emlékeihez kapcsolódik-e, s csak én, lelki beteg, nem tudom megérteni ? Ahá, ahá ! Kezdek rájönni

* Schlemihl Péter.

életem rejtelmére. Igen, igen, ez az egyetlen lehetőség; ez mindenre világot vet. Hiszen ha jól meggondolom — budai életem, ott, a palotában, ma már úgy rémlik, mint valami álom... mintha nem is én éltem volna át... Bakó László, egy rongyos bérkocsis fia, egy rablógyilkos vére, ott fönn, az élet ormán — Szentkirályi Nóra ölében, vagy Diamanto Ritta, vagy Hermilan Laura karjaiban — mi? Hahaha! Lehetséges ez? Húsz év múlva, ha lezülLENÉM nyomorult csavargóvá s elmondanám az embereknek: ki voltam huszonkét-huszonhárom éves koromban — kinevetnének, a szemembe kacagnának, azt kiáltanák: örvült, bolond! Pedig, úgy rémlik, a budai palotának mégis csak én voltam, ez a mostani én voltam az ura. Ha ugyan nem tévedek... De mi történt azelőtt? Még azelőtt? A gyermekkorom, az öntudatra ébredésem előtt? Gyermekkorom itt mult el, ebben a szomorú városban, emlékszem Köteles-utcai kis kunyhónkra, a Nagy Imre sirjára, az öreg kollégium, a nagyerdő — ez mind hozzá van életemhez növe... de olyan holtbizonyos az, hogy csakugyan én éltem át azt az életemet?

— Mikor voltam én Szárnyas Ember? Mikor repültem át egy tenger fölött, egy város fölött? Mikor hallottam lentről az embertömeg zúgó moráját, amellyel ragyogó utamat köszöntötte? Álom ez, vagy másik egyéniségem idején leélt mult idő? Ki mondja meg? Hiszen oly tisztán emlékszem rá, mintha kezemmel érhetném. — Ugy látszik, valami nagy lelki rázkódáson estem át s akkor elfelejtettem az azelőtti életem átélőjét, régi magamat. Tulajdonképen a lelkem vándorol, talán többféle alakot öltött magára s a második vagy harmadik testem nem emlékszik világosan az elsőre? Meglehet, hiszen a lelkünk még nem megfejtett talány. — Mert, ki ne kacagj érte, Bakó László, de én egész határozottan tudom, hogy jártam egyszer Helsingörben és találkoztam egy nagy teremben, este, a szegény örvült Oféliával... Mi? Ez is álom? Eh, most is reszket az agyvelőm, ha rá gondolok... Épen

ilyen valóság az, hogy most egy gyilkos fia vagyok. Remélem, átmeneti korszak, nem sokáig maradok az.

Igy kergette agyában a lehetőség a lehetetlenséget.

Nagy léptekkel járt fel s alá szobájában ; a falí képek különös szemmel néztek rá, az asztal nyikorogva sirt, ha neki támaszkodott, a székek szinte kibillentek alóla, ha le akart ülni. Egy szándéka volt, egy akarata : megnyugtatni magát, hogy nem az elhalt Bakó Mihály fia. Hogy ebben a zűrzavaros ügyben hová fog kilyukadni, nem törődött vele. Fő : az időleges bizonyosság.

Annyiszor hirdette az új evangélisták előtt a lélek születés előtti és halál utáni életét, hogy most kénytelen volt elméletéhez saját sorsában is meglátni a „gyakorlati anyagot”. El is fogadta, mert ez az egyellen becsületes megoldás.

— Nem háborítlak meg, te drága jó asszony, akár anyám vagy, akár nem. A kiválasztottakat úgyis az Idő méhe hordozza magában ; hogy melyik asszony testéből szakad ki : nem olyan halálosan fontos. Ha te vonzódol hozzám, ha kapcsolatot érzel velem : nem bánom, nem ábrándítalak ki ; csak mondd : fiam, én is mondom : anyám.

Nyugtalan kapkodásai közben újra kezébe akadt királyi palástja, arany koronája és pálcája. Édes rémülettel nézte, mint egy másik világból, másik életből valahogy átmentett szimbolumokat, amelyek elhivatása nagyszerűségéről regélnek. Hiába, ezeket nem lehet letagadni ; ezek nem fantazmagoriák, megérinti, megfogja őket, tárgyak, vannak, s valamikor használta őket. Minek azzal bibeledni, minek azon töprengeni : első vagy második élete volt-e az, amelyben királlyá koronázták ? Szent bizonyos, hogy egyszer király volt.

Most száműzetésben éli fiatal éveit. Még sokáig. Majd egyszer ennek is vége lesz, s akkor talán megint újabb élete kezdődik. Itt, ebben a komor városban, amelyet eddig az ő Uj Evangéliuma sem tudott fölvidítani, ki sejti az ő királyságát ? Senki. Csak egy. Egyetlen egy

lélek — a kis Gál Ibolya. Ő látta, elvesztett hatalmának régi fényében. Hogy megriadt tőle a kis bolond... és legendákat költött róla... Rudolf trónörökös visszatért... Jó, jó, hiszen tudom, hogy nem én vagyok Rudolf trónörökös; de királyságom mégis csak ebből a világból való; nem úgy, mint a Názáretié...

Tekintete ráesett az összetört nagy tükörré; függöny-nyel volt letakarva. Helyes. Jobb is így. Ha belenézne, talán megint egy idegen mását látná benne, amint multjából kibontakozva közeledik felé. Ne bántsuk a multat, Ne bolygassuk a sirokat; minden napnak megvan a maga álma, álmodjuk tovább a má-t és álmodjuk meg előre a holnapot.

24.

A nagy lomha város, amely mint egy kérőző bika hevert a sivatag homokjában, egyszer csak megvadult. Talpra ugrott, szarvával elkezdte hányni a port, kapált és iszonyúan bögött. Nagy busa szemét haragosan jártatta körül s ha a vágató vonat bőszen lokomotívja jött volna rá szembe, annak is nekimegy és felökleli, ha koponyája roppan is szét.

Mi vadította meg ezt a lomha állatot?

A főváros felől lobogtatták neki a veres posztót, incifinci torreádorok, attól kapott vérszemet.

Az országházban vad viták dultak akkorjában; a szervezett munkásság és a polgári demokraták a lét és nemlét kérdésévé avatták az általános titkos választójog törvénybe iktatását vagy elvetését. A multak hagyományaiba térdig gyökerező konzervatívok és arisztokraták körömszakadásig védelmezték a régi kiváltságokat s a nemzet lezüllésével hitték egynek az új választójog behozatalát. Igaz, más nemzetek nagyszerűen virágzanak vele; csak hogy ami méz a dának, méreg az a magyarnak.

Ekkor a szervezett munkásság demonstrációra határozta el magát. Megállapították azt a napot, amelyen

az ország egész területén meg fognak állani a vonatok. Igaz, hogy ez a nagy vasúti sztrájk belső ügygel volt összekapcsolva: béremelést és a kilométer-pénz megkettőzését kívánták az államtól, de az utolsó fékező is tudta, hogy itt tulajdonképpen a munkásság egyetemes jogáról van szó, Titokban készítették elő az ügyet és október 6-ikán, mintha ketté vágták volna a vasúti sineket, Pozsonytól Brassóig megálltak a vonatok.

A László aluszékony városa is felhorkant.

Egyszerre nagy nyüzsgés támad a vaggongyár környékén, a vasútasok „kolóniáján”; az agitátorok mindkét szarvára kötelet kötnek és úgy kormányozzák a nehéz Állatot, a népet. Az Állat bög, kapálja a port s mint a jól idomított cirkuszi elefánt, megindul liliputi vezetője után, akit egy toppal palacsintává taposhatna, ha csak egy párányival több esze volna.

Október 6-ika a magyarság gyásznapja; az aradi tizenhárom tábornok vértanú halálát ünneplik rajta. Ezzel is figyelmeztetni akarják a bécsi Burgot, ahonnan az általános titkos választójogot lefűjták, hogy akasztófával nem lehet megölni egy ország szellemét. Az Ország él, a Népe kiált, még pedig vétőt, a császári parancsnak.

Délután népgyűlést hirdetnek a nagy erdőre.

Amint megindul a szervezett munkások falánksza, tömegvonzásával magához szippantja a kisebb egységeket; kóbor vagy bábész fiatal embereket, vállalkozó iparos inasokat, forrongó asszonyokat és kalandra vágyó lányokat. A menet élén haragosan lobog a forradalmi vörös lobogó, ez az üstökös csillag feje, magva, utána szél-tében-hosszában egyre növő zömmel húzódik az uszálya. Kemény kiáltások robbannak szét a levegőben, mint magános puskalövések; utánuk a tömeg igenlésének egész zuhatagos pergőtüze dörg.

A városház udvarán alumínium-sisakos rendőrök gyülekeznek; a lovasítottak izgalmasan nyergelnek. Kint a huszár laktanyában egy század legénység káromkodik,

amiért a piszok civilek mozgolódása készenlétbe helyezi őket. A kereskedők kétszeres lakattal zárják le a vasredőt. A borbélyműhelyekben véres kimenetelű napokat jósolgat egy bátor szabólegény.

Az ég alja olyan fenyegető vörös volt tegnap este; ma pedig barna szomorúsággal rohannak a megriasztott felhők rajta, kergeti őket irgalmatlan despotájuk: a szél.

Amint a tüntető menet elér az erdő széléhez, befordul balra, a körútra, amelyre arccal néz a Bakó László kis kastélya.

Alig érnek a kerítés szegletéig, valaki elkiáltja lelkesen:

— Éljen Bakó László!

A tömeg viharosan dörömböl utána.

A vezetők jeladására megállnak a Nóra-ház előtt és rázendítenek a proletár-indulóra. A francia Marseillaise dallamán panasolja baját és harsogja fenyegetéseit a magyar vasútas a burzsoára:

„Mi építjük a palotákat, honnan ő büszkén ránk tekint...”

László meglepődve néz ki toronyszobája ablakán: lenn a hatalmas út fekete tömeggel van kikövezve, le, arra le, egészen a kórházig. Jóformán azt sem tudja: mit akarnak ezek itt? — Kimegy az emeleti terrasra és kíváncsian néz a rá még kíváncsiabban nézőkre.

— Halljuk Bakó Lászlót! — ordítja egy félelmetes hang.

— Halljuk! — morajlik a tömeg utána.

László most veszi észre néhány hívét a vezetők között; új evangélista munkások, asszonyok és lányok. Erre hirtelen melegség csap az agyába, most már érdekli az ügy. Fölemeli kezét: szólani akar. Hirtelen csönd áll be. A nagy vörös zászló olyan a sötét tömegben, mint vérfolt egy óriás kabáton.

László megkérdezi: miért jött el hozzá a Nép?

(Na, ez is jól ismeri a munkásság ügyét, dörmögi

valaki forradalmi bánattal. De leintik.)

A munkásság vezére röviden vázolja a helyzetet. Európában mi vagyunk a legelnyomottabb nép; most jogainkért kiáltunk. Ismerjük Bakó László nevét és elvét, tudjuk, hogy a szabad jövőért küzd velünk és értünk. Emelje föl messze hangzó szavát ezen a történelmi napon, talán azok is meghallják, akik strucc módjára homokba dugták a fejüket, hogy ne zavarja őket a milliók jaja.

Bakó László, félig még összefolyó több életének a khaoszában, valahogy másnak látja a tömeget, mint ami; másnak érzi demonstrációját, mint a vezetők. Ahá, fut át gondolatán, ezek is az emberiség új evangéliumát hirdetik, az Öröm és Szeretet himnuszát dalolják, s a szellemi arisztokratizmus világhatalmáért küzdenek. Igen, ez az én népem! Innen támadnak legbátrabb követőim. Ezek már sejtik király-voltamat, bár még koronámat se látták. Jól van, magyarok, jól van testvérek, megnyugtatlak beneteket.

És elkezdett beszélni.

Jogtalanságról panaszkodtok? Igazatok van. A Teremtő egyforma joggal bocsátott minden lelket földi futására; akik kiváltságokat építenek, múlt hazugságok porló köveiből, úgy járnak, mint a Sámson gúnyoló filiszteusok: ott fog rájuk szakadni az előjogok gyönyörű épülete, tobzódásuk közepén; a megvakított Sámson, az elbolondított és kijátszott nép szakítja rájuk. (Viharzó éljenzés.) Ha akarjátok, jósolhatok nektek. (Halljuk!) Jósolom, hogy az elvénhedt Európa nemsokára végelgyengülésben fog kiszenvedni; rengeteg vagyonát, vagy rengeteg adósságát azok öröklik, akik túl élik. Túl pedig azok élik, akik a Szellem felsőségét hirdetik az Anyag fölött. Kik képviselik a Szellemet? A szegények, a nagy szívű elnyomottak, akiknek királysága már közeledőben. (Leírhatalatlan lelkesedés, szünni nem akaró helyeslés, éljen.) És kik az Anyag urai? Az örökölt hatalmon levők, a születési kiváltságok beteg lelkű birtokosai. Az emberiség

kinőtt a gyermekruhából, férfivá serdült, megkomolyodott ; nem lehet tovább ijesztő mesékkel, balgatalag hitelésekkel áltatni. Új vallás, új állam, új társadalom, új erkölcs és új művészet van keletkezőben. (Nagy taps). Ebben az újuló keretben, amelynek ő, Bakó László, csüggedetlen hirdetője, ebben csak átújuló, mondhatni : újjászülető nép foglalhat helyet. Rombolni nem szabad addig, míg elég anyag nincs az új építéshez. Tehát gyűjtsetek hangyák szorgalmával új és új anyagot. Ne vasat, ne márványt, ne követ értsetek ez alatt, hanem új szívet, új lelket, új bátorságot, új hitet. Ne féljetelek semmitől és senkitől ; ti mind az Isten eljegyzett katonái vagytok ; ti veletek vívatja ki legszebb diadalát ezen a Földcsillagon : az egyenlő boldogságot, az örömet, a szeretelet. (Éljenzés, taps) Mert tudjátok meg : nincs vezér, csak ha közületek támad ; nincs próféta, nincs tudós, nincs művész, nincs költő, csak ha ti adjátok ; és így egész természetesen következik : nincs fejedelem és nincs király, csak ha közületek való.

A tömeg ekkor, elragadtatva a szónok látomásos, szuggesztív és ragyogó szavaitól, orkánzó lelkesedés összefolyó hangviharával átlőrt a villa rácskerítésén, behömpölygött a Nóra-ház udvarára, elöntötte a gyönyörű virágos parkot, fölcsapott a márványlépcsőkön túl, egész a terraszig, megostromolta a fehéren villogó jön oszlopokat, sötét hullámával végigmosta a bibor színre festett falakat, ott a nyílt előcsarnokban és minden áron le akarta ölelni magába az emeleti terraszkorridorjáról azt a Szárnyas Embert, aki igazán úgy állott, lángolva és gyujva fölötte, mint Isten követje, mint egy Angyal. A nők szinte sikongva sirtak elragadtatásukban, hogy a próféta, a jós, a táltosfiú tőlük, az ő méhükből várja a Jövő királyát ! Micsoda hatalmas ember ez a Bakó László ! Hogy fel tudja kavarni az ember véré ! Ha most azt mondaná : testvéreim, gyerünk, haljunk meg — talán mind meghalának vele. És ha azt mondaná ; testvéreim, előre, elnyomóink ellen — óh, akkor bizonyos, hogy estére kő követön nem maradna ebben a városban.

A tömeg annyira viharzott, hogy a vezetők egy része bánni kezdette a Bakó László szóra bírását; féltékenyen pillangattak a különös mámortól remegő proletárokra — még addig-meddig, kiszalasztják őket a kezükből s rohannak az után a polgári agitátor után. Meg kell fordítani hangulatukat, vagy fokozni, a maguk javára. Csakugyan, a ravaszabbak hirtelen átkapcsolták az áramot tiszta szociálista váltóra s megindították a tömeget a kitűzött helyre, hogy a fellobogott lángnál megsüssék a maguk dicsőségének pecsenyéjét.

Félelmetes morajjal vonultak tovább a Nóra-ház elől.

László büszkén, kipirultan nézett utánuk. Az én népem, mormogta magában; — eljött, hogy bizonyosságot tegyen szeretetéről. Ne féljeteK, nem nyugszom addig, míg fel nem hozom örömlök napját.

Lement a szobájába, cézári léptekkel mérte a rohanó időt; egészen felrázta sorsa kábulatából ez a friss jelenet. Két karját energikusan vágta ki a levegőbe, még mindig benne remegelt az imént elmondott gondolatok kísérő gesztusa. Fejét fölvetette s megrázta lombozatos haját, mintha benn szakadt szenvedélyek láza borzongatná végig.

Felóriásodó tervek bomlottak ki koponyájából s úgy guggoltak a lassan elhomályosodó falak mentén, mint leigézett mesebeli fantomok.

Ha üt majd a szabadulás órája — azt a tíz évet gondolta lelke rabságának, míg a fővárosba nem teheti lábát, — ha újra kibonthatja odafenn lobogóját, már ez az alföldi nép innen is figyel szavára. Ezeket már nem lehet kiábrándítani belőle, mert önmagukat, saját sorsukat szerették meg benne. Ha majd eljön a nagy forduló, ezek emelik királysága baldachinját fölötte, ezek lesznek hűséges testőrei.

És fénhangon folytatta odakinn elmondott beszédét. Mindig fényesebben és fényesebben szikráztak az elragadtatás tüzeiben edződő szavak, mind magasabban csapkodtak a gondolatok szárnyai, s a magánosság modern

remetéből egyre tisztábban bontakozott ki az a különös, új ember, akiről nem lehet eldönteni: meddig őrült, és meddig lángész . . .

Ezalatt a tömeget az erdő tisztásán megrészegeedésig itatták agitátorai a vak remény, a vörös bosszú és az arató diadal borából. A nők kendőjüket lobogtatva, hiszterikusan sikongottak érthetetlen szavakat, a férfiak gőzölgő aggyal, nekivörösödve századszor esküsznek ma, hogy vagy győznek, vagy meghalnak. A Jövő mindent elborító, apokaliptikus fényben izzik föl előttük, s az általános titkos választójog már szemmel látható csillagképen robog át a teljesedések égboltján; Bakó László nagy jóslata balsorsuk, nyomorúságuk minden fellegén keresztül vilámlik: „nincs fejedelem és nincs király, csak ha közülünk való l”

Ennek a fáklyának a fénye mellett hömpölyögnek vissza a városba. Minthogy a szenvedélyüket végső fokig csigázták a vadítók, minden percben kirobbanástól lehet tartani. Néhány vezér el is illan az utcák torkolatánál. A titkos rendőrök pedig előre nyargalva, viszik a hirt a központba, hogy a tüntetők fel vannak bősztülve, vigyázni kell. Erre a lovasrendőröket elbujtatják egy ájtjáró háta mögött; a készenlétben álló huszárszázadot pedig a városház elé rendelik. A nagy város utcáin, terein a közelgő vihar megelőző csendje feszül. A járókelők még nem tudnak semmit, de érzik: valami van a levegőben.

Távolról olyan rémületes a közeledő tömeg ordítása; mintha ezreket gyilkolnának. Meghül a vér még a fülelő állatokban is. Egyre tisztábban bög a feloldott kín, a neki szabaduló harag. Az utcák söpredéke, mindenféle csavargó nép, vásott suhanc kölyöksereg, a gyönyörűségtől, a „minden szabad” vágyától szinte kettérepedve: csatlakozik a komoly tüntetőkhez; körülugrálja, körülcsaholja őket, mint kis szemtelen pincsi kutyák falkája a nagy komondorokat.

A nagy templomnál váratlan dolog történik. Vala-

honnan kibontakozva, hirtelen lovasrendőrök rohama vág szembe a tömeggel. Kivont kard, ordító parancs-szavak s elől a kapitány szitkozódó gőgje: „Oszolni! Szétoszolni!” Neki ugratnak a roppant emberáradatnak, ágaskodó lovakkal és kardlappal vissza akarják szorítani, szétvágva, a mellékutcákba. A tömeg egy pillanatra meghökken, s a szélső réteg ijedten benyomul a zömbe. De már a másik percben felülkerekedik a megsértett jogérzet: „Mit akarnak ezek a sisakos pribékek? Hiszen ilt minden rendben. Ők csinálnak rendetlenséget. Üssük kupán a nyavalyásokat!”

Valahonnan kődarabok repülnek a rendőrsisakok felé s bizony, egyet úgy eltalálnak, hogy hordozója lefordul a lováról.

— Roham! Rajta, rajta! — ordítja a kapitány.

Csunya vagdalkozás keletkezik; csak úgy kopognak a kemény proletár-koponyák. Akit kard nem ér, azt a megbőszített lovak gázolják össze, vagyis gázolnák, ha a lovakban több szolidaritás nem volna, mint lovagjukban. A tömeget szétugrasztják, csak azért, hogy pár perc múlva, egy pár utca megkerülésével, hátba támadja a rendőröket. Vad diadalordítás jelzi, hogy a gyalogos munkásság leverte vagy megszalasztotta a lovas rendőrséget.

Vérszemel kapva, újra egybetömörülten hömpölyög tovább a tüntetők serege. Szilaj szitkok, bosszú-üvöltések hasítanak a levegőbe. Egy pár nagy épület ablakait csörömpölve zúzza be láthatatlan parittyások — inas fiúk — kavics-golyója. Egész váratlanul lövés dördül valahol; pillanatra meghökken az embertömeg; valaki elkiáltja: „Éljen az általános titkos választójog!” — erre megbőszül a proletár, viharozva visszhangozza a jelszót és emelt fővel törtet tovább.

A városházánál új meglepetés. Éles trombitaszó harsan föl az árkádok alatt s a nyílt kapun át kirohan az elbujtatott század huszárság. Ezeket is közápor fogadja. Sőt új lövések robbannak föl; jóvátéhetetlen bajok fel-

idézői. A megvadított huszárok „hurrah” ordítással vágnak a tömegbe; ezek már nem kimélik se magukat, sem az ellenfelüket. Folyik a vér, ordít a jaj, szitok, sikoltás, hörgés, csattogás, felhorkanó lovak dübörgő rohama. Ez a lovasság legázolta, szétszórta s a tizedik utcáig zavarla, nyomla vissza a szembeszálló polgárságot.

Bizony, sok sebesült és két halott maradt a csatatéren.

25.

László csak elsápad, mikor olvassa, hogy az ő népe véres harcot vívott tegnap a fennálló renddel. Kinos önvád rohanja meg: ez az én munkám, az én tévedésem! Beszédemmel izgattam föl ezt a szegény népet anynyira, hogy kicsapott korlátain és önmagát törte össze. Istenem, hát megint nem maradtam hű evangéliumomhoz, az öröm és szeretet igéjéhez? Szomorúságot és gyűlöletet arattam lázításommal. Milyen nyomorult vagyok... gyilkos, gyilkos, gyilkos! Két ártatlan ember élete és sok szerencsétlennek a vére nehezül rajtam. Vagy talán — csak sorsom van betelőben? Az ős átok kísért bennem, mikor apáimhoz méltón, kétes eredetet sejtető nevemhez hiven: mézárszékre hajtom embertársaim falkáját s ha nem kezemmel, de eszemmel öletem? Jaj, ez olyan lerázhatatlan végzet, mint amilyen a Labdakidák családján nehezült, vagy még inkább a Pelopidák egymást pusztító sarjadékán.

Most újra elhalt apja fekete vérét érezte ereiben, szívében, s az édes áltatások arany köde hirtelen szétfoszlott. Látta, lelke belső szemeivel, hogy hasad ketté összekovácsolt egyénisége s hogy kerekedik fölül a rosszabbik, a gyilkosabbik. Mintha valaki azt kiáltotta volna benn: ez még csak a kezdet, a tragédia prologusa, mi lesz még a befejezésig! Valami sátán-arc bomlott ki multja homályából (mintha a Pálmay éles arca volna) s gunyos vigyorgással olvasta rá ítéletét: hasztalan akarsz szabadulni magadtól, rohanásodban is magaddal hurco-

lod'átkodat — te nem teremteni, hanem pusztítani születtél!

Mikor megtudta, hogy az utcai harc egyik halottja új evangélista, feljelentette magát: ő az értelmi szerző, ítéljenek fölötte.

— De hiszen ott sem volt a tüntetők közt, — mondják neki, csodálkozva.

— Ott volt a szellemem, az vezette őket. Én ígértem nekik szebb és szabadabb jövőt, nem győzték bevárni, azért rohanlak vesztükbe. Én már elítéltem magamat. Bűnös vagyok.

A törvény emberei összenéztek: milyen furcsa ember ez.

— A vezetők, az agitátorok, az uszítók le vannak tartóztatva; azok kavarták ezt a kis vihart, a szakszervezet fizetett fölhajtóit, azokkal majd elbánunk. Önnel semmi bajunk.

De László nem engedett. Lelke megnyugtatóására kéri elítélését.

— Ha olyan nagyon akar, tessék, — vágta ketié a vitát az ügyész. Hol akarja kitölteni büntetését?

— Ahol a többi bűnös.

Bevitték az ügyészség fogházába. De föl hívták a törvénszéki orvost, hogy figyelje meg ezt az urat, mintha nem volna normális ember.

László komoly bűnbánattal kezdte meg bűnhődését. A szociálista agitátorok fanyar örömmel és érezhető gúny-nyal üdvözölték: áh, áh, uraságod is? tetszik látni, így jutalmazták ma is a prófétákat.

— Akik vért ontanak, azoknak a vérét kellene ontani.

— A rendőröket és katonákat gondolja? Persze. Csakhogy azok a szegény pribékek parancsra ölnek; nem jutottak még osztályöntudatra. Majd, ha parancsolóik ellen fordítják a fegyvert; az lesz a mi napunk! El fog jönni nem sokára.

László csak bámult rájuk, ezek nem értenek engemet.

— Én a szellemi vezetőket értem, nem a rendőrséget, nem a katonaságot. A tömeg szellemi irányítói felelősek az ilyen vérontásokért. Önök és én. Nem veszem ki magamat. Nekünk kellene vérünkkel megpecsételni ostoba tévedésünket . . .

— Hallják már ezt az urat! Ön beszélt odakinn az erdőszélben olyan forradalmi elszánással? Új idők, új hit, új bátorság — meg én nem tudom mi! Talán elszakadt a bátorsága láncra, mikor elfogták és most renegát módra gyáva bűnbánással akar innen mennél hamarabb megugrani?

— Gyerek beszéd. Engemet nem fogtak el, magam jószántából jöttem ide. Magam ítélem el magamat, és van bátorságom vállalni a bűnöm következményeit.

Az agitátor urak összenéztek: bolond ez, vagy túl okos? — De valaki megszólalt mögöttük:

— Igen. Bakó László önszántából záratta magát ide.

A szociálista vezérek egy szemvillanással jelezték, hogy most már értenek mindent. Ez az alak — kém! Azért záratta magát közzénk, hogy kihallgassa beszélgetésüket, kicsalja titkaikat. Ahá, kis okos, csak hogy elkéstél, túljárunk mi a te szervezetlen eszeden.

Úgy néztek rá, mint a tolvajok a harapós kutyára, csak mentől távolabb, annál jobb.

Eltőlfogva összebujva sugdolóztak, a spicli ne halljon semmit. Még álmukból is fölriadtak — jaj, nem szól-ták el magukat hangosan? Ez a fekete úr szemlehungya is figyel.

Pedig László ezentúl ügyet sem vetett reájuk. A maga bánatával volt elfoglalva.

A törvényszék orvosa többször fölhivatta magához; és hosszasan elbeszélgetett vele. Kikérdezte mindenről, László őszintén vallott.

— Miért záratta le magát?

— Mert nagy bűnös vagyok. Eddig csak lelkeket öltem, most már veszedelmes hatalmam a testet is puszt-

títani kezdi. Mert bennem két ember él, egy... rablógyilkos, igen, fájdalom, így kell neveznem, és egy... királyfi.

Az orvos szeme összehúzódott. Rablógyilkos? Királyfi?

— Igen. Szomorú, hogy a lélek nem felelős az új életbe lépéséért. Nekem az első életem... az az életem, amely szebb volt, mint ez, amit most élek, az első életem: királyi élet volt. Távoli emlékeit magammal hordom; néha-néha föl-fölvillan egy-egy drága sugara, olyankor ráeszmélek királyfiú-magamra s egy ideig ebben a hitető boldogságban élek, De jön egy nap, jön egy szó, jön egy tett, és a régi nemes én-em szétfoszlik; szorongva érzem: nem az vagyok, akinek lennem kellene; más, bűnös, gyilkos, elveszett lélek. S ilyenkor úgy fáj az életem, hogy szeretném megölni; csak azért nem merem, mert félek: talán a harmadik létem még nyomorúságosabb lesz. Nekem királymódra kellene viselkednem minden körülmény között; fájdalom, a környezetem, homályos eredetem ezt sokszor lehetetlenné teszi... Pedig nekem egy országom van, láthatatlan és mégis létezőn; van népem, vannak birodalmi vezérek; óh, az egész Földcsilлагot behálózza a mi szent szövetségünk; valamikor talán kifejlik ez a szép titok, de ma még nagy álmom az egész. Aki nincs rá hangolva mi zenénk, annak talán mese, vagy bolondság...

Az orvos elgondolkozott. Összeszorította ajkait; vállát csendesen megrándította, mintha ezt mondaná: az ördög tud ebből valami okosat kihámozni. Olyan ez a különös ember, mint a hagyma: el akarok jutni a belső magvához, óvatosan lefosztom róla a takaró rétegeket, hámozom, új réteg, azt is lerántom, megint új réteg, utoljára nem marad belőle semmi, belső magva nincs is, az egész ember csak ilyen ingerlő réteg, csupa héj.

— Nézze kérem, nem jó ilyen finom léleknek ez a dúrva környezet. Itt még jobban elromlik. Ha bűnhődni akar, vállaljon odakinn az életben valami nagy, nehéz

munkát ; mire bevégzi, biztos, hogy visszatér a nyugalma.

Így akarta kicsalni a börtönből.

De László nem engedett.

Üzentek kétségbeesett anyjának : beszéljen a lelkére, hívja el innen. A kis Bakóné sirva rimázkodott :

— Mit akarsz, fiam ? Miért alázod így meg magadat ? Miért borítasz engem is nyugtalanságba ? Az emberek már olyan rosszat beszélnek rólunk . . . jóhírnevünk a szennyesek prédája. Gyere haza. Nincs neked a világon semmi bűnöd.

Lászlónak fáj ez a drága, szomorú hang. Magához karolta édes anyját és úgy, halkán sugdosta fülébe, ne hallja más :

— Bűnhődnöm kell... a Bakó család minden bűnéért... Az apám is, szegény, eloltotta valakinek a világát, az a lélek sirva jár-kei a földön, bosszút rimázkodik a haláláért... Bakó Mihály kikerülte a bíróságot, én — ugye mégis csak a fia vagyok, nekem kell helyt állanom érte, itt, lenn. Majd, odaát, a másik életben, feleljen ő magáért. De ennek a világi rendnek így kell eleget tennem, vezekléssel. Azután, magam is bűnös vagyok...

A kis Bakóné szíve megállott, hogy azután annál rémültebb gyorsasággal verjen, vergődjék. Urának jóvátételten bűne rárogyott, mintha az épület szakadt volna rá ; nem volt ura már egyetlenegy vigasztaló szónak sem ; Laci a lelkét szorította össze szavával. Sirt, tehetetlenül, mint az öreg asszonyok szoktak, ha nem látnak gyötrelmükből kivezető utat.

— Ne sirjon, édes anyám, mert a könnye nagyon fáj nekem. A lelkemet égeti.

— De Laci... így... a te nagy sorsod... az én álmom, amit a jó Isten jelentett meg...

— Az a nagy álmom beteljesül, ha kell, szomorúságon, véren és halálon keresztül is. Az igazi megváltókat keresztre feszítik.

— Nem, nem, — jajongott Bakóné. Megragadta nagy

fiát, mintha már hurcolnák a Golgothára; inkább az ő szivét hasítsák keresztül, de ezt a gyermekét nem engedi.

Alig tudták szegényt lecsillapítani.

Remegve, halkán még azt sugta fiának:

— Laci, a mindenható Istenre kérlek, el ne áruld apádat.

A fiú megnyugtatta:

— A halottakról vagy jót, vagy semmit.

A törvényszéki orvos jelentése alapján Bakó László elmebeli állapotát „gyanúsnak” mondták ki. Beteges önvád kinozza, amelynek reális alapja nincs; nagyzási mániában szenved: valami képzelt királyságról szokott beszélni. A rendes foglyoktól mindenesetre elkülönítendő. Ha baja súlyosabbulna, elmeógyógyintézetbe utalandó.

Egy reggel azt mondták neki: az ügyészség fogháza annyira túlzsúfolt, hogy tovább nem adhatnak helyet senki ember fiának. Legyen szives hazamenni.

László szomorú kétségbeeséssel mondta:

— De hát akkor mi lesz velem? A lelkemmel —?

Az ügyészségnél nem sokat törődnek a lélekkel, így nem is kapott reá feleletet. Szépen, udvariasan kitessékelték.

A törvényszéki palota kapujánál a kis Gál Ibolya várta, fogadott öcsikéjével, Ádámmal.

A leány szeme ki volt sirva. Ibolyavirág remegett a kezében, szemében a lelke.

— Megvártam. Mert tudtam, hogy ártatlan.

Hét napja minden reggeltől estig ott várt reá.

László elfogadta tőle virágtestvérét, az ibolyát. Bizonyos, hogy a lelkét is átnyújtotta vele, azt is elfogadta. Szerette volna megsimogatni halovány arcát, de az utcán voltak, nem lehetett. Azért hát a kis fiút illette kezével, míg a szeme némán beszélte Ibolyának: ez téged illet.

Az emberek már megállottak, nézni kezdték őket. Megindultak.

Ime, gondolta menetközben László, magammal viszem egész királyságomat. Ibolya a királyné, Ádám a kis trónörökös, én magam az uralkodó. Vajon kell-e több há-

rom léleknél arra, hogy új világot teremtsünk magunk körül? Ez a szent háromság szimboluma minden teljességnek.

Mentek, mendegéltek a késő őszi nap aranykódében. A szembefutó emberek olyanok voltak, mint egy roppant folyam visszafelé sodró áramlása, el akarta őket magával ragadni, de a „szent háromság” könnyedén, mintegy szellemi, anyagtalan könnyűséggel vágta át a szembe rohanó folyamot.

László szomorú volt. Ibolya balkezevel akarta csitítani riadó szive dobogását. A kis Ádám nagyokat kacagott.

26.

Az új evangélisták közt ez a hír bujdosott: az ismeretlen királyfi népforradalommal akarta trónját visszafoglalni, de vállalkozása nem sikerült, a tüntetőket leverték.

Sok regényes ábrándot szőttek a téli estéken ebből a kósza hírből. Voltak, akik két szemükkel látták a város határán azt a nagy, aranyos kocsit, amely siker esetén bevonult volna a városházára, a koronás királyfival, mert a Vezér itt őrzi titkon arany koronáját és selyem palástját, Gál Ibolya egyszer épen abban a pillanatban lépett be hozzá, mikor fölpróbálta. A fővárosból hazalátogató emberek beszélik, hogy Bakó Lászlónak Budán van gyönyörű palotája, mindjárt ott a királyi vár alatt; ebben a palotában találkoztak éjenként az összeesküvő urak, akik a bujdosó trónörököst királlyá akarták kiáltani. Fölfedezték, elfogták őket, sokat talán ki is végeztek közülök; a trónkövetelőt pedig száműzték ebbe az alföldi városba, ahol minden lépését kémek vigyázzák. Nagyon félnek ettől a fiatal embertől, mert roppant hatalma van; állítólag Amerikával is összeköttetésben áll; valószínű, hogy onnan szállítják majd számára a tömérdek ágyút, fegyvert, sőt katonaságot is, ha elérkezik a nagy nap. Ferencz Jóska halálát várják, akkor minden megfordul Magyarországon; az elsők lesznek utolsók, az utolsók az elsők. Az új evangélisták tulajdonképpen az új király legelső hí-

vei; ezeknek lesz a legjobb dolguk, ha majd a száműzött trónra jut.

Természetesen, ilyen hírek hallatára, még a vándor drótostótok is beállottak az új felekezetbe.

Susárló asszonyok körülrajongották a kis Bakónét: jaj lelkem, galambom, de nagyra is választotta ki magát a Teremtő egy Isten; kis pólyás baba korától fölnevelte a kitett királyfit, mint a saját gyermekét, szoptatta, dédelgette; hej, gyönyörű napok néznek magára, Bakóné!

A kis Ács Zsuzsa csak hallgatta ezt a furcsa beszédet.

— Az én Lacimról beszélnek szomszédasszonyék?

Persze, persze, a *maga* Lacijáról, a bujdosó királyfi-ról. Tudunk ám mindent; ne féljen, nem áruljuk el a hatóságnak.

Erre megijedt nagyon Bakóné; félreértette a jó hírhollókat, azt gondolta, meghalt ura titkára céloznak. Összekulcsolta két kezét s a rimánkodás néma gesztusával esengett az asszonyoknak: ne bántsák, ha tudnak is róla.

Dehogy bántották! Körülcirógatták, megnagyságolták; nem olyan kis dolog királyfi dajkájának lenni. Gondoskodik arról haláláig az ország, az udvar.

Bakóné szempillája elkezdett rebegni:

— Ha Lacinak a származásáról gondolnak valamit, nagyon csalódnak. Ő az én fiam, az ötödik.

Tudjuk, tudjuk, — mosolyogtak sokat jelentő huncorgással az asszonyok. Persze, hogy a maga fia. Az is lesz, mindaddig, míg fejére nem teszik a koronát. Azután...

A kis Bakóné lelke most megint átröppent egy másik ágra s onnan kezdett énekelni:

— Az én fiam, ha nem is koronázzák meg, csak nagy ember lesz. Megjósolták róla régen. Nem bánom, ha kinevetnek is — de szobra lesz. Bizony. Mint Csokónainak, meg Petőfinek.

Dehogy nevelték ki az asszonyok. Sőt. Csupa füllé válva itták a nagy titkot: ah, ah, igazán? Hát szobra is lesz, mint Szent István királynak? Istenem, milyen gyönyörű.

A jámbor nép, a babonás asszonyok, a csoda nélkül élni nem tudók híres médiumokat kérdeztek meg: nyilatkoztassa ki hát léleklátó erejével, ki tartózkodik most e városban, valaki, ismeretlen, nagy ember? — És az okos médium homályos, de mégis érthető mondatokban sietett elébe vágyaiknak: igen, ebben a városban olyan szellem lappang, aki akkor él, mikor más meghal...

Ezen a rejtelmes jóslaton elkérőztek a naiv lelkek hónapokig. Nem gondolhattak másra, mint a táltosfiúra. Akkor él, mikor más meghal... mit jelenthet ez? Azt jelentti: testi halála után is él, emlékezetünkben, vagy ércszobor alakjában, vagy az iskolás gyermekek könyvében. Hej, csodálatos időket élünk. Soha nem tudjuk este, hogy kivel fogtunk reggel kezét.

Kettőseivel vagy hármásával ellátogattak a Nóra-házba, hogy ne legyen feltűnő. Látni, hallani akarták a felleges embert, akit egy birodalom nevez nemsoká urának. Csak most fedezték föl, milyen más az arca, más a hangja, a testtartása, mint a rendes embernek. Igazán, így polgári ruhában is látszik rajta, hogy király. Nagy tisztelettel bókoltak neki, egy-egy mondását elzárták lelkük frigládájába és csak ünnepnapokon vették elő, csillogtatták meg a profánok előtt, mint valami igaz gyöngyöt. Szívből irigyelték a kis hitvány Gál Ibolyát, akit csodálatos módon meggyógyított és akinek mindig be szabad hozzá menni.

— Ez a lány jó helyre veti ágyát, — suttogtak szájhoz emelt kézzel az öreg asszonyok. A fiatalok pedig iparkodtak olyan betegségbe esni, mint amilyen Gál Ibolyát leverte; hátha őket is meggyógyítaná a táltos fiú...

A büntetés óta a munkásság még jobban rajongott Bakó Lászlóért. Mikor megtudták, hogy néhány pesti vezér megugrott, ez a szép szavú ember pedig önkényt vállalta magára a börtönt, a szégyent, a büntetést, a felelősséget, azt mondták:

— Veszedelemben látszik meg, ki az igaz ember. Kötni való bolond, aki pesti kalandorokra hallgat, mikor itt van a mi vezérünk.

Már néhány százan össze is esküdtek, hogy kiszabadítják a börtönből. Ha el nem küldik hamarosan Bakó Lászlót, még igazán bajba keverik, magukkal együtt.

Így csak egy hatalmas babérkoszorút adtak át neki: a szabad munkásság nevében.

Bakó Lászlót különös, ellentétes hangulatokba verték ezek az események. Csodálkozva látta, hogy a legelső néprétegre van legnagyobb hatása. Az úgynevezett szellemi arisztokraták furcsa szemmel néznek rá, nem is tartják normális embernek. Tehát egy pár év alatt kiszaladt alóla a talaj és egészen máshová sodródott, mint akart. Pesti titkos társaságának a célja mintha már nem fedné egészen az ő célját. Kétségek rohanták meg: hátha nem is jó úton jár? Annyi keserű csalódás érte mostanában, hogy a siker ízét is összetévesztheti a sikertelenség fanyar mérgével, s mikor előre száll, tulajdonképen lefelé zuhan.¹

Lelke megnyugtatóására magához vette édes anyját, a kis Gál Ibolyát és Ádámot.

A kis Bakóné eleinte nem értette; minek ez a fehér arcú lány a háznál? Talán úgy titokban, féltette is tőle fiát; hiszen nem ilyen feleséget szánt ő Lacinak. De lassanként rájött, hogy egészen másról van itt szó. Megérezte, amit nem értett meg. Gál Ibolya halva járó alakja olyanná vált, mint az árnyék: Lászlónak volt az árnyéka, ott kellett imbolyognia, ahol ez az őt magáról vető test forgolódott.

A kis csacska fiú pedig a Nóra-ház kanári madara lett; bájos természetességgel csattogta boldogsága dalát, míg odakinn a nagy erdő fáival birkózott a szél.

László az elveszett családot akarta bennük visszaálmodni. Ibolya nesztelen tova suhanása a zajtompító szőnyegeken: egy régi, finom, kedves nő árnyát idézte föl, a fehérarcú Szentkirályi leányt. Csak be kellett hunynia szemét, már ott állott előtte.

— Ez az én királyném, — gondolta a láthatatlan

birodalom királya. S ilyenkor aléló vágya új szárnyakon emelkedett a dicsőség bibor felhői közzé, azokon is túl, a napfénytől szikrázó magasságba, ahol az eszme : teljesülő tett, a vágy : kibomló valóság, a messze jövő : kézzel elérhető jelen.

A saját jókedvétől mámoros Ádám hangot adott a hangtalanságnak, amely sokszor gyötrőbb, mint az unalom, vagy a börtön. Ez az én kis trónörökösöm, gondolta László; olyan embert nevelek belőle, aki nem hirdeti, hanem éli az új világ két igéjét: az örömet és szeretetet . . .

Odakinn gyönyörű tündérpalotáját már építi a tél. Fehér szőnyeggel takarja be a szürke földet, a házak barna tetejét, a fák fekete ágazatát. Az erdő, a lombtalan, a kopár rengeteg, egy éj elmúlásával mesebeli tündérországgá változott. Ezüstös zúzmarával hintették be a jégkoboldok, ezek a fürge, láthatatlan pici lények, akiknek hegyes hősüvegük ott lappang a havas avaron, vagy fönny a hatalmas tölgyfák és magas fenyvesek tetején. Az összeérő ágakból remek boltozat ivelődött, mintha szikrázó kristályokból rakták volna össze; a fatörzsek zománcozott ezüst oszlopok, ezerszámra tartják az erezetes boltozatot, s valami álomszerű, kékesfehér ködfátyol szövi át őket az elenyésző mélyig, be, a rejtelmes szent terméig, ahol a Tél királya ül udvarával, földi szemnek láthatatlanul. Mikor az éjfél hold nagy villany-csillárja kigyúlad, a fehér fénytől szinte zengeni kezd ez a nagy palota; hallga, hallga, mintha milliomm parányi citera hurja pattogna a mélyben, édes kis arany csengők tintilláznak, halk morajló zúgással szól a messzeség óriás orgonája, amelynek annyi sípja van, mint ahány oszlop az erdőben.

Lászlóék eloltották ilyen éjeken a szoba lámpáját és a sötétből bámulták a kinn fölgyúló tündérséget.

László, ahogy nézi ezt a nem emberkéz remekelte művet, látja: lassanként suhanó árnyalakokkal népesül be. Először csak magának látja; azután nem bírja gyö-

nyörűségét, elkezd beszélni, mondja, amit költői fantáziája oda fest, meséli kis népének:

— Nézzék csak, milyen csodálatos . . . amoda, benn, benn, mélyen, arra, ahol két sorra szakadoznak a fák, megmozdul valami . . . erősen, hosszan kell nézni, megmozdul valami . . . mintha ezüstfehér díszhintó volna. Andersén meséiben láthat ilyet az ember, hófehér paripák húzzák, egy . . . kettő . . . négy . . . nyolc . . . tizenkettő . . . s mindeniknek szárnya van. Nini, most látom, csupa átlátszó, üveg emberek zsonganak-zsibonganak a hintó körül; milyen különösek, nem is lépnek, csak úgy sikamlanak a havon, vagy a levegőben, mintha korcsolya volna a lábukon. A hintóban ül valaki . . . leány . . . hófehér leány . . . ni, a fátyola kilobog a kocsijából s olyan hosszan lengeti a szél, hogy áthullámszik az egész erdőn . . . A lovak előtt törpe gnómok pattognak, a süvegük nagyobb, mint az egész ember. Jaj, de nyönyörű! Most a hold átsüti az egészet; tündéralom, tündéralom! Szilveszter éje van, most búcsúzik az ó esztendő, most tartja diadalbevonulását az új Év. Milyen ifjú, bájos, mintha a kis Ádám jönne ott koronásan . . . az a hintóban ülő leány pedig Ibolya . . . egészen Ibolyához hasonló . . . Az a hosszú, fehér szakálú öreg — Pesten láttam az Opera kapujában, még akkor diszportás volt, kocsiajtókat nyitogatott . . . vagy talán Budán, a Bethlen palotában? . . . Óh, Istenem, olyan rég volt . . .

Megmozdul, lehúnyja szemét, mire újra kinyitja: el-tűnik a látomás.

De a feszülten figyelő Ibolya és a kis Ádám látja. Milyen csodás a téli éj, holdfénynél, ha olyan ember nyitja rá szemünket, mint a táltosfiú, királyfi.

Bakóné, különös révedezés kódében, aggódó ámulattal kíséri fia minden mozdulatát. Ilyen képvillantó pillanatokban látja benne a szárnyas embert, s csüggedező reménye új szárnybontással emelkedik a csillagok felé. Óh, csak beszélne még, ilyen szépen, halkan, remegő

ártatlansággal, hosszan, az egész éjen át, úgy tudná hallgatni, lebüvölve, mint Kelet szultánja a szép Sehrezádé tündérmeséit. Ilyenkor templommá szentségesül körülötte a félhomályos szoba, s a megnyilatkozott ég csodáit másodszor látja, mert lelke beszél halhatatlan Istenével.

László nyugtalan lelke is, boldog teherbe esvén az élettől és az álmoktól, már alig bírja hordani kincseit. Mindig voltak művészi fejlődésében ilyen kristályosodási középpontok, ilyen virágbontó szakok, mikor az összehalmozott képzetek ezer színű mozaikja a fantázia kaleidoszkopjában hirtelen művészi alkotásokká csillagosult. Ezeket a szülési napokat érthetetlen idegesség, nyugtalanság előzi meg, a közelgő szellemi vajudás kinos bevezetői. Mikor aztán az első kép formába omlik, az érzések összetorlódott árja kibuggyan a szavak felvont zsilipjén: a megkönnyebbülés, a fölszabadulás boldog időszak a áll be, amely, mint a május, ifjú kellemmel, virágpompával, dalos fuvalmakkal bontja ki a Szépség sátorát a kék mennybolt alatt; vagy, mint az elmúlt nyarakat visszaesengő, tündéri szeptember, érett gyümölcsök ízével enyhíti a lélek örök szomját.

Csodálatosképen, a költészet álmvilágában, hullott csak le róla a kettős én, a váltakozó élet zavarainak átka. Emberi napjai mindig kétes viadallal törték-ölték egymást, s valami szívszorongató bizonytalanság lidérce ült a lelkén; sokszor szeretett volna fölébredni, tiszta reggelű valóságra ebből a zavaros félálomból. Viszont a költői elragadtatás mámorában minden olyan fényes, következetes, egyszerű volt, hogy kicserélődve mintha tisztábbik énjét élte volna látomásaiban. Művésznek az élete rossz álm, és álmodozása szép valóság; nála megfordul az emberi törvények jelentése, azért is ütközik össze a szembenhaladókkal,

Ezen a csodás, ezüstragyogású télen boldog aratása volt Bakó László álmainak. Benézett a lelkébe, mint egy bűvös kamrába és elmondta, mit látott. Dalolta lappangó

rémek barlangjának, aranyszálakat fonó tündérek rejtekének ; látta hatalmas dómnak, mely szédületes toronykiáltásával esengi az eget ; látta üvegkoporsónak, melyben a Szépség és Ifjuság Hófehérekéje alszik, ébresztő királyfiúra várva. Dróttalan táviró módjára távoli lelkek üzenetét fogja föl és adja tovább a maga vágyaival befonva ; majd ezüst szárnyú repülőgép gyanánt, a Magasság ércmadaraképen, hasítja a szűz levegőt, új horizontot és új világképet alkotva magának. Mint alaktalan szellem, kísért a megszállottság éjszakáin, borzongató üzeneteit lángbetűkkel írva házak és szívek falára. Majd különös remete szerepét ölti magára, új evangéliumot hirdet és drágagyöngyöket szór az emberek lábaihoz : egy fehér, egy kék, öröm és szeretet. Babonás lánggal lobban föl a boldogságért rohanók előtt, mind messzebb és messzebb csalogatva őket a vezeklés ingoványába. Néha, időt és teret legyőzve, a jövőndő titkait búvárolja, örök tengerében a sejtelemnek. Ezer arc, egy lélek, ezer faj, egy művészet ; az önmagunkat megsokszorozás, átalakítás, szétbontás isteni játékaival kereste ő is az utolsó lehetőséget, ahonnan, mint egy rendíthetetlen talapzatról, lekiálthassa a messze elmaradó világnak : Non omnis moriar ! — Nem halok meg egészen.

Volt költészetének egy rejtelmes szobája. Valahányszor ide belépett lelke, megborzongott, mert a szemközli levő fekete fal óriás tükrében második magát pillantotta meg. Ez a másik én-je Proteus-arccal bámult reá ; néha rongyos csavargó, néha rablógyilkos, néha mesebeli királyfi, néha fiatal örült alakjában kísértette. Ez a szakadék, minden borzalmassága ellenére is csábította Lászlót ; izgatta első életének és halál utáni létének a titkozatossága. Mikor ezeket a látomásait szedte szavakba, elsötétült képzelete, komorabb léptekkel dobogott a ritmus, s azt a rezgő, vibráló fényt, mely derültebb költeményeinek mintegy a mosolya volt, rémület vagy harag torz grimásza váltotta fel, színben valami rozsdabarna szín.

Ezeket a verseit nem olvasta sem édes anyjának, sem Ibolyának. Ezek olyan rémek voltak, akiket rabul ejtett a titkok erdejében, de rögtön el is zárt a világtól, ne rohanjanak meg másokat. Pedig ezekben lappangott igazi lelke, az önmaga előtt is rejtelem lélek.

Miga dalok színes szökökútja kibontotta szomorúfűz-lombozattal leomló záporát, boldog volt László, mert hiszen elfeledte földi magát. Ebben a művészi trance-ban, ebben a túlfeszített szellemi játékban az volt a megható, hogy maga a medium öntudatlanul szenvedett és szenvedését gyönyörűségnek dalolta ki, Petőfi tudta azt, hogy a költő szívének mindenik virága: életéből egy-egy drága nap; Bakó László nem tudta. Csak a nagy lobogás után szállta meg valami elernyedés; ilyenkor napokon át nem szólt senkihez, úgy hevert ott a heverőjén, mint ravatalán a halott.

Édes anyja nem tudott hova lenni bánatában: Laci már megint nem szól, megint megbántottuk valamivel; de ugyan mivel? szentséges jó Isten, te mondd meg: mivel? Találgatták Ibolyával sokáig; míg aztán a fiú lelkeről elszállott a nagy felhő, s újra rámosolygott háza népére.

A halálból visszaszólított Ibolya imádássá fokozódó szerelemmel szerette a „királyfit”. Ez volt az ő nagy titka, amelyet soha nem vallott meg senkinek, s amelyet még László maga sem vett észre. Tudta szegény leány, hogy ennek a gyönyörű fiúnak angyalokról szövődnek álmai, mit keressen egy szegény beteg az ő királyi udvarában? Kimondhatatlan boldogság és kimondhatatlan gyötrelem volt vele egy fedél alatt élni, látni minden nap, hallani sajátos zengésű hangját. Minden reggel, hajnali üdeségében támadt föl ez a rejtekező szerelem, hogy minden este meghaljon. A téli napok zártsága hosszú időre közelébe bűvölte királyfiának; s ha néha keze vélellen a kezéhez ért, riadtan félreverő szíve olyan nagy tüzet jelzett, amelyben egy világ hamvad el.

Igy éltek akkor a Nóra-házban.

27.

Ennek a télnek egyik ködös délutánján hatalmas autó állott meg a Nóra-ház előtt. Az autóból magas, elegáns hölgy lépett ki, prêmes bundában, szürke sapka volt a fején. Bizony, a nagy hóba majdhogy el nem merült kis cipője; csak nehezen tudott elvergődni a kerítés kapujáig. Csöngetett.

Ibolya és a kis Ádám nyitott ajtót neki.

László, fönn, a maga toronyszobájában, valami könyvet forgatott, mikor Ibolya jelenti, hogy egy úri nő várja lenn.

Kár volt beengedni, gondolja kelletlenül, de nem szól semmit. Csöndesen megy a lépcsőkön lefelé, Ibolya, mint az árnyéka, utána.

László a késő délután homályában nem látja jól a hölgy arcát. Köszön s csöndesen kérdezi, miben lehet szolgálatára.

A hölgy izgatott mozdulattal félrerántja fátyolát:

— Már meg sem ismer? Én vagyok.

Én? — villan át a fiú gondolatán. Én? Ki az az Én? Erősen megnézi az ismeretlen arcát, és mintha évek lépcsőjén haladna lelke visszafelé, elér egy gyönyörű tavaszhoz, ennek a tavasznak egy különös virágához. A főváros... a drága ifjúság., Bethánia-egyesület... a Bethlenpalota... ártatlanságok, tiszta szent örömek... egy jóságos angyal... egy másik, királynő-termetű hölgy, a Jövő, az Ábránd, a Szerelem, a Dicsőség, a Hatalom, a Csalódás, a késői Bánat, minden, minden...

Mintha villanyáram csapna testébe, megrándul:

— Szentkirályi Nóra?

— Igen. Az vagyok,

Szentkirályi Nóra. Malatinszky báró özvegye, eljött az Alföld sivatagába, hogy lássa: mi lett abból az emberből, aki ifjúságának mindenható Istene volt... akiről tudja, hogy államellenes összeesküvés miatt hat hónapig ült börtönben és tíz évre van száműzve a fővárosból.

Különös hírek kerengenek róla mostanában; de senki nem tud róla biztosat. Akármilyen lett belőle: látni akarja. És eljött érte a fővárosból, tél idején.

Ott ül egymással szemben a jóvátehetetlen Bűn és az eljátszott első Szerelem. A Bűn vezekléssé akar feloldódni, a meghalt Szerelem nem akar föltámadni.

— Azért jöttem, — mondja Nóra, — hogy kiragadjam magát ebből a halálos környezetből. Kérem, ne szóljon, tudom, mit akar mondani; hadd fejezzem be. Halálos ez a környezet olyan embernek, akinek éltető eleme a siker, a szabad élet levegője. Hogy a fővárosból száműzték egy időre? Mit tesz az? Közülünk, régi barátai, régi ismerősei közül nem száműzték. Bennünket megtalál a Tátrában, a Balaton mellett, vagy akár az Adria partján. De innen, ebből a szomorú városból, menekülnie kell, mert ez rosszabb mint a halál — ez a lelket sorvasztja el. A lelket, László, azt a lelket...

Elakadt. Mintha elfúladtak volna a szavai. Zsebkenőjét kereste, mert a lelke jelentkezett szemében.

Csönd támadt. Lászlónak ki kellett töltenie az úrt:

— Büntetni akarom magamat. Büntetni, ifjúságom nagy hibájáért. Pesten az ölembe hullott minden, még a kezemet sem kellett kinyujtanom; király voltam, egész ország állott mögöttem; és — nem tudtam megbecsülni nagyszerű gazdagságomat, eljátszottam mindent. Igaz, a szerencse is ellenem szegődött később, de csak azért, mert észrevelte, hogy ingadozom. Azután — el is buktam egészen. Most kezdem megtanulni, hogy a nagy igazságok odalenn születnek, a porban, a nyomorban. Meg kell találnom a szívemet, a szíven keresztül azt a tiszta örömet, azt a megváltó szeretetet, amely, mint valami gyönyörű szárny, fölemeli a por emberét a csillagokhoz.

Nóra szomorúan mosolygott:

— A virág élete más, mint a gyökerek élete. A szépség más, mint az igazság. Maga virágnak bontakozott ki, mit akar a gyökerek szomszédságában? Magának szár-

nyai vannak, és mégis gyalog akar haladni, a porban ? Én nem értem magát, mert látom, hogy maga sem érti.

— A mi lelkünk a sok tárnájú lelkek közé tartozik. Mennél mélyebben ásunk helé, annál nemesebb ércekre bukkanunk s annál nagyobb titkokkal kerülünk szembe.

— Épen ezért nem szabad itt vesztegelnie, beletemelve a közöny és nem értés rászakadt hegyétől. Bányászokat, kutatókat kell lebocsátania bányájába ; azok pedig nem itt az alföld sivatagában teremnek.

László idegesen kulcsolta össze kezét :

— Azt hiszi, már halott vagyok ? Azért ez a végítéleti trombitaszó ? Nem, még nem éri két vállam a földet.

Felugrott :

— Ha szétszakadt a lelkem, az nem azt teszi, hogy vége, hanem azt, hogy két lelkem van. Hahaha. Érti ? Kettő.

Nóra csodálkozva nézett rá.

— Talán. . . azt hallotta, amit sokan rebesgetnek rólam — hogy örült vagyok ? Igen ? Talán bizonyoságot szerezni jött hozzám, hogy megvigye a hirt pesti barátainak — Bakó László halott . . . Mondja meg nekik, hogy láttott, beszélt velem és a szamarat még mindig meg tudom különböztetni Apollótól.

— De László . . .

— Áh, nekem hiába alakoskodnak azok a kárnevál-emberek, tudom jól, mi lappang az álarcuk alatt. Mindig a haszon szaga után igazodtak ; mig volt aranyam, volt ezer barátom ; széthullt a gazdagság — széthullt a testőrcsapat. De azért nem veszem magamra athéni Timon szerepét ; inkább megyek a Názárelti után, aki az ellenségének is megbocsátott.

Nóra felállt :

— Félreért. Engem nem azok az emberek küldöttek, én magamtól és magamért jöttem. Sok kósza hir kereng Bethlen Lászlóról, de most látom : mi az igazság. Maga a régi, töretlen, hatalmas, ifjú szellem, aki új horizontokat nyithat a törpe lelkek előtt, ha visszatér az elhagyott tetőre.

Igaz, hogy Zarathustra is leszállt a csúcsokról az élet völgyébe, de előbb megjárta végig a magaslatokat. Jöjjön hozzánk, kössük össze az elszakadt szálakat, magára szükségé van a magyarságnak. . .

Fájdalmas hit remegett a hangjában. Lászlónak a szívét érte.

— Köszönöm, Nóra, a régi hangot ; köszönöm a régi hitet. De hazudnám, ha azt mondanám : én is a régi vagyok. Merl nem az vagyok. Rettentő energiám, tündéri szerenésém, szuggesztív hatalmam megtört. . . megtört, nem ebben a szomorú városban, odafönn, Pesten. Akkor, mikor nem láttam meg magát. Nem láttam meg Szentkirályi Nórában a királynémat. Bukás, csőd, lezüllés, minden abból következett. Vágtató fogatom kikerülte magát; ahelyett, hogy fölkaroltam volna diadalkocsimra : ott hagytam a gonosz élet prédájául. Magával minden elveszett.

Lezuhant egy székre, mintha lelkét vették volna ki belőle.

Nóra könnybe futó szemekkel nézett rá :

— Én voltam a hibás. Várnom kellett volna ; akár halálig. Asszonyi büszkeségem, női hiúságom rombolta le közöttünk a hidat. Én a tulsó parlon maradtam.

Elfordult, hogy ne lássa könnyeit.

A kis Bakóné a szomszéd szobában ült ; várta, míg fia végez az idegen nővel. Valami fojtott nyugtalanság jött a házba ezzel az ismeretlennel, a kis paraszt asszony nem jót sejtett. Szeretett volna hallgatózni, vajon mit beszélnek ? De az ajtón át csak tompa zsongássá szűrődött a társalgás, értelme elveszett.

Ellenben Gál Ibolya az előszobában állt s a félig nyílt ajtón keresztül, a szemben levő tükörben látta a szép asszonyt és Lászlót. Beszédjükből is sokat fölfogott ; s valami ismeretlen hidegség csúszott föl a szívéhez, valahányszor a két ember egymáshoz közeledett. Az ő ösztöne csálhatatlanul jelezte az ellenséget. Sölét gondolatok bolyongottak agyában — hátha azért jött ez a dáma, hogy

a királyfit elcsalja magával? Hátha valami nagyon előkelő asszony, akinek hatalma van a László lelkén. Az elvesztetés réme ott seltengett háta mögött, ott sugdosott a fülébe: vigyázz, Ibolya, vigyázz, elsöktetik a királyodat, akkor vége az életednek... Jól tudta, hogy akkor vége...

László most föláll, közeledik az asszonyhoz. Nem, nem, az asszony közeledik hozzá... hiszen László ott ül még mindig a széken. Az idegen nő a háta mögé kerül, a szék támlájára támaszkodik, azután lehajlik Lászlóhoz — és úgy látszik, mintha az arca az arcához... mintha megcsókolná...

-- Jaj... szakad föl a fájdalom valakinek a szívéből.

Azok ott benn ezt nem hallják. Mert összeölelkeznek. Igen, az emlékek visszajáró alkonyán a régi szeretők árnya egybehajol. De csak egy villanat az egész. A férfi kibontakozik a lekötő karokból — most már késő minden! Adonis elvesztette ártatlanságát, Vénusz szerelme sem a régi. Jobb ennek a lógnak elaludni.

Ibolya szívében most szakította át börtönét a féltékenység. Tolvaj jár a házban, meglopják! Elviszik életének az életét! Szemérmessége letörik a roppant szenvedés alatt, amint átdobog rajta; valami sodorja az ajtó felé, a tükör felé, a szerelmét elrabló felé. Fehér alakja megjelenik az árnyban, mintha élő kísértet járna szokatlan órán; ott áll egy pillanatig, önmagának a halálaképen; csak egy halk sikoltás kérdezi: mit akarnak tőled, mit akarnak veled, királyom? — Akkor lezuhan, összeroskad, mert nem bírja a rá szakadó bizonytalanságot.

— Nézze! — mutat rá Nóra. Ő veszi előbb észre.

László döbbenve hajol érte s emeli karjára, mint egy fehér fátyolt:

— Ibolya... hát mi ez?... mi lelte?

Nóra feszülten, mint az ugrani kész párdúc, a meglepetés, a hirtelen fölismerés bizonyosságával mered rájuk. Ki ez a fehér leány? Összerogyik illt az ajtóban, mi-

kor megcsókolja első és utolsó szerelmét. . . Nem az elvesztett szerelem új szerelme ez ? Ki volna más ? Az a mozdulat, amellyel érte hajolt, az a hang, ahogyan kérdezte — mindent elárul, mindent magyaráz. Áh, tehát ez az a marasztaló hatalom, akiért Bethlen László lemond a világ minden dicsőségéről ? — Hát újra más, megint csak más, és nem ő, nem Szentkirályi Nóra ? — Érdemes ennyi szégyent, ennyi megaláztatást elviselni egy emberért, ha a férfiak férfია volna is ? —

Keserűen felkacagott ; feszülő fájdalmán nem tudott másképen könnyíteni.

Isten hozzád, Bethlen László ! A te szemed örök vakság átkával van megverve. Ne ismerj rá többé magadra sem . . .

Mig a fiú a leányt ébresztgette, az elvesztett szerelmét újra elvesztő asszony hirtelen kisuhant az ajtón. Mire László észrevette, autója már az örök köd éjébe veszett.

28.

— Mi bánt téged kis Ibolya ? — kérdezte László a magához tért leánytól. — Beteg vagy ? Miért nem szóltál idején, orvost hívtam volna. . .

A lány megrázta fejét :

-- Nem vagyok beteg. Csak elszédültem.

László a szemébe nézett, hogy olvashasson a lelkéből ; de Ibolya lezárta szempilláit, elfordult tőle, csak az arcán fölhajnalló gyöngye pir árulta el, hogy odabenn mégis tűz van.

Tudom már, mi bánt téged, gondolta László. Fölállt mellőle s az ablakhoz ment, amely a nagy útra nyílt ; ott tünt el az idegen nő, oly gyorsan, hogy szinte érthetetlen. Gondolatban követte, utól is érte, mellé lopózott a gépkocsi rengő ülésén és arcába nézett. Ennek halovány volt az arca, nem úgy, mint a másiknak. Szemében vád és szomorúság. Vajon mit akar még mindig tőle ? Nem veszi észre, hogy sorsuk ellenkező irányban vágtat, mint az egy-

mástól távolodó csillagok? Holt nyugalma tavába csak azért dobott követ, hogy új lehetetlenségre sarkalja? Mi ez az asszony? Démon, vagy angyal?

Finom párfőmje még mindig itt szállong, mint a színes emlék. Belopózik a száműzött pórusain a vérebe, vérrel a szívébe, szívéből az agyába; szívében, agyában, vérében érzi a csodálatos asszonyt. Izgatja, bántja, serkenti, ingerli — mit tespedsz ebben a nyomorult barlangban, te, az Eszmék Királya, a szárnyas ember, mikor odakinn esengve, magát följánlón vár az Élet, vár a Dicsőség, várnak a gyönyörök? Hát elevenen akarsz eltemetkezni, ifjúságod erejében, ostoba ideák mohos keresztjére feszítve magadat? Nem szebb egy napi ellobogás, mint egy századig tartó emésztődés? A művészt öled itt el magadban, azt a művészt, aki a Szent Iván-éji álom újra álmodásában fiatal Istenként mosolygott a hódoló világra...

Nem igaz! — kiáltott ellen a lelke, — nem igaz, mert a művész nem halt, nem is halhat meg bennem. Most is kibontott szárnyakkal repüli át a Szépség orkait, a nyelv ismeretlen zenéjével andalítja a boldogtalanokat édes álomba, s olyan képeket fest a fantázia boltozatára, amelyek csillagok gyanánt letörölhetetlenül égnek. Áh, szirén dal a te csalogató szavad, Szentkirályi Nóra, új örvényekbe akartál csalni, le, magadhoz, mert fáj, hogy még mindig fölötted ragyogok.

És mégis, mégis. Az ifjúság gyönyörű mámorát hoztad magaddal! Milyen okos, milyen ravasz, milyen kegyetlen a te lelked. Tudtad, hogy nyugtalanságot ültetsz a vérembe, arany fonalat kötsz a szívemre és tovasuhanásodban vonszolod, vonzod, ragadod magaddal. Nóra! Hiába, mégis te voltál az ártatlan szerelem, az első vágy, az elszalasztott boldogság! Mit tegyek, hogy megváltoztassam a meg nem változtathatót? Miért tűntél el olyan nyomtalanul; kérdésedre még válaszolnom sem lehetett.

De hiszen ott a válasz: a szenvedő, beteg fehér leány. Ettől a szép kísértettől, ettől az élő halottól riadt

meg oly nagyon az a másik asszony, hogy menekült egyellen szerelme elől. Nóra! Ez nem az én válaszom; nem értettél meg igazán most sem. Ha vártál volna még néhány percet, egészen más lélekkel váltunk volna el; vagy talán — el sem váltunk volna? Ki tudja.

Úgy összezavarodott minden az agyában, hogy azt sem tudta: átélte az iménti jelenetet, vagy csak álmodta?

Anyja félénk kíváncsisággal nézte belső harcát. Egyszer megszólal a nagy csöndben:

— Fiam, ki volt ez az úri nő?

László szinte bambán fordul hozzá:

— Hát... Nóra. Az ő nevét viseli ez a ház...

A kis Bakóné nem tudta, hogy ennek a háznak neve is van. Azt sem tudta, ki az a Nóra. Csak annyit sejtett, hogy ez a suhogó ruhájú hölgy valami bajt hozott az ő Lacijának. Az Ibolya összeroskadását sem értette tisztán, de úgy rémlett neki, mintha ez a lány is az idegen asszonytól lett volna rosszul. Szeretett volna még egyet-mást kérdezni a fiától, de Laci gyorsan kisuhant, fellopózott toronyszobájába. Azért hát Ibolyával kezdett foglalkozni; anyásan simogatta hideg homlokát, mint fiának szokta kis gyerek korában, ha betegen feküdt.

— Néni, én hazamegyek innen, — szólt halkán Ibolya.

— Haza? Hát itt nem érzed jól magadat? Hisz azt mondtad, a fiam mellett meggyógyulnál még a halálodból is.

Ibolya elrévedezett:

— Igen. Úgy éreztem. De most meghalok. Nem azért, hogy el kell innen mennem, hanem azért... szóval másért.

Bakóné a haját babrálta:

— Ez az idegen nő? — Igen? — Ez?

Ibolya csak a szempillájával intett: igen.

Bakóné sóhajtott, és csöndesen ingatta igen-re fejét.

— Tudod lelkem, így van az. A magunk fajta szegény leány meglát egy embert, egy igazi férfit, aki olyan,

mintha most szállott volna le az Isten oldala mellől. Rá sem igen mer nézni, csak csodálja, mint a kis virág a Napot. Gondol sok szépet, gyönyörűt, az Édenkert nem lehetett szebb, mint amilyeneket róla álmodik. A szive fáj, de még az is édes. Vár, vár, valami lehetetlen meg-
lepetést vár. Érti, hogy az élete ott van annak az ember-
nek a lábánál; ha akarja: fölveszi, ha akarja, ha nem látja: rátapos. És bizony, rendesen nem szoktak észre-
venni bennünket, összetaposnak; míg azután valaki, más, szájalomból föl nem szed a porból, úgy összetörönten. De már akkor mindennek vége.

A kis Ibolya halkán zokogott. Könnyei csak úgy peregtek az arcára, mint a harmatgyöngyök a rózsza le-
velére.

Bakóné kezébe vette a kezét, és mint a siró gyer-
meknek szokás, megbecézgette egyenként az újjait:

— Királyfi és koldusleány, így van ez a mesében is; csakhogyan ott jól végződik minden; az életben: rossz-
szul. Látnod, nekem is megmutatta az én jó Istenem fiatal
lány koromban azt a férfit, akivel olyan boldog lehettem
volna, mint... nem is tudom kimondani. Igen ám, de
én kis haszontalan cselédlány voltam, az meg — nagy
úr, az Isten fölként szolgálja. Én is álmodoztam, én is
reménykedtem, én is vártam, . . . mikor csak nem jött: én
is sirtam. Azután? — Azután megkérte a kezemet egy
kocsislegény; kicsit makrancoskodtam, utoljára hozzá-
mentem. Mint mikor a kutba ugrik valaki . . . Hanem azért
azt mondom neked, Ibolya, még akkor sincs minden el-
veszve. Amit mi szegény cselédek soha el nem értünk,
elérheti a gyermekünk, Ibolya, a gyermekünk . . . Csak
mindig erősen arra kell gondolni, mikor a szivünk alatt
hordjuk, hogy ebből királyfi lesz, ebből nagy ember lesz...
ha nem is az elsőből, a másodikból, ha nem is a máso-
diktól, a harmadiktól, a hetedikből . . . az mindegy . . .
csak nagyon erősen kell arra gondolni, hogy most szüle-
tik meg a világ Megváltója . . . Az én Lacim is így szü-
etett . . .

Ibolya Bakóné ölébe fúrta fejét és sirt keservesen.

— Az én Lacim : az én álmom . . . amiről én csak reménykedtem, az őbenne mind valóságra válik. Azért, kis lányom, nem szabad kétségbeesned. Lásd ő nagyon magasan áll mifelettünk . . . olyan, mint a torony a városban, hogy kiemelkedik a házak közül ! Úgy magadban szabad róla álmodoznod, szabad elgondolnod : milyen gyönyörű volna, ha ti, ketten . . . mint Ádám meg Éva, a paradicsomban . . . ennyit lehet. De már arra kis bogaram, ne gondold, ne számíts, hogy valaha leszáll hozzád . . . az már nem lehet. Ő egy országé, bizony, nem a miénk. Már nem is az enyém ; ez úgy fáj nekem is — de hiába, bele kell törődnünk. Tudod fiam, az asszonyok sorsa : hallgatás, tűrés, lemondás, belenyugvás a megváltozhatatlanba.

Megcsókolta a szegény kis Ibolyát, hogy ne fájjon neki olyan nagyon, ami fáj . . .

Másnap reggel László azzal köszön anyjának :

— Elutazom.

Hogy hova, hogy miért, hogy mennyi időre : arról egy betűt nem szól.

Idegesen csomagol, ruhát vált, jön-megy, tesz-vesz : délben elbúcsúzik a kis halvány Ibolyától, viselje jól magát, majd hoz neki vásárfiát ; anyját megcsókolja s mintha szöknék : szinte lopva, az éj leple alatt, kisurran a városból . . .

Viszi az idegen asszony, gondolja Bakóné babonásan. Azért jött érte, hogy elcsalja. De ugyan hová mehet ebben a téli időben ? Laci, Laci. már az édes anyádhoz sem vagy bizalommal.

Ez úgy fáj a kis Bakónénak ; még a szeme is könnybe lábadt.

Haj, így van az. Megszüljük fájdalommal a gyermekünket, megálmodjuk nagy sorsát, fölneveljük ezer veszedelem között, a szívünket darabokra szaggatva : odaadjuk neki, lemondunk a boldogságukért mindenről ; har-

minc-negyven éven át, minden nap, tűrünk, várunk, panasztalan, jajtalan, csak feljusson a boldogság tetőjére . . . s mikor már egész életünket átplántáltuk belé, jön egy idegen asszony, ránéz, egy szót mond neki, és a mi fiunk, a vérünkből való, a lelkünkől lelkezett, vakon megy, rohan utána . . . Ránk csak visszanéz, mosolyog, búcsút int . . . azt gondolja, ezzel mindent megfizetett . . .

Óh, kis lányom, szomorú az asszonyok élete . . .

Akkor este úgy virrasztottak a lobogó kandalló mellett, némán, szomorúan, beteg lélekkel, mintha drága halottat gyászolnának.

Másnap a kis Gál Ibolya megcsókolta Bakóné kezét, sokszor, sokszor; a sirástól nem tudott egyebet mondani, csak ezt: köszönöm, köszönöm . . . Azután kézen fogta a komolyan csodálkozó kis fiút, Ádámot és örökre búcsút vett a Nóra-háztól.

Hazament, meghalni.

29.

Vak ösztöne Lászlót a Tatra felé sodorta.

Budapest kikerülésével rohant az északi határ havas őrállóihoz. Igazán, a szabaduló rab új életet kezdő lihegésével ilta a szabadság levegőjét. Míg a vonat dübörgő haraggal vágatott vele, kigyózó vas ösvényén a haladásnak, mindig úgy érezte: egy vonattal előbb száguld előtte Nóra, a sorsába újra belejátszó asszony. Mintha izgalmas verseny folyna közöttük, melynek díja egy asszony vagy egy férfi. Hajrá, vas táltos, hajrá; fiadat röpted, bravúrtempóban villantasd el az óhajtott célig.

A Tátrában fehéren kacagott a téli élet. A természet, mintha meg akarná mutatni a kísérletező és hencegő embernek, milyen alkotó és kitaláló művész: egyetlen szinből, a fehérből, olyan csodákat művelt, hogy nem lehetett egyebet tenni, mint leborulva imádni.

A három nagy csúcs ezüstragyogással vakított az üvegtiszta levegőben. Gyémánthegyek, kolosszális cukor-

suvegek, állig elföldelt óriások jártak az ember képzeletében, ha rájuk nézett; regék, mesék tündérvilága, hihetetlen arányok, döbbenő szépségek,

A három óriás fejére minden nap, hajnalban és alkonyatkor, arany koronát illesztett a nagy Rendező; a hómezőket pedig idelenn teleszórta gyémántporral, hogy csilámlott az egész határ. A szeleket Lengyelországba szorította, a felhőket leterelte délnek, csak a hajnali ködök imbolygó táborát lebegtette a tarpataki völgy felett. Éjjel pedig úgy szikráztak a megnőtt csillagok, mintha szörnyű fujtató világszele lángoltatná őket.

És csend, teremtésreggeli drága csend.

László elkábult. Az első napokon lenyűgözte, leverte a mindenható Természet.

Mikor magához tért, kutatni kezdte azt a nőt, akiért odahagyta száműzetése szigetét.

Mindahárom Tátrafüredet sorra járta, minden névsort végigböngészett, hiába; Szentkirályi Nóra, Malatinszky báróné nem járt fönne idén.

„A jó embernek jó utat sugalmas ösztöne mutat” — szokta idézni Goethe versét, ha valami bevált. Most, úgy látszik, ösztöne tévedt, hamis utakon veri a vadat.

Eleinte ideges bosszúsággal szenvedte vereségét; elvonult, mintha szégyelné magát valakitől.

Hanem a természet kicsalta barlangjából.

Ilyen nap még nem ragyogott fölötte. Ilyen edző levegő még nem dagasztotta tüdőjét. Fölfedezte, hogy ember nélkül is gyönyörű a világ, és nincs üdítőbb, mint a téli nap.

Az emberek ugyan szorosan összeforrottak a téli nappal, mert odalenn a befagyott újfüredi tavon ugyancsak táncoltak korcsolyájukkal. Fehér, vadgalamszürke svetteres nők és fiúruhás férfiak siklottak a csillogó jégüvegen, szerelmes betűket kanyarítva a sima táblára. Az újfüredi lejtős pályán kacagó csoportok, vagy elszánt magánosok rohantak alá bob-szánkón, a fordulónál néha

pompás cigánykereket vetve, akaratukon kívül. Távolabb shi-csoportok libasora uszott lassan a hómezőn. A ruhák rendesen fehérek, az arcok pirosak.

Csak a tüdőbetegek néztek sóvárogva fa-váruk napos heverőjéről a lenn tomboló egészségesekre. Nekik kórház a természet, amazoknak táncterem.

László nem elegyült a társaságba. Csoportban száll a varjú, a sas csak egyedül; lármát kedvel a bárgyú, a bölcs magányban ül, — gondolta tornyosodó göggel. A király, ha ismeretlen ország királya is, ha inkognitóban jár is: megőrzi fenségét.

Egyedül vágott neki a tarpataki völgynek. Egyedül bámulta a vakító ezüstbe öltözött világot. A lomnici csúcs roppant sisakja hófehér sapkát húzott magára; úgy feszült a csodálatos kék égbe, mintha valami mithologiai alak volna.

Ez a felséges nagy csend lenyüggözi vagy elragadja az embert. Bakó Lászlót elragadta. Megállt egy kiugró sziklafokon és széles gesztussal köszöntötte az új világot. Ugy rémlett neki, valahol az északi sark övéen áll, ezek az egetharapdáló csúcsok emberszemtől nem látott szűz hegyek. Vagy talán egy szabad nép edző birodalmának határkövei; túl rajtuk a megálmodott tiszta élet, az öröm és szeretet paradicsoma.

Az új környezet új emberré váltotta. Ki vagyok én? — kérdezte magától. Hányadik alakjában élem már ős életemet?

Mintha száműzetése pár éve nem ebben az élet-sikban folyt volna le, mintha nehéz álom volna az egész. Koldus nyomoruság, hétköznapi szenvedés, teljesületlen akarat — ez volt országától megfosztott idejének szomorú tartalma. Most: mintha újra nőne szárnya, mintha koronásan ragyogna homloka; vére nemesebb tűzzel zengeti szive pajzsát, s álombirodalma a valóság ködéből bontakozva közelednék feléje. Itt a természet üvegpalatójában, a hegyek kolosszális trónján, újra királynak érzi magát; újra eljutott igazi én-jéhez.

Ki hozott engem ide, a fehér Indiába, a csodák házába? Egy asszony emléke. Az ifjúság, a visszajáró szerelem. Királynéját keresi hát a király? Oh, te százalakú leány, te északi Nóra, magad is megfegtetlen talánya egy költő lelkének, újra talányossá bővölöd fakó hétköznapiak porába fuló életemet? Pedig a te hatalmad csak rontás, elégetés; Istenek alkonyának vagy bejelentője. Nekem pedig, ifjú Siegfriednek, még óriás terveket kell végrehajtanom; hiába csalogatsz a Nornák rengetegébe, az én életem dárdája még dobásra kész.

Le akarta bővölni szavak drágaköveibe ezt a fehér szellemű természetet; de a mesebeli Rém nem zsugorodott össze oly parányivá, hogy behajthatta volna egy színes jelző, egy ragyogó kép, vagy egy felvillanó gondolat kapuján. A természet kint maradt költészetén, s ő maga a természetén kívül rekedt. — Ez bosszantotta. Hogyan, hát otthon, a sivárság egyhangú vidékén, szikrázva omolt művésze formájába a világ, s itt, a tündérség közepén, nem bírja lelke fényképező gépjével megfogni az arcát? Mi ez? Hatalmának legyöngülése? Varázstörés? Elfáradás?

Akármi, de nyugtalanító.

S mintha meg akarná keresni azt a pontot, ahonnan újra forgathatja maga körül a mindenség gyönyörű komédiáját: ideges hajrával kezdte kergetni az arany alkalmat, az ihlet ritka percét; s mint a lelke: a teste is folytonos izgalommal, örökké mozgásban volt. Reggeltől délig, déltől estig ment, ment, vándorolt, hegynek föl, völgynek le, erdőn át, vizen át, szirteken és kőomláson, ködben, hóban, napragyogásban, ismeretlen cél felé, mint Ahasverus.

Ha sokszor riadtan megállt a roppant csend közepén: el kellett kiáltania magát, hogy a levegőt rezgető s valamibe ütdő hang tegyen bizonyosságot arról: itt még az élet él. De tépett és tépelődő eszméi itt sem léptek ki a khaoszból, nem öltöttek művészi formát, nem nyugtatták meg hordozójukat.

Szeretett álldogálni a szánkók ereszkedő pályája

mentén. Hogy rohan, hogy repül ez a lefelé haladó nép, mintha bukásban találná a gyönyörűségét. Milyen könnyű lezuhanni, milyen nehéz fölfelé emelkedni!

Egy gyémántesős délben, ahogy ott áll, és ahogy ott süvöltenek el mellette a könnyű szánok, elvillanó képzőnében a rohanó sornak: egy fiúruhás nőtermet lobban föl előtte, egy ismerős kreol-arc, fekete szemek; a sikongó félelem és öröm hangzavarában egy kacagás cseng a fülébe, olyan, amelyet ezer közül is megismer. Káprázó szemmel néz a tovatűnő árny után — remek derekának a hajlása nevet rá messziről. Ez ő! Akiért mérföldeket versenyezett észak felé.

De nem Szentkirályi Nóra, nem! Ez egészen más.

Mikor jönnek a lefutott szánok fölfelé, kibontakozik a vidám tömegből az az érzéki járású nő, aki az imént, mint elfutó láng, csapta meg a László testét.

— Nini, Bethlen László! Háromszoros hurrá a költőnek.

Ott áll előtte Hermilan Laura, doktorkisasszony, a román.

László lelkében ez a kérdés villan át: ezért rohanam én ide? Hiszen nem ez jött el hozzám...

Laurát a fiú ruha kissé megalacsonyította. De így talán még tetszetőbb volt, mint a maga lárvájában.

— Milyen pompás, hogy itt is találkozunk. Egyszer délen, egyszer északon. Jöjjön, bemutatom a társaságnak.

— Nem, nem, — tiltakozott László. Inkognitóban vagyok.

— Úgy? — mosolygott rá, elnyujtott kérdésével a rövid szónak, a román.

— Maga hogy került ide?

— Segédorvos vagyok a szanatoriumban.

— Hetek óta barangolok itt; és nem láttam.

— Sebaj. Ezután gyakrabban találkozunk. Ugy-e?

— Ha ráér a belegeitől.

— Óh, szívesen elengednek. Félnék tőlem; különösen a férfiak.

Kissé elhúzódtak a szánkósok lihegő, lármás menetétől; fürkészve nézegették egymást, mintha a szemekkel mondanák: megváltoztál... én is megváltoztam?

Egy pár próba-gondolat, néhány világító rakétának felröppenett szó, a kedves múlt megbolygatása a jéggel bevont emlékek mélyén — azután búcsúznak.

— Látogasson meg. Ott lakom a Grand Hotel emeletén. Majd kirándulunk valahová; tündérmesébe illő ez a vidék. És hogy süt a nap!

Fekete szeme is sugárzott, míg ezt mondta. Férfiisan kezét rázott barátjával, a magyarral, és megindult a társai után.

Messziről olyan volt a mozgása, mint egy serdülő fiúé.

30.

László minden este beült a kurszalón egy szögletébe s várta a doktorkisasszonyt. A zongorán Beethoven Appassionata-szonátája zengelt és dübörgött; fináléja, mint a szerelem és elragadtatás szárnyas lova, rohanta be a termet, mintha keresett, hívott, idézett volna valakit. Laura néha eljött, sokszor elmaradt; László egyszerre fázt és égett. Ráütött vergődő szívére: csend! mit akarsz? nem az Adria partján vagyunk. Ez itt a Jég országa.

Laura, ha elkésve mellételepedett, mindig megkérdezte tőle:

— Régen vár? Miért nem jött fel hozzám?

László soha nem felelt az ilyen kérdésre, mert valami finom álnokságot érzett benne. Először, miért, miért nem, átalotta fölkeresni a szép vadat saját barlangjában. Mikor pedig rászánta magát, nem találta otthon. Azután megkísérelte, sokszor, sokszor, de az ajtó mindig zárva volt.

Ez a román Circe játszik velem, gondolta bosszúsan. Nem kopogott többet az ajtaján.

Mig ott ült mellette a zenétől zsongó teremben, gyűlölte. Mikor elmaradt: féltette. Gyanúja szorgalmasan épít-

gette jégvárail, melyekből a rideg féltékenység arca rémített.

Ennek van valaki, állapította meg magában.

— De pompás ez a vágás a homlokán, — csettintett Laura szakértően, — bizonyosan valami bella donnáért kapta.

László kitért előle :

— Lássa, nem Pesten találkoztunk, hanem a Tátrában. Mikor az Adria partján elváltunk, azt ígérte, akkor látjuk egymást, ha majd Románia hódító katonái bevonulnak Budapestre.

Gunyosan nevette hozzá. Ez fájt a románnak :

— Ami késik, nem mulik, — mormogta magában.

— Ha valaha ellenségekké válunk, ne gyűöljük jobban egymást, mint most.

Laura felállott :

— Nem volna kedve holnap reggel kirándulni velem az Öt tó felé ? Kettesben.

Csábítóan mosolygott rá.

— Ha el nem alszik, hat órákor a tarpataki fogaskerekűnél várom.

— Ott leszek.

Másnap reggel csakugyan találkoztak. Laura is turista ruhában, térdnadrágban, háti zsákkal indult a nagy útnak.

Vezető nem kell, százszor megjárta már a nyáron, az őszön ezt a turát ; másfél éve lakik itt. Különben is, ha nehezül az út, egyszerűen megállnak. A sziléziai ház-nál szántalpat kötnek és végigsiklanak a tarpataki völgyön. Fő a friss levegő.

Laura ment elől, László a nyomában.

Akaratlanul is látnia kellett a menés ritmusán ringó természetét ; s ezek a hullámozó szépségvonalak hangtalanul is daloltak, beszéltek. Dalolták az ifjuság tovatűnő mámorát, beszéltek a nagy találkozás titkairól.

Rövid szavakat váltottak ; lihegték, mert az út nehezsége munkába fogta szívüket, tüdejüket.

A völgy felett híg tengerhez hasonlóan úszott a reg-

geli köd. Egy-egy sziklatömeg kibontakozott belőle s olyan volt, mint magános szirt az oceán közepén. A lomnici csúcs mintha egyre távolodott volna, messze húzódott a lépcsőzetes oromzatok mögé. Szürke, fehér-kék fátyol szitálta be a tájat; még mindig a föld, a hó világított az égnek.

De mikor kibukkant a nap Matlárháza felől, meggyultak odafenn az ormok, és gyémánt-ragyogással szikráztlak a kék levegőbe. Szinte zengeni kezdett a vidék.

Megállt a két ember is, napnak fordult arccal.

Lángoltak mindaketten, naptól és vértől kipirulva.

— A nap olyan, mint a férfi, — mondta László — fenséges, királyi, ragyogást ad a legszürkébb tájnak is.

Laura nevetett:

— Dehogy! A nap olyan, mint a nő: ha fölkel és kimosolyog ablakán, megszépül a sivár élet.

— A nap: a Dicsőség, — szólt a férfi. Magas és tündöklő.

— A nap: a Szerelem, — ellenkezett a nő. Elérhetetlen és mégis elérhető.

— A férfi, mint a nap, magában is nagy. Szint és melegséget ad a világnak. A nő: az az árnyék, amelyet a naptól vetnek a tárgyak. A nő: magában nem is él.

— Ej, ha! — kiáltott a doktorkisasszony, — hát én mi vagyok? Egy férfi árnyéka? Hiszen a férfiak keringenek körültem úgy, mint az árnyékok. Maga is! Maga is, inkognitóban utazó királyom. Ugy áll itt mellettem, mintha most veteltem volna, a nap ragyogásában.

László gögösen intett:

— Minden nő azt hiszi, ő a világ tengelye. Mig összevissza forog, azt állítja: a mindenség forog körülte. A nő olyan, mint a régi tudós: magát veszi a világ közép-pontjának. Pedig hát, olyan gyönyörűen rohan a maga napja, férfiája után, mint az üstökös csillag.

Laura bosszúsan bedöfte túrista botját a hóba, hogy egyenesen megállott:

— De engemet csak kivesz a nagy seregből?

— Nem veszem én, — mondta László ridegen.

Laura gúnyosan felkacagott:

— Ugyan mondja meg, melyikünk követi most a másikat? Én magát, vagy maga engemet?

— Itt, a hegyi úton, én követem magát, mert maga megy elől. De odalenn...

— Odalenn?

Lászlóból kitört a fojtott bosszúság:

— Eh, maga is csak olyan, mint a többi. Napraforgó. És férfi a napja. — Menjünk tovább.

A román leány ránézett, nem szólt. Mentek tovább.

Egy emelkedőnél megcsúszott Laura és elesett. László fölkarolta, talpra állította.

— Lássá, most is a nő bukott el és a férfi emelte föl.

Ennek a mondásnak két éle volt, megsebezte azt, akinek mondták. A fekete szemek villámlottak, s az el-takart kebel hevesen emelkedett, szállt.

— Forduljunk vissza, — mondta ridegen a lány.

— Fél? — kérdezte a férfi.

— Én? Haha. Ezt a szót nem ismerem.

— Vagy fáradt?

— Gyerünk tovább.

És mentek tovább.

Most már izgatott mindakettő. A nő, mert megsértették; a férfi, mert megcsalták. Bizonyos, hogy a román lánynak újra más imádója van. De hát mi örök ezen a földön? A női hűség sem más csillagból szállt ide alá.

Lihegve törtetnek előre. Hová? Miért is nem fordultak az előbb vissza, mikor azt mondta ez a román —? A gőg. Viszi tovább őket a gőg.

Pedig az út egyre meredekebb, egyre veszélyesebb. Nyáron vidám kirándulás, télen életkockáztató vakmerőség itt járni. Most a férfi szól:

— Talán forduljunk vissza...

Laura, mint egy menád, csaltan vissza rá:

— Fél ?

— Félttem magát, — mondja csöndesen a férfi.

— Engem ne féltsen, én a bércek leánya vagyok !

Most már, mint a zerge, szökken körül kövekre, hőtömbről hómezőre. A férfinak követnie kell.

Eltikkadva állanak meg egy kiugró fokon. Lenn a fehér szakadék, fenn a szikrázó magasság. A levegő szinte marja az arcot ; a szív dörömbölve veri riadóját.

László körülnéz. Ez itt a titánok hazája. Ez az ő eleme. Milyen nyomorult és lealázott volt odalenn, a sivatag Alföldön, ahol ház, lélek, gondolat, minden olyan alacsony. Itt az istenség szól a szél zúgásában, s a hihetetlenül kimélyülő ég szinte emeli, vonja, ragadja az embert, fölfelé. Ez a Longfellow ifjú hősének dicsőséghágoja : excelsior ! Ez az Ibsen Brand-jának viharzó katedrálisa : hallom szavadat, ködben rejtekező nagy Isten ! Ez a Byron Manfrédjának halálugrója — innen egy lépés a menny, egy lépés a pokol. Ez a Bethlen László fölemelkedésének ragyogó orma : itt talált újra magára.

Elfeledkezve magáról, el a román leányról, különös lelke parancsára ilyen szavakat kiáltott a messzeségbe :

— Én vagyok az Igazság és az Élet ! Aki énbennem hiszen, ha meghal is él.

Laura félgúnyosan, félcsodálkozva nézett rá.

Lászlót most a magasság láza, a szédület örvénye ragadja el ; mint a torony ablakán kitekintő gyermek : rémületes gyönyörűsége mámorában víziót lát ; jobb karjával a ködös távolba mutat :

— Ott jön az én seregem, a jók és bátrak csapata ! Zászlójukon a világmegváltó két ige : öröm és szeretet.

A leány is odanéz ; ködök hömpölyögnek a meredek hegyfalon.

— Ez a Magasság első lépcsője, honnan a holnapot belátom, — lelkendez a táltosfiú tovább. Amit egy nő megtagad tőlem, azt ezer szív hozza hozzám.

— Most költeményt szaval ? — kérdi tőle Laura.

— Költeményt ? Lehet... Az igazság első formája a sejtetem ; ne csodálkozzék, doktorkisasszony, ha a jövődöt színes ködökben látom.

— Még mindig hisz nagy álmaiban ?

— Álom nélkül az élet két halál.

— Nem akarom megbántani, de egyre meggyőzőbb az a sejtelmem, hogy maga beteg.

László fölkacagott :

— Minden nagyság, minden formán-túliség ; rendellenesség, vagyis betegség. Ebben az értelemben beteg vagyok. Ez a kép, amit a természet nagy formákban itt összedobált : ez is kész betegség.

— Jó, jó. De magának a lelke beteg. A képzelete van megmérgezve. Úgy hívják : nagyzási mánia.

László ellenséges pillantást vetett rá :

— Cirkvenicán is ez volt rólam a véleménye ?

— Ez.

— Akkor is, mikor ölelt ?

— Akkor is csak a beteg lelket akartam a test mámorával elaltatni. Ott is orvosa voltam, nem szeretője.

László egyet lépett felé :

— Igen ? És az én messzeható terveim, amelyeken, mint aranyos lépcsőkön, a maga lelke is tántorogva emelkedett fölfelé ? A tiszta eszményiség régiójába ?

— Azok is afféle fantazmagóriák, amilyeneket a beteg lélek termel magának, hogy legyen mivel játszania. Játszottunk.

— Ma nagyon kegyetlen. Nem értem . . . megbántottam ?

— Beteg, az orvosát ? Soha. Ugyan.

— Kisasszony, az én hatalmam Amerikáig ér. Én egy láthatatlan, szellemi birodalom királya vagyok.

— Tudom, tudom. Ismerem az ilyen nagy kijelentéseket. Budapest határában van egy mező, azon egy hatalmas épület, egy „intézet”, sok ember álmodozik benne ; ott mondanak nagyobbakat is, például ilyet : „Én va-

gyok Jézus Krisztus." Vagy még nagyobbat: „Én vagyok az Űristen."

László hirtelen mintha megszédült volna. Mintha valami fényeset és hideget rántottak volna át az agyvelején. Mit! Hát ez a néember kigúnyolja? Felcsalja ide a szent magasságba és jeget töm az agyába? Mit akar vele ez a kétes egzisztencia? Egyszerűen bolondnak tartja? Ki ez a nő? Nem az ellenpárt kémje, akit titkainak kilopkodására küldtek utána — vagy elébe? Egyetlen amulettjét, védő és ható bűvös erejét, a tisztaságát is ez a nő rabolta tőle el; azóta tört a szárnya, azóta nem sikerül a régi magasságot elérnie. És csodálatos — mikor valami szépet, fényeset kerget, mindig ez a nő bukkan elébe. Hiszen nem érte futott ide most sem — és mégis percnyi pontossággal jelentkezik.

— Maga nem hisz az én küldetésemben?

— Az a kérdés, miféle küldetésről van szó.

— Hogy megneemesítem a nemtelen világot, kicsavarom az ember kezéből a gyilkot és virágszálat teszek helyébe; hogy a szomorúság és gyűlölet éjszakájára fölhozom az öröm és a szeretet reggelét.

— Ezt nem hiszem.

— Hogy édes anyámnak beteljesül fiatalkori álma... nem, nem, ez nem tartozik senkire —

— De mondja, csak mondja! Ez igazán érdekel — édes anyja álma —

— Igen... hogy nem halok meg, hogy fenmarad a neveim, hogy szobor alakjában élelem túl a századokat —

— Mi alapon? Mi jogon?

Lászlót elöntötte a harag:

— Mi jogon? A lángész jogán kisasszony... a zseni jogán, kedves hölgy, akit a maga szűk eszecskéje föl sem fog.

— Jaj, igazán? Lángész? Zseni? Nagyszerű. Nem is tudtam, hogy ilyen hatalmas egyéniséggel állok szemközt...

László minden idege megfeszült. Lábaiban, ahogy kihúzta, megroppantak az inak. Keze ökölbe szorult. Szeme ijesztően megnagyobbodott.

— És ha most ledobom innen, oda a mélységbe — akkor elhiszi — hogy én vagyok az a — táltos fiú?

A román lány elsápad, s ösztönösen hátraugrik, hogy a férfi kerüljön a mélység felől. Ez csakugyan örült, ettől vigyázni kell. Szent Isten, senki sincs a közelben; ha kiált, az Isten sem hallja meg. Rémülten hátrál az ugrásra kész vad elől.

— Fél? Megijedt? Ha nem hiszi el, hogy én vagyok a szárnyas ember, repülünk, arra, le, mint a madarak — —

— Dehogy . . . csak tréfáltam . . . hebegi a leány.

— Nem bántom. Csak azt mondja meg, ki az, ki az a beteg, akit most a szerelmével gyógyít?

Laurában megfagyott a szó. Lászlónak az arca, szeme oly kimondhatatlan bánattal beszélt és mégis annyira ijesztő volt, hogy szinte megnémította.

Emeltebb hangon kérdezi:

— Ki az a férfi?

Laura előtt fellobban *annak* a férfinak a képe; egy pillanatra lehunyja szemét, meg ne lássa benne tükörképét ez a másik. Nagyot lélekzik és hazudik:

— Senki. Nincs nekem senkim.

— Úgy lássa meg a holnapi reggelt?

— Úgy . . .

— Gyarláság: asszony a neved, — mormogta László,

Megfordult, hogy induljon a szűk ösvényen, a sikamló havon visszafelé.

Ekkor — nem tudni, hogyan, talán szédület fogta el, talán nem vigyázott eléggé, vagy az előbbi leverő szóváltás hatása alatt: megtántorodott és egy kiáltással hanyatt zuhant a szakadékba.

Laura éles sikoltása úgy húzódott utána, mint fénycsik a hullócsillag után.

31.

Összeűzta magát, de nem halt meg.

Lába eltört, bal kezefefe annyira összeroncsolódott, hogy örökre béna maradt. A halálfélelem idegrázkódással járt: sokáig nem mert egyedül útnak indulni, annyira félt.

A Tátrából beszállították egy budapesti kórházba, s így a törvényes tíz év letelte előtt vonúlt be a fővárosba.

A román lány eltűnt előle.

Tavasza nyílt az idő, mikor összeszedve magát, hazatért szülőföldjére.

A kis Bakóné nem volt se holt, se eleven, mikor meglátta. Lesoványodott, valahogy megrokkant daliás termete; szakála megnőtt, a hangja bizonytalan fakó lett.

Az idegen nő bajt hozott reá; megérezte, az anya szívével, már a beléptekor. Óh, miért is rohant utána... ha nem hallgat rá, most boldogok volnának, s talán a szegény kis Gál Ibolya is élne.

— Gál Ibolya...? Hát — nem él?

— Most temettük el, a múlt hónapban...

László szívét ütés érte. Ezért a fiatal életért ő felelős. A kis beteg lány élete az ő életéhez volt fonva; erőszakkal tépte ki magából s a szegény ábrándozó megsemmisült.

Isten hozzád Gál Ibolya, hűség és jóság korán lehervadt virága. Te voltál az egyetlen, aki föltétlenül hittél a táltosfiú emberfölötti hatalmában; te voltál az egyetlen, aki még királynak láttad. Azok az álmok is veled foszoltak szét, amelyek arany fénykör gyanánt övezték egy halandó ember alakját.

A kis Bakóné úgy siratta, mintha édes gyermeke lett volna. A maga halott ifjúságát is gyászolta benne.

Hiába ragyogott a feltámadást hozó tavasz, hiába szórta be virággal a kerteket s madárdallal az erdőt, hiába zöldítette ki a frissen hantolt sirokat is — a Nóra-ház szomorúságába nem tudott örömet lopni. Elátkozott kastély rejtelmességével hallgatott a tornyos Tusculanum, egy

szomorú asszony és egy beteg fiú lézengett benne, visszajáró lelkei önmaguknak.

A lelki bajhoz új gyötrelem társult : a Szegénység. Bakó László, az egykori milliomos, megszokta Budán, hogy az élet kocsija zajtalan könnyűséggel gördül alatta, a holnap gondját húsz éves kora óta nem ismerte ; most kopogott először ablakán a Szükség. Ez a villa az övé, Hortobágy-utcán is áll az apai ház ; de a falak nem jövedelmeznek, inkább eszik a pénzt. Édes anyja vállán már hatvan esztendő, a nyugalom sátrát kellene vonni föléje. Jövedelme neki sincs, gyermekeire szorult : s bizony kezdi érezni a rettentő Bakó Mihály sohajának az igazságát : „csak azon kérem a jó Istent, ne engemet hagyjon utóljára ; mert jajkeserves annak, aki a gyermekei irgalmára szorul . . .”

A Bakó-gyerekek jó befészkeltek magukat a Hortobágy-utcai házba. Hogy az öreg gazda elköltözött a hatvan-utcai temetőbe, a pisze Juli is hazarusszant ; zengett az utca torka csattogó trombitájától ; különösen a búval bélelt Dózsánéval versenyeztek azon : melyikük bírja magasabban ; igazán, nem lehetett köztük elsőséget tenni. Ott lakott az apja mesterségét folytató két fiú : Miska és Jóska is ; ezek eleinte egymással vívtak szó- és ökölcserákat ; a fürge Miska sokszor elnadrágolta a lomha, tohonya Jóskát. Mikor azonban Mihály feleséget hozott a házba, a két testvér kibékült, ellenben ifjú Bakó Mihályné, született Agárdi Erzsébet, vont iszonyú kardot minden élő Bakó-testvér ellen. A pisze Julival akasztottak legelőször tengelyt ; nincs az Istennek az a népköltés-gyűjtője, aki győzte volna gyorsírással is jegyezni a két harcos némbér égbekiáltó szóáradatát ; a gyalázkodások, szitkok, átkok és mocskok olyan raffinált gazdagsága örvénylett jól szabott ajkukon, hogy a hármas honvéd bakák, sőt a kettes huszárok is ámulva jártak iskolába hozzájuk, holott minden jó magyar tudja, ha káromkodni kell : ezek nem mennek a szomszédba segítségért.

A pisze Juliról ráugrott Agárdi Örszébet a szomor-kás Dózsánéra ; na, Dózsáné sem ment a szomszédba, kölcsönkérni nyelvet ; mint okleveles bába büszke volt diplomájára, értett is a művészetéhez, szentigaz ; de hogy a nyelvelésből, harapdálásból két oklevelet érdemelt volna, az is igaz. Ha Agárdi Erzsébet kilötytentyette a mosólevet, holt biztos, hogy a pisze Juli küszöbére loccsant ; ha Szabónénak, született Bakó Julinak, elveszett a kis kése, álmában is megtudta mondani, hogy Agárdi Erzsi lopta el. A Dózsáné hízó malaca megbetegedett ; természetesen Agárdi Erzsi öntött a vályujába valami mérges kotyvalékot. Ez a három asszony az egybe gabalyodásnak olyan komplikált szövétét hozta létre, hogy a legti-zenhárompróbásabb francia bohózatíró is leesett állal állt volna meg láttára. Ha összevesztek : öt perc alatt olyan éles fényt vetettek egymás homályos múltjára, hogy minden ügyvéd irigyelhette őket. Agárdi Erzsi, akinek tüdő-bajos létele tüneményes metsző hangja volt, hirtelen föl-lebbentette a fátyolt a Dózsáné leánykori ballépéséről, mikor Dózsa gazdának a második esküvője csaknem össze-esett a második házasságból született első gyerek keresztelőjével. Nosza, a dühében sápadt és rikácsoló Dózsáné sem esett a fejelágyára : kimerítő és szakszerű előadásban ismertette Erzsi leányságát, amely egy kétes hírű kocsma borgőzében nyílt ki és hervadt el. Erzsi t. i. borleány volt zsenge ifjúságában. Ezt a regényes életképet oly messze-ható és tiszta hangon rikoltotta el Dózsáné, hogy a har-madik utcában is jól hallották. Ha pisze Juli került teri-tőre, enyves kezét dicsőítették táborszája mellett.

Jó, hogy szegény anyjuk nem hallotta mostanában ezt a förtelmes acsarkodást. A csősz különben azt jelen-tette a hatvan-utcai temetőből, hogy a Bakó Mihály uram sirja berogyott, a fejfája pedig félre dőlt ; — bizonyosan megfordult az öreg sirjában.

Ezek a derék emberek Bakó Lászlót csak úgy em-legették : „az ingyenélő”. Azt sem tudja, mi fán terem a

dolog. Soha nem ázott-fázott, soha nem éjszakázott; már gyerekkorában úgy tutujgatták, mintha tudja Isten, miféle herceg lökte volna be az ablakon. Nagyon magasan hordja az orrát, meg se látja a testvéreit, büdös neki a paraszt ember. — Csak István, a legidősebb Bakó fiú, süvegelte meg ezt az öccsét babonás tisztelettel; ő mindig nagy embert érzett benne.

Természetes, hogy ócsárló testvérei közt László sem érezte magát valami jól. Lezuhanása óta betegesen ingerlékeny, minden szokatlan hang, minden szemvágás bántja. Régi, hibátlan termete fél önbizalom volt nála; mióta balkeze nyomorék, mióta féllábára picit biccent, keserű bánattal hánytorgatja magában: most már nem csak a lelkem törött, hanem a testem is.

Anyja szomorú szemében mindig néma vádat érez: mikor teljesül már be az én ragyogó álmom? Hát hiába volt minden küzdelem?

Mikor egyedül van, sokszor fárad könnyé kétségbeesése. Sokszor borul összekulcsolt két kezére, sokszor vitázik föllázadt lelkével. Minden ellene fordul, mindenki! Egy idő óta csupa szerencsétlenség minden moccanása. Ha ez sokáig így megy: céltalanságba téved nagyszerűen indult élete, s akkor találkozára hívhatja a mentő halált.

A télen írt költeményei, ezek a gyémánt és rubint szavakból ötvözött ékszerek, diadémok, cameák, gemmák: ott hevernek az asztalfiókja rejtett zugában; lelkéből fölbuvárolt drágagyöngyök, amelyek hozzáértő kezekre várnak.

Gondolt arra, hogy kötetben kiadja őket; de betegsége gyanakvóvá tette saját értékével szemben, jobb időkre várt, örömök és szeretőbb szívek korára, mikor a költő szellemek királyaként jelenhetik meg a világ előtt.

Nem is álmodta, hogy olyan éj van közeledőben, amelyre soha nem kél föl a régi hajnal..

Anyja, özvegységének magános pusztáján, kétszeres reménykedéssel fogózott nagy sorsú fiába. Ő, szegény, kis

lány korában is roppant tisztelte a tekintélyeket, folyondár-életet élt, valaki kellett, aki mellé álljon. Mig a rettentő Bakó Mihály árnyéka volt, kicsit lázadozott a rabsága ellen, de azért jó volt neki a hatalmas támasztó oszlop: mellette kibonthatta lelke mimóza virágát. Az öreg elhunytá után az a bizonytalanság rémitette meg legjobban, amelyet hirtelen egyedül maradásakor érez az ember nagy veszélyek idején. Neki az élet folytonos veszedelem számba ment; vándorlás volt sötét rengeteg mélyén; régi útitársa eltűnt mellőle, sirni kezdett a nagy éjszakában, mint az eltévedt gyerekek. Ezért kellett neki László, a férfi, a fiú, hogy kézen fogja, maga mellett érezze, s olykor-olykor csillagokat mosolyogjon a fekete csillagtalanságba.

Laci az én jó fiam, gondolta magában; ő van legközelebb a szívemhez; szeretem a többit is, de ez az egy a reménységem, a csillagom. Laci fiatalkori álmom beteljesülése, öreg napjaim drága gyámola; ő fogja le majd a szememet is, ha eljön az óráim.

Meghaló odaadással forgott fia körül, most már annak az árnyéka. Leste minden mozdulatát, olvasott szeme minden rebbenéséből; ha fiának jó kedve derült: nem tudott hova lenni örömeiben; ha Laci homlokán gondok felhőztek: az ő drága lelke is gyászruhába öltözött.

László mostanában eltávolodott tőle, mint ahogy magához is egyre idegenebb. Kettészakadó egyénisége olyan volt, mint azok a kettős csillagok, amelyek közül az egyik fénylő, a másik homályos; az a sötét: legtöbbször láthatatlanul kerengett a fényessel iker pályáján, de néha rávetette vak tömegét a csillogóra s ilyenkor mindkettő tragikus ködben hömpölygött. Édes anyja még mindig csak fényes csillagát látta lelkének; a lappangó vak testvér-világ ismeretlen volt előtte. És mégis, finom ösztöne mostanában valami távoli katasztrófát jelzett, mint a csillagászok sejtelemszerű mérő eszköze, ha világok születnek vagy hullanak szét.

László talányos egyéniségét az önzés, a magába

merülés burokja kezdte beborítani, hogy elkülönítse mindenkitől. El az édes anyjától is lassanként. Ugy érezte, felségét sértő méltatlanság esett rajta, s nincs senki, aki elégtételt adjon érte. A kis Gál Ibolya, titkos királyságának imádója, elköltözött egy másik csillagra, s így nincs már heroldja sem közelgő nagy húsvétjának. Azok a jámbor emberek, akik Ibolya alvajáró lelke ihletésétől estek hívő ámulatba, akik öntudatlan húzták a táltosfiú királyi kocsiját: most, az összekötő arany lánc elszakadtával, kiestek bűvössége köréből, lassanként más csodák felé fordítják napraforgó életüket. Bizony, olyan érzés ez, mint a germán ősrégékben az istenek alkonyának közeledése.

Bakó László elboruló lélekkel bolyongott a park fenyvesében; valamit keresett, aminek a nevét is csaknem elfeledte már.

Édes anyja a Nóra-ház ajtajából csüggeteg tünődéssel nézett utána.

32.

Ezen a nyáron, mint a derült égből lecsapó villám, szakad le a rémhír Európára: kitört a háború.

És épen Ausztria rántja ki a véres kardot, amely negyven év óta nyugszik hüvelyében.

Bakó László, mintha mély álomból hirtelen és durván rázták volna fel, kába félöntudattal nézett szét maga körül. Amit hallott, amit látott, lassan épített tündérvárának halálos ítélete volt.

Az emberek örvöngeni kezdtek, mintha új Vitus-lánc láza járta volna át Európát. A fiatal férfiak azt hitték, most kél a dicsőség reggele, amely hőssé avatja az élni élehetetleneket is. A nők új lovag-korról ábrándoztak: nagyszerű hitek, ragyogó erények, antik önfeláldozások szent tavaszáról. A tömegben megmozdult az ős ösztön: legázolni egy másik tömeget és a diadal borától mámorosan örvöngeni át ezt a rövid életet. Sebek, nyomorúságok, kinszenvedések, elrothadások — eszébe sem ötlöt-

tek senkinek. Ezeket majd az első sebesült-vonatok hozzák a háborús láztól részeg városokba.

László, mint az alvajáró, tébolygott megháborodó népe közt. Mert a háború: megháborodás. Tikkasztó forróság, toronyig vert száraz porfelhő, s valami láthatatlan de érezhető piros köd khaoszában morajlott, zúgott, bőgött az egész ország. Szörnyű választóvíz elrántotta a férfiakat a nők köréből; a Háború világkurtizánja, ez a mezeten cédasággal táncoló, lángvöröshajú nő, magába háborította a tizenennyolc évesektől az ötvenévesekig mind a himeket, mind; s a szerencsétlen özvegyjelöltek, féltékenységgel helyett még vad lelkesedéssel uszították férjüket, jegyesüket a nagy hetaera karjába.

A hírlapok, mint izzadtságtól csorgó vásári kikiáltók, a rekedésig üvöltöttek a bosszú, a diadal, a hódítás, a világhatalom csalogató és öntudatkábító jelszavait. Egyszerre zsibongó kaszánya lett az egész birodalom; katonák özönltek a szántóföldekből, a gyárakból, az iskolákból, a kunyhókból, a palotákból, mintha valami rettenetes démon átfestette volna a tegnapi modern, békés életet és egyenruhába rázta volna a drótos tótoktól, a füttyölős zsidóktól kezdve a főhercegekig az úgynevezett „állampolgárokat“. Korunk rabszolgasága egész félelmetességében nyílt meg a látók előtt: a nemzetfentartó férfi erőt akkor áldozzák föl a Vér és Vas ágyútorokkal bőgő bálványának, mikor az Állam látható feje, az uralkodó, kettétöri a béke fehér pálcáját.

Most is kettétörte az öreg Habsburg.

Miért?

Mert egy másik Habsburgot megöltek Szerbiában.

A magyar nép lelkében évtizedek óta él az a hit, hogy szörnyű háború szakad Magyarországra, ha Ferenc József lehunyja a szemét. Még le sem hunyta, a háború itt van. (Igaz, már az üstökös csillag is bejelentette.) Azt is rebesgette a kósza hír: az eltűnt Rudolf trónörökös majd csak az apja halála után jelenik meg, hogy fejére

tegye a magyar koronát; ő már nem lesz osztrák császár, mert állandóan Budán fog lakni. Most a regényesebb képzeletűek minden nap várták az öreg király halála hírére s a Rudolf feltünését.

Bakó László ezt az egyre halványuló hitet akarta dicsősége kocsjába fogni. Miért, miért nem, el akarta hitetni a tömeggel fejedelmi származását.

Egy este titokban összehívta magához az új evangélistákat. Bizony, kevesen jöttek el; vagy nagyon megfogyatkozott a számuk. László misztikus félhomályban nyitotta meg a gyűlést, amelyen édes anyja is részt vett.

— Testvéreim. Ti, akik hivek maradtatok vezérekhez és új eszméimhez, joggal fordulhattok hozzám tanácsért, fölvilágosító szóért a kitört háború zürzavarában. Joggal kérdezhetitek tőlem: hát ez az öröm és szeretet hajnala? Ez a megnemesülő emberiség történetének új korszaka? Vér és halál: élet és boldogság helyett? — Összeszorul a szívem, mikor azt kell felelnem rá: ez nem a mi világunk; ez a régi rabság és zsarnokság véres tüntetése a maga halálos hűsége és pusztító hatalma mellett. Azok, akik apáinkat, testvéreinket, fiainkat harctérre zavadják: a sötét tegnap vaklelkű emberei; azok a zord keresztények, akik Jézus háborút tagadó evangéliumát is a maguk öldöklő vállalatának igazolására fordítják át. „Add meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené”; Jézusnak ezt a mondását úgy magyarázzák, hogy a császáré a hadsereg, a katonaság, ezt kell ilyenkor megadni neki; az Istené pedig az élet, milliók élete, ezt kell visszaadni neki.

— Könnyű a mások életét kockára dobni, de nehéz feláldozni magunkat. Ezek a háborúzó fejedelmek és harci zenő diplomaták kiváltságos félistenek, legalább azt hiszik magukról; mert ők csak kimondják ezt a sötét szót: halál, de az értelmét a névtelen millióknak kell beváltaniuk. Testvéreim! Én, az Új Ember, azt tanítottam nektek: mindenki egyenlő joggal született a világra, s nem az Is-

ten parancsa, hanem gőgös földiek zsarnok akarata alázza állattá a nemes lelkeket. Fiainkat az Államnak neveljük, húsz éves korukban már leöltheti a maga nagy karneválján. Pedig ez a háború nem hoz jólétet, sem az elbukónak, sem a talpon maradónak; meglássátok: ez csak özvegyeket és árvákat, s rettentő nyomorék férfiakat dob a keserűség ölébe.

Egy asszony, akinek két fiát már elsodorta a háború, sirva fakadt. Bakóné azzal vigasztalta, hogy az övét is elvitték.

— Azt hirdetem a háború előtt is: egy új, nagy, szellemi birodalom van alakulóban a világon, amely a lelkek egységére alapítja hatalmát, nem a fegyverek erejére, mint a mostaniak. Talán sokan megrendült hittel kételkednek e szellemi ország eljövételében. Testvéreim: ne kételkedjete! Hogy el fog jönni, arra magam vagyok köztetek az élő bizonyosság. Eddig palástolgattam tervemet, titkoltam kilétemet; most már nincs miért viselnem álarcomat. Igen, új evangélisták, álarcban jártam eddig előttetek; egyetlen lélek ismert igazán, akit bebocsátottam szívének a szívébe; teste nincs közöttünk, de szelleme, hiszem, itt lebeg... ez a drága lélek regélt nektek valakiről, egy bujdosó királyfiról, aki némaságra kárhoztatva várja megszólalásának reggelét; aki szürke ruhája alatt királyi palástot hord, akinek aranykorona abroncsozza nemsokára homlokát; s aki szellemi hatalmával, mint egy acél övvel, körülkeríti a Föld csillagot. Ha volt olyan percek, mikor ismerős arc mögött sejtettétek meg ezt a királyi szellemet: az a tiszta megismerés pillanata volt. Minek titkoljam tovább? Az a rejtőzködő királyfi — én vagyok.

Bakóné, aki állig begombolt fekete selyemruhájában leghátul ült, idegesen megrezzent az utolsó szavakra. Mi ez? Mit beszél az ő nagy fia? Nyugtalanul pillantott szét a teremben: nem kacagta-e magát el valaki.

Az új evangélisták nem kacagtak, csak különösen néztek egymásra. A férfiak szomoruan lehajtották fejüket

— nem ér ez már semmit. A nők elpirultak, mintha finom szégyen érte volna lelküket.

László nem vett észre semmit, beszélt tovább:

— Eljött a nagy próbatevés ideje. Akik el vannak szánva áldozatra is a szent eszméért, azok jönnek velem. Harcot indítunk a háború ellen. Ez a világörület olyan, mint a fertőző betegség: óriás tömegek szenvednek benne, egész világrészeket kórházzá betegít; el kell választanunk a még egészségeseket a betegektől, s meg kell gyógyítanunk a szenvedőket. Két orvosságunk van ellene; öröm és szeretet. Lankadatlan munka, örömmel teljesített kötelesség az elvakultak fölvilágosításában; és szerető fölemelése minden elesettnek. Ki kell szállanunk, testvéreim, a kaszárnnyákba, a gyakorló terekre, el kell zarándokolnunk a hadba szállt csapatokhoz és szent bátorsággal hirdelnünk egy katona-uralkodó végzetes tévedését. Az élet nem azért nyílik itt a földön, hogy fél-virágzásában összetapossák. Európa férfi fiatalságát, nemzetek jövőjét, nemzedékek apáit, nem szabad vágóhídra engednünk, ha még Isten képét viseljük.

Beszélt László, szépen, meggyőződéssel, hosszasan. De mennél tovább lelkesített, annál csüggedőbben hanyatlottak le az arcok. Sivár bizonytalanság, kétkedő nem-bánomság, félénk szolgalelkűség sápadtsága ült az emberek szemében. Mikor László fölszólította őket: tegyék meg észrevételüket, javasoljanak, tervezgessenek, kinos csönd felelt a szavára. Mikor pedig fölbátorodott az első megszólaló, ilyen mondatok hullottak a levegőbe:

— Ugyan mit tehet tíz ember tízmillió ellen? — A katonasággal nem lehet ujjat húzni, megjárja az okvetetlenkedő. — Hiszen ez kész lázadás volna! Az ilyenért golyó jár. — A hazánkat támadta meg ellenség, nem magyar az, aki ilyenkor hátrálót fuvat...

László meredt szemmel nézett a beszélőre:

— A mi táborunk nem tíz ember — tíz ország! Három világrész. Hogy a katonaság nem tréfál? A kat-

nák is civil emberek, csak egyenruhát és fegyvert öltöttek magukra ; nem a fegyver viszi a katonát, hanem az ember a fegyvert. Hát jobb egy emberöltőt legyilkoltatni, mint megmenteni ?

Egy erős férfihang válaszolt :

— Ne tessék félni, ezt a háborút nem veszítjük el ; hátunk mögött áll a nagy Németország.

— A leggyőzelmesebb háború is ezrek és ezrek életébe kerül. Ezt kell megakadályozni.

Az összegyűltek vállat vontak, feszengettek és kedvetlenül tekintettek az ajtóra : jó volna már hazamenni.

Bakó Lászlót kihozta sodrából ez a spongya-hevület ; emelt hangon szólt :

— Testvérek, mi is katonák vagyunk. Az első parancs itt is az engedelmesség. Akik velem vannak : azok velem jönnek. Most a király itt én vagyok !

Halk, rövid nevetés kaccant föl erre a kijelentésre ; picit gúnyos volt, picit jókedvű volt, de egy pillanat alatt megtörte a varázst. Az új evangélisták is emberek voltak, ezerféle szállal kapcsolva a háborús viszonyokba ; elevenükig fáj odakinn minden jaj, minden ütés, de azt is tudták : erre nincs más orvosság, mint végigcsinálni, végig szenvedni, s ha a végén megmaradunk, tovább cipelni a nyomorúságunkat.

Ilyen vad, halálos időben komikusnak tűnt föl egy nagy hajú, szakálás, rajongó embernek az okvetetlenkedése. Szép itthon lázongani és nagy bátorsággal szóokolni a katonaság ellen ; de tessék odakinn a fronton kukorékolni, ott egy-kettőre leveszik az ember gombját. Örülünk, hogy élünk ; minek kapkodjunk a rohanó gépszíjhoz ? Azért, hogy elsodorjon ? Nem vagyunk már gyermekek.

Lassan fölállottak és kezdtek kiszivárogni a tereméből.

Maguk közt dörögtek : azt mondja, hogy ő a király . . . hallottunk már ilyet . . . okos ember nem prédi-

kál bolondot . . . haj, haj . . . mióta leesett a hegyről, valami rugó elpattant a fejében, nem jól jár az órája szégynek . . . Pedig áldott jó ember, csak habókos egy kicsit.

Így ábrándultak ki az új evangélisták vezérükből.

Mire magához tért László, hivei úgy elhullottak melőle, mint borúlatkor az árnyék.

— Lásza, édes anyám, — mulatott utánuk keserű mosollyal, — ilyenek az alkalom-emberek. Ma fehérek, holnap feketék.

Bakóné szomorúan bólintott :

— Igaz, igaz. De fiam, ami nem lehet, csak nem lehet.

— Mi nem lehet? — kérdezte élesen László

— Nem akarlak megbántani, ne haragudjál meg, de olyat mondani : „a király itt én vagyok” — hiába, nem szabad.

A táltosfiú szeme kerekre nyílt s az a mozdulata, mellyel közbe akart vágni, úgy maradt egy ideig megkövülten, mint a néma képekben pózolóak teste.

— Édes anyám ! Hát ki ültette lelkembe azt a hitet, hogy emberfölötti ember, táltosfiú vagyok ? Nem könyvből tanultam, velem született. Anyai örökségem. És most épen az anyám akar kiábrándítani magamból ?

— Lásd, Laci, megharagudtál, pedig nincs igazad. Az emberek furcsát gondolnak arról, aki magát kiáltja ki királlyá.

— Mit törődöm én az ilyenekkel ? A kis Gál Ibolya elhitte királyságomat, mert ő látott . . . Igaz ! Hiszen édes anyám sem tudja még . . . meg kell mondanom . . . évekkel ezelőtt, Pesten, egy szellemi birodalom szimbolikus királyává koronáztak . . . igen . . . azok, akik hisznek az én evangéliumomban . . . Harsonák szóltak, anyám, mindenki felállott, fejemre aranykoronát tettek, vállamra lilaszín selyem palástot öveztek, kezembe királyi pálcát adtak, igen, és komoly férfiak kiáltották : „Éljen a király !”

Nekem! Ez nem álom, ez nem mese, ez meglőrténti valóság.

A kis Bakóné megijedt — a fia összevissza beszél! Azt a szót, hogy „szimbolikus“, nem értette meg, ez egy kissé nyugtalanította; de annál borzasztóbban értette a többit. Idegesen pillantgatott az ajtóra: nem hallja-e valaki vitájukat? A tömeg változott magatartása nagy hatással volt rá az imént, nem birt szabadulni alóla. Hiába, mikor már nevetnek valakin: annak vége. S az ő Laciját kinevelték, itt, az anyja füle hallatára. Nagyon fáj a lelke, mert ez a gúny az ő fiatalkori ábrándjának a csődjét jelentette. Gyönyörű, beszédes fekete szemében a bánat tusázott valami bújdosó félelemmel; nagy, fényes homloka hidegen sugárzott, de összeszorított ajka remegett. Kezével fekete szélű zsebkendőjét tépdeste.

László, hogy titkos királyságát elismertesse vele, hirtelen előrántotta a jelvényeket; koronáját homlokára szorította, palástját vállára kavartotta, aranygombú pálcájával magasra mutatott:

— Esküt tettem egy nagy gondolatra. Mert az én királyságom most még gondolat. De megvan.

Anyja rémülő örömmel, és kiábrándító fájdalommal nézett rá. Istenem, hátha mégis igaz volna? — zsongott a bal fülébe távoli csengés gyanánt. — Ugyan, hát nem látod, hogy maskara az egész? — sugta jobb fülébe valaki. A hit, a régi hit, beteljesülve ragyogott valósággá; a sejtett való hiába próbált arany álommal foszlani, csak komor, rideg fagyával nehezült lelkére. Kezét a kétség mozdulatával látta szét, azután összekulcsolta, s fejét lassan ingatva, némán győzte meg magát: nem lehet, nem lehet...

Lászlót szíven ütötte ez a néma *nem*...

— Hát nem hiszi, anyám, nem?

A kis Bakóné szinte könnyörögve emelte hozzá kezét:

— Elhiszem, lelkem, elhiszem, ha te mondod.

László erre a palástoló, vádoló hangra, mintha kivették volna lelkét, belsőleg összerogyott. Vége. Az anyám sem hisz bennem.

— Édes anyám! — kiáltotta szivettépőn — hát elvesztettem az életemet?

Lezuhant, úgy királyi diszében, az asztal mellé. Fejét az öklére fektette s úgy görgette, marcangolla, mintha a benne feszülő, szörnyű gondolatot akarná kitépni.

Anyja nagyon megsajnálta. Mellé húzódott, nyakába kapcsolta kezét, szívéhez akarta szorítani; vigasztalta, nem úgy értette ő azt... minek gyötri magát ilyen kétségekkel... hiszen akit az Isten kiválasztott: az minden poklon keresztül céljához ér.

Sirt szegény, mert míg fiát vigasztalta, a maga kétsége nem talált vigasztalást.

A táltosfiú felugrott. Lehánya magáról álmodott királysága jelvényeit, lehánya velük a jóságát és finomságát is; kiegyenesedett, kuszált haja, zivataros arca, próféta szakála s az a hosszú vágás a homlokán — mind, szinte lángolt; a haja fekete lánggal, a homloksebe halványpirossal, a szeme pokoli sötéttel, az arca márvány sápadtsággal. Egész alakja is olyan volt, mint a földből hirtelen fellobbant hatalmas láng. Emberláng.

— Honnan származom én? — kiáltotta félelmetes hangon. Ki az én apám, ki az én anyám? Micsoda titok fűződik az én születésemhez? Tudni akarok mindent! Bethlen grófné meghalt, mielőtt fölfedezte volna a titkát... most — ezt a másik anyámat kérdezem, mondja meg: csakugyan Bethlen-vér vagyok?

Odaállt édes anyja elé, mintha a menekülés minden kapuját elzárná előle. Itt többé nem lehet egymást áztatunk, ez a nap a pusztá igazság napja. Odakinn a nagy világban véres tócsában gázol a Halál, odakinn az örült emberek tisztázni akarnak valami nagy kérdést; nekünk is el kell döntenünk idebenn, a lelkünkben: kontárok vagyunk-e hát, mások holondjai, magunk csalói, vagy — félistenek?

A kis Bakóné szive riadtan dobogott, egészen a torakában. Mint a tetten kapott gyermek, ijedten és megható bájjal igyekezett mindent magára vállalni, mert ugyis hasztalan a játék. Mint kis leány korában, Ács Zsuzsika fővel, most is szinte gyönyörűséggel vetelte magát a bekövetkező kinok, gyötrelmek elébe — nem bánja, üssék, verjék, gyalázzák, piszkolják, mint cseléd korában a rossz szájú Csicsóné, — tűri, Jézus édes türelmével tűri, mert az ő szive tiszta, mert neki boldogság szenvedni másokért.

— Lelkem, drága nagy fiam, Lacikám, ha boldogtalan vagy: engem átkozz, engem verj, mert én tettelek azzá... én, bolondos ábrándommal... Nem a jó öreg Szabó tekintetes úrban van a hiba, nem, — az Isten áldja meg haló porában is, — csak én hittem el magamat, én voltam nagyralátó, én akartam felüvalkodni, nyomorult senkiségemből, hiressé, naggyá... nem épen magamért, drága jó fiam, nem — benned szerettem volna megszépülni, urrá, hatalmassá, boldoggá válni... Most érzem az igaz Isten büntetését. Minek a porszemnek hegyről álmodozni? Mit akar a szegény bogár a fellegek közt? Hiúságomért, nagyot akarásomért most büntet erős kézzel a Mindenható. Már egyszer nagyot sujtott rám, szegény uram bűnbevallásakor; most a legdrágább gyermekemben akar még fájóbban büntetni... De ezt, ugy-e jó Istenem, csak próbának akarod? Ugy-e csak engemet ér ostorod? A fiamat ne, ne... ő szegény az én hóbor-tos vágyaimnak az áldozata... hiszen ő semmiről sem tehet... ne bántsd...

Úgy könyörgött szegény öreg asszony, mintha Isten színe előtt állana.

Lászlóban ellentétes indulatok csatáztak. Az édes anyját — vagy akárkije ez az asszony — ezt a jó öreg-et szerette mindig életében; most is szereti, sajnálja és mégis meg kell törnie a szívét, mert úgy érzi: áltatással vezette félre boldog együgyűsége pályáját. Ha t. i. nem

az ő fia! Mert ez itt a kérdés. Honnan szakadt ki életének a forrása? Honnan lopták lelkébe ezeket az uralkodásra feszülő vágyakat?

— Kinek a fia vagyok én? — Erre még nem felelt... erre kérek választ. De őszintét, de igazat — anyám, ha anyám...

Szegény kis Bakóné sirt:

— Fiam, még mindig tudsz ebben kételkedni? A mi gyermekünk vagy... honnan szállt lelkedbe az a gyanú, hogy — te — hogy mi — nem összetartozunk? Ki rontotta meg az én jó fiam gondolkozását? Lásd, lelkem, ez úgy fáj... ez jobban fáj, mintha kést ütnének a szívembe... Nem voltam én mindig jó édes anyád? Nem szerettelek? Nem féltettelek? Tudott még valaki olyan büszke lenni rád, mint én? Az életemet adtam volna érted, minden pillanatban... nem érdemeltem tőled, hogy megtagadj... nem...

László, ha soha nem, most érezte: édes anyja szól, panaszkodik, mert így még nem fájt emberi szó a lelkének, mint ezek a sirva mondott szemrehányások.

Összecsapta kezét, öklébe harapott, hogy ellágyulásának útját bevágja a hirtelen testi fájdalommal; a torka összeszorult, a szeméből égő könnyek akartak alárohanni; ajka remegett, egész teste reszketett; leszorított szavak tomboltak benne, kapunyílásra lesve. Olyan feszültség fogta el, mintha kínpadra vonták volna. Először ki akart rohanni a szobából, azután tanácstalanul fordult meg többször önmaga körül; ez a néma tusája magával, a kövekbe is érzést papolt volna. Végre, mint egy erőszakos buggyanás, kitört lelkéből a kinok kiáltása, térdre esett az anyja előtt, a kezét örült heveességgel kezdte csókolni.

— Nem! Nem! Anyám — nem! Nem bántalak meg szennyes gondolattal! De nem birtam már magammal... ez nem az én szavam volt — két lélek viaskodik bennem — a gonoszabbik kiáltott. Ne hallgass rá — nem

kételkedtem soha benned . . . csak ez a reménytelen küzdelem . . . ez a keresztire vont lélek . . . és még egy — szerencsétlen apámnak eltemetett bűne — ez, ez hasított a keresztül velőmet; elvesztettem önmagam becsülését és azt akartam sárral megdobni, akit a világon legjobban szerettem . . . Anyám! Ha van bennem nemesség — a fiad vagyok! Te tagadj meg engemet, ha nyomorult lelkem messze esett a te csodálatos szerelmű lelkedtől . . . Vagy talán — az a rosszság: apai örökségem . . . Azért utálj meg engemet is . . .

A kis Bakóné, kinek nem bocsátott volna meg a földön? Vergődő fiát, álmainak hordozóját, így, összetörve, még nagyobb szeretettel ölelte magához. Ez a siró nagy fiú az ő hajdani kis fia: megbántották — hova menjen máshoz orvoslásért, ha nem az édes anyjához?

De a László lelke mélyén csak maradt valami . . . fekete gyöngy a kiürült pohár fenekén . . . Anyja szíven kisirhatta magát, mint a beteg gyermek; anyját kétszereesen fogadhatta édessé; azonban a temetőben porladó gyilkos emléke szörnyű, visszajáró kísértet gyanánt nézett be az ablakon . . . félig annak a vére . . . azt ki nem öntheti magából, míg lehel.

Kimondhatatlan fájt neki, hogy ilyen rémes szakadással omlott be lelke bányája, mikor épen drága aranyterületre bukkant.

33.

Az idők láza Bakó Lászlót is elkapta, sodorta, de sajátságos örvényléssel ellenkező irányban, a tömeggel szemben.

Rohant föl a fővárosba. Az idő kizökkent, most már a régi törvény sem áll: száműzetésének tíz évét minek kivárni? Egész Európa számkivetésbe indul; összekavarodnak a nemzetek, észak délre csúszik, nyugat keletre zuhan, mintha kimozdult volna a Föld tengelye; minden visszájára fordult, tehát neki is oda kell rohannia, ahonnan kitiltották.

Összehívta a *Göncöl Szekér* tagjait ; különösen Gyárfással akart nagy dolgokról beszélni.

— Barátaim, itt az idők teljessége. A tervezgetések szép napjai oda vannak, ütött a tettek órája. Olyan borzalmas katasztrófa tálong ennek a háborúnak a végén, hogy szegény nemzetünket elnyeli, akármelyik párton arat a győzelem. A megindult véres szekeret nincs erőnk föltartóztatni ; de arra van lehetőség, hogy a magyarságot kikapcsoljuk ebből a szörnyű obligóból. Gyárfás Endre, most kell hirtelen valóra váltani a te régi nagy álmodat : el Ausztriától ! Letépni magunkról minden köteléket, amely ehhez a hadüzenő államhoz csatolt eddig ; ez a bosszúló háború nem az én népem háborúja. Meg kell tagadni az engedelmisséget minden katonánknak, nem harcolunk Ausztria mellett, semlegesek maradunk. Ha a miniszterelnök, kemény magyar létére, nem mert sarkat vetni az öreg Habsburg konokságának, jó, menjen háborúba szeretett „gazdája” mellett, táncoltassa meg a perfid Szerbiát úgy, ahogy neki tetszik, de tíz millió ember életét nem teheti, nem is teszi a császár asztalára, mint egy ultimátumot. Emlékezzetek VMH eskünkre -- ha valaha volt idő, alkalmas, Brutusi vállalatra egy vakmerő Caesar ellen, akkor most van március idusa —

Az izgékony Gyárfás már ötször akart közbeszólni, de László lendülete félre lökte, mint a gyorsan forgó korong a ráeső golyót. Végre elkiálthatta magát :

— Megőrültél? Most, hadiállapotban, lázongani s épen a király ellen? Ha egy káplárt megsértesz, lőnek főbe — hát voltál te katona valaha?

László, mint orvosnövendék, fél évig szolgált ; nem volt igazi katona. Ingerülten vágott vissza :

— Hát te voltál magyar ember valaha? Olyan terveket harsogtál a béke idején, hogy bámultam vakmerőségedet ; akkor nem volt értelme a sötétbe ugrásnak ; de most — világosan látom, hova rohanunk ; most kell riadót fúvatni : vissza, magyarok !

Gyárfás dühében megrborzolta talpon álló fekete haját s a többiekhez fordult :

— Hallottatok ilyet, fiúk ? A vezérünk megbolondult . . .

Összecsapta kezét, azután Lászlóval nézett szembe :

-- Drága jó Lacim, az Isten szerelméért, hát mit akarsz ? Hogy képzeled ezt a lehetetlenséget ? Hogy akarsz Magyarországot kivonni a háborúból ?

László idegesen rágt a ajkát :

— Hogy akarom . . . hogy akarom . . . az országgyűlésen kezdem ; megtagadni a katonasorozást, megtagadni a háborús költségeket, megtagadni a közösséget Ausztriával ; a tábornokainkat vagy megnyerni magunknak, vagy elfogatni ; olyan minisztériumot állítani az ország élére, amely nem ismer osztrák császárt, csak magyar nemzetet s az igazi personal-unio alapján állva : törvényünk értelmében vonja ki a magyarságot egy olyan háborúból, amelyhez nekünk semmi közünk. Hogy akarom ! Ezerféle módon, a katonaság lelki leszerelésével, a képviselők forradalomba vitelével, ha kell : zendüléssel, mert most minden eszközt szentesít a cél.

— Ábrándozol, kedves barátom. Álmodol. A háborút vállaltuk, megindítottuk, most már késő a szentelt víz. Én is tartalékos tiszt vagyok, Madarász, Orgován, Gombos mind az ! Baráth pap, te doktor voltál, tirátok is hamarosan rátok kerülhet a sor, ne féljete. Jaj, fiam, kemény dolog a háború ! Úgy lövöldözik ilyenkor főbe a renitenseket, mint a sajbákat. Mire te el akarnád háromszor kiálltani magadat, már hull a vagy. Ne légy olyan naiv. Ne légy ilyen gyermek. Irj inkább lelkesítő verseket, azoknak hasznát veszi a hadvezetőség, sőt a polgári előljáróság is.

László szemét elfutotta a vér :

— Rongy ember az, aki így beszél, mikor nem régen másképpen beszélt. A férfi vagy férfi, vagy kurtizán. Én nem adom el a lelkemet semmiféle hatalomnak. Inkább megdöglök, de az eszméimért hullok^{em}el.

El akart rohanni, de a fiúk elébe állottak, nem engedték. Madarász csendesíteni próbálta a két vitázót:

— Így ne váljunk el, fiúk. Ki tudja, mikor találkozunk újra. Gyárfás, ne heveskedd el a dolgot. Épen te, sokkal többet köszönhetsz Lászlónak, semhogy ilyen gúnyolódva bánj vele. Te meg László, gondold át jól a tervedet, meglátoljuk és azután majd meglátjuk, mit lehet tenni. Abban igaza van Gyárfásnak, hogy ez az idő nem alkalmas — —

László béna balkezevel ütötte homlokát, s szinte magánkívül rikácsolta:

— Az ész, a józan ész, az hullott ki az emberek fejéből. Akárhová megyek, csupa örült alakokat látok. Azon az útvonalon, amelyiken a fővárosba jöttem, megháborodott egyenruhás férfiak örvongöltek megháborodott nem egyenruhásokkal. Minden állomáson zene, tánc, bor, nóta, vigalom, izzadt arcok és rekedt torkok, mintha nemzeti lakodalom volna. Itt, Budapesten, már az arcátlan-ságig szökött ez az álnok lerészegítés. Itt már a nők a háború kerítői, ezek pántlikázzák, virágozzák fel a szerencsétlen áldozati barmokat és még éljent rikoltanak a halálba dőcögő vonatok után. Nem veszitek észre: milyen aljas számítással dopingolják ezt a verekezésbe könnyen beugratható, gyerek-nemzetet? Hát van épeszű ember Magyarországon, aki elhiszi, hogy spontán lelkesedésből, vagy a császári ház iránt való kutyahűségből megy a nemzet meghalni? Micsoda szent cél ragyog itt a katonákká vedlett polgárok előtt? Ez nem keresztes háború, nem a vallásfelekezetek öklelőzése; nem szabadságharc, nem védelmi harc; hol van ez a Rákóczi-fölkeléstől, vagy a negyvennyolcas honvédek szent önfeláldozásától? — Ezt kell először belátni, testvéreim, azután nem fogtok nevetni rajtam.

Nem is nevettek. Gyárfás sem gúnyolódott. Hiszen érzik ők mindnyájan ennek az izgatott embernek az igazságát. De hiába: a kor folyam, mely visz vagy el-

merít, úszója s nem vezére az egyén. Itt már nem lehet okoskodni, sodor bennünket az ár.

Lászlót azonban nem tudták meggyőzni, sem lecsön-desíteni. Szinte kifordult magából tehetetlen vergődésében :

— Nem, ezt én nem birom ! Ebbe vagy belehábo-rodok — s ez lesz az én külön háborúm, vagy — neki-roinanok az első szuronynak. Gyárfás Endre, soha nem felejttem el : te romboltad le a férfi szilárdságába vetett hitemet, te, akiben a legszilárdabb férfit láttam.

Ott hagyta barátait egy búcsúszó nélkül.

Gyárfás vállat rándított : sajnálom, de nem tehetek róla. Madarász izgatottan sodorgatta gyér szőke bajuszát, Gombos valamit motyogott magában ; az elefánt homlokú Orgován halkán dörmögött ;

— Beteg ez a László . . . nem vettétek észre ? Olyan mint a tört tükör, minden torzúl verődik vissza benne.

— Persze, hogy beteg, — mondta Gyárfás, — azért nem lehet vele okosan beszélni. Talán agyrázkódást szenvedett, mikor a Tátrában lezuhant.

Bakó László kábult aggyal futkosott összevissza Budapest utcáin. Mindenünnen a háború ordított rá, minden szemben valami ősi örökséget látott. Nyárspolgárok, pocakos hentesek, pergament-arcú hivatalnokok, lányarcú fiúk lelkendeztek, tomboltak, mintha megnyerték volna az élet főnyereményét. Éljen a háború ! Éljen a hadsereg ! Le Szerbiával ! — ezek a vad refrének csattantak minden nap strófája után.

Ez volna hát az ember igaz én-je, ez a vérre hor-kanó vadállat ? Vagy bambák és hiszékenyek ezek a figurák, nem látják a zajos színjáték mögött az embermé-szárszéket ? Nincs ezeknek fantáziájuk, hogy nem bírják elképzelni a tömeggyilkolások iszonyatát ? Hogyan vál-tozhattak meg ennyire néhány nap alatt ? Ha ezek ép-eszüek, akkor én már örült vagyok . . .

Kiváncsiság, láz, tömeg átsodorla Budára. Megállott a Bethlen-palotával szemben, könnybe lábadó szemmel

nézle gyönyörű ifjúsága tündértanyáját. Most a nagy bronzkapu lárvanyitva, mint óriás eltátott száj, amelyen nyers hangok tolonganak ki s be, értelmük szakadatlan egy: háború, győzelem . . . A Világsház, a VMH titkos társaság nagy terme: kaszárnya.

Úgy érezte, a szíve szétszakad, ha ki nem önti keserűségét.

Az utca végéről zajos éljenzés morajlott; nagy tömeg olvasott valami győzelmi hirt.

Odament közzük és elkezdett beszélni. A háború: örület, az ifjúság legyilkoltatása; utána gazdasági földrengés, nyomorúság; az elvesztett vállalkozás borzasztó csődje, rabszolgává aljasított nemzet; az édes anyáknak kellene megmozdítani s rettentő gyászmenetben fölvenni panaszukat a királynak: lássa meg, mi maradt a hadrakelt férfiak mögött . . .

— Ki ez a káromló holló? — kiáltotta közbe egy goromba hang. Ki ez a gyászvitéz, ez a hamvába holt civil? Kém ez, vagy áruló? Le kell ütni! Meg kell tanítani . . .

Kezek emelkedtek, ütések hullottak. A békeapostol szava elfúlt az ordító tömeg zajában. Ugy dobták egymásnak a háborúspártiak, mint a labdarugók a labdát, és szegény táltosfiú majdnem hanyatt esett be egy ház kapuján. Goal! — kiáltotta utána röhögve valaki.

László megbőszült. Csak azért is! Most már egyenesen a katonák ércfalára veti magát.

És ahogy megy, vesztébe rohanó korát megfordítani, a Mária Terézia-kaszárnya kapujában összekoccan egy tábori lelkésszel. Pardon, pardon. Rá sem néz, de a pap megfogja karját.

— László! Hová?

Baráth Mihály áll előtte, az amerikai szabad lelkész. Tiszti sapka, tábori egyenruha.

Lászlónak csak elnyílik a szeme:

— Hát te —! Mit akarsz?

— Bevonultam tábori lelkésznek. A hazám szólít...
A hazám? — tűnődik egy pillanatig a táltosfiú.

Azután:

— Hát Amerika?

— Amerika várhat rám.

— Hát a szentlélekisták? Hát az Egyesült Keresztén Egyház?

— Majd a háború után újra föl vesszük a harcot...

A háború után — a harcot?

— Hát nem épen a háborúban kellene —?

— Most itthon van rám szükség. Találkoztam a püspök úrral, azt mondta, minden épkezélszabály magyar embernek harctéren a helye.

— Papoknak? Az embermészárszéken?

A tábori lelkész egy kissé feszengve pillantgatott szét, nem hallotta-e meg valaki, katona? Karon fogta Lászlót s szelid erőszakkal elvitte a kaszárnya kapujából:

— Gyerünk innen. Furcsákat beszélsz. Meg találja hallani valaki.

László elképedve rántotta ki karját:

— Mit! Hát te is együtt ordítasz a farkasokkal?
Pap létedre?

Baráth olyan rideg mosollyal nézett rá, mintha azt mondaná: szegény ember, nem értelek...

— Pap létedre, beállottál katonának? Temetni?

— Nem csak temetni. Hanem buzdítani a csüggedőket. Lelkesíteni...

— Lelkesíteni! — kiáltott elnyújtott kiáltással László. Lelkesíteni? Igen? Hát felcsaptál a háború ügynökének? Te vagy ez igazán, Baráth Mihály nagytiszteletű úr? Te szónokoltál ezelőtt pár évvel, egy húsvét reggelen, a lakásomon: lelkek békéjéről, a becsület uralmáról, Jézus földre szállt szelleméről, a szeretet világszövetségéről? Te?

— Én pap vagyok, de nekem Magyarország drágább, mint maga a fényes mennyország. Ha szolga lesz vagy elvész nemzetünk: az örök üdvösség is mit nekünk?

— Ahá, ahá, már szavalsz? Ezt egy pap költő írta, de a lelkem teszem rá, nem erre az alkalomra . . . Mihály, kedves Mihályom, térj magadhoz, ne sodorjon el téged is a tömegőrület. Soha szebb és szentebb földadat még nem nézett papokra, mint ma reátok. Ha van egy parányi hited a Jézus keresztyéniségében, a keresztyénség világmegváltó hatalmában: dobd le magadról ezt az oszt-rák császári tiszti ruhát, öltsd fel fekete palástodat, állj ki a fronton szerencsétlen magyar testvéreink elé, nyisd fel a szemüket, add vissza kilopott lelküket — ez nem a magyar nép szabadságharca! Menjenek haza, ekét és kaszáát a gyilkoló fegyver helyett; vessenek, arassanak, neveljenek sok gyermeket, csak embertársuk szívébe ne verjék szuronyukat, szerencsétlen katonákra ne lövöldözzenek, lelketlen uralkodók gyalázatos embervadászatán. Mert ez az égbe kiált!

A lelkész úr elsápadt. Itt valami nagy baj lehet.

— Úgy beszélsz, mint egy nazarénus, — szólt végre lesújtó gyásszal.

— Úgy beszélek, mint egy ember! — kiáltotta László.

— Hazaárulás most a háború ellen izgatni . . .

— Legyen hazaárulás! Nem a szó fontos, hanem a lényeg. Megesküdttél te is, hogy a katona-császárok fegyveres hatalmát a szellemiség új dinasztijával döntöd meg, Esküszegő lettél, mikor ezt a zubbonyt magadra húztad.

A pap is kijött a sodrából:

— Fiatalkori ábránd és vas kényszerűség között csak van különbség? Mintha egyedül én öltöttem volna katonaruhát . . . A barátaink mind benn vannak, vagy benn lesznek — azok is mind esküszegők? Könnyű neked, Bakó László; nyomorék a karod, föl vagy mentve a hősi halál alól. Bizony, ezt a véletlen szerencsét más képen kellene hazádnak meghálálnod.

— Azt hiszed, — csattant föl László, — azt hiszed, ép karral másképen beszélnék?

— Azt hiszem, egy ember semmi egy nemzet ellen. Különben, az állam olyan hatalom, amelynek az egyén csak játékszer. Én is a magyar állam tagja vagyok. Béke velünk!

Ment.

László azt kiáltotta utána:

— Rossz a jelszó! Most ez az időszerű: háború velünk!

De a pap már nem fordult vissza rá.

Hm, töprengett a táltosfiú, nyomorék a karom, föl vagyok mentve a hősi halál alól? Miért nem mondd, hogy szándékosan roncsoltam össze magamat? Hogy gyáva vagyok? Úristen, ennyire süllyedtünk? A világmegváltó keresztyénség, a megbocsátás és szeretet vallása, szolgálai alázattal hajlik meg a katonaságon épülő állam előtt; nem azt papolja: rejtse hüvelyébe szablyádat, mert akik fegyvert fognak, fegyverrel vesznek el; hanem azt, hogy: hajrá fiúk, legázolni azt a tömeget az utolsó szál emberig! Bezzeg, hősi erény lett a gyilkolásból; nem börlön, nem akasztófa, aranyérem jár érte. Hej, nagy urak, bölcs fejedelmek, jó lesz vigyázni; ha a gladiátorok megunják egymást aprítani, tirátok kerül a sor.

Felzaklatott lelkében olyan vihar dült, mint Magyarországon szokott Nagypéntek helében. A Krisztus sirja megint reszket Jeruzsálem mögött, s az égből néha, meg-lássátok, véres eső hull.

A megháborodott főváros utcáin szaharai számumot kerget a megbolondult szél; katonákat sodor északról délnek, délről északra. Olyan piszkos, olyan szürke a világ, mint ez a levegőszínű tábori öltözet. Vad ordítással zeng a menetszázadok nótája, részeg parasztleányek dicsőhöznek a véres mámorban; s a hirtelen szabaddá lett szerelem kibomlott hajjal, félmeztelenül táncol a házak alatt.

Bakó László szeme előtt rozsdavörös köd zavarog; olyan káprázatos, olyan álomszerű ez az egész. Már fél-

napja megy szakadatlan és még sem ért el oda, ahová akar. Hová megy? Mi a célja? Ma délelőtt föltette magában, hogy beszél a harctérre induló katonáknak; de ez a tábori lelkésszé emelkedett Baráth nagyon lehűtötte csúfondáros megjegyzésével: könnyű neked, nyomorék a karod, fel vagy mentve a hősi halál alól. Ha most odaáll egy menetszázad elé, és rákezd: vissza, katonák, tegyétek le a fegyvert — bizonyosan az a gúnyos kérdés repül legelőször a fejének: hát te még mindig civilben jársz? fel vagy mentve? vagy ki akarsz bújni a parancs alól? Leköpi, vagy arcúl vágják... délelőtt is megverte a győzelmi hírt olvasó tömeg. Ő gyalázat... a prófétáját.

Siralmas megvetéssel nézte béna karját: mit nem adnának ezért azok az épek, azok az életszeretők, akik kénytelenségből marsolnak, ismeretlen célért, a halál felé.

Óh, hát itt is, most is kivételes szerencse mosolyog rád, táltos fiú? Látod, látod, nem akarsz ráismerni a végzet ujmutatására. Ha le nem zuhansz a Tátrában, azóta már délen, vagy északon folyik a véred; vagy rothadsz a meszes tömegsirban, akár hős halottként, akár agyonlőtt lázadóként. Így pedig életben maradsz, mert sorsodnak célja van veled. Talán ez a világfelfordulás ébreszti majd föl az embereket kábulatukból s a játék végén vesznek észre: mennyit vesztek; és akkor esküsznek föl igazán az új ember Új Evangéliumára... Várj csak, türelmesen, szárnyas ember, a te diadalod napja még nem jött el.

Ment, bódorgott tovább céltalan célja felé.

És ha mégis, így béna karral is, odaáll a menetszázadok elé? És ha mégis elmondja döbrentő vétőjét a halálra jelöltek előtt? Mi lesz akkor? — Elfogják, rárohannak, katonai törvényszék elé állítják. Szuronyos örök, aranygalléros tisztek, rideg falak, rideg szavak. Kicsoda maga? — Én vagyok az Új Ember. — Micsoda bolond beszéd ez? A nevét kérdezzük. — A nevem . . .

sokféle ; voltam gróf Bethlen László, voltam Bakó László, voltam Rudolf trónörökös. — Igen ? Álneveket használ ? Kém ? Kinek a kémje ? — Én az Isten kémje vagyok. — Őrült bolond. — Nem őrült és nem bolond, hanem szárnyas ember, vagy ha tetszik : táltosfiú. — Hová való maga ? — Az én országom még nincs meg, de eljövöben. Én király vagyok. — Bolond vagy, fiam. — Mondom : király vagyok ; láthatatlan birodalmam a jövőendő emberek lelkében él. — Miért mondtad a katonáknak, hogy tegyék le a fegyvert ? — Azért, mert az élet elvévése nem az ember joga, csak Istené. — Nazarénus vagy ? — Én nem vagyok se nazarénus, se keresztyén, se mohamedán, se zsidó ; én egy új vallás hívője vagyok, amely az egész emberiséget testvérekké fogadja. — Voltál katona ? — Soha nem voltam, soha nem leszek. — Igen ? Hát ha rögtön besorozunk és zavarunk a harctérre ? — Akkor sem leszek katona, csak egyenruhás polgár. — Ha így mersz beszélni, főbe lövetünk. — Halálom : milliók megváltása lesz. — Őrült. Mi leli a kezedet ? — Összetört ; lezuhantam. — Azért, hogy kikerüld a katonaságot ? Így is besorozunk. — A lelkemet nem lehet besorozni ; már pedig a lélek az ember.

Valami örvénylő volt ebben az elképzelt jelenetben : vonzotta, csábította. Ha hősiség ennek a kornak a jel-szava, legyünk hősök. Kik a legnagyobb hősök ? Azok, akik fegyvertelenül szállanak szembe a fegyveresekkel — a martirok. Áldozzuk fel magunkat az emberi nemesség oltárán.

Egy távoli hang, női kérdés, szólalt most meg a lelke mélyén : Lesz így szobrod, László ? — Szobrom ? — Igen, az az új, érc alak, amelyben túl éled életedet. — Erre nem is gondoltam. Lehet, hogy lesz. Az önfeláldozás néha túléli az időt. — Igen, de akkor annak a millió meg millió katonának is szobrot kell állítani, aki talán még nagyobb mártírsággal veti magát, ifjúságát, ép életét a legkinosabb halál elébe. — Minden egyes katoná-

nak nem lehet szobrot állítani; a katona nem egyén, hanem tömegrész; az egész lömeg kaphat szobrot, az egyes nem. Az egyén csak civilnek nagy. Én civil vagyok. — És nem bántana az a nagy igazságtalanság, hogy a te egyetlen halálod nagyobb súllyal esnék a jövő igazságot mutató mérőjébe, mint millió meg millió fiatal élet összeomlása? Fontosabb vagy te mindenkinél? — Igen, fontosabb. Napoleon egy volt, francia katona ezer meg száz-ezer. Napoleon tovább él márványszoborban, azok az elrothadt francia katonák megsemmisültek, jobban mondva beleolvadtak a Napoleon alakjába; ha élnek: benne élnek. — És hiszed te azt, hogy ennek a lángban induló századnak te vagy a Napoleonja? — Ennek a századnak nincs, nem is lesz Napoleonja; én az Új Ember vagyok, aki minden filozófiánál szentebb új evangéliumával megváltja a világot. — Ábrándozó! Ha a názáreti Jézus önfeláldozása ennyit használt, hogy mersz többet remélni magadért? A keresztyénség magasztos fölfogása nem birta kiölni az emberállatból az állatot, és te azt hiszed: álmaiddal kiölsz? — Eh, mit! én nem vitatkozom, hanem hiszek.

S ez a hit csakugyan sodorta a tettek felé. Katonákat keresett, hogy elmondja nekik nagy gondolatát, folytassa szemüket, és azzal a bátorsággal, mely oklatan halálba viszi őket, visszafordítsa az életbe.

És amint újra befordul a kaszárnya kapuján, újragátat vet elé a véletlen, egy katonaiszt személyében.

Magas, sovány ember, Mefiszto osztrák-magyar egyenruhában, csörtet el mellette. Összenéznek — megismeri, de az nem őt. Pálmay, a homályos múltú Pálmay ez, új szerepében: mint hős. Lovagló korbács suhog a kezében, sapkarózsájánál virág; a hadra kelt magyarság megtestesülése. Szimbólum. Ma szent és sérthetetlen. Nemes, tisztos, becsületes polgárok, parasztok és urak, feszesen tisztelegnek előtte, mert rangja magasabb, mint az övék. Ezek a tisztelgők, valószínű, halomban rothadnak nem-

sokára borzalmas csatatereken ; az a fess és párfümmös liszt úr, valószínű, soha nem kerül a frontra ; ő állítja össze az elesettek névsorát, s ezért a harci tevékenységért tűzik majd mellére a katonai érdemkeresztet, hadi ékítménnyel.

László megriadt. Mintha sívó puszta közepén állna, messziről közelgő számumfelhő előtt. Neki rohanjon vakon ennek a pusztító elemnek ? Vagy meneküljön előle ? Így is, úgy is eltemeti. Eltemetheti.

Mit ! A becsstelen és jellemtelen Pálmayért adja oda életét áldozatul ? Ilyen vezérekért ? Haha. Ez már nem is tragikomikus, csak komikus. Na, szerencsétlen magyarok, ha ilyen Napoleonok kergetnek ágyútűzbe, bizony Isten, megérdemlitek, hogy szántóföldeket trágyázatok rothadó telemekkel.

Köpött egyet, mint apja szokta hajdanán, és sarkon fordult,

Jobb kezével ráütött béna balkezére, mintha aluvót akarna fölébreszteni. Ébredj, nyomorékság ! Az Épség most indul megsemmisülő tusára ; ha odamarad : te fogod pótolni.

Keserveset kacagott. És megindult hazafelé.

34.

Otthon is teljes volt a fölfordulás ; feje tetején állott minden.

A két kenyérkereső fiút, Mihályt és Jóskát „bekivánták“ ; az ember nélkül maradt kocsikra eleinte hajtókat fogadtak, de mikor a derék legények többet vittek hetenként, mint hoztak : leszállították őket a bakról. Csak a csonka lábú Szabó, a pisze Juli férje, hajszolta reggeltől estig a szapora háborús bankót.

Haj, a pisze Julinak feljött a napja. A háború hozta meg szerencsájüket. Bezzeg jó volt most a gazda fejetlen lába (valamikor a vonat vágta le lábafejét), nem kellett katonának, egész bátran kiterjeszthette mindakét szárnyát

addig repülhetett, ameddig birta, annyit gözülhetett, amennyit akart. Ha másoknak halál és romlás a háború, nekik gyönyörűség és új élet.

Agárdi Erzsi, a Miska táborszájú felesége, le is szedte róluk a keresztvizet. Hogy milyen aljas szerencséje van némely betyárnak! Isten ellen való vétek, amit ezek a Szabóék véghez visznek. Tűz van, ég az egész ország, s ezek, ahelyett, hogy oltanák, muzsikaszó mellett tivornyáznak és kilopkodják a kárvallottak zsebéből az utolsó fillért is. Hogy tudja elnézni az az igazságos jó Isten odalenn az égben?

Özvegy Dózsánét a közös nyomorúság Agárdi Erzsihez hajtotta, bár eddig kanálvizben meg tudták volna fojtani egymást. Ő is nekiszegezte az öreg ágyút pisze Juliéknak és napokon át csörgedező átokkal, záporozó szitokkal könnyített bánatos lelkén. Volt oka panaszra: egyetlenegy fiát, az alig husz éves Lacit elvitték katonának. Ugy sejtette, — és jól sejtette — hogy sohasem látja többet. Az Isonzó pokla elnyelte.

Pisze Julinak igen fölnyilt a szeme:

— Igen? Fáj az ifiasszonyoknak, hogy boldogulunk? A magunk keze után élünk, nem a bolond Dózsa szerelemmel elgyűrűzött tanyaföldjéből meg malmából. (Huj, milyet ugrott ennek hallatára Dózsánéban a lélek!) Agárdi Erzsinek is nagyon lekonyult a taréja; helyes, így van jól, már az eget is bemeszelte volna az ura keresményéből. Nincs Miska, nincs garas! (Erre meg a Miska felesége mondott olyat, hogy a vége hurokban csattant ki, mint a hortobágyi gulyásbojtár karikása.) A mi házuknál én vagyok az úr; az uram csak keres, de szerezni én szerzek...

Hamarosan jó kis házat, szántóföldet ragasztottak a háborús keresményből. Hadd pukkadjon meg minden irigy kutya.

Agárdi Erzsi, mit tehetett mást, hazaszédült a szüleihez, azoknak a gondjára bízta kis gyermekeit, maga pedig beállott a gyárba munkásnak.

A megürült lakásba az öreg Bakóné költözött. Ott hagyta az erdei Nóra-házat.

Mikor László hazakerült, üresen találta villáját. Eleinte megrendült lélekkel sinylette édesanyja távollétét; hívta is vissza, de az öreget valami húzta az ősi hajlékhoz. (Talán a rettentő Bakó hazajáró lelke?) Mikor látta, hogy hiába minden: elhatározta, most már egészen remete életet él.

A lázas idők, a vérből halálba gázoló nemzetek, a lelki földrengések csodálatos módon megzendítették néma művészetének orgonáját. Mintha a világvihar borzalmas orkánja zúgott volna be hangszere fujtatóján: eddig nem hallott fenséggel és tragikus gyásszal szólaltatta meg a pihenő érc-sipokat.

A sötétbe rogyott világ prófétájának érezte magát, aki egyedül áll nyitott szemmel a vakon halálba rohanók között. Mintha most nyilott volna ki életének rejtett értelme: homályos álmait, szimbólumokba font révületeit harsogó világossággal ordítja ki a valóság.

A pathmosi jós és titoklátó jelenéseit látta magánosságá fényes ormáról. Rémjáró éjeken hallotta a trombitaszóhoz hasonló szózatot: „Én vagyok az Alfa és az Ómega, a Kezdet és a Vég, az Első és az Utolsó. Légy hű mindhalálig és neked adom az élet koronáját.”

Igen, kizökkent a világ, temetkezőben minden ó, s messziről támadóban minden új. És ő, a táltosfiú, végre eljutva maga előtt is titok magához, Isten arany trombitájának érzi magát, rajta keresztül zeng gyászének a bukónak és diadal-hozsánnaszó a győzedelmesnek. Ha nem hittek szavának a bűnök országútján nyargalók, annál jobb; a következő nemzedék, az új világ, nagy bámulattal olvassa majd jóslatait.

Látta az Apokalipszis négy lovasát a fölvert viharfelhőkben. Legelől rohan egy fehér ló, lovasánál ijj, fején korona; jött, hogy győzzön. Utána vágtat egy vörös ló, lovasa kezében kard, mert hatalma van, hogy a békes-

séget elvegye a földről és egymásra uszítsa az öldöklő embereket. Azután egy fekete ló, amelynek lovasa mérleget tart a kezében, hogy fölmérje a világ értékeit. És végül sárga lován száguld a Halál, nyomában a pokol falkája, hogy minden életet kiöljön a földön.

Hét angyal trombitaszavára megrendül a világegyetem; villámlások, szózatok, mennydörgések, földindulás, rettentő jégeső; a nap elfeketül, mint a szőrzsák, a hold olyan lesz, mint a vér, az ég csillagai úgy hullanak a földre, mint a fügefa hullatja éretlen gyümölcsseit, mikor nagy szél rázza. Az ég eltűnik, mint a felgöngyölített papírkercs; helyéből minden sziget és hegy elmozdul.

Fenyegető gyásszal dübörgött hangszerén a világromlás apokaliptikus víziója. A János jelenéseit fölóriásította a fenség és borzalom legfőbb ormáig; olyan szívmegrendítően siratta a halálra ítélt Európa végzetét, mintha messze időkből maradt volna vissza, nagy próféták fenn bolygó árnyaként, hogy a pusztulás visszatérő időszakai-ban hangot adjon a nemzetek álmát virrasztó jósléleknek. Egészen levetette nemzete ruháját s az örök ember idők fölött álló egyetemes gyászával temette a temetkező világot.

Látomásai egészen új formákba omlottak; szétszakították a régi, békedalok festett és ragyogó kis korlátait, elmosták a rimek csengő feleselését, s a szavak néha páncélosan, fegyveresen vonultak mintegy tusára egymással és a kisszerűségek ellen; néha óriás kiáltásoknak rémlettek, amelyeket háromszorosan ver vissza az idők tihanyi bérce.

Az ótestamentumi átkok medretlen árjával hömpölyögtek egyik jajtól a másik jajig ezek az új sirámok; megbántott, megszaggatott lelkek világótátfogó gyászmenete, amelyből fiatlan anyák káromló kétségbeesése, apátlan árvák szivethasgató panasza jajongott a véres napú fekete mennybolt felé.

De a romlás iszonyatos éjszakáján már meglátta a

napba öltözött felséges Asszony alakját is, aki az új világmegváltót szüli az emberiségnek. Lábai alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona. Ő az, a halhatatlan Szeretet, aki vajdó kinok között hozza világra a megértő Békességet. Igaz, hogy a veres sárkány ott ólálkodik lábainál, fölfalni a születő gyermeket; de az arkangyalok lángpallosa, óh, micsoda diadallal veri le a fekete földig, a tengerig, amelyből az Antikrisztus fenevadát idézi és uszítja az ingatag emberiségre. Ez hát az élet és történelem rövid foglalata: a Jó örök csatája a Rosszal. Fény és árnyék egymást kergeti szemünkben és szívünkben: egünknek és lelkünknek váltakozó a nappala és éjszakája; hegyek ellenkeznek völgyekkel, Szépség rontja meg a Rútságot; szakadatlan ellentétek fogaskerekével mar egymásba az élet, hogy mozgás támadjon.

Most értette meg László igazán, mi az ő küldetése. Fényt adni az árnyék mellé, szépséget a rútság ellenébe, napot hozni az éjszakára, jót támasztani a megölt rossz porából. Olyan egyszerű, olyan átlátszó az egész; és csaknem negyven év kellett hozzá, hogy megértse.

Jól látta a földön bódorgó bélyegeseket, akik az Antikrisztus fekete jelét viselik homlokukon; hajdanában gyűlölte, útálta őket, ma már csak szánja. (Ezek között rohan a Mefisztó-arcú Pálmay is.) Napot akar föléjük támasztani, hogy meglássák egymás arcát és eliszonyodjanak önmaguktól. Hallja a háborúsok örületes lármáját; csöndet akar közöttük teremteni, hogy meghallják végre saját szívük dobogását, mely azt veri: béke, béke.

Látta az Embernek Fiát is egy fehér felhőn, fején arany korona, kezében éles sarló, s amint lebocsátja sarlóját a földre: learatott pusztá lesz a föld; megszedi a föld szőlőit, veti Isten haragjának nagy borsajtójába; megtapossák a városon kívül és vér jön ki belőle, mely a lovak zablájáig ér, mérföldekre. Igen, ez az az új vörös tenger, véres tenger, amelyen száraz lábbal, vagy tiszta lélekkel gázol át a bűnös emberiség, hogy a tulsó

part csalogató boldogságát elérje. Ebben kell lemosnia iszonyatos lelki szennyeit, hogy fehérén emelkedjek át a megváltásba.

Ott túl üvegtengerré válik a vértenger; boldog hár-fások zengik partján Isten diadalát a fenevaden, nagy dicsőséget énekelve az Urnak.

Távolról, a pusztában, hasztalan rémít már a nagy Parázna, a bűnös Babilon szimboluma, aki asszony képeben ül egy vörös fenevaden, amely teljes a káromlás neveivel, hét fején tiz szarv öklelőzik. Hiába öltözött ez az asszony biborba és skarlátba, hiába ékesítette magát arannyal, drágakövekkel, gyöngyökkel, hasztalan tart kezében csalogató aranypoharat, amely tele utálatossággal, paráznasággal, mert napjai meg vannak számlálva. Hasztalan ég homlokán ez a név: *Titok*, már meg van fejtve. Hasztalan részegült szentek és tiszták véréből: mámore nem fog új mámorosokat nemzeni. Csak a pusztulás vörös árnyéka már ő; amint elzúg az ítélet vihara, ő is vele vész.

Hiszen amott, keleten, már megnyílt az ég! Egy fehér ló tűnik ott föl, rajta ül a Királyoknak Királya, az Uraknak Ura, a hű és igaz, akinek szemei olyanok, mint a tűzláng, feje és haja fehér, mint a hó, lábai izzófényű érchez hasonló, vérrel hintett ruháján aranyöv, szava: mint sok vizek zúgása; fején koronák tündökölnék; neve föl van írva ruháján; szájából éles kard villan ki: azzal veri meg a pogányokat. Utána menntei sereg, a jók és a tiszták, fehér lovakon, ragyogó gyolcsban.

Óh, fehér arcú Jézus, királyoknak királya! Hát te is éleskardot bocsátasz a pogányokra, hogy megtörhessed hatalmukat? És én még kárhoztassam az emberiséget, hogy szintén karddal akarja kivívni jogát, mikor Istenét is harcok istenének látom a prófétával?

Mikor jön már el a Békesség fegyvertelen királya, aki arcának ráfordításával fegyverez le minden pogányt és háborgót?

Vajon eljön-e hát az utolsó látomás: láthatunk-e mi is új eget és új földet, mikor az első elmúlnak? Meglátjuk-e azt az Új Várost, amelyet a pathmosi látnok látott — messze, a jövő arany kódében, amint leszáll Istentől, elkészítve, mint egy férje számára fölékesített menyasszony? Látjuk-e majd átlátszó üveghez hasonló házait, utcáit? Tizenkét gyöngy-kapuját? Kőfalának mindenfelé drágakővel ékes tizenkét alapját, melyek közül az egyik jáspis, a második zafir, a harmadik kalcedon, a negyedik smaragd, az ötödik sardonix, a hatodik sardius, a hetedik krizolitus, a nyolcadik berillus, a kilencedik topáz, a tizedik krisopráz, a tizenegyedik jácint, a tizenkettedik amethyst? Meglátjuk-e szent ragyogásában ezt az Örök Várost, amelynek nincs szüksége napra, holdra, mert Isten dicsősége világít ott örökké? . . .

Komor és ragyogó víziók egymást váltó száguldásában látta az emberiség éjszakáját és hajnalát. Valami nagy, összefoglaló hatalommal telt meg a lelke: együtt fogta fel az egymásutánságot. És ez a jót, rosszat egygylátás ringatta nyugalomba nyugtalanságát. Az élet egésze csak fölavatott szellemek előtt nyílik meg. Anyja nem tévedhetett: csakugyan táltosfiú.

35.

És zúgott Belial sötét csatakürtje; aratott a nagy kaszás, dőlt a fiatal embervetés szakadatlan rendje.

A háború elvadította az itthon maradtakat is.

Szegény kis Bakóné olyan árván csengett-lengett a saját portáján, mintha cselédje volna rideg gyermekeinek. Az is volt. Az asszonyok, Erzsi, Juli, meg az István felesége, nem sokat lendítettek körültre, csak örökös panaszzukkal festették az eget még feketébbre.

A ház elejét föl nem separték volna tévedésből sem; az öreg asszony görnyedt a seprő mellett már kora reggel. Egy bádog vizet nem hoztak neki sem irgalomból, sem szeretetből. Szegényes ebédjét maga főzögette, mo-

sallanait maga mosogatta. Hatvan éves fővel maga volt szakácsnéja, szobalánya, inasa, mindene magának.

Az öreg Bakó sirját is fölverhette volna a gaz, ha ő nem gyomlálja, s nem ülteti be virággal. A pisze Juli még így is mindig hersegett rá:

— Ugyan, mit babrál vele édes anyám? Életében sem szenvedhette a virágot, halálában sem érdemli meg. Bizonyosan tűszköl tőle odalenn. Ilyen ember sirján elszárad még a számartövis kórója is.

Ej, te istentelen, gondolta a kis Bakóné; van lelked így beszélni halott apádról?

Sokszor elsiratgatta, egyedül, mikor benn ült a kis nyári konyhában, a szabad kandalló mellett, azon a kis bötélábú széken, amelyiken a gyermekek üldögéltek kicsi korukban. Őmaga is kedves, öreg gyermek volt már; egyenes dereka bizony meghajolt, az idő hátba ütötte; szép barna szeme két kis ablakon keresztül nézte az egyre halványodó világot, s végtelen szomorúság sirt ki belőle. A régi dalos ajak elnémult, a hallgatás zárja oly szigorúan feszült rá, mintha meg volna neki tiltva a hangos beszéd is. Drága, aranycsengésű hangja elfakult, megtompult; már nem is szeretett énekelni sem, olyan idegenül hullott róla a „Tebenned biztunk eleitől fogva...”

A régi Ács Zsuzsikából csak az a hite maradt meg, hogy László fia még nagy ember lesz valaha. Igaz, hogy ez a hit lassanként reménnyé szelidült; mint az ezüst hold, úszott fönn álmainak kék mennyboltozatán s bizony, néha sötét felhők feküdtek elébe, eltakarták ragyogó képét.

Az fájt neki, titkon: miért nem látja élő szemmel nagy fia fölmagasztalását? Olyan fájdalmas itthagyni ezt a világot még a beteljesülés napja előtt. Hiszen Mózes meglátta messziről az ígért földjét, ha nem birtokolhatta is; de ő, szegény kis cselédje a hatalmas Istennek, nem látja fia fején a koronát.

Most, hogy egészen magára maradt: visszasírta ret-

tentő urát a koporsóból. Szidná, verné, mindegy volna az, legalább együtt tűnődnének a lemenő napon. Nagyon félt a végső időtől; Bakó Mihály még életében elrémitette: aki hátul marad, jobb lett volna nem születnie. A mai gyermek halála olyan, mint a mesebeli király ruhája: még meztelenebb alatta az ember.

Ez a Laci is, hogy elidegenül tőle. Különösen mióta a pesti szép asszony eljött érte és lebuktatta a hegy tetejéről. Mert bizonyos, hogy az buktatta le. Nem a régi engedelmes fia már; tilkolózik előtte, elzárkózik; semmi hivatala; hogy honnan veszi a pénzt, nem tudja. Sokan eszelősnek tartják, ez olyan szívet hasogató. — Istenem, hátha egyszer csakugyan összezavarodik az esze, megérölteli magát és nem lesz belőle semmi, csak roncs? —

Jaj annak, aki nagy sorsú fiút szült a világra.

Rideg egyedüliségében lelke rimánkodta a Laci társaságát. Kérte, hívta: jöjjön haza hozzá, lakjanak együtt, a többi testvérével; ezek a borzasztó idők úgy szétszórják a családokat, hogy ítéletnapig sem találkoznak az egyvérbeliek. Legalább mi tartsunk össze, akiket még nem sodort szét a vihar.

László idegesen rázta le magáról: nem lehet, dolgom van, sietek, az agyam tűzben ég, hátha most álmodom meg legörökebb álmaimat?

Ha néha, nyugtalan helyváltoztatás ösztönével haza nézett Hortobágy-utcára, csaknem betegen, leverve távozott. A kis piszkos udvar mintha börtöne volna annak a pár lézengő szegénynek, akit sorsa ide nyomorított. Mióta apja halott, a házat sem tatarozzák; omlik a vakolat, töredezik a cserép, rothad az ajtó, a szárazság széthasogatja a nagy barna kaput. A menyecskék nem nagyon igyekeznek a meszeléssel; ha a kis Bakóné föl nem áldozza magát, sokszor húsvétra sem rázzák új köntösbe a régi portát. Az eperfa kiszáradt, a galambok elhaltak a dúcból, fehér libák vidám kádározása sem élénkíti a tompa csendű udvart. Az öreg, hűséges Fitying kutya megvakult,

megsiketült, Jóska irgalomból agyonlőtte, ott nyugszik a berena tövében. A hajdani gangos, piros csákós kakasok sem ébresztik már a hajnalt; minden elpusztult, kiveszett.

Csak a régi szélmalom új mássa, a magas kéményű gőzmalom zúg, dohog egyre az udvar hátulja felől, őrli a rengeteg lisztet az Európa négy sarkába szétszórt, éhes magyar katonáknak.

Testvéreivel már jó szót sem bír váltani László. Dózsáné irigységből haragszik rá: ennek megadta Isten az uraságot, le is nézi a szegény embert. Juli szeretne hozzá dörzsölözni, de még az ebédre hívását sem fogadja el; finnyás, nem iszik parasztokkal egy pohárból. A szomorú Marival éveken át nem is találkozik, odakinn laknak a Tégláskertben. Pista, a hajdani huszár, az egyetlen, akivel néha eltűnődnek a boldogabb időkön.

Mióta meghalt az apja, valahogy az anyját sem érzi magához olyan közel, mint azelőtt. Míg a morgoló vas ember élt, addig a vele való viaskodás tette őket fegyvertársakká; szerették és féltették egymást tőle. Mióta kidőlt a nagy árboc, mintha megszűnt volna az egymásra utaltság érzése. Sokszor, igazán, szinte bántotta, elkese-ritette az anyja szomorúsága, életuntsága; rettenve eszmélt reá: csak azt a halottat szerette és szereti most is! Csodálatos az asszony szive. Azzal a rettentő emberrel jobb része szakadt sirba a kis Ács Zsuzsinak.

Gyanakodott: anyja már nem hisz rendkívüli szellemében, mint ahogy hitt ezelőtt. Ez a gyanú egyre rágta a lelkét; nem tudott bizonyosságot szerezni. Míg érezte anyja szive lángjának a melegét: gúnyosan kacagott a körölte kerengő nőkre, ugyan mit akartok, melyiketek bírná pótolni ezt a halhatatlan melegséget? mi a ti változó szerelmetek az én anyám változhatatlan szeretetéhez? — Ezt az egy tüzet öröknek hitte. És ime, a sarkaiból kiforgatott élet ezt a hitét is megöli. Öregedő anyja nem tekint már reá a régi büszkeséggel, nem biztatja, nem bátorítja; nem érdekli harcának a kimenetele. Miért? Azért, mert

meghalt benne az ösztönző szeretet. Néha tisztán látta szomorú szemében azt a szivbenyilaló vádat, amellyel fia csonka pályáját illeti; mintha azt mondaná: fiam, te voltál egyetlen reményem, te benned is csalódtam, megcsaltál... Óh milyen szomorú: hogy elszakadhatott az a lánc, amely kettőjük szívét összekötötte. Ilyenkor menekült a köréből; felejteni, felejteni; vén erdő zúgó barna mélye, te hints balzsamot a legfájóbb sebre, mert az élet kibírhatalan.

Es szegény anyja csaknem ugyanezt érezte vele szemben. Laci megváltozott, Laci nem a régi már; egyre távolodik tőle, egyre halványabb a remény, hogy lesz még belőle valaki...

Úgy kutatták egymás szemében egymás titkolózó lelkét, mintha közeledő ellenségek lettek volna.

A kis Bakóné sokat emlegette a halált. Vágyott elmulni, szinte magát biztatóan szépítette az utolsó nap borzalmasságát.

— Én nem félek a haláltól, — mondogatta; — ha az Isten ma szólítana el, mennék, örömmel.

László ránézett és csendesen megcsóválta a fejét. Édes anyám, te félsz... félsz a haláltól, azért beszélsz ilyen bátoran.

Aki a halál árnyékába lépett, mintha elvesztette volna földi látását, földi érzéseit — csak a közelgő sötét Rémre függeszti borzadó tekintetét. Hiába gyermek, testvér, házastárs, rokon, szerető, ez a nagy hidegség, ez a végtelen üresség mindent megfagyaszt benne, és mindent betölt. Ez vagy te, szegény anyám, ez az enyészettől rettegő kis porszem; érzed: napjaid meg vannak számolva, s nem tudod: mi van a tulsó parton? Mig bennem hitél, hitted a lelkek halál után következő életét is; most már nem merem kérdezni tőled: anyám, ott tul találkozunk?

Ezek a ki nem mondott szavak nyugtalanították a kis Bakónét. Sejt az én fiam valamit? Mintha nem bizna

bennem. Az én életem ott van a jó Isten kezében: ha akarja, felröppenti, mint egy fehér galambot; ha akarja, eloltja, mint egy gyertyalángot.

De azért az elmulás sötét kapuja megfagyasztja még az angyalokban is a vért.

Ha én elmúlok, tűnődött a szegény anya, Lacim egyedül marad ezen a süket világon; egy jó szív kellene mellé, olyan hű és önfeláldozó, mint a bolond kis Gál Ibolya volt...

— Miért nem házasodol meg, fiam? — kérdezte tőle félénken.

László ingerülten nézett rá:

— Mit akar édes anyám? Már nem bízik bennem... már az unokáiban keresné az új embert, a táltosfiút... A nemes állatok nem szaporák. Minek már nekem asszony és gyerek?

S mintha vérig sértették volna, behúzódott büszksége fellegvárába, napokon, heteken át nem szólt élete adójához.

Haragszik rám a fiam, töprengett a kis Bakóné. Lehet, én tettem boldogtalanná, megöltem az ifjúságát.

Elsírdogált ezen a gondolon, mintha nagy bűnös volna.

36.

Bakó László a kétségbeesett bányász elszántságával robbantotta lelke aknáit mélyebbre, hogy az igazi aranymezőt megtalálja.

Ezek a nemzetpusztító évek új horizontokat nyitogattak a kutató lelke előtt. Egyszer élünk, s ha szívünk dobogása megáll: vége a bennünk fölépült világnak. A mindenség bennem van, az egyénben; olyan, amilyennek én álmodom; ha akarom: pokol és pusztaság, ha akarom: új sziget a végtelenség tengerén. Tehát a lelkem az a nagy titok, amely megérdemli az Isten nevet. Ez a világrejtel, ez az örök misztikum,

László, a művész önkinzásával, eddig is lelkét szaggatta dalokká, rejtelseit öltöztette szuggesztív szimbólumokba, képekbe, oldotta zenévé, tördelte drágakövekké. Most képszerűen lázzal merült ebbe a szellemidéző munkába. A tömegek ott rothadnak kinn a csatatéren ; a kivételes Egyén csillagként lángol föl a végtelenség ködéből ; írjuk meg ennek a csillagnak a pályáját lángbetűkkel, hogy a jövő ámulva ismerje meg benne az ideált.

A Nóra-ház éjjelenként szellemektől volt népes.

— Idézem őseim fölmenő sorozatát! — kiáltotta a táltosfiú tusakodó szelleme. És a révület aranylépcsőjén, álomindulatban, suhan vissza a múltba ; megtalálta magát Petőfi ellobogott alakjában, Heine halálfölkkel teletűzdelt romantikus kertjében, a Goethe Homunculusának izzó lombikjában, Byron velencei Sardanapal-ünnepein, Musset szomorú szerelmében, Leopardi fekete márvány palotájában, Puskin havas orosz pusztáin, Alfred de Vigny nemes pesszimizmusában ; együtt sóhajtott a francia Villonnal : *Ou sont les neiges d'antan ?* Hol van a tavalyi hó ? — Firduszinak, a paradicsominak, utolsó sóhaját : Óh eltűnt ifjúkor, óh fiatalság ! Irán rózsái nem nekünk pirosznak már kedves leányok arcán . . . Ez mind az ő arca, az ő hangja volt. A tegnap tükréből verődtek vissza rá. És szentbizonyos, hogy a jövő holnapok felbukkanó nagy énekesei mind az ő arcát viselik, az ő dalait zengik tovább. „Lánc-szem vagyok az örökkévalóság önmagába visszatérő nagy körláncában ; egy betű az Isten üzenetében, egy dallam az emberi testben fölcsendült zenében, egy költő a világköltők fényes sorozatában” — dalolt magára lelt hite.

Összegyűjtötte az örök témákat, ezeket a sötétben csillogó gyémántköveket, s úgy tűzdelte dalainak fekete bársonyára, mint az Örökkévaló forgó csillagait a színtelen űrbe. A szerelem : a Halál gyönyörű arcú huga ; az Élet : a nagy lángban vetett emberárnyék ; a Dicsőség : ezüst hó boldogtalanságunk ormain ; a Bánat : lelkünk

fekete bársonya ; a **Harc** : a nőnek és a férfinak, a rossznak és a jónak egymást kerengő ellentéte, míg harmoniába nem verődik és mindent ki nem egyenlít a holt nyugalom ; a **Természet** : örök mostohánk, kit soha nem birunk szóra kényszeríteni ; a **Hit** : tündöklő lépcsőnk a végső megsemmisülés szakadékából a halhatatlan életbe ; **Isten** : lelkünk örök vágyódása az elérhetetlenért s a megérthetetlenért. Végül : a **Halál**, az átváltozásnak ez az ismeretlen csodája, amely Isten fekete követének tűnik föl napjaink leáldozásakor.

Az **Örömet**, a bánatnak ezt a kétes csillámát, úgy takargatta, mintha bűn volna ráterelni a véres kezű emberek tekintetét.

Hangszernek érezte magát, igazán, nem metaforában ; húrjai, az idegei, végsőig feszülten zengették a leg-tündéribb felső hangokat, amelyeket a csalódás, a félelem, a hit, a rajongás vert ki rajta. E szellemi dallamnak igen szegényes fizikai mássa volt az a szavakba oldott értelem, amely dalainak külső vázát adta.

Ki kell merítenem lelkem tengeréből az utolsó gyöngyszemet is, lihegte magánkívül, elváltozott arccal ; le kell bűvölnöm ide, kezem alá a szállaló időt, meg kell írnom végrendeletemet, hogy halálom után tudhassa a világ : mit hagytam rá örököül. Ha szétpattansz is, megkínzott idegzetem : el kell zengened, amit a sorsom reám mért. Hamlettel kiáltom : kizökkent az idő, óh kárhozat, hogy én születtem, helyretolni azt . . .

Mint az őrült, viaskodott makacs eszméivel, ha nem tudta leigézni őket. Ha nem találta meg a belső zenének megfelelő szót : kiabált, szólongatta az elbujt értelmet. Ha nem sikerült képekbe formálni látomásait : öklével verte homlokát — rongy kazán, kilobbant tüzed, már nem olvad meg eszméim aranyérce ! Föl s alá vágatott szobái során, éj idején, mint a szárnyatlan Psyche szomorú árnya, keresve önmagát összezavart képzeleteinek labirintusában.

Miért volt ez az ádáz tusa ? Kiért ?

Attól remegett, életének egyetlen értékelője : anyja, hamarabb meg talál halni, mintsem kifejezheti egész magát. Sietni kell, rohanni kell, az a szegény asszony ne szálljon reménytelenül sirjába . . .

Minthogy hosszú időre elmaradt hazulról, a kis Bakóné nyugtalankodni kezdett, meglátogatta.

Tusakodásainak, teremő vergődéseinek a közepén kopogott be hozzá.

A végsőkig fölizgatott ember, ahogy ez a más világból betoppanó asszony átszakítja bűvös körét és elzavarja már-már megfogott látomásait — irtózatot dühre gerjed. Először vérbe borul az arca, hogy majd elcsöppen, azután hirtelen lefut a vér szívébe s oly hamuszínű sápadtsággal mered anyjára, hogy abban megfagy az élet.

Nem szól egy szót sem ; hanem a megzavart álmodó kínjával könyveket vagdos a földre, székeken gázol keresztül, ajkát vérbe harapva botokat tördel, papírt maraszt, s olyanokat szorít a kezébe akadt tárgyakon, hogy a lelketlen anyag nyög belé. Egy felrobbanni készülő akna az egész ember.

Szegény anyja végre megszólal :

— Fiam, Laci, az Isten szerelmére . . . mi lett ?

László olyat vág öklével az üveglappal fedett asztalra, hogy cikcakkosra reped. Öklét fülére tapasztja, mintha fájna neki a legkedvesebb hang is. Végre elordítja magát :

— Minek jött, éppen most, édes anyám — ?

A kis Bakóné se holt, sem eleven, nem érti fiát.

— Beteg vagy, lelkem ?

-- Beteg ! — ordítja a megzavart, ideges bolond. Beteg ! Ha egy vajudó asszonyhoz odamegy valaki és azt kérdi tőle : ugyan kérem, hány fodor van a szoknyáján — mit felelhet rá ? Vajudok én is, anyám ! Vajudok napok óta, és nem tudom megszülni a gyermekemet. Most ne háborgassanak, ne bántsanak, mert megbolondulok. Azt a keresztre feszített — !

A keze ügyébe akadt papirnyomtatót úgy vágta a sarokba, hogy a fal festése darabon leomlott.

A kis Bakónénak egy futó pillanatra az ura vágódott eszébe, mikor szörnyű fölgerjedésében a tulsó ház falához zúdította a pecsenyés tálat. Ugyanaz a mozdulat. Ugyanaz a hang.

Megijedt. Öreg szive elkezdett riadozva dobogni. Olyan furcsán hátrált ki a szobából, mint a kutyától halálra rémült gyermek.

Csak odakinn futotta el arcát a könny: az én nagy fiam soha nem volt még ilyen durva hozzám . . . valami baja van . . . Mint az ó-francia ballada megölt édes anyjának a szive, mikor megbotlik benne a gyilkos fiú és elesik: „Nem ütötted meg magadat, fiam?” — kérdi aggódó szomorún.

László csak akkor tért magához, akkor hívta volna vissza már, mikor eltűnt.

Akkor meg saját magát kezdte szidni, azt a rongy gépezetet, amely sem élni nem tud, se halni nem jó, csak zakatol összevissza.

Ilyen vad vergődések közt szakadt rá az a rettenetes tél, amely a Kárpátok embervesztő fagyában letördelte a szegény katonák fülét, lábafejét. Mintha a felriasztott természet is hadat üzent volna silány ellenségének, az embernek: mindakét fél ellen harcolt viharágyúival, jégaknáival és hó-srapnelljeivel.

A boldog otthon maradottak most eszméltek rá: mi csoda golgothai kinokat szenvedhetnek azok ott fenn.

Bakó László is harcolt: magával, korával, Istenével, eszméivel, mint a szent lélek új lovagja.

Nem sokat törődött testével. Éji vajudásai közben sokszor fölrántotta az ablakot, kitárta, hogy december köde alaktalan szellemként suhanjon forró szobájába, s a zörgő óriás, a Fagy, rátegye hideg kezét tüzelő homlokára.

Meghült.

Azonkívül az Európát vad diadallal tizedelő rém, a spanyol-betegség is belopózott küszöbén, ott settengett az asztala, ágya körül s egy őrizetlen pillanatban ráugrott, ajkon csókolta. Gyilkos csókja megmérgezte, kinos lázzal öntötte tele vérét, agyán vörös kézzel dobolt, torkát befagyasztotta, fülét félig megsüketítette, tüdőjét megcsipkedte s a szívével pergőtűz-játékot játszott.

Nagy beteg lett. Lángban álló ágya, mint a tüzes vas csolnak, égette, elszáritotta.

Szegény anyja halálra rémulten futott ki hozzá, mikor valaki hirül vitte fia betegségét.

A régi fiatal anya magzatát féltő ösztönével ölelte fiát magához, állott közzé és az ólálkodó halál közzé, hogy egyetlen reményét kiszakítsa hatalmából.

Ott virrasztott éjeket a lázas víziókkal viaskodó László ágya mellett; kétségbeesett szíve köveket megindító imával zörgetett Isten ajtaján: csak most ne vedd még el; Uram, inkább engemet, mint őt.

Az orvos figyelmeztette, hogy vigyázzon magára, ez az álnok betegség átugrik egyik emberről a másikra. A kis Bakóné csak mosolygott:

— Nekem nem árt. Öreg vagyok már; a baj csak a fiatalokat szereti.

László is aggódva dorgálta, mikor ráhajolt és megcsókolta:

— Ne érjen hozzám, édes anyám, megkapja ezt a betegséget.

— Ugyan, fiam, hányszor kellett volna már meghalnom, ha gyermekeim minden betegsége átszállott volna rám.

Szomorú, szép fekete szemében úgy égett valami csodálatos fény, mint az északi sarkon a delej szent tüze. Lelkének a lelke forgott veszedelemben, mit bánta testi életét.

László egy hónap mulva fel is gyógyult. Lesoványodott, megsápadt, a szíve egy kissé félrevert, a füle zúgott; egész teste olyan volt, mint a legázolt csatatér. Élet és halál tusája viharzott rajta végig.

A kis Bakóné szinte szárnyakon szeretett volna szállani, mikor fia először sétált ki betegsége után, az erdei fásorba.

Valami nyugtalan öröm feszítette lelkét; gyönyörű, boltozatos homloka különös belső tűzben égett. Szinte szokatlan frissességgel forgott László körül; s rávette, hogy költözzék haza a szülői házba.

Együtt mentek vissza Hortobágy-utcára.

A kedves kis asszony nem tudta, hogy fia betegségét viszi magával.

37.

Ekkor történt, február közepe táján, szibériai hidegben, hogy a legkisebbik Bakó-fiú fiatal felesége hirtelen meghalt. Magzatot viselt a méhében s nem tudni, hogyan, elvitte magával a temetőbe.

Jóska, az ura, épen szabadságra készült haza; a szegény asszony hívta, mert valami halálos sejtelen fogta el. De mire József hazaérkezett, már visszaadta lelkét Istennek. Egy reggel holtan találták ágyában.

Nagyon csöndes, jámbor nő volt; több mint emberi megadással viselte élete keresztjét, amelyet Bakó Józsefnek hvtak. Egerből származott az Alföldre, s beszédjében is mosolygott egy kis egri íz; úgy mondta a kamarát: *komra*, eresztetni helyett: *eriszteni*; ha kérdezték, hova megy, azt felelte: *menek*. Bakóék ezen jót nevettek; de Annát mindenki szerette. Legjobban az öreg Bakóné. Nála érezte csak jól magát, mikor a hosszú téli estéken bevitte kis számolyszékét Annusékhoz s a lobogó és rohogó kályha mellett elbeszélgettek csöndesen.

Most ez a jó asszony halott.

A kis Bakónét nagyon megrendítette váratlan halála. És különösen az, hogy kis babát vitt el magával. Igazán úgy siratta, mintha édes gyermeke lett volna.

Pedig már ekkor torkáig csúszott föl az alattomos betegség; hideg rázta, majd forró láz öntötte el, re-

megett minden porcikája. Feje fájt, torkát szorította valami. De nem panaszkodott, hiszen a szegény Annus terítőn fekszik. Azt gondolta, annak a halála fáj.

Annus katolikus volt; katolikus szertartás szerint temették.

A rideg, havas esős téli délutánon a lázas öreg asszony ott állotta végig a hosszú búcsúztatót a vizes-jeges hóban. Tetőtől talpig reszketett, fázott, sirt, fájt a szive. Mikor a pap panaszos siráma elkezdett váltakozni a kántor édesbús énekével: a latin szavak, az idegen ruhájú pap, az ismeretlen szertartás lelkéig megindították. Valami másvilági, földöntúli zengése volt ennek az idegen éneknek; és mégis, néha a szegény jó Anna bánatos szavát hallotta ki belőle. Anna beszélget a jó Istennel, bebocsátást kér lelkének a mennyek országába.

„Dolores inferni circumdederunt me . . .” — zokogott elhaló panasza.

Ki akarta kísérsni a temetőbe is. De a lábadozó László, aki ott állott a szoba ajtajában, nem-et intett a fejével. Az asszonyok is lebeszélték róla: nem szabad, hideg van, megfázik.

— De hiszen úgy szerettem szegényt, — sirt a kis Bakóné.

Annust elvitték, az öreg Bakó sirjához közel földbe temették. *Elmenek*, szokta mondani a jó kis egri asszony. Most azlán örökre elment.

Bakóné meg László az utcai lakásban húzódtak meg. A szerény, igénytelen, örök cselédsorban levő öreg asszony az előszobában, fia a nagy szobában. Igaz, hogy megfordítva kellett volna, de a kis Ács Zsuzsika életében mindig a cselédek helyén aludt.

A temetést követő éjszakán nem tudta lehunyni szemetét. Szive oly lázasan vert, hogy nem bírta volna számolni dobogását. Fájt minden tagja; fázott, reszketett; a feje kábultan zúgott, mint a Hortobágy-gőzmalom. És az egész hosszú, gyötrelmes éjszakán egy jajsza nem hal-

latszott; visszafojtotta fájdalmát, mert a nagy fiú ott alszik a másik szobában; ne zavarjuk a nyugalmaát szegénynek.

„Nem ütötte meg magadat, fiam?” — mint a megölt anya szíve kérdi gyilkos fiától, aki fölbollik benne.

Másnap László panaszkodott neki, hogy füstöl a kályha, nehezen tud aludni tőle. Jó volna kitakarítani.

Anyjára nézett, aki döbbentő sápad arccal s valami bocsánatkérő szemkifejezéssel nézett vissza rá. Mintha azt mondaná: fiam, most ne bántsd, alig bírom már magamat . . .

De a táltosfiú, az önző, nem értette meg.

És a kis Bakóné, a halhatatlan anyai szeretet heroizmusával, úgy negyven fokos lázban, szédülve, tántorogva, összerogyva, s újra talpra állva, hozzáfogott hosszú, küzdelmes, örömtelen élete legutolsó munkájához: kitakarította, szétszedte, összerakta a nagy kályhát, hogy a fia nyugodtan alhasson a következő éjszakákon. Drága, elsoványodott karja, már csak csont és bőr, könyökig duskált a koromban; a nehéz vasrészeket maga cipelte, maga rakta föl egymásra. Százszor elfúladt, százszor leroskadott a hideg nyári konyha kis zsámolyszékére — már nincs itt Anna, hogy segítsen; Dózsáné, Szabóné felé sem néz; a fiúk odavannak Szibériában; mindegy, a táltosfiúnak élni kell, ha egy szálíg elveszünk is.

Mikor elvégezte ezt a legnagyobb munkáját, vége volt. Úgy vetköztették, fektették le Dózsáék, mint egy gyermeket.

László még most sem sejtette, mi történik körülte.

Egyszer csak, hajnaltájon valami különös zajra serken föl. Félálmban úgy hallja, mintha az ablak alatt, vagy a szomszéd szobában sípolna valami. Állathang ez, vagy micsoda? Figyel. Felül a sötétben, hallgatózik. Ez a sípoló, nehéz hang onnan jön az előszobából, ahol édes anyja alszik. Valami nehéz sejtelen fut át szíven. Lámpát gyújt, átmegy a másik szobába. A szegény kis

Bakóné keresztben fekszik az ágyán, nehéz gyötrelmes lázálmban; lábai lelógnak, takaróját a nagy hőségben leverte magáról. Melle kinosan emelkedik és száll, és sípol, mint valami elromlott fújtató. Ez az a különös hang.

Szegény jó anyám! — villan át a fiú szívéen. Gyöngéden költögeti, hogy a nehéz fekvésből nyugalmasabb helyzetbe segítse.

— Anyám, édes anyám . . .

A nagybeteg végre fölriad; láza ködében valami rémítő alaknak láthatja fiát a lámpa tompa fényében, mert borzadva, szokatlan mély hangon kiáltja el magát:

— Jaj! . . . Jaj Istenem . . . Jaj!

Riadtan, ismeretlenül mered fiára.

— Én vagyok, édes anyám, ne féljen . . . olyan rosszul alszik; nagyon beteg?

A kis Bakóné nem felel szavára; kinja most talál először hangokat, fájdalmas nyögéssel eseng az alattomos bajnak: ne bántson, én nem bántottam soha senkit . . . a láz köde ráborúl agyára, s remegő ajakkal tördeli:

— Olyan zűrzavaros . . . olyan összevissza . . .

Reggel elindul László orvosért. Átszalad a közeli gyermekkórházba — a főorvos úr nincs a városban. Rohan a rideg téli ködben egy régi orvosához; a felesége mosolyogva mentegetőzik: sajnos, az uram nem mehet, lakodalomból jött haza, nincs olyan állapotban . . .

László kétségbeesik:

— Minden pénzt megadok . . . az édes anyám nagybeteg . . .

Könyörög.

— Elhíszem, kérem, — mondja az orvos felesége, — de az uram nagyon . . . szóval: ittas, nem mehet. Hanem telefonálok egy kórházi orvosnak, kitűnő tanársegéd. Telefonál. A tanársegéd kinn van falun.

László rohan tovább.

A következő orvos csak estére jön haza. A spanyoljárvány dúl az egész városban, nehéz most egy doktort is otthon találni.

Végre, délfelé, lefoglal egy fiatal belgyógyász tisztí orvost; megigérik: délután két órára lemegy a beteghez.

A kis Bakóné ekkorára úgy elsorvad, mint a tűzbe dobolt falevél.

Jön az orvos. Megvizsgálja. Behívja Lászlót a szomszéd szobába. Rossz jel.

— Tüdőgyulladás. A szíve nagyon gyöngye. Ame'lett is kevés az ellenálló ereje. Hetven éves asszony... Mindenre készen kell lennünk.

László szeme csak fennakad:

— Orvos úr... az anyám... mentse meg, kérem, most az egyetlenegyszer!

Rimánkodik, mint a gyermek.

Az orvos vállat von:

— Hetven év. Tüdőgyulladás. Ha csak valami csoda...

És a kis Bakóné megkezdte tusáját a halállal.

Menyecske lányai, reális eszű asszonyok, előre sejtve a következőket, új ágyat bontottak számára az elhalt Anus szobájában s abba fektették. A lázas beteg, mikor néha magához tért, nézegette az idegen falakat.

— Hol vagyunk? A kertben?

Azt hitte, a régi kerti lakás mindig megvan még.

Reggel föl akar kelni, öltözni. Nem bír, visszaesik. Csak azt sóhajtja egyre: Istenem, Istenem!

Lányai föl váltva virrasztanak mellette. Sokszor Mihály fiát szólogatja, aki valahol Szibériában, a Muhrman-vasútnál harcol a szörnyű skorbut-betegséggel, és nem hiszi, hogy meglátja hazáját még valaha.

— Csak Misi jönne haza már, — lihegi, tördeli a beteg. Szeretné még egyszer látni.

Öntudata az emésztő lázban el-elmerül; érthetetlen szavakat dadog; egy mondatot sokszor megkezd: „Csak azt szeretném tudni...“, de nem bírja soha befejezni. Lászlónak a lelkét hasogatja ez a félben szakadó gondolat; odahajlik egyetlen jó barátjához és úgy kérdezi?

— Mit szeretne tudni édes anyám?

A beteg ajka remeg, szavakat akarna formálni, de a szavak már nem születnek rajta meg. Elszáradt kezeit fölemeli, mintegy segedelemért nyújtja föl Istenéhez, imára kulcsolja össze, valamit kér ezzel a szívet szaggató néma gesztussal; aztán lehanyatlík karja, mint a megsebesült madár szárnya.

László látja ezeken a fáradhatatlan karokon az utolsó munka nyomát: a kályha korma még ott feketélik rozszul megmosott ujjain. Olyan kimondhatatlan fájdalom fogja el láttára, hogy nem bír uralkodni magán, keserves zokogásra fakad, lehajlik a drága, munkás kezére, csókolja és könnyeivel mosogatja:

— Anyám, édes jó anyám . . . a kezén még most is ott . . . a kályha korma . . .

A kis Bakóné fáradt pillantása lehullott kezeire esik, úgy mondja, szívének utolsó melegségével:

— Most is . . . meglisztítanám . . . szívesen . . .

Szép, szomorú fekete szemét rá emeli fiára: igen, Laci, én oly határtalanul szerettelek . . .

A fiú nem bír fájdalomával, kitámolyog a szobából és odabenn magános lámpafénynél viaskodik Istenével:

— Rettenetes Isten, csak most az egyszer szabadítsd meg édesanyámat. Ha most elveszed, úgy hal meg, reménye-beteljesületlenül, mint akit a csalódás öl meg. Óh, adj még neki néhány boldog évet, hadd mutassam meg: nem volt küzdelme hiábavaló. Nekem jelt kell adnom, hogy álma beteljesül. Így, félkudarccal, ne vond le róla halandósága köntösét. Isten, rettenetes Isten!

Mint az örült, vergődött az éjcsöndjében, lehetetlen gondolatokon köszörülve lelkét: miféle csodával hívhatja vissza anyját a halál partjairól?

És megint eszébe jutott, és megint urrá lett lelkén titkos királyságának gondolata. Igen! Ez az, amivel megállíthatja haldokló anyja fölött a napot.

Reszkette, eszelősen kapkodta magára királysága jelvényeit. Kisuhant a rideg udvarra, belesett a beteg

szobájának ablakán; most éppen Mari testvére virrasztott, de az álom leverte, a diványon aludt boldog nyugalommal. A szegény beteg vergődik, kezét emelgeti fölfelé, segedelemért Urához, Istenéhez.

László, királyi díszében, belopózik hozzá. Leül az ágya szélére és szótlannul nézi sokáig.

A lázasan hánykódó haldokló szeme lassan oda-tapad reá. A fejét nézi. A fején azt a csillámló, sugárzó valamit. Egyszer megszólal:

— Mi az ... mi az a fényes ...

László közelebb hajlik hozzá és a hit-keltés, az élet-be visszahívás szuggesziójával mondja:

— Örvendjen, édes jó anyám, az Isten meghallgatta kérésünket. Amiért egy életen keresztül küzdöttünk: most már valóság. Emlékszik, édes anyám, fiatal korában látta a megnyílt eget és a Mindenhatót; azt mondta egy felséges hang: „Ne zugolódjál, mert jó gyermeket nevelsz.“ Anyám, drága lelkem, itt van a teljesülés nagy napja. Én vagyok, László, a te fiad, a te táltosfiad, a te szárnyas embered, diadalomnak a husvét ünnepén. A te drága életed, a te önfeláldozó szerelmed bennem nyert halhatatlanságot. Az lettem, az vagyok, aminek te álmodtál: költő, nagy ember, Isten kibocsátott követje, Csokonai testvére, Petőfi testvére, minden világszellem testvére. Nézd, látod, mi ez a fényes a homlokomon? Korona, anyám, arany korona, a hit tündöklő abroncsa, a halhatatlanság koszorúja. Légy hű mind halálig és én neked adom az életnek koronáját — ezt mondja Jézus. Mi hívek voltunk egymáshoz mindvégig, anyám, hívek voltunk felséges hitünkhöz, lásd: nem marad el a jutalom: megnyertük az élet, az örök élet koronáját. Leveszem homlokomról, feltűzőm a te drága fejedre, királyom, édes anyám, halhatatlan fejedelmem, örök Szeretet! Téged illet az igazán, nem engemet ...

És rátette szimbolikus királysága koronáját a haldokló lázas, izzó homlokára. A hideg érc bizonyosan hű-

sítette a szegény anya lángbaborult agyát, mert egy percig csöndesen pihegett.

László eszelősen nézte összehervadt arcát, várta a csodát, és szakadó szívvel beszélt :

— Látod anyám, a szobromat még életemben állítják föl . . . ott . . . tudod hol ? A nagyerdő árnyas parkjában, ahol annyit ültünk valamikor . . . az érettségi után, emlékszel rá ? a leomló lombú nagy fűzfa alatt . . . ott, ott állok, bronz alakban, ércember, halhatatlanul, dacolva a muló idővel. Emberöltők vesznek, emberöltők támadnak, megváltozik a világ képe — de a te fiad, anyácskám, a te igazi másod, ott fog állani, ott fog dalolni, változatlanul. Te állasz ott, anyám, dicsőségednek sugárzó mezében, ahogy kis leány korodban megálmodtad . . . te vagy az a nagy ember, akihez zarándokolni jár egy ország, sőt eljönnek még idegen nemzetek is. Hát nem gyönyörű, hát nem felséges ez ? Egy kis paraszt gyerek, aki a világnak királyt szül, s aki maga is királynő ? Megkoronáztalak, drága jó anyám, és gondolatban hódolatra hívom elébed szellemi birodalmam minden népét . . .

A könnyek szakadtak szeméből, a szíve is szakadni készült. De anyja szagatott lélekzése, lihegése ostorcspásként verte, kergette a lehetetlenség útján tovább.

A haldokló nyugtalankodni kezdett. Homlokához kapkodott ; majd a torkáról akart lefejtetni valami láthatatlan fojtogató kezet. Kapkodott, rémülten, mint a vízbe fuló. Úgy érezte, a következő pillanatban valami szörnyű történik — megsemmisül. Teljes öntudattal kiáltott vissza a halál egyre süppedő ingoványából :

— Lelkeim, jaj — segítsetek ! Segítsetek, lelkeim . . .

László elordította magát :

— Anyám ! Várj ! Még nem — még nem lehet —

Ölébe fogta a fuldoklót ; s a felriadt Mari testvérénak odakiáltott :

— Gyorsan ! Kocsival, az orvosért !

Azt hitte, ott válik halálra anyja a karjai között.

De nem. Az orvos megérkezett. Kámforinjekció . . .
Óh, most már közel a halál.

Másnap, vasárnap, mintha csöndesült volna. Láza is leszállt. Ezt örömmel jelentik az orvosnak; de az a fejét csóválja: rossz jel; emelkedni fog.

László délelőtt beszélgetni próbál vele. A beteg szép fekete szeme olyan élénken csillog, valami túlvilági fény tükrözik benne. Egészen elaléltan pihen a párnákon. A fia kezét némán megfogja, megszorítja, így beszél vele. László csókolja ezeket a drága, búcsúzó kezeket:

— Nem így gondoltam én... nem így álmodtam én...

A kis Bakóné fölemeli jobb kezét és a lemondás csüggedt gesztusával leejtí. Ajka mozog, mintha ezt mondaná:

— Hiába . . . nem sikerült . . .

Nem sikerült az álma. Nem sikerült az élete. Fia nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ez az utolsó tiszta gondolata.

Szeméből nehéz könnyek gördülnek, nem tudja letörölni. Mari itatja föl zsebkendőjével.

László, mint aki a végső ítélet napján arra ébred, hogy hosszú harca bukással végződik és örök kárhozat vár reá: a kétségbeesés, a fájdalom, a jóvátehetetlen hibák gyilkoló tudatának kiszakadó üvöltésével rogyik térdre az ágy mellett, vissza akarja kényszeríteni a haldokló ajkán elsuhant szörnyű gondolatot, amely életének gyászos vereségét jelenti, és szegény anyjának hasztalan tusáját:

— Nem! Anyám, nem! Én az vagyok, akinek álmodtál . . . Én beváltottam ígéretemet... csak a sorsom... a sorsunk . . . óh, vond vissza borzasztó ígédet, anyám — így elevenen égek el — így ne hagvj itt -- mert megőrülök —

A testvérei erővel vitték ki a haldokló szobájából.

Ezen az éjszakán dőlt el az utolsó harc. A kis Bakóné nehéz, nagyon nehéz tusát vívott a halállal, míg elesett. Lélekzete lassan fogyott el, mint az éjbe haló sóhaj;

kezét még föl-főlemelte rimáncodón valami nagy Úrhoz, aki nem könyörült rajta. Ruháját letépte magáról és oly kínosan nyöszörgött, hogy a lelketlen lámpaláng is sírva lobogott utolsó éjjelén.

Mikor László reggel belépett hozzá: agonizált. Már nem hallgatott semmi szóra, szeme nem fogta fel a külső világot; öntudata lassan ködbe veszett. Arca vöröses kékes a fúladástól; halálos verejték veri ki; szája nyitva, torkában hörög a legborzasztóbb halálhang. Egyre gyorsabban és egyre rövidebben kapkodja a levegőt; úgy zihál, mint egy halálra sebesült gép. Szeme fönnakad, mozdulatlanul hever, míg csak utolsó lehellete el nem száll.

És ekkor a halál kapuján belépve, arca gyorsan elszápad s valami nemes nyugalom száll rá. Igazán: megszépül.

László, aki ezt az utolsó harcot nem bírta nézni, az udvaron rohant fel s alá. Odabenn az erős idegzetű Erzsi és Mari csöndesen lefoglák a halott szemét, állát kendővel fölötötték és a takarót egészen az arcáig ráhúzták. Kiszóltak a vergődő testvérnek:

— Laci, gyere be. Vége . . .

— Meghalt? — riadt föl a táltosfiúban a halálfélelem. Szédülten támolgott a halottas szobába s messziről ránézett a megsemmisült édes anyára. Reszketett, mint életében még soha. Minden pórúsán kiáltás, jaj, zokogás, ordítás akart kitörni, de visszafogta. Mikor már nem bírta tovább, berohant a szobájába.

Magára zárta az ajtót. Kétségbeesetten verte, verte öklével a falat, mintha abból akarná kihívni elveszett életét és sírt, egész testével, lelkével, agyával, minden ízével és úgy kiabálta, szakadatlan:

— Anyám! Édes anyám! Anyám! Édes anyám!

38.

A kis Bakóné úgy vonult utolsó útjára, mint egy fedelemasszony. Ha életében nem telt be fényes álma,

legalább temetése legyen nagyszerű. Ilyen a magyar gyász. Páris selyem párnáján alussza nagy álmát a szegény kis cselédleány, azon a selyem párnán, amelyet László barátja, Hegedűs, a zeneszerző hozott emlékül a világ fővárosából. Koporsójára fia ráterítette lilaszín királyi palástját s azon felül az arany korona ragyogott, Hatalmas énekkar zengette utolsó dalát: „Lelkünk borítja néma fájdalom...” Baráth, az amerikai pap, a tábori lelkész, mondott megrendítő beszédet fölötte. Koszorúktól roskadozott gyászhintója, amelyet négy csójtáros mén húzott lassú komorsággal.

A Rákóczi-harang fenségesen zúgott. Az asszonyok sirtak, a férfiak is könnyeztek.

A közönséget különösen a koporsóra terített remek palást és igazi korona izgatta. Legendák támadtak a temetőbe vivő úton: a kis Bakóné fia, a táltosfiú, csakugyan fejedelmi vér, mindig lappangott származásának a titka, sokan hitték, sokan tagadták; ime most kerül napfényre a csodálatos dolog. Vagy talán maga Bakóné sem az volt, akinek ismerték életében? Ki tudja, ki tudja... Csupa rejtelem ez az élet.

László barátai, az urak, ellenben csodálkozva sugtak össze: mit akar a fiú ezzel a szinpadias rendezéssel? Mintha nem volna normális... Az utolsó időkben annyi rosszat beszéltek róla.

László tompa fásultsággal meredt maga elé. Ha szóltak hozzá, észre sem vette. Néha megrázkódott, mintha szörnyű gondolat jutott volna eszébe; néha magában beszélt, anyjának egy csonka mondatán vergődve, amely így kezdődött: „Csak azt szeretném tudni...” Vajon mi volt az, amit még tudni szeretett volna szegény? Vajon mi bántotta? Az a nagy kétség talán, az a nagy kiábrándulás, hogy élete nem sikerült, hogy a fia megcsalta?

Óh, ez az örületbe visz...

Ellenben az asszonyok, különösen Juli, nagy bánatukban is kíváncsi büszkességgel lesengtek föl feketesze-

gélyű zsebkenőjük alul, míg könnyüket törülgették, lesték a gyászoló közönség ámulatát, amellyel a pompázó temetést kíséri. Ugy-e, hogy a Bakó-gyermekek is tudnak valani?!

A sirnál Bakó László levette a koporsóról a selyem palástot és vállára övezte; az arany koronát kezében tartotta, míg elhantolták a drága halottat; mikor pedig a kőfeje már állott és hirdette, hogy a néma tartomány egy új lakóval gazdagabb: hirtelen fejére tette szimbólikus királysága jelvényét. Nem is búcsúzott el senkitől, úgy különszakadva indult hazafelé.

Az emberek döbbenve nyitottak utat neki. Barátai szóltak hozzá, de szeme sem rebbent rá. Ment, rettentő gyászával, királyi fájdalomával, egyedül.

— Ennek nem lesz jó vége, — mondta valaki. Vigyázni kell rá, mert kárt tehet magában.

Az asszonyok összekulcsolták kezüket, fejüket ingatták, könnyet törültek le arcukról, úgy mondogatták:

— Istenem, hogy szerelhette az édes anyját...

Pedig a táltosfiú lelkében ép az az önvád kezdett fölőriásodni, hogy nem szerette anyját eléggé.

Egész éjszaka vergődött; valamit elfelejtett megmondani élete adójának, valamivel adósa maradt, valami széppel akarta még meglepni — s most már minden késő! Mikor ott feküdt nemes márvány arcával a ravatalon, mindig költögette, mindig kérdezgette: édes anyám, valamit elfelejtettem mondani... de a csöndes kis asszony nem hallgatott rá.

Bocsánatot akart tőle kérni, hogy nagy beteségében, mikor halálra fáradtan már alig birt mozogni, még azt a nehéz kályhát is kitisztíttatta vele. Halálos ágyán, ahogy viaskodott a rémmel, esengő kezén még feketéllett a korom... Óh, ez széthasogatja az ember szívét! Ez úgy fáj, mintha elevenen vágnák ki belőlünk a dobogó, meleg szívet.

-- Nem szerettelek igazán, édes anyám! Hiú voltam,

önző voltam, meg sem láttalak, míg mellettem álltál. Most kezdelek ismerni, mikor már nem látom arcodat. Ezt úgy szeretném neked megmondani... de nem lehet! de már nem lehet!

Jóvátehetetlen hibája, mint egy golyó, fúródott a fejébe, mind mélyebbre, az agyvelő közepéig. Összeroncsolta gondolatainak világos útját, képzelete fényes tavára sötét ködöt borított; s az érzések lobogó tüzét lassanként hamuvá hamvasztotta.

Mikor másnap fölkel, olyan különös, sárga és üres volt előtte a világ.

Hetednapra a temetés után a testvérek osztzkodni akartak elhalt anyjuk ingóságain. Különösen a két élesnyelvű asszony, Szabóné és Dózsáné kóválygott héja-arccal a kis Bakóné szerény hagyatéka körül. Egy kis szobaberendezés, bútorok, konyhaeszközök, ruhák, ágyneműek — ennyi volt az egész, amit hetven éves munkája, szörnyű töredelme jutalmául adott neki az élet.

Eljött a vasutas, István, a legidősebb testvér; eljött a harctéren vagy fogságban szenvedő Miska felesége, a tüdőbajos, de táborhangú Agárdi Erzsi; Jóskát szabadsgolták a felesége halála óta; itthon ténfergett. Bealázatoskodott a szomorú képű Mari, aki most is szipogott.

Egyakaratlanul Lászlót kérték fel, hogy vezesse az osztálytevést.

László keserű gúnnyal mosolygott: ilyen hamar?

— Jobb ezen hamar átesni, mert lába kél annak a kis örökségnek.

Nem biztak egymásban a derék némberek. Sebben igazuk is volt.

Március elsején, gyönyörű tiszta reggelen, kítették a hatalmas asztalt a sárgahomokkal hintett udvar közepére, rárakták a szegény kis Bakóné árva holmiját, és megkezdődött a szomorú árverés.

A pisze Juli, mint az óvalos macska, sullogott az asztal egyik végétől a másikhoz: mit is lesz érdemes el-

ragadni? Dózsáné, a levitézlett hajdani „nemzetes asszony“, hiúz-szemekkel kísérté húga minden moccanását — vi-
gyázni kell erre a horgas kezű dajnára, mert mire szét-
nézünk, az inget is leszedi rólunk. Mari szerényen duz-
zogott a nyári konyha ajtójában; Jóska a küszöbön ült,
hirtelen elhalt felesége arcán tűnődve. Pista a létra fokára
támaszkodott és nyugalomra intette a harcias asszonyokat.

László, bár ott állott az asztal mellett és egyenként
osztogatta szét édes anyjuk holmiját, nem értette, mit be-
szélnek körülte, nem látta testvérei arcát; csak a gyö-
nyörű, felhőtlen kék égre nézett föl néha — valamit várt
onnan...

Az osztozkodás egy ideig zökkenő nélkül ment.

Hanem, amikor a boldogult fekete selyem ruháját
Marinak ítélte László, hirtelen fölborult a rend. Dózsáné
elsápadva lobogott egyik oldalon, mint a gyertyaláng;
másik oldalon a pisze Juli vörös arca világolt:

— Ez nem igazság! Már engedj meg Laci, de ez
nem igazság! Mindent Marinak ítélsz oda; pedig hiszen
mi jót tett szegény anyánkkal az utóbbi időkben? Az
Isten háta megett lakott, esztendőben kétszer ha nézett
felé. De én hányszor odaadtam neki a mosóteknőmet,
meg azt a nagy dézsát, amelyiket édes apám adott az
uramnak! — hersegett Juli.

De hiszen fölcsattant erre az ideges Dózsáné:

— Mit! Te mered kinyitni a szádat, hogy tettél az
anyánkért valamit? Te? Még az utolsó hetében is össze-
szidtad, csúnyán, hogy a szegény Annushoz be sem
ment, mikor ott feküdt a halálos ágyán. Azt a nagy dé-
zsát meg jó lesz hazahozni, mert azt nem adta az urad-
nak senki Isten fia, azt egyszerűen magatoknál felejtetté-
tek —

— Hazug perszóna, aki ezt mondja! — süvöltött
Juli felingerelten.

László mintha most rezzent volna fel kábulatából,
rájuk nézett szomorúan:

— Édes anyánk odakinn a temetőben...

— Bizony, lelketlenség így szennyezni be az emléket, — méltatlankodott István.

— Asszonyok, — mondta Jóska lesajnálva.

Az oszlozkodás folyt tovább. Egy ideig némán, vagy halkan morogva, mint a kutyák szokták a koncon. De újra kicsattant a két szörnyű asszony hangja, mikor a kis Bakóné dunnájára került a sor.

Dózsáné két kézre harcolt érte, mint egy néember Kinizsi:

— Édes anyám még életében nekem ígerte. Igenis. Azt mondta, na lányom, ez a tied lesz, ha meghalok. Különben is én segitettem rajta öregségében legtöbbet —

— Te? — rikoltott Juliból a pulykaméreg. Te? Aki fiatalságodban olyan gyalázatot hoztál a nevére? A nevünkre? Te? Hiszen összeharácsolnád te a jó Isten kamarájából is, ami jó. De erre a dunyhára én is számot tartok. Laci, te tégy igazságot!

Dózsáné reszketelt dühében s ha nincs köztük a nagy asztal, kontyába ragad a pisze Julinak.

László aztán úgy tett igazságot, hogy a dunnát a csöndesen szipogó Marinak ítélte, a párnákat pedig megosztotta a két nyelves asszony között.

A végén pedig azt mondta:

— Itt van, osszátok szét, ahogy akarjátok.

Félreállott. Akkor a négy asszony, nyolc kézzel, mint valami szárazföldi polip, oly káprázatos gyorsasággal szedte szét a még osztatlan kis holmit, hogy mire Jóska nagyot nyelt, mire István hármát pislantott: nem maradt egyéb, mint egy lyukas szilkének a feneke.

Az asszonyban még ott lappang a ragadozó állapot.

László minden karácsonyra nagy pecsétetes levélben ezer koronát szokott adni édes anyjának. A kis Bakóné sokszor évekig eltarlogatta Jézusnak ezt az ajándékát. A tavalyi pecsétetes levél is előkerült, benne az ezer korona. Juli bukkant rá páratlan szimatával, az öreg biblia lapjai

közt. Dózsáné, ahogy meglátja kezében, elsápad és kiabálni kezd:

— Azt meg lessék ideadni! Osztozunk rajta. Az a Lászlóé. Már ezt is el akarja sikkasztani az ifiasszony?

Juli úgy nézett rá, mintha szeget verne a szeme alá István a távol álló Lászlót szólította, tegyen igazságot.

De László már messze járt, ott fenn valahol a kéklő mennyboltozaton. Egy pontra szegezi már régóta szemét, valami csodát vár onnan. És egyszer csak különös hangon felkiált:

— Nézzétek! Ott — ott — a nyugati ég alján — ott az a fényesség — mintha megnyílt volna az ég... édes anyám! édes anyám!

Édes anyját látja a meghasadt ég sugárözönében; hófehéren, koronásan, mint János apostol látta a napba öltözött asszonyt.

— Édes anyám! Édes anyám!

Mint az alvajáró, megindul a fényes jelenés irányában, arra nyugat felé, amerre a frissen hantolt sír domborul. Végigmegy a hátsó utcán, ki, a szabadba, a temető alá, a vasúton túl, ahol a nagy álmodó Ács Zsuzsika álmodik. Szeme az égre van szegezve folyton, míg lába a sírdombokban meg nem botol.

Testvérei kissé letompulva néznek utána.

— Ez is megbolondult szegény, — mondja Juli mély meggyőződéssel.

Azután, mintha semmi sem történt volna, az asztalra hajolnak, és hat részre osztják az ezer koronát.

Mert nehéz az élet.

39.

Szomorú, sötét évek gázoltak át a magyar nemzeten.

Hadseregét leverték, a felbomlott csapatok forradalmi hordákká zuhlottak; az éhes ellenség háromfelől mart bele eleven testébe és alig maradt Magyarországból tízennégy vármegye.

Vesztett háború! Ez a nemzedék megtanulta, mi csoda golgothai gyász a jelentésed.

Bakó László, mint a nemzetének élő darabja, vele együtt bukott el; vele együtt szakadt darabokra.

Édes anyja halálakor tulajdonképen bevégződött élete. Lelke meghalt a legönzetlenebb, leghősibb édes anyával.

Megrokkant teste még fenn járt a világon, mint önmagának a kísértete, akiből kilopták Isten szikráját: a szellemet.

Annak az egyszerű paraszt asszonynak hegyeket mozgató hite tartotta fönn az élet forgatagán; mikor ez az oszlop kidőlt mellőle, porba zuhant és porrá lett.

Haldoklása lassú volt és szomorú.

A pénz értéke semmivé vált előtte; ami vagyona volt, szétszórta a szelekbe; ivásnak adta magát, hogy az alkohol mámorával mind biztosabban és gyorsabban borítsa lelkére azt a ködöt, amelyből nincs kibontakozás.

Hamarosan túladott nagyerdei villáján, a kedves Nóra-házon. Bútorozott szobákban tengette sivár életét.

Az írástól annyira megundorodott, hogy kézíratait fölküldötte Pestre, Orgován Gáspáréknak, emlékül. Fájt a elke, ha a saját betűit látta.

Hírnév, dicsőség, halhatatlanság: úgy kiesett az akaratából és érdeklődéséből, mint a drágakő a gyűrű szét-pattant keretéből.

Csak egyre volt büszke: királyi palástjára és koronájára. Ezt nem adta volna oda senkinek a világért. Ott-hon sokszor magára vette, alakította ifjúsága eltűnt hősét, a Szárnyas Embert, a táltosfiút. Mert a róla támadt regét elboruló elméje úgy melengette, mint régibb életének, vagy „első” életének való emlékeit.

Barátai, a „Göncöl Szekér” tagjai mindent elkövettek, hogy fölcsalják Budapestre. Azt remélték, talán az új környezet fölrázza lethargiájából s a nagyobb sodrú élet megedzi lankadó akatát. De László hallani sem akart róla.

— Édes anyám koporsóját nem vihetem oda magammal, — ez volt az ellenvetése.

Egyszer mégis fölvetődött Pestre. Épen abban a nehéz időben, mikor a román hadsereg megszállotta a fővárost. Láta a lenézett ellenség diadalmas bevonulását, román himnusz harsogott a Rákóczi-úton, román nemzeti zászló lobogott a városház tetején. Beteg agyában valami álomszerű összevisszaságban gomolygott ez a torz kép; mintha valahol látott operett vonult volna ki a színházakból az utcákra, ott játszanák a festett arcú színésztisztek a komédiát tovább és különös módon komoly magyar urak és tisztos hölgyek statisztálnak nekik.

Sokszor jókat nevetett ezeken az utcai zenebonákon.

Tréfás sorsa megadta neki azt a végső arcúlcspást is, hogy még egyszer találkozott a román leánnyal, Hermilan Laura doktorkisasszonnyal.

A Múzeum-kertben üldögélt, az Arany János szobra mellett.

Vidám és színes ruhájú, festett arcú román tisztecskék zajos gárdája egy magas, kreol arcú, pompás termetű hölgyet rajongott körül, akinek althangú, bársonyos kacagása úgy zengett föl a magyar fiú lelkében, mint régi szép városok alkonyi harangszava.

László izgatottan figyelte a közelgő csoportot. Nem tévedhetett ösztöne; a tengerpart, fekete móló, lázas éjek a szanatórium folyosóin, egy orvos öngyilkossága, skarlát-pirosban égő éjszakák, egy örökké változó démon, a szerelem utólérhetetlen istennője — mindez közeledett felé a kreol arcú nővel. Fölállott, úgy várta.

Mikor odaértek, a nő is kutatóan nézett rá. Ahá, ezek a sötét csillagszemek! Hermilan Laura lelke villogott egykor ki rajtuk.

— Laura . . . — mondta hangosan László és rámeredt.

A tisztecskék haragos arccal kardjukhoz kaptak; de a nő leintette őket s valamit mondott románul. Azzal kilépett a társaságból és megállt László előtt:

— Ismer? Kicsoda maga?

László fölemelte béna balkezét, amely a Tátrában tört össze:

— Bethlen László vagyok.

— Igazán? — kiáltott fel a román lány. Végignézett a szakállas, bozontos, torz alakon; kereste benne az egykori daliás ifjút. Valami rémlett az arcából, a hangjából, de a szeme! A szeme olyan kísérties, mint az örülteké. Megdöbbent, szivdobogás fogta el; de hamarosan úrrá lett idegein; föl kacagott és ezt mondta:

— Kedves Bethlen László! Emlékszik, mivel búcsúztunk el Cirkvenicán egymástól? Gúnyosan azt mondta maga: viszontlátásra Budapesten; mikor? majd ha Románia hódító katonái bevonulnak Budapestre... Na uram! mit szól hozzá? Szaván fogtuk a hetyke magyart — itt vagyunk. Lássa, én komolyan megmondtam előre, hogy így lesz; maga nem hitte, egy magyar sem hitte — (és itt komorrá hidegült az arca): mert a magyarokban kiégett a hit. De a román hisz magában! Magyarországnak multja van, Romániának jövője. Sajnálom magukat; pedig bizony Isten, megérdemelték, amit kaptak. No, a viszont nem látásra!

Odafordult a tisztetekhez, valamit mondott nekik Lászlóról. A festett hadnagyocskák gúnyosan kacagtak és a román himnusz dúdolva csörömpöltek tovább.

Ez volt Bakó László utolsó találkozása azzal a nővel, aki megismertette vele az érzéki szerelmet.

Még Orgován Gáspárt kereste föl Naphegyi műtermében.

— Mintázd meg a fejemet testvér, mert nemsokára semmi sem lesz belőle. Egy régi ismerősömmel találkoztam; úgy beszélt velem, mintha üres gömb imbolyogna a vállamon. Haha. Van is benne valami. Nem a fejemben, hanem abban, hogy...

Mosolya halálgrimasszá torzult. Az ilyen fekete pillanatokban belülről látta magát, s ettől a képtől eliszonyodott.

És Orgován megmintázta beteg fejét. Nem ezt a kiégett, széthullt arcot formálta rá, hanem a régit, de úgy, hogy a mostani is ott ijesztelt a mélyén. A lángész és az őrült összetett lárváját borította reá, hogy akik életében nem ismerték eredetijét, rögtön lelkébe lássanak.

Még egy pár napig tébolygott László Budapesten; nem ismert régi városára; de az sem őreá.

Azután hazautazott.

Testvérei haszontalan nyűgnek érezték, hamarosan túladtak rajta. A pisze Juli vasárnaponként meghívta ebédre; gondolta: ezzel letörleszti anyjával szemben elkövetett hibáit. Dózsáné sopánkodva tért ki előle, ha valamit kért:

— Egy fiam volt, azt is elvették tőlem. Oda a kenyérkeresőm. Mit akarsz éntőlem, te, az úr?

László furcsán nézett rá: nem akarok semmit.

Mikor már nem igen volt betevő falatja sem, fölkereste Nemes urat, a *Fehér Ló* szálló és vendéglő tulajdonosát. Ez a fiatal és finom lelkű gentleman ígérte meg neki, hogy ha tetszik: állandó vendégévé fogadja, amiért megszabadította vállalatát egy szörnyű, zaklató főkapitánytól, a hős Zsák úrtól. László akkoriban megköszönte szíves ajánlatát, de elhasztotta jobb napokra.

A jobb napok ime érkeztek.

Félénken bekopogott a Nemes úr irodájába. Belépett. Az izgékony igazgató ép a telefontól ágált, Budapesttel beszélt igen hevesen:

-- Kérem ügyvéd úr, én ezt nem értem! Szerződésünk van arra, hogy Alessandro Bonci operaénekes a pesti szereplése után lejön hozzám és föllép a *Fehér Ló* dísztermében... Hogyan? Nem volt biztosítva? Ugyan kérem, a szerződés szent és sérthetetlen, még ha szóbeli megállapodás... igen, igen. Hogy ön nem tehet róla? Nem bujhatik a Bonci úr lelkébe? Fatális accidentia! Olaszországban is van bíróság, az épúgy felelősségre vonhatja Bonci urat szerződés szegésért, mint a magyar énekest a magyar bíróság... Halló! Igen, kérem... Ha nem

jön, tessék megfizetni a poenálét! Nagyon természetes. Benne van a szerződésünkben . . . itt van előttem az asztalon . . . Ellenkező esetben kénytelen leszek a bíróságnál . . . szó sincs róla! Ez volt a megállapodásunk. Már akár tetszik, akár nem — vagy Bonci, vagy poenale! Alászolgája!

Lecsapta a kagylót, megfordult s egyszerre finom udvariassággal libbent át a következő ügyre:

— Van szerencsém, Bakó úr. Méltóztassék helyet foglalni. Miben lehetek . . .

Erős kopogás. Szabad! Belép egy iparos külsejű ember; kezében hatalmas számla.

— Bocsánat, igazgató úr, elkészültünk az ablakkal. Hétszázezer korona.

Átnyújtja a számlát. Nemes úr komoran végignézi, megvakarja füle tövét, azután szó nélkül aláírja.

— Tessék átfáradni a pénztáros kisasszonyhoz.

Az iparos elmegy. Nemes úr komor arca újra derült kedvességet ölt:

— Miben lehetek szolgálatára?

László belekezd helyzetének a rajzába; de még a küszöbíg sem jut el, új kopogtatás, új vendég. Most az igazgató úr öccse jön, kipurulva:

— Pardon, egy pillanatra. A pesti autó megérkezett.

Légy szíves meglekinteni. Itt áll, a kapu előtt. Hatvan millió

Nemes úr ránéz Bakó Lászlóra, egy futó pillanatig küzd magával: menjen, ne menjen? Azután nagy lélekzetet vesz s azt mondja öccsének:

— Rögtön megyek. Csak a nagyságos úrral . . . légy szíves odalenn várni.

Már sejti, már tudja is, miért jött az író úr.

Öccse kimegy; most már nem is engedi beszélni Lászlót, maga épít a kényes ügryhöz hidat:

— Apropos! Valamikor szavát vettem a mi nagy költőnknek, hogy nem veti meg szerény meghívásunkat és állandó vendégünk gyanánt tisztelhetjük. Tudom, sok

csapás érte mostanában. Végtelen boldog volnék, ha rendelkezésére állhatnék, már a mai naptól fogva.

László boldogan és dadogva hálálkodik. Igen, ezért jött.

Nemes úr rögtön hívatta a főpincért: a nagyságos úr a mi vendégünk, megkülönböztetett tisztelet stb. stb.

Meghajolt, a kihallgatás véget ért.

László kibékülten ballagott lefelé a lépcsőkön; Nemes úr pedig rohant, repült, hogy szembe nézzen hatvan milliós Mercedes-autójával, amelyet most rendelt a fővárosból.

A karvaly arcú főpincér, mikor László legelőször belépett a díszes étterembe, odaszólt pincéreinek:

— Ingyen vendég. Harmadik osztály.

A pincérek ravaszul vágta vissza szemükkel. Értjük.

40.

Ahogy multak az évek, a táltosfiú arca egyre jobban eltompult, elszellemtelenült. Lomha közömbösség árnya borult rá, amelyen keresztül alig-alig villant sötét szemének húnyó tüze.

A legfájdalmasabb változás ezt a hajdani gyönyörű pár szemet érte. Mintha szennyes barnává, vagy szürkévé fakult volna régi feketesége, olyan volt, mint a kiégett nap. És valami szörnyű idétlenség rémitett benne. A lelki eltompulás gyászos alkonya felhőzte.

Az ajka petyhüdtlen lógott, mintha fáradtabb volna, semhogy össze tudná szorítani. Arca színe sárgás, hamuszürke árnyalattal. Menése bizonytalan, révedező; sokszor megáll, mintha szédülés fogná el. Öltözetére sem ad semmi gondot; régi zsakettje peccésesen búsong megrokkant természetén; szeles időben ó gallérköponyegje fekete zászlóként lobog róla.

Ez csak a külső kép. De hogy mi van odabenn a torz álarc mögött, azt talán senki sem tudja.

Sokszor úgy érzi: teste, mint rajta kívül álló idegen

lest, vándorol a közömbös emberforgatagban. Mintha saját maga mellett menne, kívülről látja magát. S mikor ennek a magától elszakadásnak tudatára jut, olyan rémület fogja el, hogy riadó szive a torkában dobog.

A világ külső képe sokszor zavarosan ér tudatáig. Szemére néha ködös fátyol borul és sokáig nem tudja, hol jár; ez a köd az agyán is megül s ilyenkor bamba mosoly torzul az arcán.

Emlékezetében nagy, sötét szakadások támadnak, amelyeket már nem tud áthidalni többé. Mint a szakadó selymen át, kihull rajta a felszívott, összegyűjtött emlékek, benyomások, képzetek drágaköve. Rég elmúlt idejére még jobban emlékszik, mint a közelebbi évekre. A budai szép napok és tündéri éjek még vissza-visszajárnak lelkébe, mint régen olvasott mesék kísértő szellemei. Ajka néha nőneveket dadog; halvány mosolyok téli napsütése dereng arcán egy-egy pillanatig, hogy aztán még döbrentőbb időtlenségbe hulljon.

Az a kör, amely a normális ember agyának, szellemének hatási köre, s amely az ókortól rendszeren a legutóbbi napok történetéig mindent magába ölel és rendezetten visszaad: ez a kör nála mindegyre szűkebb és szűkebb lesz, mintha lelki horizonja fokozatosan ködbe fúlna.

Fájdalma nincs, mert öntudata szétfoszlóban. Néha kis semmiségeken kitörő örömmel kacag; máskor oktalanul napokon át néma lethargiába süllyed.

Művészete már csak messziről érinti; az érzések hajdani orkánja kihalt, a képzelet laterna magica-ja leszerelten búsong, szürke semmit verve vissza elhomályosult prizmáján; a szavak színét és zengését oly páratlanul érző fül, mint a megrepedt dob, siketen engedi el maga mellett a daloló életet, semmire nem rezonál.

Ha verset hall, szomorún mondja:

— Ez szép. Én is akartam ilyet írni, de nem volt időm.

Talán a zene az egyetlen, mely lelki tompultságából kíragadja. Ilyenkor még jóleső tűz lobban föl réveleg szemében, haldokló lelke, mint a sebesült katona a harcmezőn, fölüti fejét a távoli diadal-indulóra, amelyet ő vívott ki élete árán.

Nemes úr, a rideg üzlet-ember, meghatva nézi ezt a különös romot. Sejtí, talán tudja is, hogy itt istenek alkonya van leszállóban. Minthogy a hatalmas és gazdag városban senkisémm gondol az összetört lelkű művésszel: magára vállalja sorsát. Nemcsak a mindennapi kenyeret biztosítja neki diszkrét módon, hanem ruházatáról, lakásáról is gondoskodik.

Még szórakoztatására is jut ideje, pedig az ebédjét telefon mellett, íróasztalánál költi el. Fölülteti Lászlót hatalmas autójára, kiröpíti a nagy erdő csöndes lombjai alá, vagy a Nyulas-pusztá végtelen síkján kavargat vele a tükrös reggeleken. Finom hízelgéssel megjelöli azt a területet, ahol majd a szobra állani fog. Egy új színházat álmodik neki, amelyben csak az ő szimbolikus tündérvjátékait játszá, és megzenésített rapszódiait adják elő.

— Óh, ha tudná ez a közömbös város, kit viszek az autómon, hogy kapná le mindenki a kalapját, a hölgyek kezéből hogy hullana rá virágzár! De így van az: a nagy szellemek mindig inkognitóban haladnak át koruk piaci vásárján, csak az utókor döbben rá, ki tűnt el amott a tegnap ívei alatt.

Bizonyos, hogy egy kis malicia is fintorgott a bókolasában, mindegy: a beteglelkű embert pillanatokra boldoggá tette. László ilyenkor kihúzta magát, fejét fölvetette és régi gögje szomorú utánzatával mondogatta:

— Művész vagyok. Igen. Művésznek születtem. Nagy álmok, nagy álmok . . .

A pincérek azonban nem voltak épen bámulói. Inkább sokat figuráltak vele és jókat nevettek rajta.

Lászlónak roppant étvágya támadt leromlása idejében. Csaknem mindig két levest és két sültet fogyasztott

el ebédre. A sunyi pikkolók vihogtak, mikor feltűnt megszaggatott alakja. Az ételhordó pincérek pedig komédiázó alázatossággal hajlongottak előtte s úgy szólították: méltóságos úr. E játszott reverencia takarta sok huncutságukat, amellyel őméltóságát megtréfálták. Az egyik legyeket fogdosott össze és dugdosott mazsolának az aranygaluskájába; a másik megsózta-borsozta a befőtt gyümölcsét, és azt mondta rá: pikáns szósz. A harmadik meszet kavart a mustárjába, hogy a szegény „díszvendégnek” öszezegett a nyelve, torka.

Szegény táltosfiú szenvedett, betegeskedett, de soha nem szólt egy szót sem. A pincérek vérszemet kaptak és olyan gyalázatosságokra vetemedtek, amelyekről jobb nem beszélni.

A derék Nemes úr nem is álmodta, hogy tisztelik alkalmazottai az ő vendégét. Ő igazán bámulta nagyszerű alkotásait, amelyek soha nem sejtett szépségében és gazdagságában ragyogtatták az emberi lelket és a magyar nyelvet. Már azt is tervbe vette, hogy kiadót keres a költő összegyűjtött munkáinak. Nagy fáradtsággal, utánajárással rábirta a „Göncöl Szekér” tagjait: hordjanak össze minden téglát szerencsétlen barátjuk emlékének a pantheonához; ha más nem, ő maga tető alá hozza az ügyet. Madarász és Gyárfás meghatva köszönte meg nagylelkűségét és vele karöltve megindították Bakó László összes munkájának a kiadását. Szerették volna még egyszer megörvendeztetni ezt az egyre elboruló szellemet, mielőtt az örök éjszaka szárnya egészen betakarja.

Nemes úr propaganda-előadásokat tartott rideg városának minden alkalommal, ahányszor csak szóhoz jutott. Mint az alföldi iparkamara egyik mozzgó szelleme, sokszor szerepelt a nyilvánosság előtt. Pompás szónok bontakozott ki belőle; szellemes, szarkasztikus, megnyerő, frappirozó és megkacagtatásig humoros. Mikor az alkoholtilalomról beszélt, így fonta bele Bakó László dolgát:

— A tekintetes Város és a nagyméltóságú Belügy-

minisztérium folyton retteg, hogy a polgárok a sok ivástól tulságosan szellemesekké válnak (t. i. spiritus = szellem) és fejére ülnek a megfontoltan haladó bürokráciának. Ez baj volna, mert a törvényeknek addig van értelmük, míg van, aki engedelmeskedik nekik. Ittas ember pedig nem ismer magánál okosabbat. Milyen szép fényt vetne a mi bölcs törvénytevőinkre, uraim, ha az alkohol-tilalom idejére behoznák a szellemi lerészegítés és lerészegedés kötelező voltát. Az ember nem tud mámor nélkül élni; ha a bort elveszik előle, legalább tegyenek helyébe szellemi narkotikumot: nagy költők hatalmas szesztartalmú, tokaji aszúnál szédítőbb alkotásait. Milyen boldog volna akkor városunk! Mert itt él, uraim, a mi falaink között a jelenkor legnagyobb magyar poétája, az a Bakó László, akit drága népünk *táltosfiú*-nak nevez, gyönyörű alluziójával ősi magyar mithológiánknak; az a Bakó László, akinél nemesebb borral még nem részegítették le az emberi lelket: az a Bakó László: nyomorúságában, elhagyatva, belegen, szerencsétlenül tengeti életét. Ha van bennünk egy szemernyi tűz, amit Isten részének gondol a vallás és a tudomány, akkor, uraim, föl kell emelnünk méltó talapzatára ezt a gyönyörű szobrot. . .

És így tovább.

Az urak lelkesen megtapsolták a szónokot, s néha, nagy ritkán, még a Bakó László munkáira is előfizettek. Inkább udvariasságból, mint lelki szükségből.

De Nemes urat nem csüggesztette el a mankón járó művészetpártolás. Vas akarattal, hallatlan kitartással vitte keresztül tervét, égen és poklon át.

A tél folyamán operaénekeseket hozatott, hetenként új műsorral, a fővárosból. A világ zeneköltészetének minden remekét bemutatták. Bakó Lászlót odaültette az első sorba, díszhelyre: fürdesse lelkét a hangok drága záporában. És a *táltosfiú*, visszaremlő, szakadozott emlékezetével mindig az olasz tenoristát idézte maga elé, valahányszor a *Traviata*, a *Trubadur* vagy a *Tosca* nagy

áriái fölzendültek a hatalmas díszteremben :

— Bonci . . . Alessandro Bonci sem énekelné különben — mondogatta élénk arccal. És tapsolt gyermekes örömmel.

Nemes úr még egy utolsó gyönyörűséget akart a szegény táltosfiúnak szerezni, mielőtt napja lemenne. Pompás széke leányt villantott meg előtte, csalogatón, ingerlőn és biztatón. László cleinte sovárgó rémülettel nézte az egyre közeledő szép veszedelmet ; megfagyott vére lázongani, forrani kezdett ; de mikor a remek nőtény rálihegte csinált hevületét és bódulatot rogyasztott agyára nehéz párförmével — egy hirtelen felriadó mozdulattal ellökte magától. Nem kellesz ! Ismerlek ; olyan vagy, mint Hermilan Laura . . .

Nemes úr ezt az egyet nem értette meg. Mikor díszkréten puhatolózott Lászlónál, az annyit mondott :

— Adónisz sem hajolt meg Vénusz előtt . . .

Ekkor lobbant föl utoljára lelkében a diákkori nagy és döntő szenzáció : Shakespeare *Venus és Adonis*-a.

Ez volt leszálló éjszakájában az utolsó piros láng.

41.

Ahogy a táltosfiú összébb és összébb omlott, testvérei mind jobban szégyenkeztek miatta.

Lám, mondogatták egymásközt, mi lett a milliomos úrból ! Nem ízlett neki a szegénység kenyere, az égbe akart mászni, bezzeg, meglátogatta érte Isten.

Jóska, Mihály azt várta tőle, hogy mint családtalan ember, majd rájuk hagyja vagyonát. Itt van ni : még nekik kell majd eltemetni is. Rongyos bérkocsis-fiú volt világléletében, akárhogy majmolta is a nagyurakat ; a tisztességes munkához soha nem volt kedve, most éhen kopik fel az álla.

A pisze Julinak mégis fájt a szive, mikor meglátogatta néha ingyen kis lakásán az élő halottat. De változtatni már nem tudott sorsán. István, a legidősebb testvér,

volt az egyetlen, aki híven kitartott mellette. Kedves könyvéből, *Toldi*-ből olvasgatott neki esténként, legalább elaltatta szegényt hangja monoton zsongásával.

Nemes úr, ezer gondja mellett nem vette le róla kezét. Hiúságból, nemes önzésből, vagy talán úri passzióból, de szíven viselte sorsát. Tudta, úgysem sokáig viszi már; emberként akarta átadni a halálnak.

Virágokat küldözgetett neki, hadd lopózzanak édes színek és illatok ködös magánosságába. S minthogy a beteg nagyon szerette a zenét, automata-hangszert állított a szobájába, hadd daloljon neki elfeledett álmokról. Az utolsó időkben még ápolónőt is fogadott mellé; mert a Bakó-testvérek nem értek rá arra, hogy szakadatlan vigyázzanak rá, még felváltva sem. Tetszik tudni: nehéz az élet.

Szép tavaszi, nyári napokon ott üldögélt nagy karos székében a táltosfiú, kint a szabadban, a kerti lakás virágzó fái alatt. Fölötte az ifjú Nap lángolt, körölte pillangók himbálóztak, megannyi színes pici repülőgépek. Szorgos méhek dongották a virágok közt andalító danájukat: talán elvarázsolt művészi lelkek, akik így élik második, vagy harmadik életüket a Természet pantheonában. Ragyogott a Murillo leányos színeivel bevont mennyboltozat; zsongott az ezerarcú élet, a porszemektől, a fűszálaktól kezdve föl, föl a világegyetem legóriásabb csillagáig. A bokrok közt motozó szellő virágillatot lopkodott és vitt a város dörgő zsvajába. Az útról vidám leánykacagás csengője csilingelt; amoda távol pajkos gyerekek hancúroztak. Minden azt kiáltotta, nevette, dalolta: óh milyen gyönyörű az élet!

Csak annak az összetört embernek az arcán rémlett borzongatóan a tagadás néma Nem-je. Mintha mozgó lárvája lett volna egy régen elszállott léleknek: a telem oszlandó rettenetességével várt a teljes feloszlásra. Arcán bamba üresség, mintegy a második embrió nem ember, nem állat arckifejezése, amelyet anyjának, az örök szülő Ter-

mészetnek a méhében kapott muló örökségül. Majd nem sokára, mikor mássá születik, lehull ez a szomorú álarc és tiszta szellemisségében keres új, szebb formát második, harmadik és ezredik életének.

Egyidőben Páris neve merült fel a beteg elhaló tudatából. Párisé, a ragyogó világvárosé, amelyet fiatal korában úgy szeretett volna látni. Ezt a minden szépséget jelentő nevet tördelte béna ajkán, ha zenét hallott, vagy szép leányok suhantak el előtte :

— Páris . . . Páris . . .

Kezét remegve nyújtotta a tűnő fantom után, arcán kimondhatatlan vergődése lázongott a kifejezni nem tudott örömmek vagy kétségbeesésnek. Ilyenkor rendkívüli izgatottság rázta meg testét ; s ha ápolónője eltávozott mellőle, kétségbeesve kiáltozta utána :

— Anyám ! Anyám !

És mintha még egyszer, búcsúzóul, széthasadna lelke tompa köde, egész váratlanul, egész értelmesen és könnyekbe fúló érzéssel megszólal egy napon :

— Mindenkit szeretek. Mindenkit nagyon szeretek.

Megöleli ápolónőjét, meg is csókolja. Azokat, akik e napon jönnek hozzá, mind ezzel a végső nagy igazsággal köszönti és csókkal, öleléssel bocsátja el. Osculum Pacis. A béke csókja ez, melyet a táltosfiú, a szárnyas ember lelke ad az időben itthon maradóknak.

Ő már nagy útra készül.

Mikor öntudata teljesen kialudt. Nemes úr föladta rá lilaszín selyem királyi palástját ; megtört homlokára övezette arany koronáját és lehulló kezébe odafektették aranygombos királyi botját. Aki látta így : a szívét érezte meg szakadni. Egy második, torz, szánandó Jézus ült ott az alakjában, az Embernek Fia, akit megostoroztak, arcul köpdöstek s már föl is szegeztek a keresztfára és így, halottan ültették királysága székébe és úgy halottan vette át uralmát egy szomorú, szétszaggatott népen, és egy halhatatlan birodalmon.

Csöndesen szállt el utolsó lehellete ; a nyár alkonyi szellői vitték virágok és füvek jó illatával a végtelenségbe.

*

Halála után rábukkantak a végrendeletére. Akkor írta, mikor a háború kitört.

A Bakó László végrendelete ez volt :

„Testvéreimnek, a Világ minden népének, az Embereknek.

Napjaim fogytán, erőm megtörtén, hitem apadtán : végrendelkezem. Gazdag szegénységem kincseit, szívem örömét és szerelmét, lelkem ezer gondolatát, képzeletem színes álmait nektek hagyom, Emberek ! Örököseimül megnevezem Európa nagy nemzeteit, kis népeit, Ázsia minden emberfaját, Afrika minden törzsét, ha bennszülött, ha idegen ; Ausztrália gyermekeit, Amerika hatalmas nemzetét és a még ismeretlen szigetek, földrészek és sarkok ismeretlen lakóit.

Angolok, németek, franciák, olaszok, spanyolok, portugálok, oroszok, görögök, magyarok, románok és minden népek : én soha nem harcoltam ellenetek, mert mind édes testvéreim vagytok. Shakespeare az én ősöm, Goethe a dédapám, Voltaire nagybátyám, Dante az atyáim apja ; és minden lelkével munkáló szellem az én vérrokonom. Ti osszátok föl magatok közt szegényes hagyatékomat ; ti emlegessetek, majd ha elmúltam. Tibennetek életem én, és bennem éljete ti, mind.

Örököseim első sorban a szegények, a megbántottak, az elhagyottak, az Istenhez hanyatlók. Örököseim a fiatalok, az álmokat kergetők, az eszmék bátor katonái. Örököseim az örök szerelmesek, a halhatatlanság gondolatát homlokukon viselők, a nagy Egység előfutárai. Örököseim az édesanyák, Istennek ezek a szárnyatlan angyalai ; és a drága gyermekek, egy szebb világ hírnökei. Örököseim a küzdő apák és a harcoló fiak, akik az Új Birodalomnak hordják élő, fájó és vérző köveit.

De ne jusson lelkemnek egyetlen paránya sem a gő-

gösöknék, a bosszúállóknak, a fegyveres Fejedelmek és vérrel felkent Császárok csatlósainak; az álhit és hamis szenteskedés törrel, méreggel és szóval gyilkoló papjainak. Legyenek kitagadva örökségemből mindazok, akik a Lelket öldösis lelketlen hatalmukkal.

Hiszek a Szépségben, a Jóságban és az Igazságban, a Mindenség ezerarcú Istenében, aki teljes Szentháromság és egy örök Isten. Hiszek az élet örök voltában, a formák változásában és a szellem halhatatlanságában. Ámen."

42.

És megkezdődött a Bakó László halál utáni élete.

Ez az új élet is olyan titokzatossággal indult meg az idők méhéből, mint az első a kis paraszt cselédleány véréből.

A „Göncöl Szekér“ tagjai, a páratlan buzgalmú Nemes úrral karöltve, nehéz évek multán odaállították a táltosfiú sírja fölé a legméltóbb emléket: kiadták összegyűjtött munkáit.

Ez a gyönyörű örökség, melyet Bakó László nemzetére s az emberiségre hagyott, egy álomlátó léleknek víziósorozata. Tündér tó, melyben a föléje hajló saját lelkének a litkait látja meg. Tengersizem, mely a nagy óceánokkal van összekötve s minden távoli vihar bűvös rezdüléssel zeng vissza benne.

Magyarország rendesen akkor fedezi föl nagy szellemeit, mikor azok már halottak. Bakó Lászlót is akkor kezdték keresni, mikor már nem volt idelenn. Szerencsére a lelkét itt hagyta s így „lovagias“ nemzete szabályszerű elégtételt adhatott megsértett szellemének.

Azonban, *nemzet* alatt mindig néhány embert szabad csak érteni. Azokat a jó barátokat, akik fölgyújtják az elköltözött nagy szellemnek az emlékezet örökégőjét; azokat a bámulókat és tanítványokat, akikre igazán ketős tüzes nyelvként szállott le szent lelke. Ezek a hű csatlósok rohannak a tunya és néma tömeg sorfalai között

előre, lobogó fáklyákkal, hogy folyton új és új kezekbe adják a halhatatlan ember örökét.

Nemes úr, késő vénségéig, fáradhatatlan agitátora volt Bakó László művészetének. Nem igen fordult meg szállójában olyan vendég, akinek nyakába ne varrta volna valamelyik könyvét, utánozhatatlan ügyességgel.

— Uraim, szabóinkat pazarul megfizetjük, ha eltalálja ízlésünket; pedig a legszebb öltözet is mulandó. A költőket nem tudjuk megfizetni, míg élnek; haláluk után is ők ajándékoznak meg bennünket halhatatlan műveikkel. Mert mi csak a papírt, a nyomdát és a könyvkötőt fizetjük meg; a gondolat, a könyv tartalma: ráadás.

A Göncöl Szekér tagjai sem maradtak el mögötte. Fölolvasásokon, a szinpadról, szalonokban, néha a fórumon hirdették a táltosfiú rendkívüli nagyságát.

Műveit lassanként lefordították minden világnyelvre; s az a Végrendelet, amelyet minden könyve elé odanyomaltak barátai, egyszerre testvéri láncba ölelte a Föld csillag minden nemes lelkét. A világ megértette a meszsziről kiáltott igaz szavakat, és Angliában époly hódolattal emlegették a magyar Bakó nevét, mint Oroszországban vagy Amerikában.

Óh, hát a kis paraszt cselédlány álma mégis betelt! Olyan fiút adott a világnak, aki halála után is él.

Ha látná azt a felséges, szinte égbe röppenő szobrot, amelyet Orgován Gáspár művészete zenitjén emelt a drága barátjának: hogy hullanának a könnyei.

Igen, ott áll szülővárosa közepén a Táltosfiú szobra. Roppant szárnyas érclo, tombolva akar fölemelkedni a levegőbe, de ura, egy angyal-szépségű ifjú, vas kézzel fékezi le magához. Olyan az egész, mintha most szállt volna le a felhőkből, vagy mintha a következő pillanatban felröppenne márvány talapzatáról a csillagok közzé. A szobrász nem az embert állította oda a bámuló nemzedékek elé, hanem a lelket. A táltosfiú szárnyas lelkét.

A kis Bakóné unokái már ott ülnek a díszhelyen, valahányszor nagysorsú fiának emlékezetét idézik.

Az élet látszólag közömbösen rohan el az ércalak mellett. De a hömpölygő áradatnak a mélyén csodálatos sodor kavarog.

Egy fiatal asszony, kis fiát kézenfogva, ámulva nézi a szárnyas lovat és a fékező gyönyörű férfit. A kis fiú ragyogó szeme olyat lát benne, amelyre nincs szó. Megkérdezi: mi ez, ki ez, miért van ez itt? Az anyja csendes örömmel magyarázza. A kis fiú talán meg sem érti egészen: mi az a költő, mi az a szárnyas ló; de nyugtalan lelkében már megmozdul a végzetes vágy:

— Én is ilyen akarok lenni!

Anyja ránéz és féltő boldogsággal öleli magához.

*

— A táltosfiú regényének vége. —

*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Oláh Gábor könyvei :

Versek :

Bokréta I—IV. Verses anthologia
Költemények 1904—1906

Sámson. Költői elbeszélés

Az élet lobogója alatt

Gondolatok felhőfutása

Korunk hőse. Verses regény

Istenek alkonyata

Viola elbukott

Laura fátyla

Háborús versek

Forradalmi versek

Patkánybűvölő

Válogatott költemények

Isten kémje

A táltosfiú

Szárnyas Ember

Új Evangelium

} regénytrilogia

Színművek :

Meztelen asszony. Egyfelvonásos dráma.

Az embernek fia. Dráma 3 felvonásban.

Jött éve csodáknak. Fantasztikus színmű.

Útirajzok :

Barangolások Erdélyben

Keletiek nyugaton

Regények :

Bulgatag szerelem. Elbeszélések

Szegény magyarok I—II.

Deák György

Két testvér

Fekete angyal

Léda hatlyuja

Tanulmányok :

Csokonai és a latin költők

A debreceni nyelvjárás

Petőfi képzelete

Irói arcképek

Petőfi Sándor

Csokonai

A művészi alkotás lélektana

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OLÀ HIGBORN: JULY EVANGELIUM*